

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΥΠΡΟΥ
ΤΜΗΜΑ ΝΟΜΙΚΗΣ

ΙΑΡΥΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ
ΝΟΜΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ
ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΗΛΙΑ ΚΡΙΣΠΗ
ΚΑΙ ΔΡ. Α. ΣΑΜΑΡΑ-ΚΡΙΣΠΗ

ΤΟ ΚΥΠΡΙΑΚΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΣΕ ΕΞΕΛΙΞΗ

Διεθνής διάσταση, Ζητήματα Διακυβέρνησης,
Ανθρώπινα Δικαιώματα

ΣΕΙΡΑ ΗΜΕΡΙΔΩΝ

24

ΛΕΥΚΩΣΙΑ
23 & 24.4.2010

Πανεπιστήμιο Κύπρου

Επιμέλεια:

Δρ. Αναστασία Σαμαρά-Κρίσπη - Δρ. Αριστοτέλης Κωνσταντινίδης

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΣΑΚΚΟΥΛΑ
ΑΘΗΝΑ - ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΥΠΡΟΥ
ΤΜΗΜΑ ΝΟΜΙΚΗΣ

ΙΔΡΥΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ
ΝΟΜΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ
ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΗΛΙΑ ΚΡΙΣΠΗ
ΚΑΙ ΔΡ. Α. ΣΑΜΑΡΑ-ΚΡΙΣΠΗ

Δ ι η μ ε ρ ί δ α

ΤΟ ΚΥΠΡΙΑΚΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΣΕ ΕΞΕΛΙΞΗ

**Διεθνής διάσταση, Ζητήματα Διακυβέρνησης,
Ανθρώπινα Δικαιώματα**

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΥΠΡΟΥ

Κτίριο Συμβουλίου-Συγκλήτου
«Αναστάσιος Λεβέντης» - Αίθουσα: B108
Λ Ε Υ Κ Ω Σ Ι Α

23 και 24 Απριλίου 2010

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΣΑΚΚΟΥΛΑ Α.Ε.
ΑΘΗΝΑ - ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
2011

ΙΔΡΥΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΝΟΜΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ
ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΗΛΙΑ ΚΡΙΣΠΗ και Δρ. Α. ΣΑΜΑΡΑ-ΚΡΙΣΠΗ

• ΤΟ ΚΥΠΡΙΑΚΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΣΕ ΕΞΕΛΙΞΗ.

Διεθνής διάσταση, Ζητήματα Διακυβέρνησης, Ανθρώπινα Δικαιώματα

FOUNDATION FOR INTERNATIONAL LEGAL STUDIES
of Prof. ELIAS KRISPIS and Dr. A. SAMARA-KRISPI

• THE CYPRUS PROBLEM IN EVOLUTION.

International Dimension, Issues of Governance, Human Rights

Επιμέλεια ύλης και εκδόσεως του τόμου:

Δρ. Αναστασία Σαμαρά-Κρίσπη, Δρ. Αριστοτέλης Κωνσταντινίδης

Επιστημονική Συνεργάτις: **Ευαγγελία Κυριαζή-Νάκου**

Χ ο ρ η γ ό ς: Ίδρυμα Διεθνών Νομικών Μελετών

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΣΑΚΚΟΥΛΑ Α.Ε.
ΑΘΗΝΑ - ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

Αθήνα

• Ιπποκράτους 23 - 106 79 Αθήνα

Τηλ.: (+30 210) 33.87.500, Fax: (+30 210) 33.90.075

Θεσσαλονίκη

• Φράγκων 1 - 546 26 Θεσσαλονίκη

Τηλ.: (+30 2310) 535.381, Fax: (+30 2310) 546.812

• Εθνικής Αμύνης 42 - 546 21 Θεσσαλονίκη

Τηλ.: (+30 2310) 244.228, Fax: (+30 2310) 244.230

<http://www.sakkoulas.gr> • email: info@sakkoulas.gr

Η πνευματική ιδιοκτησία αποκτάται χωρίς καμία διατύπωση και χωρίς την ανάγκη ρήτρας απαγορευτικής των προσβολών της. Επισημαίνεται πάντως ότι κατά το Ν. 2121/1993 και κατά τη Διεθνή Σύμβαση της Βέρνης (που έχει κυρωθεί με το Ν. 100/1975) απαγορεύεται η αναδημοσίευση και γενικά η αναπαραγωγή του παρόντος έργου, με οποιονδήποτε τρόπο, τμηματικά ή περιληπτικά, στο πρωτότυπο ή σε μετάφραση ή άλλη διασκευή, χωρίς γραπτή άδεια του εκδότη και του συγγραφέα.

© 2011

05-23-105

ISBN: 978-960-445-709-0

Αντί Προλόγου

Η παρούσα έκδοση αποτελεί προϊόν αгаστής συνεργασίας του Ιδρύματος Διεθνών Νομικών Μελετών (ΙΔΝΜ) Καθηγητού Ηλίας Κρίσπη και Δρος Αναστασίας Σαμαρά-Κρίσπη και του Τμήματος Νομικής του Πανεπιστημίου Κύπρου, που συνδιοργάνωσαν διήμερο συνέδριο με θέμα «Το Κυπριακό πρόβλημα σε εξέλιξη – Διεθνής Διάσταση, Ζητήματα Διακυβέρνησης, Ανθρώπινα Δικαιώματα» στη Λευκωσία στις 23 και 24 Απριλίου 2010. Την επιστημονική επιτροπή του συνεδρίου αποτελούσαν οι επιμελητές του τόμου, Δρ. Αριστοτέλης Κωνσταντινίδης και Δρ. Αναστασία Σαμαρά-Κρίσπη, καθώς και οι: Ομότιμος Καθηγητής Ηλίας Κρίσπης, Καθηγητής Αντώνης Μπρεδής, Πρέσβης επί τιμή Κωνσταντίνος Τριτάρης και Δρ. Κωνσταντίνος Κόμπος.

Η διοργάνωση του συνεδρίου συνέπεσε με τους εορτασμούς για τα 50 χρόνια από την ίδρυση της Κυπριακής Δημοκρατίας. Υπήρξε δε εξαιρετικά επίκαιρη, καθώς πραγματοποιήθηκε λίγους μήνες μετά από την έκδοση σημαντικών δικαστικών αποφάσεων για το Κυπριακό πρόβλημα (Όραμς, Δημόπουλος κ.ά.) εν μέσω των συνεχιζόμενων διαπραγματεύσεων ανάμεσα στις δύο κοινότητες. Η έκδοση περιλαμβάνει τις περισσότερες από τις εισηγήσεις που παρουσιάστηκαν κατά το συνέδριο, καθώς και δύο συμβολές (του Δρ. Ι. Καρεκλά και του Δρ. Β. Ματαράγκα) που προσετέθησαν κατόπιν πρόσκλησης του ΙΔΝΜ. Οι συμβολές καλύπτουν σημαντικές, νομικές και πολιτικές, πτυχές του Κυπριακού προβλήματος κατά την πολύχροτη ιστορία του, με το βλέμμα, ωστόσο, στραμμένο στο μέλλον και την πολυπόθητη δίκαιη και βιώσιμη λύση. Οι διαφορετικές προσεγγίσεις των συγγραφέων αντανακλούν τις διάφορες απόψεις και πτυχές του Κυπριακού προβλήματος, καθώς μάλιστα οι συγγραφείς προέρχονται από το χώρο όχι μόνο της επιστήμης, αλλά και της διπλωματίας και της μαχόμενης δικηγορίας. Οι αναγραφόμενες ιδιότητες των συγγραφέων και όσων απηύθυναν χαιρετισμό είναι αυτές που κατείχαν κατά το χρόνο του συνεδρίου ή της παράδοσης των χειμένων.

Οι επιμελητές της έκδοσης επιθυμούν να ευχαριστήσουν, και από αυτό το βήμα, όλους τους ομιλητές του συνεδρίου, όσους ευγενικά δέχτηκαν να απευθύνουν χαιρετισμό, όσους προήδρουν στις τέσσερις συνεδρίες του, καθώς και τον κ. Α. Μαρκίδη που είχε αναλάβει την εξαγωγή των συμπερασμάτων.

Ιούνιος 2011

Οι επιμελητές της έκδοσης

Επιστημονική Επιτροπή Συνεδρίου:

- Καθηγητής Ηλίας Κρίσπης
- Καθηγητής Αντώνης Μπρεδήμας
- Πρόεδρος ε.τ. Κωνσταντίνος Τριτάρης
- Δρ. Αναστασία Σαμαρά-Κρίσπη, Πρόεδρος του Ιδρύματος Διεθνών Νομικών Μελετών, Δικηγόρος Αθηνών και Μονάχου
- Δρ. Αριστοτέλης Κωνσταντινίδης, Λέκτορας Διεθνούς Δικαίου και Δικαίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων Πανεπιστημίου Κύπρου
- Δρ. Κωνσταντίνος Κόμπος, Λέκτορας Δημοσίου Δικαίου του Πανεπιστημίου Κύπρου

Επιμέλεια Ύλης και Εκδόσεως του Τόμου:

- Δρ. Αναστασία Σαμαρά-Κρίσπη
- Δρ. Αριστοτέλης Κωνσταντινίδης

Βασικός Χορηγός:

Ίδρυμα Διεθνών Νομικών Μελετών

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

23 Απριλίου 2010

Χαιρετισμοί

- Καθηγητής **Κωνσταντίνος Χριστοφίδης**, Αντιπρύτανης Ακαδημαϊκών Υποθέσεων Πανεπιστημίου Κύπρου
- Καθηγητής **Ηλίας Κρίσπης**, Ομότιμος Καθηγητής Νομικής Σχολής Πανεπιστημίου Αθηνών, Επίτιμος Νομικός Σύμβουλος Υπουργείου Εξωτερικών, Αντιπρόεδρος του Ιδρύματος Διεθνών Νομικών Μελετών
- κ. **Βάσος Γεωργίου**, Διευθυντής του Γραφείου του Προέδρου της Κυπριακής Δημοκρατίας
- κ. **Γλαύκος Κληρίδης**, τέως Πρόεδρος της Κυπριακής Δημοκρατίας
- Δρ. **Αναστασία Σαμαρά-Κρίσπη**, Πρόεδρος του Ιδρύματος Διεθνών Νομικών Μελετών

1η Συνεδρία

Προεδρεύων: κ. **Γεώργιος Ιακώβου**,
Σύμβουλος Προεδρίας της Κυπριακής Δημοκρατίας

- Δρ. **Αριστοτέλης Κωνσταντινίδης**, Λέκτορας Διεθνούς Δικαίου και Δικαίου Ανθρώπων Δικαιωμάτων Πανεπιστημίου Κύπρου: «Το Κυπριακό Πρόβλημα στο Συμβούλιο Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών»
- Πρόεδρος ε.τ. **Χάρης Καραμπαρμπούνης**: «Το Κυπριακό το 1974 στη Νέα Υόρκη: Μια μαρτυρία»
- Πρόεδρος ε.τ. **Κωνσταντίνος Τριτάρης**: «Η πολιτική της Ελλάδος στο Κυπριακό, μετά την τουρκική εισβολή: Συνέχεια, προβλήματα και προοπτικές»

2η Συνεδρία

Προεδρεύων: κ. **Γεώργιος Παπαντωνίου**,
Πρόεδρος του Δικηγορικού Συλλόγου Λευκωσίας

- Δρ. **Κωνσταντίνος Κόμπος**, Λέκτορας Δημοσίου Δικαίου Πανεπιστημίου Κύπρου: «Η δικαστική εξουσία σε Ομοσπονδιακά Συστήματα»
- Καθηγητής **Νικήτας Χατζημιχαήλ**, Επίκουρος Καθηγητής Ιδιωτικού Δικαίου, Πανεπιστήμιο Κύπρου: «Το ιδιωτικό δίκαιο σε Ομοσπονδιακά Κράτη»

24 Απριλίου 2010

3η Συνεδρία

Προεδρεύων: Καθηγητής **Ανδρέας Καπαρδής**,
Καθηγητής Τμήματος Νομικής του Πανεπιστημίου Κύπρου

- Καθηγητής **Αντώνης Μπρεδήμας**, Καθηγητής Διεθνούς Δικαίου στο Πανεπιστήμιο Αθηνών: «Κατανομή αρμοδιοτήτων μεταξύ του Ομοσπονδιακού Κράτους σε θέματα εξωτερικών σχέσεων»
- Καθηγητής **Χριστόδουλος Γιαλλουρίδης**, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου: «Η Ομοσπονδία ως πλαίσιο επίλυσης του Κυπριακού Προβλήματος»
- Δρ. **Κύπρος Χρυσοστομίδης**, Δικηγόρος, πρώην Υπουργός: «Οι εγγυήσεις του 1960 και οι διαπραγματεύσεις για την επίλυση του Κυπριακού Προβλήματος»

4η Συνεδρία

Προεδρεύουσα: Δρ. **Ηλιάνα Νικολάου**,
Επίτροπος Διοικήσεως

- κ. **Αχιλλέας Δημητριάδης**, Δικηγόρος: «Οι υποθέσεις Κυπρίων αγνοουμένων στο ΕΔΑΔ»
- Δρ. **Ελένη Μίχα**, Ειδική Επιστήμων Ε.Κ.Π.Α., Δικηγόρος: «Η προστασία της ιδιοκτησίας, η προσβολή του δικαιώματος και ο επανορθωτικός ρόλος του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου. Η περίπτωση της Κύπρου»
- Δρ. **Κώστας Παρασκευά**, Δικηγόρος: «Η εκτέλεση των αποφάσεων του ΕΔΑΔ για τις κυπριακές υποθέσεις περιουσιών»
- Εξαγωγή συμπερασμάτων από τον κ. **Αλέκο Μαρκίδη**, Δικηγόρο, πρώην γενικό Εισαγγελέα της Κυπριακής Δημοκρατίας

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Αντί Προλόγου.....	V
● Χαιρετισμός του Αντιπρύτανη Ακαδημαϊκών Υποθέσεων Πανεπιστημίου Κύπρου κ. Κωνσταντίνου Χριστοφίδη	1
● Χαιρετισμός του Αντιπροέδρου του Ιδρύματος Διεθνών Νομικών Μελετών Καθηγητή Ηλία Κρίσπη , Ομότιμου Καθηγητή Νομικής Σχολής Πανεπιστημίου Αθηνών, Επίτιμου Νομικού Συμβούλου Υπουργείου Εξωτερικών.....	3
● Χαιρετισμός του κ. Βάσου Γεωργίου , Διευθυντή του Γραφείου του Προέδρου της Κυπριακής Δημοκρατίας.....	7
● Χαιρετισμός του τέως Προέδρου της Κυπριακής Δημοκρατίας κ. Γλαύκου Κληρίδη	11
● Χαιρετισμός της Προέδρου του Ιδρύματος Διεθνών Νομικών Μελετών Δρ. Αναστασίας Σαμαρά-Κρίσπη	13

ΕΝΟΤΗΤΑ ΠΡΩΤΗ

● Αριστοτέλης Κωνσταντινίδης , Λέκτορας Διεθνούς Δικαίου και Δικαίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων Πανεπιστημίου Κύπρου: «Το Κυπριακό πρόβλημα στο Συμβούλιο Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών».....	17
● Χάρης Καραμπαρμπούνης , Πρέσβης ε.τ.: «Το Κυπριακό το 1974 στη Νέα Υόρκη: Μια μαρτυρία»	53
● Κωνσταντίνος Τριτάρης , Πρέσβης ε.τ.: «Η πολιτική της Ελλάδος στο Κυπριακό, μετά την τουρκική εισβολή: Συνέχεια, προβλήματα και προοπτικές»	67

ΕΝΟΤΗΤΑ ΔΕΥΤΕΡΗ

● Κωνσταντίνος Κόμπος , Λέκτορας Δημοσίου Δικαίου Πανεπιστημίου Κύπρου: «Η δικαστική εξουσία σε Ομοσπονδιακά Συστήματα: Η προβληματική του Κυπριακού παραδείγματος»	81
● Νικήτας Χατζημιχαήλ , Επίκουρος Καθηγητής Ιδιωτικού Δικαίου Πανεπιστημίου Κύπρου: «Ο Ευρωπαϊκός Δικαστικός Χώ-	

ρος Πολιτικής Δικαιοσύνης και το Κυπριακό πρόβλημα: Σκέψεις με Αφορμή την Υπόθεση <i>Orams</i> ».....	113

ΕΝΟΤΗΤΑ ΤΡΙΤΗ

- **Αντώνης Μπρεδήμας**, Καθηγητής Διεθνούς Δικαίου Πανεπιστημίου Αθηνών: «Κατανομή αρμοδιοτήτων μεταξύ του Ομοσπονδιακού Κράτους και των επιμέρους Κρατών σε θέματα εξωτερικών σχέσεων»..... 141
- **Κύπρος Χρυσοστομίδης**, Δ.Ν., Δικηγόρος, πρώην Υπουργός: «Οι εγγυήσεις του 1960 και οι διαπραγματεύσεις για την επίλυση του Κυπριακού Προβλήματος» 159

ΕΝΟΤΗΤΑ ΤΕΤΑΡΤΗ

- **Αχιλλέας Δημητριάδης**, Δικηγόρος: «Οι υποθέσεις Κυπρίων αγνοουμένων στο ΕΔΑΔ» 179
- **Ελένη Μίχα**, Δ.Ν., Ειδική Επιστήμων Ε.Κ.Π.Α.: «Η προστασία της ιδιοκτησίας, η προσβολή του δικαιώματος και ο επανορθωτικός ρόλος του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου. Η περίπτωση της Κύπρου»..... 191
- **Κώστας Παρασκευά**, Δ.Ν., Δικηγόρος: «Η εκτέλεση των αποφάσεων του ΕΔΑΔ για τις κυπριακές υποθέσεις περιουσιών» 225

ΕΝΟΤΗΤΑ ΠΕΜΠΤΗ

- **Ιάκωβος Καρεκλάς**, Επίκουρος Καθηγητής Διεθνούς Δικαίου και Φιλοσοφίας του Δικαίου Ευρωπαϊκού Πανεπιστημίου Κύπρου: «Ενάντια στο Διχοτομικό Ψευδοκράτος: Διεθνές Δίκαιον και Κρατική Οντότης» 241
- **Βύρωνας Ματαράγκας**, Αναπληρωτής Καθηγητής στο Ευρωπαϊκό Πανεπιστήμιο Κύπρου: «Η εμπλοκή της Τουρκίας στο Κυπριακό» 259

Χαιρετισμός

του Αντιπρύτανη Ακαδημαϊκών Υποθέσεων
Πανεπιστημίου Κύπρου
κ. Κωνσταντίνου Χριστοφίδη

Το Τμήμα Νομικής του Πανεπιστημίου Κύπρου ιδρύθηκε το 2006 και βρίσκεται αισίως στο τέταρτο έτος λειτουργίας του, έχοντας ήδη στις τάξεις του 45 πρωτοετείς και 35 δευτεροετείς φοιτητές, που εισάγονται από τις παγκύπριες εξετάσεις με τη δεύτερη υψηλότερη βαθμολογική βάση.

Το ακαδημαϊκό προσωπικό του Τμήματος Νομικής, με προσεκτικά βήματα, εντατική δουλειά και σε διαρκή συντονισμό με τη Διεθνή Συμβουλευτική Επιτροπή του Τμήματος, έχει καταφέρει να αντεπεξέλθει στις υψηλές προσδοκίες του Πανεπιστημίου Κύπρου και της Κυπριακής κοινωνίας, καθώς και στις αυξημένες απαιτήσεις που εκ των πραγμάτων έχει ένα νεοσυσταθέν πανεπιστημιακό Τμήμα και μάλιστα στον ιδιαίτερα σημαντικό χώρο της νομικής επιστήμης.

Εκτός από την κατάρτιση ενός υψηλού επιπέδου προγράμματος σπουδών, τη συμμετοχή σε εγχώρια και διεθνή ερευνητικά προγράμματα, τη συνεργασία με τη νομική κοινότητα της Κύπρου και με επιστημονικούς φορείς του εξωτερικού, αξιοσημείωτες είναι οι συχνές παρεμβάσεις του Τμήματος Νομικής στα εγχώρια δρώμενα με τη διοργάνωση υψηλού επιπέδου επιστημονικών εκδηλώσεων, συνεδρίων και σεμιναρίων. Με αυτά επιδιώκεται και επιτυγχάνεται όχι μόνο η επιμόρφωση των φοιτητών του, αλλά και η συνεχιζόμενη επαφή και συνεργασία με το νομικό κόσμο της Κύπρου και γενικότερα την κυπριακή κοινωνία.

Το συνέδριο που χαιρετίζω απόψε αποτελεί τη δέκατη επιστημονική εκδήλωση του Τμήματος και το τέταρτο μεγάλο συνέδριο με τη συμμετοχή επιστημόνων εκτός Κύπρου. Η θεματική σχετικά με το Κυπριακό πρόβλημα είναι εξαιρετικά επίκαιρη, ενόψει των πρόσφατων νομικών και πολιτικών εξελίξεων, όπως είναι η απόφαση του ΔΕΚ στην

υπόθεση Όραμς, η απόφαση του ΕΔΑΔ για το περιουσιακό, ο κυοφορούμενος κανονισμός για το απευθείας εμπόριο, καθώς, φυσικά, και η πολύ πρόσφατη αλλαγή ηγεσίας στην τουρκοκυπριακή κοινότητα.

Το Κυπριακό είναι ένα πολύπλοκο και πολυδιάστατο πολιτικό πρόβλημα με ουσιώδη νομικά ζητήματα που επηρεάζουν όλες σχεδόν τις πτυχές του. Οι εισηγήσεις του συνεδρίου θα καλύψουν αρκετές από τις πτυχές του Κυπριακού προβλήματος, από νομική αλλά και από πολιτική άποψη. Πράγματι, στους έγκριτους ομιλητές συμπεριλαμβάνονται τόσο πανεπιστημιακοί όσο και δικηγόροι, αλλά και διπλωμάτες, αρκετοί από τους οποίους έχουν χειριστεί στην πράξη διάφορες πτυχές του. Αυτό εξασφαλίζει τη σφαιρική αντιμετώπιση που αξιώνει το Κυπριακό πρόβλημα.

Μεταξύ άλλων, θα καλυφθούν τα ψηφίσματα του Συμβουλίου Ασφαλείας για το Κυπριακό, το ζήτημα των αγνοουμένων, το περιουσιακό υπό το φως των πρόσφατων αποφάσεων του ΕΔΑΔ, το ζήτημα των εγγυήσεων, ενώ θα υπάρξουν διαφωτιστικές ομιλίες σχετικά με τη δικαστική οργάνωση, το ιδιωτικό δίκαιο και τις εξωτερικές σχέσεις σε ομοσπονδιακά κράτη, καθώς και την Ομοσπονδία ως πλαίσιο επίλυσης του Κυπριακού προβλήματος. Πρόκειται για ζητήματα για τα οποία ακούμε και συζητάμε καθημερινά, χωρίς πάντα να έχουμε τις απαιτούμενες γνώσεις για τις τεχνικές έννοιες στις οποίες αναφερόμαστε.

Θα ήθελα λοιπόν να συγχαρώ τους διοργανωτές του συνεδρίου, τον Λέκτορα του Τμήματος Νομικής Αριστοτέλη Κωνσταντινίδη και το Ίδρυμα Νομικών Μελετών Καθηγητού Ηλία Κρίσπη και Δρος Αναστασίας Σαμαρά-Κρίσπη, και να ευχηθώ καλή επιτυχία στις εργασίες του συνεδρίου, και καλή διαμονή στους εξ Ελλάδος ομιλητές και επισκέπτες.

Χαιρετισμός

του Αντιπροέδρου
του Ιδρύματος Διεθνών Νομικών Μελετών

Καθηγητή **Ηλία Κρίσπη**

Ομότιμου Καθηγητή Νομικής Σχολής Πανεπιστημίου Αθηνών,
Επίτιμου Νομικού Συμβούλου Υπουργείου Εξωτερικών

Κυρίες και Κύριοι,

Αγαπητοί φίλοι, ιδιαίτερα αγαπητοί
παλαιοί φοιτητές Νομικής στην Αθήνα

1. Κάθε άνθρωπος έχει την δική του, απολύτως ατομική, ιστορία. Κάθε λεπτό του χρόνου που ζει, γίνεται ιστορία της ζωής του. Η ιστορία αυτή –που η ηλικία του ανθρώπου παίζει ρόλο, σχετικώς– είναι γεμάτη από χαρές και λύπες, σκέτα και καθαρά, αλλά και από περιστατικά μικτά: «χαρές και λύπες». Κάθε χαρά και κάθε λύπη έχει ποσότητα (διάρκεια) και ποιότητα (βαθμός: από 0,1% έως 100%). Χαρές και λύπες «εισβάλλουν στο παρόν» υπό μορφή αναμνήσεων, επ’ ευκαιρίες, με τον οικείο βαθμό. Λοιπόν, σήμερα και εδώ ζω υπό μορφή αναμνήσεων, ένα μεγάλο χρονικό διάστημα της ζωής μου, κατά το οποίο, κυρία και συχνά αποκλειστική απασχόλησή μου, ήταν με το λεγόμενο «Κυπριακό Ζήτημα». Η σημερινή ανάμνηση, ζωντανή, ποιοτικά εγγίζει το 100%, είναι δε μικτή: χαρά, για την τιμή να ασχολούμαι με το Κυπριακό, λύπη, επειδή δεν επετυγχάνετο το επιδιωκόμενο. Πράγματι, «έζησα» ένα πολύ μεγάλο μέρος του Κυπριακού, ως «σύμβουλος» (με ευρεία, ειδική, έννοια, ή, αν προτιμάτε, ως στενός συνεργάτης) δύο προσωπικοτήτων, όταν εκάτερος ήταν Υπουργός Εξωτερικών, των αειμνήστων Γεωργίου Μαύρου και Ευάγγελου Αβέρωφ και ενός τρίτου, του επίσης αειμνήστου Κωστή Σταυρόπουλου, όταν αυτός, στα κρίσιμα χρόνια, ήταν νομικός σύμβουλος (ακριβέστερα: General Counsel) των Ηνωμένων Εθνών και, όταν πήρε σύνταξη εκεί, έγινε Υφυπουργός Εξωτερικών της Ελλάδος. Ο Κωστής Σταυρόπουλος εγνώριζε «απόρρητα ζητήματα», υπό την ιδιότητά του στα Ηνωμένα Έθνη, τα

οποίας μας «κατέδιδε», πολυτίμως! Μετά, ως υφυπουργός Εξωτερικών, υπήρχε ένα είδος Roving Ambassador της Ελλάδος. Επίσης, κατά την κυπριακή «κρίση» 1964-1965, υπήρξα «σύμβουλος» του αιμνήστου Γεωργίου Παπανδρέου, τότε πρωθυπουργού. Ας σημειωθεί ότι στενή φιλία με συνέδεε με τον αιμνήστο Κυπριανού και με τον Γλαύκο Κληρίδη που, ένα διάστημα, είμαστε συμφοιτητές στο Πανεπιστήμιο του Λονδίνου. Έτσι, υπήρξα μέλος της Ελληνικής Αντιπροσωπείας σε συνόδους, για το Κυπριακό, των Ηνωμένων Εθνών (Γενική Συνέλευση, Συμβούλιο Ασφαλείας), ως επίσης σε «ειδικές συνόδους» στην Ελβετία (Γενεύη, Βέρνη) και στο Λονδίνο. Είναι, λοιπόν, φανερό ότι σήμερα, τώρα, εδώ στο όμορφο αυτό ελληνογενές και ελληνόπρεπο έδαφος, κατέχομαι από συγκίνηση πολύ υψηλού βαθμού.

2. Όταν, το 1878, η Αγγλία «κατέλαβε» την Κύπρο, η νήσος είχε περάσει τρεις αιώνες υπό οθωμανικό ζυγό, και πριν, κατά την Βυζαντινή περίοδο, υπέστη την κυριαρχία Φράγκων και Βενετών. Παρά ταύτα, απιστεύτως, οι Κύπριοι διατήρησαν την ελληνική γλώσσα, την χριστιανική πίστη και, γενικώς, την ελληνική πολιτιστική ταυτότητα. Αγγλική «έκθεση» (1880) διαπιστώνει ότι μόνο περίπου το 20% του τότε κυπριακού πληθυσμού βρέθηκαν εξισλαμισμένο, ένα μέρος δε αυτού ένεκα βίας ή ανάγκης, δηλαδή στην πραγματικότητα, «εικονικώς». Η επιθυμία, ο πόθος, το όραμα της Ένωσης με την Ελλάδα εκδηλώνεται, ήδη, από το 1827, που ιδρύεται το νεώτερο ελληνικό κράτος και διατηρείται έκτοτε –μετά την ίδρυση των Ηνωμένων Εθνών, ως «αυτοδιάθεση»– ζωηρό και «ακέραιο» μέχρι σήμερα (που η Κύπρος κατέχεται, από το 1974, εδαφικώς κατά 38%, ενώ οι Τουρκοκύπριοι δεν υπερβαίνουν το 18% του πληθυσμού). Το 1828, ο Ιωάννης Καποδίστριας μίλησε για Ένωση με την Ελλάδα, ένωση που επιβάλλεται από λόγους δημοκρατίας, δικαιοσύνης, ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ηθικής και πολιτισμού. Το 1931, ο Μητροπολίτης Κιτίου εκήρυξε (ματαίως, βέβαια) την Ένωση με την Ελλάδα.

3. Κλείνοντας, θα ήθελα, σύντομα, να αναφερθώ σε μερικά περιστατικά, άγνωστα, τα οποία «έζησα».

Τα Ηνωμένα Έθνη, όπως κάθε διεθνής οργανισμός, έχει μία Steering Committee, που ρυθμίζει κυρίως διαδικαστικά θέματα των κυρίων οργάνων, ιδίως της Γενικής Συνέλευσης και του Συμβουλίου Ασφα-

λείας, μεταξύ των οποίων και την επιγραφή κάθε θέματος εισαγομένου προς συζήτηση στα όργανα αυτά. Η Ελλάς εξήτησε ως επιγραφή του Κυπριακού «Εφαρμογή της αρχής της αυτοδιαθέσεως στην Κύπρο», ενώ η Τουρκία «Εφαρμογή της αρχής της αυτοδιάθεσης των λαών της Κύπρου». Οι τότε σχετικές «μυστικές» πληροφορίες του Κ. Σταυρόπουλου υπήρξαν, όντως, πολύτιμες (π.χ. ποια μέλη της Steering Committee ήσαν φιλότουρκα). Κατά συμβουλή του, και με «επιμονή», έγινε δεκτή η επιγραφή «Το Κυπριακό Ζήτημα».

Το 1974 (τουρκική εισβολή στην Κύπρο), στη Γενεύη, συνήλθαν εκπρόσωποι Ελλάδος, Αγγλίας, Τουρκίας και, βέβαια, Κύπρου, προς συζήτηση και «λύση» του ανακύψαντος ζητήματος. Μόλις κάθησαν στις θέσεις τους τα μέλη όλων των αντιπροσωπειών, πήρε, πρώτος, τον λόγο ο James Callaghan, υπουργός των Εξωτερικών της Αγγλίας, και, με φωνή ανθρώπου «συγκινημένου», είπε ότι «*σήμερα είμαστε εδώ για ζήτημα, που αν δεν ρυθμισθεί κατά κάποιο ικανοποιητικό τρόπο, θα θέσει σε κίνδυνο την ειρήνη... ίσως του Κόσμου (sic)*» και επρότεινε: «*πρώτο, να μην έχουμε προεδρείο, αλλά εργαζόμενοι ως table ronde, ισότιμα, να ιδούμε τι μπορούμε να επιτύχουμε για το καλό όλων, δεύτερο, να μη κρατήσουμε ΠΡΑΚΤΙΚΑ των συζητήσεων, να εργασθούμε, έτσι, για το παρόν μόνο και όχι για την ιστορία μας, και τρίτο, να μη κάνουμε ανακοινώσεις, δηλώσεις κλπ. στον Τύπο, το Ραδιόφωνο κλπ.*». Όλα αυτά έγιναν δεκτά, σιωπηρώς! Στην Κυπριακή αντιπροσωπεία μετείχε ως γραμματέας μια κυρία Μαυρομάτη, αν θυμάμαι σωστά το όνομά της. Αυτή... στενογραφούσε τα λεγόμενα (αυτό είναι βέβαιο), τι έγιναν, όμως, τα ΠΡΑΚΤΙΚΑ αυτά (αυτό είναι άγνωστο).

Στην Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών συνεζητείτο ένα θέμα σχετικό με ναρκωτικά, στο υποβληθέν δε σχέδιο αποφάσεως (resolution) υπήρχε Παράρτημα (Annex) που περιελάμβανε αριθμό κρατών ως «legal exporters of opium». Το Αφγανιστάν αγωνιζόταν να μπει στον σχετικό κατάλογο κρατών. Τότε, με επλησίασε ένα μέλος της αφγανιστανικής αντιπροσωπείας και μου είπε ότι αν η Ελλάς ψηφίσει «υπέρ» του Αφγανιστάν, τότε τούτο θα ψηφίσει «υπέρ» της Ελλάδος στο Κυπριακό θέμα, που θα συνεζητείτο σε λίγο στην Γενική Συνέλευση. Ο Ε. Αβέρωφ, στον οποίο ανέφερα το θέμα, μου είπε να απαντήσω στον Αφγανιστανό θετικά!

Ευχαριστώ πολύ.

Χαιρετισμός

του κ. **Βάσου Γεωργίου**,
Διευθυντή του Γραφείου του
Προέδρου της Κυπριακής Δημοκρατίας

«Το Κυπριακό Πρόβλημα σε Εξέλιξη. Διεθνής Διάσταση, Ζητήματα Διακυβέρνησης, Ανθρώπινα Δικαιώματα». Αυτός είναι ο τίτλος της σημερινής επιστημονικής ημερίδας. Ένας τίτλος που προδιαγράφει πως πρόκειται για συζήτηση επίκαιρη και πολύ ενδιαφέρουσα, σε μία μάλιστα ιδιαίτερα κρίσιμη περίοδο για το Κυπριακό. Μια περίοδο γεμάτη από εξελίξεις, τόσο σε νομικό, όσο και σε πολιτικό επίπεδο. Ως εκ τούτου, η αποψινή σύναξη αποτελεί μία σημαντική επιστημονική παρέμβαση που αποσκοπεί στην ενδελεχή συζήτηση σημαντικών πτυχών του Κυπριακού ανάμεσα σε ειδήμονες, οι οποίοι έχουν πολλά να προσφέρουν με τις απόψεις, τις ρεαλιστικές εισηγήσεις και αναλύσεις τους. Απόψεις και αναλύσεις που θα πρέπει να φτάνουν βέβαια και τους απλούς πολίτες.

Με αυτόν τον τρόπο, το Πανεπιστήμιο Κύπρου και ιδιαίτερα το Τμήμα Νομικής, αποδεικνύει ότι επιδιώκει να ανταποκρίνεται τόσο στην επιστημονική αποστολή του, όσο και στις προσδοκίες της Κυπριακής κοινωνίας, η οποία αναμένει τέτοιου είδους παρεμβάσεις.

Στο Συνέδριο θα συζητηθούν κρίσιμες νομικές και πολιτικές πτυχές του Κυπριακού, που άπτονται της διεθνούς διάστασης του προβλήματος της διακυβέρνησης και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Στους έγκριτους ομιλητές συγκαταλέγονται όχι μόνο Καθηγητές της νομικής επιστήμης, αλλά και δικηγόροι, καθώς επίσης και διπλωμάτες. Επιδιώκεται, δηλαδή, μία σύζευξη της θεωρίας με την πράξη και η σφαιρική συζήτηση των πολιτικών και νομικών πτυχών του Κυπριακού.

Στις πολύ ενδιαφέρουσες θεματικές συμπεριλαμβάνονται ο ρόλος του ΟΗΕ και ειδικά του Συμβουλίου Ασφαλείας, το ζήτημα των εγγυήσεων, οι αποφάσεις του ΕΔΑΔ για τους αγνοούμενους και τις περιουσίες, καθώς και διάφορες πτυχές της ομοσπονδιακής κρατικής οργάνω-

σης, που αποτελεί το επιδιωκόμενο πλαίσιο επίλυσης του Κυπριακού προβλήματος και για το οποίο δυστυχώς οι πολίτες δεν είναι επαρκώς ενημερωμένοι ή είναι και παραπληροφορημένοι.

Ευελπιστούμε ότι με τη λήξη των εργασιών του, θα είμαστε πολύ καλύτερα ενημερωμένοι και θα έχουμε αποκομίσει σημαντικά γνωστικά εφόδια για να ανταπεξέλθουμε καλύτερα στις μελλοντικές προκλήσεις του Κυπριακού προβλήματος.

Θα ήθελα λοιπόν να συγχαρώ τους διοργανωτές του Συνεδρίου για την πρωτοβουλία τους και να ευχηθώ καλή επιτυχία στις εργασίες του Συνεδρίου και ένα παραγωγικό διήμερο.

Καταλήγοντας, θα ήθελα να σας πω ότι ο Πρόεδρος Χριστόφιας, παρά την αρνητική εξέλιξη που υπήρξε στα Κατεχόμενα, με την ανάδειξη του κ. Έρογλου στην ηγεσία της τουρκοκυπριακής κοινότητας, θα συνεχίσει τις προσπάθειές του, με στόχο το συντομότερο δυνατό να έχουμε λύση. Εμείς παραμένουμε προσηλωμένοι στη συμφωνηθείσα βάση της διζωνικής, δικοινοτικής ομοσπονδίας και ελπίζουμε και η άλλη πλευρά να θέλει να συνεχίσει πάνω σ' αυτή τη βάση, ώστε οι συνομιλίες να συνεχιστούν από εκεί που μείναμε. Εμείς είμαστε έτοιμοι για έναν λογικό συμβιβασμό, που να επιτρέπει στον κυπριακό λαό να ζήσει και να ευημερήσει, σε συνθήκες ομαλότητας και ασφάλειας.

Ο Πρόεδρος Χριστόφιας εμμένει σε θέσεις αρχών για διαπραγμάτευση και συμφωνία μεταξύ των Κυπρίων, χωρίς έξωθεν παρεμβάσεις, χωρίς επιδιαιτησία και χωρίς επιβολή τεχνητών χρονοδιαγραμμάτων. Αυτή η συμφωνία πρέπει να βασίζεται στο Διεθνές Δίκαιο, στις αρχές της Ευρωπαϊκής Ένωσης, στα σχετικά Ψηφίσματα του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών που προβλέπουν για λύση διζωνικής, δικοινοτικής ομοσπονδίας, με πολιτική ισότητα, όπως περιγράφεται στα Ψηφίσματα του Συμβουλίου Ασφαλείας. Το κράτος θα είναι ένα, με μία και μόνη κυριαρχία, μία και μόνη διεθνή προσωπικότητα και μία και μόνη ιθαγένεια.

Το επόμενο διάστημα θα διαφανεί αν και η άλλη πλευρά είναι έτοιμη για ένα λογικό συμβιβασμό στη βάση που συζητούμε εδώ και δύο χρόνια.

Τέλος, θα ήθελα να πω ότι είναι πράγματι αξιέπαινο ότι το Τμήμα Νομικής, το οποίο έχει ουσιαστικά δύο μόνο χρόνια ζωής, να διοργανώνει μεγάλα και σημαντικά Συνέδρια κάθε εξάμηνο, φέρνοντας έτσι σε επαφή τον νομικό κόσμο της Κύπρου με τις πλέον σύγχρονες εξελίξεις της νομικής επιστήμης.

Χαιρετισμός

του τέως Προέδρου της
Κυπριακής Δημοκρατίας
κ. Γλαύκου Κληρίδη

Θα ήθελα να εκφράσω τα θερμά μου συγχαρητήρια προς τους διοργανωτές της διήμερης Ημερίδας, το Πανεπιστήμιο Κύπρου και το Ίδρυμα Διεθνών Νομικών Μελετών του Καθηγητή Ηλία Κρίσπη και της Δρ. Αναστασίας Σαμαρά-Κρίσπη, με θέμα «Το Κυπριακό Πρόβλημα σε Εξέλιξη» και να τους ευχηθώ κάθε επιτυχία.

Το κυπριακό πρόβλημα, το οποίο ταλαιπωρεί κυρίως τον Κυπριακό Ελληνισμό για 50 σχεδόν χρόνια, εάν τηρούντο οι αρχές του Καταστατικού Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών και εφαρμόζοντο τα κατά καιρούς ψηφίσματα του Συμβουλίου Ασφαλείας και της Γενικής Συνέλευσης των Ηνωμένων Εθνών, θα ήταν ήδη λυμένο. Αλλά δυστυχώς, ζούμε σε εποχές όπου επικρατούν σκοπιμότητες και το δίκαιο του ισχυρού.

Έγιναν προσπάθειες και εξακολουθούν να γίνονται εδώ και 50 χρόνια από διάφορους Γενικούς Γραμματείς, καθώς και εκπροσώπους τους, αλλά δυστυχώς μέχρι σήμερα καμία ουσιαστική πρόοδος δεν έχει επιτευχθεί, όσον αφορά την επίλυση του Κυπριακού προβλήματος.

Είναι φανερό ότι η Τουρκία, εκμεταλλευόμενη την γεωπολιτικο-στρατιωτική της θέση στην ευαίσθητη περιοχή της Μέσης Ανατολής, καθώς και την ανοχή των Μεγάλων Δυνάμεων, προσπαθεί να επιβάλει τη δική της μορφή λύσης, που ουσιαστικά θα της δίδει την δυνατότητα να έχει τον έλεγχο σε ολόκληρο το νησί, παραγνωρίζοντας τα ψηφίσματα του Συμβουλίου Ασφαλείας και των Ηνωμένων Εθνών και καταπατώντας τα ανθρωπina δικαιώματα ενός μικρού και ανίσχυρου κράτους, όπως είναι η Κύπρος. Και λυπούμαι να παρατηρήσω ότι σ' αυτή την απαράδεκτη ενέργειά της, η Τουρκία έχει την υποστήριξη, άμεσα ή έμμεσα, διαφόρων Κρατών, τα οποία βάζουν τις δικές τους προτεραιότητες και τα δικά τους συμφέροντα πάνω από αρχές και ψηφίσματα.

Κλείνω τον Χαιρετισμό μου με την ελπίδα και ευχή να επικρατήσουν τέτοιες συνθήκες που θα δώσουν και στη δική μας πατρίδα την Εθνική Λύτρωση.

Χαιρετισμός

της Προέδρου του
Ιδρύματος Διεθνών Νομικών Μελετών
Δρ. Αναστασίας Σαμαρά-Κρίσπη

Αξιότιμες Κυρίες και Κύριοι,

Εκ μέρους του Ιδρύματος Διεθνών Νομικών Μελετών, ως Πρόεδρος του, θα ήθελα να απευθύνω έναν πολύ σύντομο χαιρετισμό, κατά την έναρξη των εργασιών αυτής της Ημερίδας, που θεωρούμε επίκαιρη και πολύ ενδιαφέρουσα, αν κρίνει κανείς από τις θεματικές, του ήδη γνωστού σε Εσάς προγράμματος.

Επιθυμούμε θερμότητα να ευχαριστήσουμε το Πανεπιστήμιο Κύπρου-Τμήμα Νομικής, για την διοργάνωση της σημερινής Ημερίδας και κάθε παράγοντα που συνετέλεσε στην παρούσα εκδήλωση, όπως κυρίως τον Δρ. Αριστοτέλη Κωνσταντινίδη. Ιδιαίτερώς, απευθύνουμε θερμότητες ευχαριστίες στους κ.κ. Εισηγητές, από την Ελλάδα και την Κύπρο, οι οποίοι με προθυμία δέχθηκαν να συμμετάσχουν και να μας χαρίσουν την γνώση τους στα θέματα που θ' αναπτυχθούν.

Πιστεύουμε ότι η σημερινή θεώρηση του Κυπριακού Προβλήματος σε εξέλιξη, εκκινά από ορθές εκτιμήσεις και αξιολογήσεις, όσον αφορά τις δυνατότητες που σήμερα προσφέρονται, σε συνάρτηση με τους στόχους που επιδιώκονται.

Χρειάζεται, φρονούμε, στην σύγχρονη κατ' εξοχήν μεταβατική κατάσταση, την εποχή της παγκοσμιοποίησης και της νέας τάξης πραγμάτων που δημιουργείται στην Ευρωπαϊκή Ένωση, να κατανοήσουμε πληρέστερα τους παράγοντες που διαμορφώνουν το σύγχρονο Κυπριακό πρόβλημα σε όλες του τις διαστάσεις, αλλά και τις δυνατότητες εξέλιξής του. Αυτό, παρακολουθώντας το ζήτημα σε όλες τις εκφάνσεις της δημόσιας ζωής, σε δύο χώρες, την Ελλάδα και την Τουρκία, που παρά τις υφιστάμενες πολιτικές, οικονομικές και κοινωνικές αντιπαράθεσεις, είναι δυνατόν να συμβιώσουν ειρηνικά, με πολύπλευρη και εποικοδομητική συνεργασία, στο πλαίσιο ενός σχεδίου ανάπτυξης, με

αμοιβαία και τελέσφορη πολιτική και οικονομική συνεργασία. Ίσως η θεώρηση αυτή να αποτελεί και τον μοναδικό δρόμο.

Αυτό, μέσα στο πλαίσιο του ευρωπαϊκού οικοδομήματος, του οποίου η διατήρηση και περαιτέρω εξέλιξη αποτελεί σήμερα, για όλα τα κράτη-μέλη, ένα πολύ δυσχερές εγχείρημα, που συνεχώς συγκρούεται με την πολιτικο-οικονομική σύγχρονη πραγματικότητα και συνεπώς έχει ανάγκη από έναν συνεχή επαναπροσδιορισμό των βασικών δομών που το διαμορφώνουν.

ΕΝΟΤΗΤΑ ΠΡΩΤΗ

Το Κυπριακό πρόβλημα στο Συμβούλιο Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών

Αριστοτέλη Κωνσταντινίδη

Λέκτορα Διεθνούς Δικαίου και
Δικαίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων
Πανεπιστημίου Κύπρου

1. Εισαγωγή

Η παρούσα μελέτη θα κάνει μία επισκόπηση του Κυπριακού προβλήματος μέσα από τα σχετικά ψηφίσματα του Συμβουλίου Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών από το 1964 μέχρι σήμερα. Θα επιδιωχθεί μία σφαιρική καταγραφή και αξιολόγηση της προσέγγισης και αντιμετώπισης του Κυπριακού προβλήματος από το Συμβούλιο Ασφαλείας.

Παρά τον κεντρικό ρόλο του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών (ΟΗΕ) και (των ψηφισμάτων) του Συμβουλίου Ασφαλείας στη διαδικασία επίλυσης του Κυπριακού προβλήματος, δεν υπάρχουν ολοκληρωμένες και συστηματικές νομικές μελέτες επί του αντικειμένου. Οι συχνές καθημερινές αναφορές στο ρόλο και τα ψηφίσματα του Συμβουλίου Ασφαλείας σε σχέση με το Κυπριακό πρόβλημα είναι γενικόλογες και αποσπασματικές, ενώ πολύ συχνά παραγνωρίζουν ή/και αγνοούν βασικά χαρακτηριστικά της δράσης και λειτουργίας τόσο του ΟΗΕ όσο και του Συμβουλίου Ασφαλείας. Επιπρόσθετα, παρά τη μακρόχρονη παρουσία της Δύναμης των Ηνωμένων Εθνών στην Κύπρο (United Nations Force in Cyprus, στο εξής UNFICYP), επικρατεί άγνοια ή/και σύγχυση στην κυπριακή κοινή γνώμη¹ και τους διαμορφωτές της για

---

1. Ο γράφων έχει άμεση και προσωπική εμπειρία της επικρατούσας άγνοιας ή/και σύγχυσης από τη διδασκαλία των μαθημάτων 'Δίκαιο των Ηνωμένων Εθνών' και 'Δημόσιο Διεθνές Δίκαιο' επί πέντε συναπτά ακαδημαϊκά έτη σε περισσότερους από 500 φοιτητές από διάφορα Τμήματα του Πανεπιστημίου Κύπρου.

τον ΟΗΕ, το Συμβούλιο Ασφαλείας και τη διαχρονική ανάμιξή τους στο Κυπριακό πρόβλημα.

Η παρούσα εργασία θα επιδιώξει να αποσαφηνίσει το θεσμικό πλαίσιο μέσα στο οποίο το Συμβούλιο Ασφαλείας λειτουργεί και παρεμβαίνει στο Κυπριακό πρόβλημα, καθώς και τις παραμέτρους και τα ποιοτικά χαρακτηριστικά αυτής της παρέμβασης. Προς τούτο είναι σκόπιμο να προηγηθεί μία γενική και σύντομη αναφορά στα βασικά χαρακτηριστικά και τον τρόπο λειτουργίας του Συμβουλίου Ασφαλείας (Ενότητα 2). Στη συνέχεια, θα γίνει εκτενής αναφορά στα σημαντικότερα ψηφίσματα του Συμβουλίου Ασφαλείας σχετικά με το Κυπριακό πρόβλημα. Η επισκόπηση ακολουθεί τις χρονικές εξελίξεις του Κυπριακού προβλήματος που σηματοδοτούνται από τα ακόλουθα γεγονότα-σταθμούς, όπως αυτά αντιμετωπίστηκαν από το Συμβούλιο Ασφαλείας: α) τις διακοινοτικές ταραχές του 1963-1964 και την εγκαθίδρυση της UNFICYP το 1964 (Ενότητα 3), β) την τουρκική εισβολή του 1974 και τα επακόλουθά της (Ενότητες 4.1-4.2), γ) την παράνομη ανακήρυξη της «Τουρκικής Δημοκρατίας της Βορείου Κύπρου» («ΤΔΒΚ») το 1983 (Ενότητα 4.3), δ) την υιοθέτηση από το Συμβούλιο Ασφαλείας της διζωνικής και δικοινοτικής ομοσπονδίας ως πλαισίου επίλυσης του Κυπριακού προβλήματος το 1990 και τις προσπάθειες επίλυσης κατά τη δεκαετία του 1990 μέχρι την απόρριψη από την ελληνοκυπριακή κοινότητα του Σχεδίου Αηχαν το 2004 (Ενότητα 5), και στ) τις συνεχιζόμενες διαπραγματεύσεις ανάμεσα στις δύο κοινότητες για την επίλυση του προβλήματος (Ενότητα 6). Στα συμπεράσματα της παρούσας εργασίας θα επιχειρηθεί μία συνολική αποτίμηση και αξιολόγηση των παρεμβάσεων και του ρόλου του Συμβουλίου Ασφαλείας στο Κυπριακό πρόβλημα. Η επισκόπηση των ψηφισμάτων δεν συνοδεύεται από εκτεταμένες αναφορές στα ιστορικά γεγονότα που διαδραματίστηκαν σε κάθε μία από τις ανωτέρω περιόδους, θεωρώντας ότι αυτά είναι εν πολλοίς γνωστά. Στην παρούσα μελέτη δεν γίνεται επίσης λεπτομερούς ανάλυση του ρόλου και της εντολής της UNFICYP², ούτε καθεαυ-

---

2. Για την ιστορία, την εντολή, τις δραστηριότητες και άλλες πληροφορίες σχετικά με την UNFICYP, βλ. την ιστοσελίδα της Δύναμης, <www.unficyr.org>. Βλ. επίσης, μεταξύ πολλών, Jacques Ballaloud, 'L'opération des Nations Unies à Chypre', LXXX *Revue Générale de Droit International Public* (1976) σελ. 130-162, John Theodorides,

τών των διαφόρων σχεδίων επίλυσης του Κυπριακού³, παρά μόνο στο βαθμό που αυτά αναφέρονται στα σχετικά ψηφίσματα του Συμβουλίου Ασφαλείας.

2. Το θεσμικό πλαίσιο δράσης του Συμβουλίου Ασφαλείας

Ο ΟΗΕ ιδρύθηκε το 1945 με την υιοθέτηση του Καταστατικού Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών στη Διάσκεψη του Αγίου Φραγκίσκου των ΗΠΑ στις 25 Ιουνίου. Ας σημειωθεί ότι ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος δεν είχε ακόμη λήξει τυπικά και οριστικά όταν η Διάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών ξεκίνησε τον Απρίλιο του 1945. Η δε μορφή του ΟΗΕ και το προσχέδιο του Καταστατικού Χάρτη, που ήταν αμερικανικής έμπνευσης, είχαν ήδη προαποφασιστεί από τις Μεγάλες Δυνάμεις μεσούντος του Πολέμου, ο οποίος αναπόφευκτα καθόρισε και τον πολιτικό χαρακτήρα του νέου Οργανισμού⁴. Βασική συνέπεια αυτών ήταν να τεθεί ως πρωταρχικός σκοπός των Ηνωμένων Εθνών η διατήρηση και αποκατάσταση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας⁵ και να αποδοθεί πρωτεύων ρόλος στην επίτευξη αυτού του σκοπού στο Συμβούλιο Ασφαλείας και τις πέντε Μεγάλες Δυνάμεις της εποχής, που ήταν οι νικήτριες δυνάμεις του Πολέμου και που αποτελούν έκτοτε τα μόνιμα μέλη του Συμβουλίου με δικαίωμα βέτο στις αποφάσεις του.

'The United Nations Peace Keeping Force in Cyprus', 31 *International and Comparative Law Quarterly* (1982) σελ. 765-783, Alan James, 'The UN Force in Cyprus', 65 *International Affairs* (1989) σελ. 481-500, Michael W. Doyle and Nicholas Sambanis, *Making War and Building Peace - United Nations Peace Operations* (Princeton and Oxford, Princeton University Press, 2006) σελ. 257-280.

3. Για μία επιγραμματική καταγραφή βλ., μεταξύ άλλων, Αλέξης Ηρακλείδης, *Κυπριακό Πρόβλημα 1947-2004 - Από την Ένωση στη Διχοτόμηση*: (Αθήνα, Ι. Σιδέρης, 2006) σελ. 114-115 και για συνοπτική ανάλυση βλ., μεταξύ άλλων, Άγγελος Μ. Συρίγος, *Σχέδιο Ανάν - Οι Κληρονομίες του Παρελθόντος και οι Προοπτικές του Μέλλοντος* (Αθήνα, Εκδόσεις Πατάκη, 2005) σελ. 90-113.

4. Για τον πολιτικό χαρακτήρα του ΟΗΕ και του Συμβουλίου Ασφαλείας ως απόρροια των ιστορικών συνθηκών ίδρυσης του ΟΗΕ βλ. Αριστοτέλης Κωνσταντινίδης, *Νομικοί Περιορισμοί και Δικαστικός Έλεγχος του Συμβουλίου Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών* (Αθήνα - Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2004) σελ. 5-10.

5. Είναι μάλιστα αξιοσημείωτο ότι ο Καταστατικός Χάρτης αναφέρεται 28 φορές στη «διατήρηση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας», ενώ κάνει ελάχιστες και ως επί το πλείστον επουσιώδεις αναφορές στο διεθνές δίκαιο.

Πρόκειται, δηλαδή, για έναν πολιτικό Οργανισμό που ιδρύθηκε για την επίτευξη ενός κατ' εξοχήν πολιτικού σκοπού, στην επίτευξη του οποίου πρωταρχικό ρόλο έχει το Συμβούλιο Ασφαλείας, ένα διακρατικό και κατ' εξοχήν πολιτικό όργανο⁶.

Ο πρωταρχικός αυτός σκοπός της διατήρησης και αποκατάστασης της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας επιδιώκεται από το Συμβούλιο Ασφαλείας με διττό τρόπο: αφενός με αποτελεσματικά συλλογικά μέτρα που μπορούν να λάβουν τη μορφή οικονομικών, διπλωματικών και άλλων εξαναγκαστικών μέτρων ή κυρώσεων⁷, ακόμη και τη χρήση ένοπλης βίας⁸, σύμφωνα με τις διατάξεις του Κεφαλαίου VII του Καταστατικού Χάρτη (άρθρα 39-51)⁹, όταν το Συμβούλιο διαπιστώσει ότι υπάρχει 'απειλή κατά της ειρήνης'¹⁰, και αφετέρου με την επίλυση των διεθνών διαφορών με ειρηνικά διπλωματικά ή νομικά μέσα της επιλογής των μερών, τα οποία απαριθμούνται ενδεικτικά στο Κεφάλαιο VI του Καταστατικού Χάρτη, και τα οποία το Συμβούλιο Ασφαλείας δικαιούται μόνο να προτείνει και όχι να επιβάλλει στα κράτη μέλη¹¹.

---

6. Πρβλ. τη Γνωμοδότηση του Διεθνούς Δικαστηρίου στην υπόθεση *Επανόρθωση των ζημιών που προκλήθηκαν κατά την υπηρεσία στα Ηνωμένα Έθνη*: «τα Ηνωμένα Έθνη είναι ένας πολιτικός Οργανισμός με σημαντικά καθήκοντα πολιτικού χαρακτήρα που καλύπτουν ένα ευρύ πεδίο [...] και αντιμετωπίζει τα μέλη του χρησιμοποιώντας πολιτικά μέσα». Γνωμοδότηση της 11^{ης} Απριλίου 1949, 1949 ICJ Reports 179.

7. Βλ., αντί άλλων, Jochen Frowein and Nico Krisch, 'Article 41', στο Bruno Simma *et al* (eds.), *The Charter of the United Nations - A Commentary*, 2nd ed., Vol. I (Oxford, Oxford University Press, 2002) σελ. 735-749.

8. Βλ. γενικά, Niels Blokker and Nico Schrijver (eds.), *The Security Council and the Use of Force* (Leiden/Boston, Martinus Nijhoff, 2005), Christine Gray, 'The Use of Force and the International Legal Order', στο Malcolm D. Evans (Ed.), *International Law*, 3^d ed. (Oxford, Oxford University Press, 2010) σελ. 615-647.

9. Βλ., αντί άλλων, Jochen Frowein and Nico Krisch, 'Introduction to Chapter VII', στο Bruno Simma *et al* (eds.), *The Charter of the United Nations - A Commentary*, 2nd ed., Vol. I (Oxford, Oxford University Press, 2002) σελ. 701-716.

10. Για την έννοια 'απειλή κατά της ειρήνης' βλ. Κωνσταντινίδης, *ό.π.*, σελ. 43-58.

11. Βλ., γενικά, Κωνσταντίνος Π. Οικονομίδης, 'Η Υποχρέωση Επίλυσης των Διεθνών Διαφορών', στο Θεόδωρος Χριστοδουλίδης και Δημήτριος Μπουραντώνης (επιμ.), *Ο ΟΗΕ στο Κατώφλι της Μεταψυχροπολεμικής Εποχής* (Ελληνική Εταιρεία Διεθνούς Δικαίου και Διεθνών Σχέσεων, Αθήνα, Ι. Σιδέρης, 1998) σελ. 263-288, Rama Mani, 'Peaceful Settlement of Disputes and Conflict Prevention', στο Thomas G.

Βέβαια, στα 65 και πλέον χρόνια από την ίδρυση του ΟΗΕ η κατάσταση δεν έχει μείνει απαράλλαχτη παρόλο που ο Καταστατικός Χάρτης δεν έχει ουσιαστικά αναθεωρηθεί. Μετά τα 45 πρώτα χρόνια λειτουργίας του, κατά τα οποία το Συμβούλιο Ασφαλείας παρέμενε δέσμιος της ψυχροπολεμικής αντιπαλότητας των ΗΠΑ και της άλλοτε Σοβιετικής Ένωσης και δεν κατάφερε να ασκήσει τις εκτεταμένες εξουσίες που του παρείχε ο Καταστατικός Χάρτης, η κατάσταση έχει διαφοροποιηθεί άρδην με το τέλος του Ψυχρού Πολέμου¹², αρχής γενομένης το 1990 με την αποφασιστική παρέμβαση του Συμβουλίου για την εκδίωξη του Ιράκ από το Κουβέιτ στο οποίο το Ιράκ είχε παράνομα εισβάλει¹³. Τότε, μάλιστα, είχαν αναβιώσει προσδοκίες ότι το Συμβούλιο Ασφαλείας θα μπορούσε να αναλάβει αντίστοιχη δράση με οικονομικά και άλλα μέτρα εξαναγκασμού σε βάρος της Τουρκίας, προκειμένου να αποσύρει τα στρατεύματά της από την Κύπρο και να τερματίσει την κατοχή¹⁴. Οι προσδοκίες αυτές σύντομα διαψεύστηκαν. Όπως θα διαπιστωθεί και στη συνέχεια, είτε λόγω του Ψυχρού Πολέμου είτε για άλλους πολιτικούς λόγους το 1974, αλλά και έκτοτε, το Συμβούλιο Ασφαλείας δεν έχει ενεργοποιήσει στην περίπτωση της Κύπρου το Κεφάλαιο VII του Καταστατικού Χάρτη, δηλαδή τις εξουσίες που διαθέτει για τη διατήρηση και αποκατάσταση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας και για να εξαναγκάσει τα κράτη σε συμμόρφωση με τις αποφάσεις του.

Στη σύγχρονη εποχή το διεθνές δίκαιο προφανώς καταλαμβάνει πολύ πιο σημαντική θέση στις διεθνείς σχέσεις και στην πρακτική του ΟΗΕ και του Συμβουλίου Ασφαλείας από αυτή που του επεφύλαξε

Weiss and Sam Davis (eds.), *The Oxford Handbook on the United Nations* (Oxford, OUP, 2007) σελ. 300-322.

12. Βλ. γενικά Frederic L. Kirgis Jr., 'The Security Council's First Fifty Years', 89 *American Journal of International Law* (1995) σελ. 506-539.

13. Βλ., ενδεικτικά, James Cockayne and David M. Malone, 'The Security Council and the 1991 and 2003 Wars in Iraq', στο Vaughan Lowe *et al* (eds.), *The United Nations Security Council and War* (Oxford, OUP, 2008) σελ. 85.

14. Βλ., για παράδειγμα, τον παραλληλισμό Κύπρου και Κουβέιτ που έκανε ο Κύπριος εκπρόσωπος στον ΟΗΕ σε συζήτηση στο Συμβούλιο Ασφαλείας στις 14 Δεκεμβρίου 1990, UN Doc. S/PV.2969, σελ. 8-15.

ο Καταστατικός Χάρτης το 1945. Το Συμβούλιο Ασφαλείας λαμβάνει υπόψη του νομικές παραμέτρους κατά τη δράση του για τη διατήρηση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας, διατηρώντας ωστόσο ελευθερία δράσης στα πλαίσια της διεθνούς νομιμότητας¹⁵. Σε ορισμένες περιπτώσεις, μάλιστα, έχει αναλάβει την τήρηση και την επιβολή της διεθνούς νομιμότητας¹⁶, ιδρύοντας, για παράδειγμα, τα δύο *ad hoc* Διεθνή Ποινικά Δικαστήρια για την τιμωρία των σοβαρών παραβιάσεων του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου που τελέστηκαν στην πρώην Γιουγκοσλαβία και τη Ρουάντα¹⁷, ενώ σε άλλες περιπτώσεις έχει ασκήσει οιονεί νομοθετικές εξουσίες, όπως για την καταπολέμηση της διεθνούς τρομοκρατίας¹⁸. Η ενεργοποίηση των σχετικών δυνατοτήτων δεν έχει, ωστόσο, αυτόματο χαρακτήρα, αλλά εναπόκειται στη διακριτική ευχέρεια του Συμβουλίου Ασφαλείας και, φυσικά, στην πρακτική δυνατότητα των μελών του να καταλήξουν σε συμφωνία.

Αυτή η συνοπτική ανάλυση του πολιτικού χαρακτήρα του ΟΗΕ και του Συμβουλίου Ασφαλείας γίνεται προκειμένου να επισημανθεί το πρωτίστως πολιτικό θεσμικό πλαίσιο λειτουργίας του. Το Συμ-

---

15. Βλ., γενικά, Steven R. Ratner, 'The Security Council and International Law', στο David Malone (ed.), *The UN Security Council: From the Cold War to the 21st Century* (Boulder, Colorado, Lynne Rienner, 2004) σελ. 591-606.

16. Βλ. γενικά Vera Gowlland-Debbas, 'UN Sanctions and International Law: An Overview', στο Vera Gowlland-Debbas (ed.), *United Nations Sanctions and International Law* (The Hague/London/Boston, Kluwer Law International, 2001) σελ. 1-28. Η ανάληψη σχετικών εξουσιών από το Συμβούλιο έχει συναντήσει επικρίσεις. Βλ., ενδεικτικά, Keith Harper, 'Does the United Nations Security Council Have the Competence to Act as Court and Legislature?', 27 *New York University Journal of International Law and Politics* (1994) σελ. 103-157.

17. Βλ. τα σχετικά Ψηφίσματα 827 (1993) και 955 (1994). Είναι, πάντως, χαρακτηριστικό ότι ακόμη και τα δύο αυτά Διεθνή Ποινικά Δικαστήρια αποτελούν, κατά το Συμβούλιο, *ad hoc* μέτρα που συμβάλλουν στην αποκατάσταση και διατήρηση της ειρήνης. Βλ. σχετικά το προοίμιο του Ψηφίσματος 1966 (2010).

18. Χαρακτηριστικότερο όλων είναι το Ψήφισμα 1373 (2001) που υιοθετήθηκε λίγες εβδομάδες μετά τις τρομοκρατικές επιθέσεις της 11^{ης} Σεπτεμβρίου 2001. Βλ. σχετικά Paul Szasz, 'The Security Council Starts Legislating', 96 *American Journal of International Law* (2002) σελ. 901-905, Matthew Happold, 'Security Council Resolution 1373 and the Constitution of the United Nations', 16 *Leiden Journal of International Law* (2003) σελ. 593-610.

βούλιο Ασφαλείας δεν αποτελεί ούτε λειτουργεί ως νομικό ή δικαστικό όργανο και, κατά συνέπεια, δεν θα πρέπει να αντιμετωπίζεται ως τέτοιο, δεδομένου, μάλιστα, ότι δεν διαθέτει τα θεσμικά και διαδικαστικά εχέγγυα προς τούτο. Οι επισημάνσεις αυτές γίνονται, μεταξύ άλλων, προκειμένου να μην γεννώνται αυταπάτες για το ρόλο που έχει ήδη διαδραματίσει το Συμβούλιο Ασφαλείας στο Κυπριακό πρόβλημα ούτε υπέρμετρες προσδοκίες για το μελλοντικό του ρόλο, ιδίως σε σχέση με τις νομικές και ανθρωπιστικές πτυχές του Κυπριακού προβλήματος. Πράγματι, το πολιτικό πλαίσιο λειτουργίας του Συμβουλίου Ασφαλείας, που συνοπτικά περιγράφηκε, είναι αρκετά εμφανές και στα μέχρι τούδε ψηφίσματα για το Κυπριακό πρόβλημα, τα οποία εξετάζονται ακολούθως.

3. Η εγκαθίδρυση της UNIFCYP και η δεκαετία μέχρι την εισβολή (1964-1974)

Η πρώτη παρέμβαση του Συμβουλίου Ασφαλείας στην Κύπρο έγινε στις 4 Μαρτίου 1964 με το ομόφωνο Ψήφισμα 186 με αφορμή τις διακοινοτικές ταραχές που ξέσπασαν το Δεκέμβριο του 1963 και τις απειλές της Τουρκίας να εισβάλει στο νησί¹⁹. Χρησιμοποιώντας φρασεολογία του Κεφαλαίου VI του Χάρτη²⁰, το Συμβούλιο, μεταξύ άλλων, ζήτησε (asks) από την κυβέρνηση της Κύπρου να πάρει όλα τα απαραίτητα μέτρα για να σταματήσει τη βία και την αματοχυσία στο νησί²¹ και συνέστησε (recommends) τη δημιουργία ειρηνευτικής δύνα-

---

19. Για τα γεγονότα της περιόδου εκείνης, βλ., μεταξύ πολλών, Ανδρέας Στεργίου και Heinz Richter, 'Η Κύπρος κατά τα Κρίσιμα Έτη 1963-1964', στο Ανδρέας Στεργίου και Heinz Richter (επιμ.), *Το Κυπριακό με το Βλέμμα των Ξένων* (Αθήνα, Ροές, 2006) σελ. 121-158.

20. Στην πρώτη παράγραφο του προοιμίου, το Συμβούλιο σημείωσε ότι η κατάσταση στην Κύπρο «είναι πιθανό να απειλήσει τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια και μπορεί να επιδεινωθεί περαιτέρω εάν δεν ληφθούν άμεσα επιπρόσθετα μέτρα για τη διατήρηση της ειρήνης και την επιδίωξη διαρκούς λύσης» (οι υπογραμμίσεις είναι δικές μου). Πρβλ. τα άρθρα 34 και 36 του Καταστατικού Χάρτη. Βλ. και Stefan Talmon, 'Impediments to Peacekeeping: The Case of Cyprus', 8 *International Peacekeeping: The Yearbook of International Peace Operations* (2002) σελ. 37-38.

21. Παρ. 2.

μης στην Κύπρο, με τη συναίνεση της Κυπριακής κυβέρνησης²², όπως προβλέπεται για τις ειρηνευτικές επιχειρήσεις αυτού του είδους²³. Το ψήφισμα αυτό και τα μεταγενέστερα που επικαλούνται τη συναίνεση της Κυπριακής κυβέρνησης – σε αντιδιαστολή με άλλες αναφορές στις δύο κοινότητες και τους ηγέτες τους²⁴ – για την ανανέωση της παραμονής της UNFICYP, είχαν ιδιαίτερη σημασία εκείνη την περίοδο, καθώς αποδέχονται την κυβέρνηση της Κυπριακής Δημοκρατίας ως τη νόμιμη κυβέρνηση που εκπροσωπεί το κράτος. Ως γνωστόν, μετά την αποχώρηση των Τουρκοκυπρίων από τα κρατικά όργανα, οι Τουρκοκύπριοι και η Τουρκία (αλλά κανένας άλλος παράγοντας της διεθνούς κοινότητας) δεν αποδέχονται ως νόμιμη κυβέρνηση της Κυπριακής Δημοκρατίας την κυβέρνηση που αποτελείται μόνο από Ελληνοκύπριους και η οποία δεν ανταποκρίνεται στους ορισμούς του Συντάγματος του 1960²⁵. Με το ψήφισμα αυτό, το Συμβούλιο Ασφαλείας, όπως εξάλλου και το σύνολο της διεθνούς κοινότητας, απέρριψε έμμεσα αλλά σαφέστατα αυτές τις αιτιάσεις και επιβεβαίωσε τη νομική υπόσταση της Κυπριακής κυβέρνησης²⁶.

22. Παρ. 4. Κατόπιν αιτήματος του εκπροσώπου της ΕΣΣΔ υπήρξε χωριστή ψηφοφορία για τη συγκεκριμένη παράγραφο που κατέληξε σε αποχή από τη Γαλλία, την ΕΣΣΔ και την Τσεχοσλοβακία, λόγω της διαφωνίας τους για τον καθορισμό της σύνθεσης και του μεγέθους της Δύναμης από τον Γενικό Γραμματέα κατόπιν διαβουλεύσεων με τα εμπλεκόμενα μέρη και όχι από το ίδιο το Συμβούλιο Ασφαλείας. Βλ. σχετικά Maurice Flory, 'Force internationale des Nations Unies et Pacification intérieure de Chypre', 10 *Annuaire Français de Droit International* (1964) σελ. 464.

23. Βλ., μεταξύ άλλων, Κωνσταντίνος Αντωνόπουλος, 'Οι Ειρηνευτικές Επιχειρήσεις του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών', στο Χαριτίνη Δίπλα και Εμμανουέλα Δούση (επιμ.), *Εξήντα Χρόνια από την ίδρυση των Ηνωμένων Εθνών* (Αθήνα, Ι. Σιδέρης, 2007) σελ. 77.

24. Βλ., π.χ., την παράγραφο 3 του Ψηφίσματος 186.

25. Βλ., μεταξύ άλλων, Zaim Necatigil, *The Cyprus Question and the Turkish Position in International Law*, 2nd ed. (Oxford, Oxford University Press, 1996) σελ. 70.

26. Βλ. Γιώργος Κ. Τενεκίδης, 'Διεθνοποίηση και Αποδιεθνοποίηση του Κυπριακού πριν και μετά την Τουρκική Εισβολή', στο Γιώργος Τενεκίδης και Γιάννος Κρανιδιώτης (επιμ.), *Κύπρος – Ιστορία, Προβλήματα και Αγώνες του Λαού της*, Δεύτερη Έκδοση (Αθήνα, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, 2000) σελ. 223, καθώς και Frank Hoffmeister, *Legal Aspects of the Cyprus Problem – Annan Plan and EU Accession* (Leiden/Boston, Martinus Nijhoff Publishers, 2006) σελ. 32-33. Η θέση αυτή γίνεται επίσης δεκτή τόσο από Τουρκοκύπριους όσο και από ένθερμους υποστηρικτές των τουρκικών/τουρκο-

Ακολούθησε στις 13 Μαρτίου 1964 το ομόφωνο Ψήφισμα 187 στο οποίο το Συμβούλιο επανέλαβε την έκκληση προς όλα τα κράτη μέλη να απέχουν από κάθε πράξη ή απειλή που θα μπορούσε να επιδεινώσει την κατάσταση στην κυρίαρχη Κυπριακή Δημοκρατία. Με το Ψήφισμα 193 της 9^{ης} Αυγούστου 1964 το Συμβούλιο Ασφαλείας απηύθυνε επείγουσα έκκληση προς την Τουρκία να τερματίσει αμέσως το βομβαρδισμό και τη χρήση στρατιωτικής βίας εναντίον της Κύπρου και ζήτησε από όλους άμεση κατάπαυση του πυρός²⁷. Στο Ψήφισμα 244 της 22ας Δεκεμβρίου 1967 το Συμβούλιο προσκάλεσε τα μέρη (και τα μέρη αποδέχτηκαν) να επωφεληθούν των καλών υπηρεσιών του Γενικού Γραμματέα²⁸. Έτσι ξεκίνησε η πλέον μακρόχρονη αποστολή καλών υπηρεσιών²⁹ στην οποία έχουν εμπλακεί όλοι οι έκτοτε διατελέσαντες Γενικοί Γραμματείς.

Στα χρόνια που ακολούθησαν το Συμβούλιο Ασφαλείας, επικαλούμενο ανέλλιπώς τη σύμφωνη γνώμη της Κυπριακής κυβέρνησης, ανανέωνε την παραμονή της UNFICYP για αρχικά τρεις και στη συνέχεια για έξι μήνες, εκφράζοντας την προσδοκία για πρόοδο προς μία οριστική επίλυση του Κυπριακού προβλήματος που θα καθιστούσε δυνατή την απόσυρση ή την ουσιαστική μείωση του αριθμού της Δύναμης³⁰. Παράλληλα, ζητούσε τη μέγιστη δυνατή αυτοσυγκράτηση για

κυπριακών θέσεων. Βλ., π.χ., Necatigil, ό.π., σελ. 71 («[the Western powers] followed the procedure adopted by the UN in 1964 in recognizing the Greek Cypriot administration as the only government representing Cyprus»), Michael Moran, *Cyprus: A European Anomaly* (Istanbul, Istanbul Kültür University Publications, 2010) σελ. 5 («by its interpretation of Security Council Resolution 186 [...] the international community chose to place the government of Cyprus in the hands of just one of the two founder-partners of the 1960 Cyprus Republic, i.e., in the hands of the Greek Cypriots»).

27. Το Ψήφισμα υιοθετήθηκε με εννέα ψήφους υπέρ και τις αποχές των άλλοτε ΕΣΣΔ και Τσεχοσλοβακίας που είχαν θεωρήσει ότι το ψήφισμα δεν έκανε τη δέουσα διάκριση ανάμεσα στην επιτιθέμενη Τουρκία και την αμυνόμενη Κύπρο.

28. Παρ. 3.

29. Η επισήμανση είναι του Thomas Franck, 'The Secretary-General's Role in Conflict Resolution: Past, Present and Pure Conjecture', 6 *European Journal of International Law* (1995) σελ. 371. Για τον πολυσχιδή ρόλο του Γενικού Γραμματέα στις διεθνείς σχέσεις, βλ., αντί άλλων, Simon Chesterman (ed.), *Secretary or General? The UN Secretary-General in World Politics* (Cambridge, Cambridge University Press, 2007).

30. Τα σχετικά ψηφίσματα ήταν τα εξής: 222 (1966), 231 (1966), 238 (1967), 247

την αποφυγή επιδείνωσης της κατάστασης και την επίτευξη των σκοπών του Συμβουλίου.

4. Η τουρκική εισβολή και τα επακόλουθά της (1974-1989)

4.1 Η πρώτη φάση της εισβολής

Η αντίδραση του Συμβουλίου Ασφαλείας στην τουρκική εισβολή υπήρξε άμεση στις 20 Ιουλίου 1974 με το ομόφωνο Ψήφισμα 353. Σε αυτό εξέφρασε τη σοβαρή ανησυχία για την κατάσταση που οδήγησε σε «σοβαρή απειλή για τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια»³¹. Το λεκτικό αυτό παραπέμπει στο άρθρο 39 και το Κεφάλαιο VII του Καταστατικού Χάρτη, το οποίο θα μπορούσε να οδηγήσει σε δεσμευτικές αποφάσεις και σε μέτρα εξαναγκασμού σε βάρος της Τουρκίας. Ωστόσο, το Συμβούλιο Ασφαλείας δεν επικαλέστηκε ρητά το Κεφάλαιο VII, ούτε έλαβε τέτοια μέτρα εναντίον της Τουρκίας, αλλά αρκέστηκε στο να καλέσει όλα τα κράτη να σεβαστούν την κυριαρχία, ανεξαρτησία και εδαφική ακεραιότητα της Κύπρου³², και όλα τα μέρη να τερματίσουν τις εχθροπραξίες³³. Επίσης, δεν χαρακτήρισε τη χρήση βίας ως 'εισβολή' ή 'επιθετική πράξη'³⁴ ούτε την καταδίκασε απερίφραστα³⁵. Ενώ χρησιμοποίησε, πάντως, επιτακτικό λεκτικό, απαιτώντας (demands) τον άμεσο τερματισμό της ξένης στρατιωτικής επέμβασης που ήταν ενάντια στην κυριαρχία, ανεξαρτησία και εδαφική ακεραιότητα της Κύπρου³⁶, απλώς ζήτησε (*requests*) την αποχώρηση χωρίς καθυστέρηση του ξένου στρατιωτικού προσωπικού που δεν προβλεπόταν από διεθνείς συμφωνίες³⁷, συμπεριλαμβανομένων 650 αξιωματικών από την Ελλάδα,

---

(1968), 254 (1968), 261 (1968), 266 (1969), 274 (1969), 281 (1970), 291 (1970), 293 (1971), 305 (1971), 315 (1972), 324 (1972), 334 (1973), 343 (1973), 349 (1974).

31. Προοίμιο, παρ. 5.

32. Παρ. 1 (η υπογράμμιση είναι δική μου).

33. Παρ. 2 (η υπογράμμιση είναι δική μου).

34. Βλ. και Τενεκίδης, ό.π., σελ. 250.

35. Βλ. και Πέτρος Λιάκουρας, *Το Κυπριακό από τη Ζυρίχη στη Λονκέρνη - Σε Αναζήτηση Ομοσπονδιακής Επίλυσης* (Αθήνα, Ι. Σιδέρης, 2007) σελ. 32, 275.

36. Παρ. 3.

37. Παρ. 4 (η υπογράμμιση είναι δική μου).

την αποχώρηση των οποίων είχε ζητήσει ο Πρόεδρος Μακάριος στις 2 Ιουλίου 1974 με επιστολή του προς την κυβέρνηση των Συνταγματαρχών³⁸. Κάλεσε επίσης (calls upon) την Ελλάδα, την Τουρκία και το Ηνωμένο Βασίλειο – δηλαδή, τις εγγυήτριες δυνάμεις – να ξεκινήσουν διαπραγματεύσεις για την αποκατάσταση της ειρήνης στην περιοχή και της συνταγματικής διακυβέρνησης (constitutional government) στην Κύπρο³⁹.

Η έκκληση για αποκατάσταση της συνταγματικής διακυβέρνησης/τάξης θεωρήθηκε από υποστηρικτές της νομιμότητας της τουρκικής στρατιωτικής επέμβασης ότι έρχεται σε αντίφαση με την απαίτηση τερματισμού της ξένης επέμβασης και την έκκληση για αποχώρηση των ξένων στρατευμάτων⁴⁰. Ωστόσο, ορθά παρατηρείται ότι δεν υπάρχει καμία αντίφαση⁴¹. Αντίθετα, η μόνη ορθή και συνεπής ανάγνωση του Ψηφίσματος 353 είναι ότι το Συμβούλιο Ασφαλείας (εμμέσως πλην σαφώς) δεν υιοθετεί τις τουρκικές αιτιάσεις περί δικαιώματος στρατιωτικής δράσης δυνάμει της Συνθήκης Εγγυήσεως, ευθυγραμμιζόμενο ως προς τούτο με τη σχετική Γνωμοδότηση της 12^{ης} Μαΐου 1959 του Νομικού Τμήματος των Ηνωμένων Εθνών⁴².

Στη συνέχεια, με το ομόφωνο Ψήφισμα 354 της 23^{ης} Ιουλίου το Συμβούλιο απαίτησε (demands) από όλα τα μέρη την άμεση κατάπαυση του πυρός, ενώ με το Ψήφισμα 355 της 1^{ης} Αυγούστου σημείωσε ότι η κατάπαυση του πυρός θα ήταν το πρώτο βήμα για πλήρη εφαρμογή του Ψηφίσματος 353⁴³.

---

38. Βλ. τη δήλωση του εκπροσώπου της Κυπριακής Δημοκρατίας στη σχετική συζήτηση ενώπιον του Συμβουλίου Ασφαλείας στις 16 Ιουλίου 1974 στο *Repertoire of the Practice of the Security Council – Supplement 1972-1974* (New York, United Nations, Department of Political and Security Council Affairs, 1979) σελ. 150.

39. Παρ. 5.

40. Έτσι η Suzan Tatli, *Der Zypern-Konflikt* (Freiburg, Pfaffenweiler, 1986) σελ. 103.

41. Βλ. και Παύλος Ν. Τζεργιάς, *Ιστορία της Κυπριακής Δημοκρατίας*, Δεύτερος Τόμος (Αθήνα, LIBRO, 1999) σελ. 731.

42. Για το κείμενο της Γνωμοδότησης βλ. Λεωνίδας Γ. Παπαδόπουλος, *Το Κυπριακό Ζήτημα – Κείμενα 1959-1974* (Θεσσαλονίκη, University Studio Press, 1999) σελ. 111-112. Βλ. επίσης Τενεκίδης, ό.π., σελ. 251-253.

43. Το Ψήφισμα 355 υιοθετήθηκε με 12 ψήφους υπέρ, δύο κατά (ΕΣΣΔ και ΣΣΔ

4.2 Η δεύτερη φάση της εισβολής

Άμεση ήταν η αντίδραση του Συμβουλίου Ασφαλείας και κατά τη δεύτερη φάση της εισβολής μετά την αποτυχία της διάσκεψης της Γενεύης⁴⁴ υπό τη διαρκή εκβιαστική απειλή της Τουρκίας για συνέχιση και ολοκλήρωση της προσχεδιασμένης εισβολής, που είχε στο μεταξύ προετοιμαστεί καταλλήλότερα με διαρκή ενίσχυση των τουρκικών στρατευμάτων⁴⁵. Το Συμβούλιο εξέδωσε ομόφωνα το Ψήφισμα 357 στις 14 Αυγούστου 1974, με το οποίο κάλεσε και πάλι όλα τα μέρη να εφαρμόσουν χωρίς καθυστέρηση όλες τις πρόνοιες του προγενέστερου Ψηφίσματος 353. Αποδοκιμάζοντας έντονα (deeply deploring) την επανέναρξη των εχθροπραξιών, αλλά χωρίς και πάλι να ενεργοποιήσει το Κεφάλαιο VII του Χάρτη, το Συμβούλιο απαίτησε (demands) και πάλι από όλα τα μέρη να τερματίσουν κάθε στρατιωτική δράση, ενώ ζήτησε εκ νέου την άμεση επανέναρξη των διαπραγματεύσεων για την αποκατάσταση της ειρήνης στην περιοχή και της συνταγματικής διακυβέρνησης στην Κύπρο⁴⁶.

Η εκ νέου αναφορά του Συμβουλίου σε «αποκατάσταση της συνταγματικής διακυβέρνησης» θα μπορούσε να ερμηνευτεί ως επιστροφή στις σχετικές πρόνοιες του Συντάγματος του 1960. Αυτό αναφερόταν ρητά στη δήλωση της Γενεύης της 30ής Ιουλίου 1974, παρόλο που η Τουρκία και οι Τουρκοκύπριοι υποστήριζαν στη δεύτερη φάση της διάσκεψης της Γενεύης ότι το Σύνταγμα του 1960 δεν ήταν πλέον σε ισχύ⁴⁷. Ωστόσο, έχει έγκυρα παρατηρηθεί ότι η ως άνω αναφορά παραπέμπει στα ενσωματωμένα στο Κυπριακό Σύνταγμα ιδρυτικά σύμφωνα της νεοσύστατης πολιτείας⁴⁸.

της Λευκορωσίας), ενώ η Κίνα δεν συμμετείχε στην ψηφοφορία.

44. Βλ. εκτενέστερα Πολύβιος Γ. Πολυβίου, *Η Διπλωματία της Εισβολής: Η Διάσκεψη της Γενεύης για την Κύπρο τον Αύγουστο του 1974* (Αθήνα, Καστανιώτης, 2010).

45. Τζεομιάς, ό.π., σελ. 747.

46. Παρ. 2 και 3 (η υπογράμμιση είναι δική μου).

47. Τζεομιάς, ό.π., σελ. 740-744.

48. Τενεκίδης, ό.π., σελ. 255.

Την επομένη, στις 15 Αυγούστου 1974 το Συμβούλιο υιοθέτησε ομόφωνα το Ψήφισμα 358 με το οποίο επέμενε στην πλήρη εφαρμογή όλων των προγενέστερων ψηφισμάτων, ενώ με το Ψήφισμα 359 της ίδιας ημέρας εξέφραζε βαθιά θλίψη για τις απώλειες μελών της UNFICYP και απαίτησε τον πλήρη σεβασμό της Δύναμης και των μελών της. Στις 16 Αυγούστου 1974 το Συμβούλιο Ασφαλείας υιοθέτησε το Ψήφισμα 360 στο οποίο χαρακτηρίζει ρητά την κατάσταση ως πλέον σοβαρή απειλή για την ειρήνη και ασφάλεια στην περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου, αλλά και πάλι αρκείται στην προτροπή (*urges*) προς τα μέρη να συμμορφωθούν με όλες τις πρόνοιες των προγενέστερων ψηφισμάτων, συμπεριλαμβανομένων αυτών που αφορούσαν την άμεση αποχώρηση των ξένων στρατευμάτων⁴⁹. Στο ίδιο ψήφισμα καταγράφει επίσης την επίσημη αποδοκιμασία του για τις μονομερείς στρατιωτικές ενέργειες σε βάρος της Κυπριακής Δημοκρατίας⁵⁰, ενώ προτρέπει τα μέρη να επαναλάβουν τις διαπραγματεύσεις, το αποτέλεσμα των οποίων δεν θα έπρεπε να εμποδιστεί ή να προδικαστεί από τα πλεονεκτήματα [της Τουρκίας] που προέκυψαν από τις στρατιωτικές επιχειρήσεις⁵¹.

Ακολούθησε το Ψήφισμα 361 στις 30 Αυγούστου 1974 που αφορούσε τις ανθρωπιστικές πτυχές και την ανθρωπιστική βοήθεια προς τα θύματα των εχθροπραξιών και εξέφραζε βαθιά ανησυχία για τους πρόσφυγες και τους εκτοπισμένους. Σε αυτό το ψήφισμα το Συμβούλιο κάλεσε όλα τα μέρη να διασφαλίσουν το σεβασμό των θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων για όλους και έκανε αναφορά για πρώτη (και τελευταία) φορά στην επιστροφή όσων το επιθυμούσαν στις εστίες τους⁵².

Από την απλή ανάγνωση των σχετικών ψηφισμάτων προκύπτουν οι εξής παρατηρήσεις: το Συμβούλιο ναι μεν αποδοκίμασε τις μονομερείς στρατιωτικές ενέργειες και ζητούσε την άμεση αποχώρηση των ξένων στρατευμάτων, αλλά δεν χαρακτήρισε ρητά την ενέργεια

---

49. Παρ. 2. Το Ψήφισμα υιοθετήθηκε με 11 ψήφους υπέρ, τρεις αποχές (Ιράκ, ΕΣΣΔ και ΣΣΔ της Λευκορωσίας), ενώ η Κίνα δεν συμμετείχε στην ψηφοφορία.

50. Παρ. 1.

51. Παρ. 3.

52. Παρ. 3 και 4.

ως παράνομη⁵³, δεν χρησιμοποίησε τη λέξη εισβολή, ούτε την επιτακτική/καταδικαστική γλώσσα που έχει χρησιμοποιήσει σε άλλες περιπτώσεις. Αναφέρθηκε μεν σε απειλή κατά της ειρήνης που άνοιγε το δρόμο για μέτρα εξαναγκασμού, αλλά δεν προχώρησε σε λήψη τέτοιων μέτρων. Αυτή η διστακτικότητα του Συμβουλίου έχει περισσότερη πολιτική παρά νομική σημασία⁵⁴. Ο παράνομος χαρακτήρας της χρήσης βίας και η υποχρέωση της Τουρκίας να αποσύρει τα στρατεύματά της και να τερματίσει την κατοχή προκύπτουν ούτως ή άλλως από τους σχετικούς κανόνες του διεθνούς δικαίου, ανεξάρτητα από το λεκτικό που χρησιμοποίησε στα εν λόγω ψηφίσματα το Συμβούλιο Ασφαλείας. Ωστόσο, εάν επαφίετο κανείς αποκλειστικά σε αυτά τα ψηφίσματα, θα έπρεπε να επιστρατεύσει μία περύτερη και συνδυασμένη ανάγνωση και ερμηνεία των σχετικών ψηφισμάτων για να καταλήξει στο ίδιο συμπέρασμα.

Το ίδιο ισχύει και για το Ψήφισμα 365 της 13^{ης} Δεκεμβρίου 1974 με το οποίο το Συμβούλιο Ασφαλείας ενέκρινε και προέτρεψε τα μέρη να εφαρμόσουν το ομόφωνο Ψήφισμα 3212 (XXIX) του 1974 της Γενικής Συνέλευσης των Ηνωμένων Εθνών που επίσης προέτρεπε (*urges*), μεταξύ άλλων, την ταχεία αποχώρηση των ξένων στρατευμάτων από την Κύπρο. Είναι γνωστό ότι οι προτροπές και συστάσεις διεθνών οργανισμών δεν είναι νομικά δεσμευτικές για τα κράτη μέλη⁵⁵. Ωστόσο, είναι αξιοσημείωτο ότι στο Ψήφισμα 367 της 12^{ης} Μαρτίου 1975 το Συμβούλιο Ασφαλείας χρησιμοποίησε πιο επιτακτική γλώσσα ζητώντας (*calls for*) την επείγουσα και αποτελεσματική εφαρμογή όλων των προνοιών του Ψηφίσματος 3212 της Γενικής Συνέλευσης⁵⁶. Αντίστοιχη ρητή πρόνοια περιλαμβάνεται και στα μεταγενέστερα ψηφί-

53. Αυτό βέβαια προκύπτει σαφώς, πλην όμως εμμέσως, από την αναφορά στο Ψήφισμα 353 ότι η ξένη στρατιωτική επέμβαση ήταν «ενάντια στην κυριαρχία, ανεξαρτησία και εδαφική ακεραιότητα της Κύπρου». Ωστόσο, είναι εύλογη η διστακτικότητα του Συμβουλίου Ασφαλείας να χρησιμοποιήσει τη λέξη 'παράνομη'.

54. Βλ. και Κύπρος Χρυσοστομίδης, *Το Κράτος της Κύπρου στο Διεθνές Δίκαιο* (Αθήνα - Κομοτηνή, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1994) σελ. 143.

55. Βλ., π.χ., Εμμανουήλ Ρούκουνας, *Διεθνές Δίκαιο*, Τεύχος Πρώτο (Αθήνα - Κομοτηνή, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2004) σελ. 256.

56. Παρ. 4.

σματα (μέχρι και το 1977) με τα οποία το Συμβούλιο ανανέωνε ανά εξάμηνο τη θητεία της UNFICYP⁵⁷.

Άλλο χαρακτηριστικό των σχετικών ψηφισμάτων από το Δεκέμβριο του 1974 και έπειτα είναι ότι, εκτός από τη συμφωνία της Κυπριακής κυβέρνησης, το Συμβούλιο σημειώνει πλέον και τη συγκατάθεση (concurrence) των μερών στις εκάστοτε συστάσεις του Γενικού Γραμματέα για ανανέωση της θητείας της UNFICYP⁵⁸. Παρόλο που η έγκριση της Τουρκοκυπριακής πλευράς δεν είναι απαραίτητη για τη νομιμότητα της εγκατάστασης και της συνεχιζόμενης παρουσίας της UNFICYP στην Κυπριακή Δημοκρατία, η πρακτική του ΟΗΕ είναι να λαμβάνει τη συναίνεση όλων των εμπλεκομένων⁵⁹, καθώς αυτή διευκολύνει σημαντικά την ομαλή λειτουργία της Δύναμης και τη λύση πρακτικών προβλημάτων, όπως προσκόμματα στην ελευθερία κίνησης των μελών της. Πράγματι, το Συμβούλιο Ασφαλείας είχε σημειώσει τέτοια προσκόμματα και περιορισμούς στην κίνηση της UNFICYP στα κατεχόμενα εδάφη⁶⁰.

Τέλος, στα ψηφίσματα της περιόδου αυτής, που υιοθετήθηκαν στη βάση του Κεφαλαίου VI του Καταστατικού Χάρτη, το Συμβούλιο ενθάρρυνε και παρότρυνε αφενός τα δύο μέρη να συνεχίζουν τις συνομιλίες και τις διαπραγματεύσεις και αφετέρου τον Γενικό Γραμματέα να παρέχει τις καλές υπηρεσίες του.

---

57. Πρόκειται για τα Ψηφίσματα 383 (1975), 390 (1976), 401 (1976), 410 (1977), 422 (1977). Ακολούθησαν τα εξής ψηφίσματα με τα οποία το Συμβούλιο ανανέωνε τη θητεία της UNFICYP: 430 (1978), 443 (1978), 451 (1979), 458 (1979), 472 (1980), 482 (1980), 486 (1981), 495 (1981), 510 (1982), 526 (1982), 534 (1983).

58. Βλ. επίσης Talmon, ό.π., σελ. 44, καθώς και Μίκης Ξ. Ιωάννου, *Το Κυπριακό μέσα από Νομικά Εγγραφα & τα Ψηφίσματα του ΟΗΕ 1960-1990* (Λευκωσία, 1991) σελ. 74. Η σχεδόν πανομοιότυπη φρασεολογία έχει ως εξής: «noting also the concurrence of the parties concerned with the recommendation by the Secretary-General that the Security Council extend the stationing of the United Nations Peace-keeping Force in Cyprus for a further period of six months».

59. Βλ., μεταξύ άλλων, Αντωνόπουλος, ό.π., σελ. 77, Talmon, ό.π., σελ. 38-39, Christine Gray, *International Law and the Use of Force*, Second Edition (Oxford, OUP, 2004) σελ. 232-233.

60. Βλ., π.χ., Ψήφισμα 401 (1976) παρ. 3 του προοιμίου.

4.3 Η ανακήρυξη του ψευδοκράτους

Της ανακήρυξης του ψευδοκράτους είχε προηγηθεί η μονομερής ανακήρυξη Ομόσπονδου Τουρκικού Κράτους της Κύπρου στις 13 Φεβρουαρίου 1975⁶¹, για την οποία το Συμβούλιο εξέφρασε λύπη (regrets) στο Ψήφισμα 367 και διαβεβαίωσε ότι δεν θα προδικάσει την οριστική πολιτική διευθέτηση του Κυπριακού προβλήματος⁶². Οκτώ χρόνια αργότερα ο τότε κατοχικός ηγέτης Rauf Denktas προχώρησε στις 15 Νοεμβρίου 1983 στη μονομερή ανακήρυξη της ανεξαρτησίας της «Τουρκικής Δημοκρατίας της Βόρειας Κύπρου»⁶³.

Η αντίδραση του Συμβουλίου Ασφαλείας υπήρξε άμεση και σθεναρή. Το Συμβούλιο υιοθέτησε το Ψήφισμα 541 στις 18 Νοεμβρίου 1983 με 13 ψήφους υπέρ, μία κατά από το Πακιστάν, και την αποχή της Ιορδανίας. Είναι αξιοσημείωτο ότι το προσχέδιο του ψηφίσματος είχε συνταχθεί από το Ηνωμένο Βασίλειο το οποίο είχε ζητήσει, όπως και η Κυπριακή Δημοκρατία και η Ελλάδα, την έκτακτη σύγκληση του Συμβουλίου⁶⁴. Στο προοίμιο του ψηφίσματος το Συμβούλιο σημειώνει ότι η διακήρυξη είναι αντίθετη με τη Συνθήκη Εγκαθίδρυσης και τη Συνθήκη Εγγύησης του 1960. Στο διατακτικό του ψηφίσματος, το Συμβούλιο Ασφαλείας αποδοκιμάζει τη σκοπούμενη απόσχιση τμήματος της Κυπριακής Δημοκρατίας, θεωρεί τη διακήρυξη της 15^{ης} Νοεμβρίου 1983 νομικά άκυρη (legally invalid) και ζητεί την απόσυρσή της και καλεί (calls upon) όλα τα κράτη να μην αναγνωρίσουν κανένα άλλο κράτος στην Κύπρο πέραν της Κυπριακής Δημοκρατίας. Ας σημειωθεί επίσης ότι ο εκπρόσωπος της τότε Σοβιετικής Ένωσης υποστήριξε ότι

---

61. Βλ. εκτενέστερα Τζεργιάς, ό.π., σελ. 769-778.

62. Παρ. 2 και 3.

63. Για την ενέργεια αυτή και τα γεγονότα που προηγήθηκαν και ακολούθησαν βλ. αναλυτικά Τζεργιάς, ό.π., σελ. 874-905.

64. *Repertoire of the Practice of the Security Council – Supplement 1981-1984* (New York, United Nations, Department of Political and Security Council Affairs, 1992) σελ. 194-196. Το Πακιστάν αιτιολόγησε την αρνητική ψήφο του με το επιχείρημα ότι το ψήφισμα δεν έκανε αναφορά στις διακοινοτικές συνομιλίες. Υποστήριξε επίσης ότι η ανακήρυξη του ψευδοκράτους οφειλόταν στην αδιαφορία της διεθνούς κοινότητας για τα συμφέροντα και τις ανησυχίες των Τουρκοκυπρίων και δεν ήταν μία αμετάκλητη αποσχιστική ενέργεια (ibid, σελ. 196).

οι αναφερόμενες στο προοίμιο συμφωνίες Ζυρίχης και Λονδίνου είχαν επιβληθεί στην Κύπρο και συνιστούσαν περιορισμό της κυριαρχίας της Κυπριακής Δημοκρατίας και ότι οι προβλεπόμενες σε αυτές εγγυήσεις εξυπηρετούσαν συμφέροντα που ήταν ξένα προς τον Κυπριακό λαό⁶⁵.

Η ανταλλαγή πρέσβων μεταξύ Τουρκίας και «ΤΔΒΚ» τον Απρίλιο του 1984 οδήγησε την Κυπριακή κυβέρνηση να ζητήσει έκτακτη σύγκληση του Συμβουλίου Ασφαλείας. Μετά από μία εβδομάδα συζητήσεων και διαβουλεύσεων το Συμβούλιο υιοθέτησε στις 11 Μαΐου 1984 το Ψήφισμα 550, το πλέον ισχυρό και επιτακτικό Ψήφισμα που έχει εκδώσει μέχρι τούδε για το Κυπριακό πρόβλημα⁶⁶. Για πρώτη φορά το Συμβούλιο χρησιμοποιεί τη λέξη «condemns», καταδικάζει δηλαδή όλες τις αποσχιστικές πράξεις, συμπεριλαμβανομένης της ανταλλαγής πρέσβων ανάμεσα στην Τουρκία και την Τουρκοκυπριακή ηγεσία, τις κηρύσσει παράνομες και άκυρες και ζητεί την άμεση απόσυρσή τους⁶⁷. Καλεί εκ νέου (calls upon) όλα τα κράτη να μην αναγνωρίσουν την «ΤΔΒΚ», και τα καλεί επίσης – και αυτό είναι το νέο και ιδιαίτερα σημαντικό στοιχείο – να μην διευκολύνουν ούτε να συνδράμουν με οποιονδήποτε τρόπο την αποσχιστική αυτή οντότητα⁶⁸. Επίσης, θεωρεί απαράδεκτες τις προσπάθειες εποίκισμού των Βαρωσίων και ζητεί τη μεταφορά της περιοχής υπό τη διοίκηση των Ηνωμένων Εθνών⁶⁹. Είναι η πρώτη και τελευταία αναφορά σε εποίκισμό στα σχετικά ψηφίσματα του Συμβουλίου Ασφαλείας. Το Ψήφισμα υιοθετήθηκε με 13 ψήφους υπέρ, την εκ νέου αρνητική ψήφο του Πακιστάν και την αποχή των

---

65. Ibid, σελ. 196-197.

66. Ο τότε Πρόεδρος της Ελληνικής Δημοκρατίας Κωνσταντίνος Καραμανλής είχε χαρακτηρίσει το Ψήφισμα 550 ως «το πιο προωθημένο». Βλ. Τζεργιάς, ό.π., σελ. 912. Το προσχέδιο είχε συνταχθεί από τα εξής κράτη που ανήκαν στο Κίνημα των Αδελφειμάτων: Ινδία, Νικαράγουα, Ζιμπάμπουε και την άλλοτε Άνω Βόλτα (νυν Μπουρκίνα Φάσο).

67. Παρ. 2.

68. Παρ. 3.

69. Παρ. 5. Το Ηνωμένο Βασίλειο, αν και υπερψήφισε το ψήφισμα, εξέφρασε επιφυλάξεις ως προς αυτή την παράγραφο, όπως επίσης και ως προς τις παραγράφους 6 και 10. Βλ. *Repertoire of the Practice of the Security Council – Supplement 1981-1984*, ό.π. σελ. 199.

ΗΠΑ (ο εκπρόσωπος των οποίων, πάντως, δήλωσε ότι συμφωνεί με την ουσία του ψηφίσματος, αλλά δεν επιθυμούσε την επιδείνωση της κατάστασης δεδομένων των έντονων εκατέρωθεν αντιδράσεων)⁷⁰.

Αμφότερα τα ψηφίσματα ισχυροποιούν το νομικό και πολιτικό οπλοστάσιο της Κυπριακής Δημοκρατίας και οχυρώνουν περαιτέρω την κρατική της υπόσταση έναντι των αποσχιστικών ενεργειών στα κατεχόμενα, καθώς διαπιστώνουν πανηγυρικά και επιβεβαιώνουν την παράνομη κατάσταση. Από δογματικής άποψης θα πρέπει, ωστόσο, να επισημανθεί ότι η «ΤΔΒΚ» ήταν και παραμένει παράνομη οντότητα και σε κάθε περίπτωση στερείται κρατικής υπόστασης ανεξαρτήτως των ψηφισμάτων του Συμβουλίου Ασφαλείας που καλούν τα κράτη να μην την αναγνωρίσουν. Το καθήκον όλων των κρατών να μην αναγνωρίσουν την παράνομη αποσχιστική οντότητα απορρέει, δηλαδή, το πρώτον από την παράνομη χρήση βίας το 1974 που αποτέλεσε το υπόβαθρο στο οποίο στηρίχτηκε η ανακήρυξη της «ΤΔΒΚ» και γεννά την υποχρέωση μη αναγνώρισης, καθώς μάλιστα ανάγεται σε παραβίαση κανόνα αναγκαστικού διεθνούς δικαίου⁷¹. Τα ψηφίσματα έρχονται προς επίρρωση της υφιστάμενης υποχρέωσης μη αναγνώρισης⁷². Άλλος ουσιαστικός παράγοντας που δηλοί ότι η αποσχιστική οντότητα στερείται της απαραίτητης ανεξαρτησίας, που είναι ένα από τα συστατικά της κρατικής υπόστασης, είναι η στρατιωτική και οικονομική εξάρτηση του ψευδοκράτους από την Τουρκία⁷³. Πράγματι, το σύνολο

---

70. Ibid.

71. Βλ., αντί άλλων, James Crawford, *The Creation of States in International Law*, Second Edition (Oxford, OUP, 2006) σελ. 133, 159.

72. Πρβλ. την αναφορά στην Κύπρο και την «ΤΔΒΚ» στη Γνωμοδότηση της 22ας Ιουλίου 2010 του Διεθνούς Δικαστηρίου για τη νομιμότητα της ανακήρυξης ανεξαρτησίας του Κοσσυφοπεδίου: «the illegality attached [by the Security Council] to the declarations of independence thus stemmed [...] from the fact that they were, or would have been, connected with the unlawful use of force or other egregious violations of norms of general international law, in particular those of a peremptory character (*jus cogens*)» (παρ. 81).

73. Αυτό επισημάνθηκε, μεταξύ άλλων, από το ΕΔΑΔ στην απόφαση επί της τέταρτης διακρατικής προσφυγής της Κυπριακής Δημοκρατίας έναντι της Τουρκίας: «the local administration [...] survives by virtue of Turkish military and other support» (*Cyprus v. Turkey*, Απόφαση της 10ης Μαΐου 2001, 35 EHRR 30, 969, παρ. 77).

της διεθνούς κοινότητας, κράτη, διεθνείς οργανισμοί και δικαστήρια αρνούνται την κρατική υπόσταση του ψευδοκράτους, με τη μόνη εξαίρεση της Τουρκίας⁷⁴.

Συμπληρωματικά, πρέπει να σημειωθεί ότι τα Ψηφίσματα 541 και 550 ήταν και εξακολουθούν να είναι νομικά δεσμευτικά για τους αποδέκτες τους, που είναι όλα τα κράτη μέλη του ΟΗΕ⁷⁵, παρόλο που δεν έχουν υιοθετηθεί δυνάμει του Κεφαλαίου VII του Χάρτη. Στη Γνωμοδότηση για την υπόθεση της *Ναμίμπια*, το Διεθνές Δικαστήριο απέρριψε την άποψη ότι μόνο τα ψηφίσματα που υιοθετούνται δυνάμει του Κεφαλαίου VII του Καταστατικού Χάρτη είναι νομικά δεσμευτικά, καθώς δεν βρίσκει έρεισμα στον Καταστατικό Χάρτη⁷⁶. Το Δικαστήριο έκρινε ότι ο δεσμευτικός χαρακτήρας ενός ψηφίσματος θα πρέπει να κρίνεται κατά περίπτωση και κατόπιν προσεκτικής ανάλυσης των όρων και του λεκτικού του υπό το φως των συζητήσεων που προηγήθηκαν και όλων των περιστάσεων⁷⁷. Με αυτό το σκεπτικό έκρινε ότι οι αποφάσεις που έλαβε το Συμβούλιο στην παράγραφο 2 («η συνεχιζόμενη παρουσία των αρχών της Νότιας Αφρικής στη Ναμίμπια είναι παράνομη και όλες οι πράξεις [της Νότιας Αφρικής για λογαριασμό της Ναμίμπια] είναι παράνομες και άκυρες») και την παράγραφο 5 («καλεί όλα τα κράτη [...] να απέχουν από οποιοσδήποτε συναλλαγές με την Κυβέρνηση της Νότιας Αφρικής που είναι αντίθετες με την παράγραφο 2») του Ψηφίσματος 276 είχαν υιοθετηθεί σύμφωνα με τα άρθρα 24 και 25 και τους σκοπούς και τις αρχές του Χάρτη και ήταν συνεπώς δεσμευτικές για όλα τα κράτη μέλη που είχαν την υποχρέωση

74. Βλ. αναλυτικά Crawford, ό.π., σελ. 146, Χρυσοστομίδης, ό.π., σελ. 158-161.

75. Βλ. και Στέλιος Περγάκης, 'Το Καθεστώς της Πολεμικής Κατοχής στην Κύπρο. Επιπτώσεις και Ζητήματα Εφαρμογής στη Διεθνή Δικαιοταξία', στο Τενεκίδης και Κρανιδιώτης (επιμ.), ό.π., σελ. 483.

76. *Νομικές Συνέπειες για τα Κράτη από τη συνεχιζόμενη παρουσία της Νότιας Αφρικής στη Ναμίμπια (Νοτιοδυτική Αφρική) παρά το Ψήφισμα 276 (1970) του Συμβουλίου Ασφαλείας*, Γνωμοδότηση της 21^{ης} Ιουνίου 1971, ICJ Reports 1971, σελ. 53, παρ. 113. Βλ. επίσης, μεταξύ άλλων, Rosalyn Higgins, 'The Advisory Opinion on Namibia: Which UN Resolutions are Binding under Article 25 of the Charter?', 21 *International and Comparative Law Quarterly* (1972) σελ. 278. Η μάλλον αντίθετη άποψη εν προκειμένω του Hoffmeister, ό.π., σελ. 72 είναι εσφαλμένη.

77. Ibid, παρ. 114.

να τις αποδεχτούν και να τις εφαρμόσουν⁷⁸. Είναι εύγλωττη και προφανής η ομοιότητα του Ψηφίσματος 276 για τη Ναμίμπια με τα Ψηφίσματα 541 και 550 για την Κύπρο.

Τα σχεδόν πανομοιότυπα ψηφίσματα που ακολούθησαν μέχρι το 1990 ήταν ψηφίσματα 'ρουτίνας' που ανανέωναν τη θητεία της UNFICYP και ζητούσαν από τον Γενικό Γραμματέα των Ηνωμένων Εθνών να συνεχίσει τις καλές υπηρεσίες του⁷⁹. Είναι, πάντως, αξιοσημείωτο ότι μετά την ανακήρυξη του ψευδοκράτους οι Τουρκοκύπριοι άλλαξαν στάση απέναντι στην UNFICYP και δεν έδιναν πλέον τη συγκατάθεσή τους στην ανανέωση της θητείας της. Το επιχείρημα των Τουρκοκυπρίων (εκπρόσωποι των οποίων συμμετείχαν στις συνεδρίες του Συμβουλίου Ασφαλείας δυνάμει του κανόνα 39 των προσωρινών κανόνων διαδικασίας του Συμβουλίου Ασφαλείας⁸⁰) ήταν ότι τα σχετικά ψηφίσματα ήταν απαράδεκτα επειδή αγνοούσαν τις πραγματικότητες στην Κύπρο και αναφέρονταν στην ελληνοκυπριακή διοίκηση ως την Κυβέρνηση της Κύπρου, αρνούμενα έτσι την ισότητα των δύο μερών. Δήλωναν, ωστόσο, ότι αποδέχονταν την παρουσία της UNFICYP στα κατεχόμενα νοουμένου ότι οι παράμετροι συνεργασίας με τις αρχές της «ΤΔΒΚ» θα καθορίζονταν μόνο από αποφάσεις που θα λάμβανε η «κυβέρνηση της ΤΔΒΚ»⁸¹. Ωστόσο, η πραγματική αιτία ήταν η άρνηση του Συμβουλίου Ασφαλείας να επικαλεστεί τη συγκατάθεση ή συναίνεση (όχι πλέον της Τουρκοκυπριακής κοινότητας, αλλά) της «ΤΔΒΚ», καθώς είχε χαρακτηρίσει παράνομη και άκυρη την ανακή-

---

78. Ibid, παρ. 115.

79. Πρόκειται για τα Ψηφίσματα 553 (1984), 559 (1984), 565 (1985), 578 (1985), 585 (1986), 593 (1986), 597 (1987), 604 (1987), 614 (1988), 625 (1988), 634 (1989) και 646 (1989).

80. S/96/Rev.7 («The Security Council may invite members of the Secretariat or other persons, whom it considers competent for the purpose, to supply it with information or to give other assistance in examining matters within its competence»). Οι κανόνες, όπως τροποποιήθηκαν και ισχύουν από το 1982, είναι προσβάσιμοι στην ιστοσελίδα <<http://www.un.org/Docs/sc/scrules.htm>>.

81. Βλ., εντελώς ενδεικτικά, τα σχετικά επιχειρήματα με αφορμή το Ψήφισμα 634 (1989) στο *Repertoire of the Practice of the Security Council – Supplement 1989-1992* (New York, United Nations, Department of Political and Security Council Affairs, 2007) σελ. 439.

ρουξή της⁸². Ως αποτέλεσμα, το Συμβούλιο Ασφαλείας αναφερόταν μόνο στη σύμφωνη γνώμη της Κυπριακής κυβέρνησης που, όπως προαναφέρθηκε, αρκούσε για τη νόμιμη παρουσία της Δύναμης στην Κύπρο.

5. Από τις Ιδέες de Cuellar στο Σχέδιο Annan (1989-2004)

5.1 Οι Ιδέες de Cuellar

Το επόμενο Ψήφισμα ορόσημο είναι το 649 της 12^{ης} Μαρτίου 1990, το οποίο υιοθετήθηκε ομόφωνα και στο οποίο γίνεται για πρώτη φορά αναφορά στις παραμέτρους επίλυσης του Κυπριακού προβλήματος. Σε αυτό, το Συμβούλιο Ασφαλείας καλεί τους ηγέτες των δύο κοινοτήτων, μεταξύ άλλων, να συνεχίσουν τις προσπάθειες για την επίτευξη μίας αμοιβαία αποδεκτής λύσης που θα προνοεί την εγκαθίδρυση μιας ομοσπονδίας που θα είναι δικοινοτική ως προς τις συνταγματικές πτυχές και διζωνική ως προς τις εδαφικές πτυχές, και συμβατή με τις συμφωνίες υψηλού επιπέδου του 1977 και του 1979, οι οποίες για πρώτη φορά αναφέρονται ρητά σε ψήφισμα του Συμβουλίου Ασφαλείας⁸³. Το περίγραμμα αυτό υιοθετεί τις 'Ιδέες de Cuellar' που παρουσίασε ο τότε Γενικός Γραμματέας το καλοκαίρι του 1989⁸⁴.

Στο μεταγενέστερο Ψήφισμα 716 της 11^{ης} Οκτωβρίου 1991, το Συμβούλιο Ασφαλείας προχώρησε ένα βήμα περαιτέρω και επιβεβαίωσε ότι η θέση του για την επίλυση του Κυπριακού προβλήματος εδράζεται σε ένα Κυπριακό κράτος αποτελούμενο από δύο πολιτικά ίσες κοινότητες⁸⁵, όπως αυτό προσδιορίστηκε από τον τότε Γενικό Γραμματέα Javier Perez de Cuellar σε Έκθεση της 8^{ης} Μαρτίου 1990⁸⁶. Σε αυτήν, ο de Cuellar είχε αναφέρει τα εξής:

---

82. Talmon, ό.π., σελ. 47-49.

83. Παρ. 3. Για τις συμφωνίες Μακαρίου-Denktaş του 1977 και Κυπριανού-Denktaş του 1979 βλ., αντί άλλων, Γιάννος Κρανιδιώτης, 'Οι Διαπραγματεύσεις για την Επίλυση του Κυπριακού', στο Τενεκίδης και Κρανιδιώτης (επιμ.), ό.π., σελ. 602-624.

84. Βλ. εκτενέστερα Χρυσοστομίδης, ό.π., σελ. 326-330.

85. Παρ. 4.

86. UN Doc. S/21183. Για την ακρίβεια, το Συμβούλιο παρέπεμψε στην εντέκατη παράγραφο του Παραρτήματος Ι στην εν λόγω Έκθεση, το οποίο αναπαρήγαγε την εναρκτήρια ομιλία που έκανε ο Γενικός Γραμματέας στις 26 Φεβρουαρίου 1990 στις εκ του σύνεγγυς συνομιλίες που διήρκησαν μέχρι τις 2 Μαρτίου 1990.

Παρόλο που πολιτική ισότητα δεν σημαίνει ίση αριθμητική συμμετοχή σε όλα τα όργανα της ομοσπονδιακής κυβέρνησης και στη διοίκηση, θα πρέπει να αντανακλάται, μεταξύ άλλων, με διάφορους τρόπους: στην προϋπόθεση ότι το ομοσπονδιακό σύνταγμα του Κυπριακού κράτους θα εγκρίνεται ή θα τροποποιείται με τη σύμφωνη γνώμη και των δύο κοινοτήτων, στην αποτελεσματική συμμετοχή και των δύο κοινοτήτων σε όλα τα όργανα και αποφάσεις της ομοσπονδιακής κυβέρνησης, σε εχέγγυα που θα διασφαλίζουν ότι η ομοσπονδιακή κυβέρνηση δεν θα έχει την εξουσία να υιοθετεί μέτρα ενάντια στα συμφέροντα μίας κοινότητας, και στην ισότητα και τις ταυτόσημες εξουσίες και λειτουργίες των δύο ομόσπονδων πολιτειών⁸⁷.

Στο Ψήφισμα 716 το Συμβούλιο κάλεσε επίσης τα μέρη να μείνουν πλήρως προσηλωμένα στις διατυπωθείσες αρχές και να διαπραγματευτούν εντός του πλαισίου τους, χωρίς να εισαγάγουν έννοιες που θα έρχονταν σε αντίθεση με αυτό το πλαίσιο⁸⁸.

5.2 Η Δέσμη Ιδεών Ghali

Το Ψήφισμα 750 της 10^{ης} Απριλίου 1992 επιβεβαίωσε τα προαναφερθέντα δύο ψηφίσματα και προσέθεσε στις παραμέτρους μίας διευθέτησης τη μία κυριαρχία και διεθνή προσωπικότητα και τη μία ιθαγένεια⁸⁹, που αποτελούν έκτοτε την πάγια θέση του Συμβουλίου Ασφαλείας για τη διευθέτηση του Κυπριακού προβλήματος⁹⁰. Το ίδιο ψήφισμα ενέκρινε (endorses) σε πρώτη φάση την υπό διαμόρφωση δέσμη ιδεών (του Γενικού Γραμματέα) Ghali ως κατάλληλη βάση για την επίτευξη ενός συνολικού πλαισίου συμφωνίας⁹¹, ενώ διαπνέεται από

87. Ibid, σελ. 7-8 (η μετάφραση είναι δική μου).

88. Παρ. 5.

89. Παρ. 2.

90. Βλ. επίσης τα Ψηφίσματα 1117 (1997) παρ. 11, 1146 (1997) παρ. 12, 1179 (1998) παρ. 2, 1217 (1998) παρ. 7, 1251 (1999) παρ. 11.

91. Βλ. τη Δέσμη Ιδεών Ghali, σε ελληνική απόδοση, στο Χάρης Καραμπαρμπούνης, *Κύπρος, Από την Εισβολή στην Ένταξη, Κείμενα και Ανάλυση 1974-2002* (Αθήνα – Κομοτηνή, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2003) σελ. 212-227. Για μία εμπεριστατωμένη ανάλυση βλ. Χρυσοστομίδης, ό.π., σελ. 341-375.

ισχυρή στήριξη στις προσπάθειες και τις καλές υπηρεσίες του Γενικού Γραμματέα⁹². Στην εγκριθείσα δέσμη ιδεών προσδιορίζεται η έννοια της διζωνικότητας ως εξής: «η διζωνικότητα της ομοσπονδίας αντανακλάται στο γεγονός ότι κάθε ομόσπονδη πολιτεία θα διοικείται από μία κοινότητα στην οποία θα υπάρχει ισχυρή εγγύηση σαφούς πλειοψηφίας πληθυσμού και ιδιοκτησίας γης στην περιοχή της»⁹³.

Ακολούθως, στο Ψήφισμα 774 της 26^{ης} Αυγούστου 1992 το Συμβούλιο Ασφαλείας σημείωσε ως πρόοδο την αποδοχή και από τα δύο μέρη του δικαιώματος επιστροφής και του δικαιώματος στην ιδιοκτησία και επαναβεβαίωσε τις παραμέτρους διευθέτησης και την έννοια της πολιτικής ισότητας των δύο κοινοτήτων. Συμφώνησε επίσης με τον Γενικό Γραμματέα ότι η δέσμη ιδεών ως ένα ολοκληρωμένο σύνολο είχε επαρκώς αναπτυχθεί (είχε μάλιστα προστεθεί χάρτης με συγκεκριμένες εδαφικές προσαρμογές) ώστε να δίνει τη δυνατότητα στα δύο μέρη να επιτύχουν μία συνολική συμφωνία, και τα παρότρυνε εκ νέου να επιδείξουν την απαραίτητη πολιτική βούληση για επιτυχή έκβαση των διαπραγματεύσεων.

Ωστόσο, οι συνομιλίες στη βάση της δέσμης ιδεών απέτυχαν και στο Ψήφισμα 789 της 25^{ης} Νοεμβρίου 1992 το Συμβούλιο 'χρέωσε' την αποτυχία στην τουρκοκυπριακή πλευρά που είχε υιοθετήσει θέσεις ασύμβατες με τις ιδέες Ghali⁹⁴. Επρόκειτο για τις γνωστές θέσεις του Denktas ότι στην Κύπρο υπάρχουν δύο λαοί που δικαιούνται χωριστής αυτοδιάθεσης και ότι η λύση θα προκύψει με την ένωση δύο κυρίαρχων κρατών⁹⁵. Ήταν μάλιστα μία από τις ελάχιστες φορές που το Συμβούλιο επέριψε ρητά την ευθύνη αποτυχίας των συνομιλιών στην τουρκοκυπριακή πλευρά.

5.3 Τα μέτρα οικοδόμησης εμπιστοσύνης

Παράλληλα με την επιβεβαίωση της θέσης για επίτευξη συνολικής συμφωνίας στη βάση της δέσμης ιδεών, το Συμβούλιο Ασφαλείας

---

92. Παρ. 5-9.

93. UN Doc. S/23780 (3 Απριλίου 1992) παρ. 20.

94. Παρ. 5-6.

95. Βλ., ενδεικτικά, Λιάκουρας, ό.π., σελ. 329-330.

σημείωσε στροφή στο Ψήφισμα 789 προς την τακτική των μέτρων οικοδόμησης εμπιστοσύνης για να διαμορφωθεί το κατάλληλο πλαίσιο προς μία διευθέτηση⁹⁶. Πρότεινε λοιπόν μία σειρά από μέτρα και παρότρυνε όλα τα ενδιαφερόμενα μέρη να τα υιοθετήσουν. Σε αυτά συμπεριλαμβάνονταν η μείωση των ξένων στρατευμάτων και των αμυντικών δαπανών στην Κύπρο, η αποτροπή εντάσεων στη νεκρή ζώνη, η ενθάρρυνση διακοινοτικών εκδηλώσεων, η διεξαγωγή παγκύπριας απογραφής υπό την αιγίδα των Ηνωμένων Εθνών, η θέση των Βαρωσίων υπό τον έλεγχο της UNFICYP⁹⁷, αλλά και το άνοιγμα του διεθνούς αεροδρομίου Λευκωσίας⁹⁸. Σύμφωνα με το Συμβούλιο, τα μέτρα αυτά δεν αποτελούσαν αυτοσκοπό ούτε υποκατάστατο της πολιτικής διαδικασίας, αλλά αποσκοπούσαν στη διευκόλυνσή της⁹⁹.

Έτσι, παράλληλα με την ανανέωση της θητείας της UNFICYP¹⁰⁰, το Συμβούλιο ενσωμάτωνε στα ψηφίσματά του συστάσεις για επιμέρους μέτρα οικοδόμησης εμπιστοσύνης, ενθαρρύνοντας τις σχετικές πρωτοβουλίες του Γενικού Γραμματέα¹⁰¹. Από το 1995 τα σχετικά ψηφίσματα εξέφραζαν επίσης την ανησυχία για το συνεχιζόμενο εκσυγχρονισμό και την αναβάθμιση των στρατιωτικών δυνάμεων στην Κυπριακή Δημοκρατία¹⁰². Το Συμβούλιο έκανε μάλιστα λόγο για υπερβολικά επίπεδα στρατιωτικών δυνάμεων και εξοπλισμών, καθώς και για εξελιγμένο οπλισμό¹⁰³. Παράλληλα, εξέφρασε σοβαρή ανησυχία για τις στρα-

---

96. Βλ. εκτενέστερα Heinz Richter, 'Μέτρα Οικοδόμησης Εμπιστοσύνης χωρίς Εμπιστοσύνη', στο Στεργίου και Richter (επιμ.), ό.π., σελ. 121-158.

97. Ψήφισμα 789 (1992) παρ. 8.

98. Ψήφισμα 902 (1994). Βλ. αναλυτικά Heinz Richter, 'Η Διαπραγμάτευση για τα Βαρώσια και το Αεροδρόμιο της Λευκωσίας', στο Στεργίου και Richter (επιμ.), ό.π., σελ. 97-120.

99. Βλ., ενδεικτικά, το προοίμιο του Ψηφίσματος 902 (1994).

100. Για την περίοδο 1990-1993 βλ. τα Ψηφίσματα 657 (1990), 680 (1990), 697 (1991), 723 (1991), 759 (1992), 796 (1992), 839 (1993) και 889 (1993). Βλ. επίσης και τα Ψηφίσματα 682 (1990), 698 (1991), 831 (1993) σχετικά με τα οικονομικά της UNFICYP.

101. Ψηφίσματα 927 (1994), 969 (1994).

102. Ψηφίσματα 1000 (1995), 1032 (1995) και μεταγενέστερα.

103. Βλ. τα Ψηφίσματα 1092 (1996) παρ. 7, 1117 (1997) παρ. 5, 1146 (1997) παρ.

τιωτικές ασκήσεις στην περιοχή και στον εναέριο χώρο της Κύπρου¹⁰⁴. Επρόκειτο για έμμεση αλλά σαφή αποδοκιμασία της σχεδιαζόμενης τότε εγκατάστασης των ρωσικών πυραύλων S-300, καθώς και της υλοποίησης της συμφωνίας Ελλάδας και Κύπρου για τον ενιαίο αμυντικό χώρο. Παρατηρούμε, δηλαδή, ότι στο όνομα της διατήρησης ενός ήπιου πολιτικού κλίματος που θα διευκόλυνε την πολιτική διευθέτηση, το Συμβούλιο παρέβλεπε την άσκηση αδιαμφισβήτητα νόμιμων και κυριαρχικών δικαιωμάτων της Κυπριακής Δημοκρατίας. Αυτή η προσέγγιση αναδεικνύει τον πολιτικό χαρακτήρα του Συμβουλίου Ασφαλείας που επισημάνθηκε ανωτέρω. Καθώς, πάντως, η δράση του Συμβουλίου παρέμενε στο πλαίσιο του Κεφαλαίου VI του Καταστατικού Χάρτη, οι σχετικές συστάσεις δεν ήταν νομικά δεσμευτικές. Επιπρόσθετα σε αυτό το πλαίσιο, το Συμβούλιο Ασφαλείας υπογράμμισε και τη σημασία της αποστρατικοποίησης της Κυπριακής Δημοκρατίας¹⁰⁵.

Κατά την περίοδο αυτή, το Συμβούλιο Ασφαλείας έκανε για πρώτη φορά μετά το 1974 αναφορά στα ανθρώπινα δικαιώματα, καλώντας αφενός την τουρκοκυπριακή πλευρά (και όχι την Τουρκία) να σεβαστεί πλήρως τις βασικές ελευθερίες των Ελληνοκυπρίων και Μαρωνιτών «στο βόρειο μέρος του νησιού» και αφετέρου την Κυβέρνηση της Κύπρου να συνεχίσει τις προσπάθειες εξάλειψης οποιασδήποτε διάκρισης σε βάρος των Τουρκοκυπρίων που ζουν «στο νότιο μέρος του νησιού»¹⁰⁶. Παρόλο που στο σεβασμό και την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων δεν χωρεί η λογική της αμοιβαιότητας και των συμψηφισμών¹⁰⁷, και παρό την εμφανή προσπάθεια του Συμβουλίου να

6, 1178 (1998) παρ. 5, 1217 (1998) παρ. 4, 1251 (1999) παρ. 7.

104. Ψήφισμα 1092 (1996) παρ. 9.

105. Ψηφίσματα 1117 (1997) παρ. 6, 1178 (1998) παρ. 6, 1217 (1998) παρ. 5, 1251 (1999) παρ. 8.

106. Ψήφισμα 1062 (1996) παρ. 7. Η συγκεκριμένη αναφορά δεν επαναλήφθηκε, καθώς στα μεταγενέστερα ψηφίσματα το Συμβούλιο Ασφαλείας περιορίστηκε στην ενθάρρυνση των ανθρωπιστικού χαρακτήρα προσπαθειών της UNFICYP σχετικά με τους εγκλωβισμένους στα κατεχόμενα και τους Τουρκοκύπριους στις ελεύθερες περιοχές.

107. Βλ., π.χ., Frédéric Mégret, 'Nature of Obligations', στο Daniel Moeckli *et al* (eds.), *International Human Rights Law* (Oxford, OUP, 2010) σελ. 128.

τηρήσει ίσες αποστάσεις στο ζήτημα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, οι όποιες διακρίσεις είχαν σημειωθεί σε βάρος των Τουρκοκυπρίων που ζουν στις ελεύθερες περιοχές¹⁰⁸ δεν μπορούν να εξισορροπηθούν με τις πολλαπλές και συνεχιζόμενες παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων από την Τουρκία στα κατεχόμενα εδάφη¹⁰⁹. Οι σχετικές αναφορές του Συμβουλίου Ασφαλείας είναι άλλη μία απόδειξη της πολιτικής προσέγγισης που ακολουθεί. Πάντως, το Συμβούλιο αποδοκίμασε (*deplores*) επίσης τα βίαια γεγονότα του Αυγούστου και Σεπτεμβρίου 1996 και την «αχρείαστη και δυσανάλογη χρήση βίας από την Τουρκική/Τουρκοκυπριακή πλευρά» που είχαν ως αποτέλεσμα τον τραγικό θάνατο των Τάσου Ισαάκ και Σολωμού Σολωμού¹¹⁰.

Είναι επίσης ιδιαίτερα ενδιαφέρον ότι την περίοδο αυτή το Συμβούλιο Ασφαλείας υπήρξε θετικό στην προοπτική της ένταξης της Κυπριακής Δημοκρατίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Αρχικά μάλιστα σημείωνε ότι αυτή η «σημαντική εξέλιξη» θα διευκόλυνε μία συνολική διεύθυνση του Κυπριακού προβλήματος¹¹¹, κάτι που, ωστόσο, δεν επανέλαβε στα μεταγενέστερα ψηφίσματα¹¹².

---

108. Στην απόφαση της 22ας Ιουνίου 2004 επί της υπόθεσης *Aziz v. Cyprus*, η Κυπριακή Δημοκρατία καταδικάστηκε από το ΕΔΑΔ για διάκριση σε βάρος των Τουρκοκυπρίων που ζουν στις ελεύθερες περιοχές αναφορικά με τη στέρωση του δικαιώματος του εκλέγειν, που προστατεύεται στο Άρθρο 3 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ.

109. Το ΕΔΑΔ έχει καταδικάσει την Τουρκία για σωρεία παραβιάσεων των δικαιωμάτων που προστατεύει η ΕΣΔΑ σε σειρά αποφάσεων επί ατομικών και διακρατικών προσφυγών. Σημαντικότερη όλων είναι η απόφαση της 10ης Μαΐου 2001 επί της τέταρτης διακρατικής προσφυγής της Κυπριακής Δημοκρατίας έναντι της Τουρκίας. Βλ. επίσης Van Coufoudakis, 'European Human Rights Law and Turkey's Violations in the Occupied Areas of Cyprus', στο Aristotle Constantinides and Nikos Zaikos (eds.), *The Diversity of International Law - Essays in Honour of Professor Kalliopi K. Koufa* (Leiden/Boston, Martinus Nijhoff Publishers, 2009) σελ. 303-318.

110. Ψήφισμα 1092 (1996), παρ. 2. Στο ίδιο ψήφισμα το Συμβούλιο Ασφαλείας αποδοκίμασε και τον παθητικό ρόλο της Κυπριακής αστυνομίας σε σχέση με τις διαδηλώσεις των πολιτών που πέρασαν στη νεκρή ζώνη.

111. Βλ. τα Ψηφίσματα 1092 (1996) παρ. 17 και 1117 (1997) παρ. 14.

112. Ψήφισμα 1146 (1997) παρ. 16.

Μετά το 1999 και μέχρι το 2002 τα ψηφίσματα του Συμβουλίου Ασφαλείας για την Κύπρο περιορίζονταν στην ανανέωση της θητείας της UNFICYP. Ωστόσο, στις 30 Ιουνίου 2000 η Τουρκοκυπριακή ηγεσία σκλήρυνε τη στάση της έναντι των Ηνωμένων Εθνών προκειμένου να καταγραφεί η συγκατάθεσή της στην ανανέωση της θητείας της UNFICYP με απώτερο σκοπό την αναγνώριση του ψευδοκράτους από τα Ηνωμένα Έθνη. Η εκβιαστική αυτή στάση εκδηλώθηκε, μεταξύ άλλων, με το κλείσιμο των περισσότερων σημείων εισόδου της UNFICYP στα κατεχόμενα με αποτέλεσμα να δυσχερανθεί σημαντικά η κίνηση και λειτουργία της Δύναμης¹¹³. Τα Ηνωμένα Έθνη δεν ενέδωσαν και το Συμβούλιο Ασφαλείας αντέδρασε στα σχετικά ψηφίσματα με προτροπές προς την Τουρκοκυπριακή πλευρά και τις Τουρκικές δυνάμεις να άρουν τους περιορισμούς¹¹⁴.

5.4 Το Σχέδιο Annan

Η προοπτική ένταξης της Κυπριακής Δημοκρατίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση έδωσε το έναυσμα για περαιτέρω ώθηση στις μεσολαβητικές προσπάθειες και τις καλές υπηρεσίες του Γενικού Γραμματέα¹¹⁵, τις οποίες σταθερά υποστήριζε το Συμβούλιο Ασφαλείας. Στο Ψήφισμα 1250 της 29ης Ιουνίου 1999 το Συμβούλιο κάλεσε τους δύο ηγέτες να παράσχουν πλήρη στήριξη σε μία συνολική διαπραγματεύση υπό την αιγίδα του Γενικού Γραμματέα και να δεσμευτούν στη βάση των ακόλουθων αρχών: α) διαπραγματεύσεις χωρίς κανένα προαπαιτούμενο, β) όλα τα ζητήματα στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων, γ) καλόπιστη δέσμευση για συνέχιση των διαπραγματεύσεων μέχρι την επίτευξη διευθέτησης και δ) πλήρης συνυπολογισμός των σχετικών διεθνών συνθηκών και των ψηφισμάτων των Ηνωμένων Εθνών¹¹⁶.

---

113. Βλ. εκτενέστερα Talmon, ό.π., σελ. 50-52.

114. Ψηφίσματα 1303 (2000) παρ. 4, 1331 (2000) παρ. 4, 1354 (2001) παρ. 4, 1384 (2001) παρ. 4, 1416 (2002) παρ. 4, 1442 (2002) παρ. 4, 1517 (2003) παρ. 3, 1548 (2004) παρ. 3, 1568 (2004) παρ. 4.

115. Claire Palley, *Μία Παταγώδης Αποτυχία των Διεθνών Σχέσεων - Η Αποστολή Καλών Υπηρεσιών του Γενικού Γραμματέα των Ηνωμένων Εθνών στην Κύπρο, 1999-2004* (Αθήνα, Εκδόσεις Λιβάνη, 2006) σελ. 88.

116. Παρ. 7.

Την περίοδο που ακολούθησε, το Συμβούλιο Ασφαλείας ενημερωνόταν από τον Γενικό Γραμματέα σχετικά με την πορεία των διαπραγματεύσεων χωρίς να παρεμβαίνει στις εξελίξεις. Οι διαπραγματεύσεις διεξάγονταν στη βάση των σχεδίων επίλυσης που κατέθετε ο τότε Γενικός Γραμματέας Kofi Annan¹¹⁷. Το Συμβούλιο έσπασε τη σιωπή του στις 14 Απριλίου 2003 όταν με το Ψήφισμα 1475 εξέφρασε λύπη (regrets) για την αρνητική στάση του τουρκοκύπριου ηγέτη που οδήγησε σε ναυάγιο τη συνάντηση που είχε προηγηθεί το Μάρτιο του 2003 στη Χάγη¹¹⁸. Στο ίδιο ψήφισμα το Συμβούλιο επαίνεσε τον Γενικό Γραμματέα, τον Ειδικό Σύμβουλό του και την ομάδα του για τις προσπάθειές τους και έδωσε πλήρη στήριξη στο «προσεκτικά ισορροπημένο σχέδιο» της 26^{ης} Φεβρουαρίου 2003 ως μία μοναδική βάση για περαιτέρω διαπραγματεύσεις¹¹⁹. Δύο μέρες αργότερα ο τότε Πρόεδρος Παπαδόπουλος υπέγραψε τη συνθήκη προσχώρησης της Κυπριακής Δημοκρατίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

Οι εξελίξεις που ακολούθησαν είναι γνωστές και πολυσυζητημένες: αλλαγή ηγεσίας και προσέγγισης στην τουρκοκυπριακή κοινότητα, επανέναρξη των διαπραγματεύσεων το Φεβρουάριο του 2004, συμφωνία για χρονοδιάγραμμα και για συμπλήρωση των κενών που θα προέκυπταν από τον Γενικό Γραμματέα, προκειμένου το σχέδιο συνολικής διευθέτησης του Κυπριακού προβλήματος να τεθεί προς έγκριση από τις δύο κοινότητες σε χωριστά δημοψηφίσματα¹²⁰.

Για τους σκοπούς της παρούσας, ωστόσο, θα γίνει ιδιαίτερη μνεία σε μία εξέλιξη αυτής της περιόδου που δεν έχει τύχει της δέουσας προσοχής και ανάλυσης. Πρόκειται για το βέτο που άσκησε η Ρωσία, κατόπιν έντονου παρασκηνίου, στις 21 Απριλίου 2004, ήτοι τρεις μέρες πριν το δημοψήφισμα, σε σχέδιο ψηφίσματος που είχαν καταθέσει από κοινού το Ηνωμένο Βασίλειο και οι Ηνωμένες Πολιτείες¹²¹.

117. Βλ. αναλυτικά Palley, ό.π., σελ. 111-136.

118. Παρ. 3.

119. Παρ. 4.

120. Για τις εξελίξεις αυτές βλ., μεταξύ άλλων, Palley, ό.π., σελ. 229-252, Συρίγος, ό.π., σελ. 130-142.

121. UN Doc. S/2004/313.

Ήταν το πρώτο βέτο της Ρωσίας μετά το 1994¹²². Το σχέδιο ψηφίσματος είχε ζητηθεί από τον Γενικό Γραμματέα στην τελευταία Έκθεσή του πριν από τα δημοψηφίσματα στις 16 Απριλίου 2004¹²³. Το σχέδιο ψηφίσματος περιείχε παράρτημα που χωριζόταν σε τρία μέρη και θα ετίθετο σε ισχύ μόνο εφόσον το Σχέδιο Annan εγκρινόταν και από τις δύο κοινότητες.

Στο Μέρος Α προβλεπόταν, μεταξύ άλλων, ο τερματισμός της εντολής της UNFICYP και αντικατάστασή της από την UNSIMIC (United Nations Settlement Implementation Mission). Η UNSIMIC (με αδιευκρίνιστο αριθμό μελών) θα λάμβανε την εξουσιοδότηση να κινείται ελεύθερα σε όλη την Κύπρο με εντολή την επίβλεψη της εφαρμογής της Ιδρυτικής Συμφωνίας του Σχεδίου Annan, την προώθηση της συμμόρφωσης με αυτό και τη διατήρηση ενός ασφαλούς περιβάλλοντος. Ειδικότερα, η UNSIMIC θα επέβλεπε, μεταξύ άλλων, την εφαρμογή των προνοιών του σχεδίου Annan σχετικά με τη διάλυση των ελληνοκυπριακών και τουρκοκυπριακών ενόπλων δυνάμεων και την προβλεπόμενη μείωση των δυνάμεων Ελλάδας και Τουρκίας, τη λειτουργία της ομοσπονδιακής αστυνομίας και της αστυνομίας των συνιστωσών πολιτειών, καθώς και τις εδαφικές μεταβολές εντός των προβλεπομένων χρονοδιαγραμμάτων. Η UNSIMIC δεν θα είχε άμεση ευθύνη για την επιβολή του νόμου και της τάξης και, συνακόλουθα, δεν θα είχε εντολή να χρησιμοποιήσει βία κατά την εκτέλεση της εντολής της. Η εγκαθίδρυσή της δεν θα γινόταν, δηλαδή, δυνάμει του Κεφαλαίου VII του Χάρτη.

Το Μέρος Β θα ενεργοποιούσε για πρώτη φορά στην ιστορία του Κυπριακού προβλήματος το Κεφάλαιο VII του Καταστατικού Χάρτη για να επιβάλει υποχρεωτικό εμπάργκο όπλων στην Κύπρο. Τέλος, το Μέρος Γ καλούσε τη διεθνή κοινότητα των δωρητών να παράσχουν βοήθεια για την εφαρμογή του Σχεδίου.

---

122. Βλ. τη σχετική ανακοίνωση των Ηνωμένων Εθνών: 'Russian veto defeats Security Council draft resolution on Cyprus', <<http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=10481&Cr=cyprus&Cr1=>>>.

123. UN Doc. S/2004/302.

Η Ρωσία εξήγησε ότι άσκησε το βέτο για ‘τεχνικούς λόγους’, λόγω της διαδικασίας που ακολουθήθηκε και της έλλειψης χρόνου για επαρκή συζήτηση των πολύπλοκων προνοιών του ενόψει και των δημοψηφισμάτων που θα διεξάγονταν σε τρεις μέρες¹²⁴. Στη Λευκωσία υπήρξαν αντικρουόμενες εκτιμήσεις σχετικά με το αν η απόφαση της Ρωσίας συνδεόταν με την επίσκεψη του Κύπριου Υπουργού Εξωτερικών στη Μόσχα λίγες μέρες νωρίτερα¹²⁵.

6. Συνεχιζόμενες προσπάθειες επίλυσης

Το ‘μούδιασμα’ των Ηνωμένων Εθνών μετά την απόρριψη του Σχεδίου Annan αντανακλάται και στα πρώτα ψηφίσματα του Συμβουλίου Ασφαλείας μετά τα δημοψηφίσματα. Το Συμβούλιο δεν έκανε καμία αναφορά σε αυτά και περιορίστηκε στην ανανέωση της θητείας της UNFICYP¹²⁶. Ωστόσο, στα σχετικά ψηφίσματα επικρέμαται ως ‘απειλή’ η τροποποίηση της εντολής και του αριθμού των μελών της Δύναμης που είχε προτείνει ο Γενικός Γραμματέας¹²⁷. Στα ψηφίσματα που ακολουθούν, υπάρχουν γενικές αναφορές στο ανθρωπιστικό ζήτημα των αγνοουμένων, ενώ γίνονται αναφορές στις προσπάθειες αποναρκοθέτησης και επιδοκιμάζονται οι αυξανόμενες εκατέρωθεν διελεύσεις μετά το άνοιγμα των οδοφραγμάτων, καθώς και οι προσπάθειες προώθησης διακοινοτικών επαφών και εκδηλώσεων¹²⁸.

Στο Ψήφισμα 1728 της 15^{ης} Δεκεμβρίου 2006 το Συμβούλιο προσθέτει την έντονη επιδοκιμασία του για τη Συμφωνία που είχε επιτευχθεί στις 8 Ιουλίου. Αξιοσημείωτη είναι η αναφορά στο ίδιο ψήφισμα (και στα μεταγενέστερα) στον πρωταρχικό ρόλο των Ηνωμένων Εθνών στη διευθέτηση του Κυπριακού. Η αναφορά αυτή μπορεί να ερμηνευ-

124. Βλ. UN Doc. S/PV.4947, σελ. 2.

125. Για τις αντικρουόμενες τοποθετήσεις βλ. <<http://www.hri.org/news/cyprus/rikgr/2004/04-04-22.rikgr.html>>.

126. Ψηφίσματα 1548 (2004), 1568 (2004).

127. Ψήφισμα 1568 (2004) παρ. 2, με αναφορά στην Έκθεση του Γενικού Γραμματέα της 24^{ης} Σεπτεμβρίου 2004. Η αναφορά αυτή επαναλαμβάνεται με διαφοροποιήσεις στο λεκτικό και στα μεταγενέστερα ψηφίσματα.

128. Ψηφίσματα 1604 (2005), 1642 (2005), 1687 (2006) και μεταγενέστερα.

τεί ως επιθυμία του Συμβουλίου να επαναβεβαιώσει το ρόλο του στις νέες συνθήκες που αναπόφευκτα δημιουργήθηκαν μετά την ένταξη της Κυπριακής Δημοκρατίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση¹²⁹. Στα επόμενα ψηφίσματα το Συμβούλιο επαναλαμβάνει τα ανωτέρω και επιπρόσθετα σημειώνει, μεταξύ άλλων, ότι η ευθύνη για την επίτευξη λύσης ανήκει πρωταρχικά στους ίδιους τους Κυπρίους και ότι ο χρόνος δεν λειτουργεί υπέρ μίας διευθέτησης¹³⁰.

Μετά το άνοιγμα του οδοφράγματος στην Οδό Λήδρας και τη συμφωνία της 21^{ης} Μαρτίου 2008 μετά και την αλλαγή στην ηγεσία της ελληνοκυπριακής κοινότητας, το Συμβούλιο Ασφαλείας προτρέπει τα δύο μέρη να εκμεταλλευτούν τη δυναμική (momentum) που αναπτύχθηκε¹³¹, με την εντατικοποίηση των διαπραγματεύσεων που ξεκίνησαν το Σεπτέμβριο του 2008 με εποικοδομητικό και ανοιχτό πνεύμα και τη διατήρηση του κλίματος εμπιστοσύνης και καλής θέλησης¹³². Ακολούθως, το Συμβούλιο καλωσορίζει την πρόοδο στις διαπραγματεύσεις¹³³, ενώ ενθαρρύνει τις δύο πλευρές να εξηγήσουν στις δύο κοινότητες τα πολλά και σημαντικά πλεονεκτήματα μίας συνολικής διευθέτησης και την ανάγκη επίδειξης ευελιξίας και συμβιβασμού προκειμένου να τα εξασφαλίσουν¹³⁴.

Ωστόσο, την αρχική ευφορία διαδέχτηκε ο σκεπτικισμός σχετικά με την πορεία των διαπραγματεύσεων. Το κλίμα αυτό, που είναι διάχυτο στην Κύπρο, αντανakλάται και στο Ψήφισμα 1953 της 14^{ης} Δεκεμβρίου 2010. Σε αυτό, το Συμβούλιο Ασφαλείας καλεί τους δύο ηγέτες, μεταξύ άλλων, να βελτιώσουν τη δημόσια ατμόσφαιρα στην οποία διεξάγονται οι διαπραγματεύσεις, κάνοντας εποικοδομητικές δηλώσεις και εστιάζοντας στις συγκλίσεις, αλλά και αυξάνοντας τη συμμε-

---

129. Είναι χαρακτηριστικό ότι τα Ηνωμένα Έθνη διατηρούν ειδική ιστοσελίδα (<<http://www.uncyprustalks.org>>) αφιερωμένη στις συνομιλίες και τις καλές υπηρεσίες του Γενικού Γραμματέα.

130. Ψήφισμα 1758 (2007) παρ. 4, 1789 (2007) παρ. 2.

131. Ψήφισμα 1818 (2008) παρ. 2.

132. Ψηφίσματα 1847 (2008) παρ. 2-3, 1873 (2009) παρ. 3, 1930 (2010) παρ. 3.

133. Ψηφίσματα 1873 (2009) παρ. 2, 1898 (2009) παρ. 2, 1930 (2010) παρ. 2.

134. Ψηφίσματα 1873 (2009) προοίμιο, 1898 (2009) προοίμιο, 1930 (2010) προοίμιο.

τοχή της κοινωνίας των πολιτών στη διαδικασία¹³⁵. Στο προοίμιο του ψηφίσματος σημειώνεται επίσης ότι η υπονόμευση της αξιοπιστίας του ΟΗΕ υπονομεύει την ίδια την ειρηνευτική διαδικασία. Αυτή η παρατήρηση είναι ολωσδιόλου ορθή. Θα πρέπει, ωστόσο, να απευθύνεται σε όλους τους παράγοντες της διαδικασίας, συμπεριλαμβανομένων και ορισμένων από όσους έχουν κατά καιρούς εκπροσωπήσει ή/και εκπροσωπούν τα Ηνωμένα Έθνη στην Κύπρο.

7. Αποτίμηση και συμπερασματικές παρατηρήσεις

Τα ψηφίσματα του Συμβουλίου Ασφαλείας έχουν αναμφισβήτητα διαδραματίσει καθοριστικό ρόλο στην εξέλιξη του Κυπριακού προβλήματος. Η αποτίμηση αυτού του ρόλου δεν οδηγεί, ωστόσο, σε μονοδιάστατα συμπεράσματα.

Ως προς την κρατική υπόσταση της Κυπριακής Δημοκρατίας, είναι αναντίρρητο ότι το Ψήφισμα 164 σχετικά με την εγκαθίδρυση της UNFICYP και τα μεταγενέστερα σχετικά με την ανανέωση της θητείας της, καθώς και τα Ψηφίσματα 541 και 550, έχουν συμβάλει ουσιαστικά στην εδραίωση της κρατικής υπόστασης της Κυπριακής Δημοκρατίας, παρά τους κλυδωνισμούς που αυτή υπέστη το 1963-64, το 1974-75 και το 1983 και παρά τη διαρκή αμφισβήτησή της από την Τουρκία και τους Τουρκοκύπριους. Ως εκφραστής της διεθνούς κοινότητας εν προκειμένω, το Συμβούλιο Ασφαλείας έχει λειτουργήσει ως σθεναρός εγγυητής της διεθνούς νομιμότητας αναφορικά με την κρατική υπόσταση της Κυπριακής Δημοκρατίας.

Η αντίδραση του Συμβουλίου Ασφαλείας στην Τουρκική εισβολή του 1974 δεν υπήρξε το ίδιο αποφασιστική. Το Συμβούλιο απέφυγε να καταδικάσει απερίφραστα την Τουρκία για την παράνομη χρήση βίας, την οποία χαρακτήρισε ως «ξένη στρατιωτική επέμβαση» και όχι εισβολή ή επίθεση. Απέφυγε επίσης να χαρακτηρίσει τη συνεχιζόμενη παρουσία των τουρκικών στρατευμάτων ως (παράνομη) κατοχή και να απαιτήσει την αποχώρησή τους με τη λήψη εξαναγκαστικών ή άλλων μέτρων. Εξίσου ηχηρή ήταν η απουσία ουσιαστικής ανάμιξης

---

135. Παρ. 2.

του Συμβουλίου Ασφαλείας στις ανθρωπιστικές πτυχές του Κυπριακού προβλήματος. Το Συμβούλιο αρκέστηκε στη διαχείριση της παράνομης τουρκικής κατοχής και σε προσπάθειες αφενός αποφυγής περαιτέρω εντάσεων και επανέναρξης των εχθροπραξιών μέσω της UNFICYP, και αφετέρου ειρηνικής διευθέτησης του προβλήματος μέσω διαπραγματεύσεων και των καλών υπηρεσιών του Γενικού Γραμματέα. Η πτυχή της εισβολής και κατοχής δεν έτυχε δηλαδή της δέουσας δυναμικής και αποτελεσματικής αντιμετώπισης από το Συμβούλιο Ασφαλείας¹³⁶. Εκ των πραγμάτων, αυτή η ‘χλιαρή’ αντιμετώπιση της Τουρκίας συνέβαλε στην ουσιαστικά ανενόχλητη συνέχιση της κατοχής.

Η αποτίμηση του ρόλου της UNFICYP, μίας από τις μακροβιότερες ειρηνευτικές αποστολές των Ηνωμένων Εθνών, έχει δώσει λαβή σε διαφορετικές εκτιμήσεις¹³⁷. Υπάρχει η αντίληψη ότι η UNFICYP έχει επιτύχει στην κύρια αποστολή της που είναι να αποτρέψει την επανέναρξη των εχθροπραξιών (μετά το 1974) και μία παρατεταμένη αιματοχυσία¹³⁸, καθώς και στο ανθρωπιστικό της έργο. Ωστόσο, υποστηρίζεται πειστικά ότι η παρουσία της UNFICYP αφενός ούτε απέτρεψε ούτε απέκρουσε την τουρκική εισβολή – δεν ήταν άλλωστε τυπικά αυτή η αποστολή της¹³⁹ – και αφετέρου λειτουργεί ανασταλτικά στις προσπάθειες επίλυσης, καθώς παγώνει τόσο την παράνομη κατοχή¹⁴⁰ όσο και μία επίπλαστη αίσθηση ομαλότητας¹⁴¹. Δεν είναι τυχαίο ότι η μείωση του αριθμού των μελών της και η αλλαγή των όρων εντολής της ανα-

136. Βλ. αντίστοιχες παρατηρήσεις σε Σάββας Κόκκινος, *Ηνωμένα Έθνη και Κυπριακό – Συνοπτική Κριτική Τοποθέτηση* (Λευκωσία, Εν τύποις, 2007) σελ. 89, 98-99.

137. Για μία λεπτομερή και ως επί το πλείστον επικριτική αποτίμηση βλ., ιδίως, Doyle and Sambanis, ό.π., σελ. 266-280.

138. Βλ., π.χ., David L. Bosco, *Five to Rule Them All – The UN Security Council and the Making of the Modern World* (Oxford, OUP, 2009) σελ. 252, Inter-Parliamentary Union, ‘Report on the Visit to Cyprus from 17 to 20 January 1994’, παρ. 51, προσβάσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση <<http://www.ipu.org/cypr-e/missn94.htm#UNFICYP>>.

139. Βλ. και Τενεκίδης, ό.π., σελ. 224.

140. Βλ. και Κόκκινος, ό.π., σελ. 72, 100.

141. Πρβλ. Franck, ό.π., σελ. 372 («the UN’s role in Cyprus might be contributing as much to the problem as to its solution, by inadvertently encouraging the parties to remain safely intransigent behind the UN-policed truce line»).

σύρονται κατά καιρούς ως μοχλός πίεσης προς τα μέρη (ιδίως προς την Κυπριακή Δημοκρατία) για την εξεύρεση λύσης. Σε κάθε περίπτωση, οποιαδήποτε αποτίμηση της UNFICYP θα ήταν ελλιπής και εσφαλμένη εάν παρέβλεπε τη βούληση της νόμιμης κυβέρνησης της Κυπριακής Δημοκρατίας που επιθυμεί τη συνέχιση της παραμονής της Δύναμης στο νησί για όσο διάστημα δεν επιτυγχάνεται η επίλυση του Κυπριακού προβλήματος.

Τέλος, αναφορικά με την πολιτική διευθέτηση, ο ρόλος του Συμβουλίου Ασφαλείας έχει υπάρξει επιβοηθητικός και ενισχυτικός των προσπαθειών του Γενικού Γραμματέα και, κατ' επέκταση, δευτερεύον σε σχέση με αυτόν του Γενικού Γραμματέα. Το Συμβούλιο έχει προσδώσει το πολιτικό κύρος του εγκρίνοντας τις κατά καιρούς προτάσεις και ιδέες των διαφόρων Γενικών Γραμματέων. Με το πέρασ του χρόνου, οι προτάσεις αυτές καλούν τους Ελληνοκύπριους να προβούν σε επώδυνους συμβιβασμούς και σε διαρκώς περισσότερες υποχωρήσεις που δύσκολα πλέον ικανοποιούν τη διαμορφωθείσα αντίληψή τους περί δίκαιης και βιώσιμης λύσης. Αυτό είναι απόρροια της ισχυρότερης διαπραγματευτικής θέσης της Τουρκίας μετά το 1974 λόγω της συνεχιζόμενης στρατιωτικής παρουσίας και κατοχής¹⁴², κάτι που, όπως επισημάνθηκε, το Συμβούλιο Ασφαλείας δεν μπόρεσε να αποτρέψει ούτε επεδίωξε να ανατρέψει.

Οι προσπάθειες αυτές κινούνται στο πλαίσιο του Κεφαλαίου VI του Καταστατικού Χάρτη και οι σχετικές συστάσεις του Συμβουλίου Ασφαλείας δεν είναι νομικά δεσμευτικές. Από νομικής άποψης υπάρχει δηλαδή η δυνατότητα απεμπλοκής από το περίγραμμα επίλυσης του Κυπριακού προβλήματος που έχουν χαράξει τα Ηνωμένα Έθνη. Ωστόσο, δεν πρέπει να παραβλέπεται ότι όλες οι Κυπριακές κυβερνήσεις έχουν διαχρονικά αποδεχτεί αυτό το περίγραμμα τόσο ως προς τις βασικές παραμέτρους μίας διευθέτησης όσο και ως προς τη μέθοδο των διαπραγματεύσεων και της μεσολάβησης. Δεδομένου, μάλιστα, του κύρους των Ηνωμένων Εθνών και του σημαίνοντος ρόλου που διαδραματίζουν στα διεθνή δρώμενα, από πολιτικής άποψης οποιαδήποτε

---

142. Βλ. και Κρανιδιώτης, ό.π., σελ. 586, 649-650.

απεμπλοκή από το πλαίσιο των Ηνωμένων Εθνών θα ισοδυναμούσε με αυτοχειρία. Αυτό, βέβαια, δεν σημαίνει ότι στο σύγχρονο διεθνές περιβάλλον τα Ηνωμένα Έθνη παρέχουν το μοναδικό ή/και το αποκλειστικό πλαίσιο διεκδίκησης και διαμόρφωσης των – υπό τις περιστάσεις – βέλτιστων δυνατών συνθηκών για δίκαιη και βιώσιμη επίλυση του Κυπριακού προβλήματος.

Το Κυπριακό το 1974 στη Νέα Υόρκη: Μια μαρτυρία

Χάρη Καραμπαρμπούνη

Πρέσβη ε.τ.

Εισαγωγικά

Η εισήγηση αυτή στηρίζεται σε προσωπική μαρτυρία για τα γεγονότα που σημειώθηκαν κυρίως στον χώρο της Νέας Υόρκης σχετικά με το Κυπριακό το 1974. Οι υπηρεσιακές και άλλες συγκυρίες της περιόδου φέρουν τον γράφοντα επικεφαλής του ελληνικού Γενικού Προξενείου, το οποίο, πέρα από τα συνήθη του καθήκοντα, καθίσταται ένα είδος «παρατηρητήριου» των πολιτικών εξελίξεων της περιόδου και της ομογενειακής δράσης της αμερικανικής μεγαλούπολης, σε μερικές από τις οποίες έχει άμεση συμμετοχή, προσφέροντας την αμέριστη συνεργασία του.

Στις γραμμές που ακολουθούν επικεντρώνουμε την προσοχή μας σε τέσσερα κυρίως σημεία του ζητήματος: α) την εμπλοκή του Γενικού Προξενείου β) την αντίδραση και τις πρωτοβουλίες της ομογένειας γ) την επέμβαση του ΟΗΕ και δ) τη δράση του ελληνικού λόμπυ και το εμπάργκο κατά της Τουρκίας.

Προοίμιο

Απαρχή της τελευταίας και μοιραίας φάσης του Κυπριακού τη δεκαετία του μετά το 1974 αποτελεί η επιστολή του Μακάριου προς τον τότε Πρόεδρο της δικτατορίας, με την οποία ο Αρχιεπίσκοπος ζητεί την ανάκληση των Ελλήνων αξιωματικών της Κυπριακής Εθνοφρουράς και τους κατηγορεί για υποστήριξη της ΕΟΚΑ Β', που επιδιώκει την «Ένωση» (2 Ιουλίου 1974). Ακολουθεί το πραξικόπημα ανατροπής του Μακάριου και της νόμιμης κυβέρνησης από την Κυπριακή Εθνοφρουρά υπό τη διοίκηση των Ελλήνων Αξιωματικών (15 Ιουλίου 1974). Ο Αρχιεπίσκοπος, στη θέση του οποίου επιβάλλεται ο δημοσι-

ογράφος Νίκος Σαμπών, διασώζεται και διαφεύγει στην Πάφο και μέσω Μάλτας και Λονδίνου, φθάνει στη Νέα Υόρκη στις 18 Ιουλίου.

Η Τουρκία δηλώνει ότι δεν θα δεχθεί το «τετελεσμένο γεγονός» και ο Πρωθυπουργός Ετσεβίτ- που το 1975 γίνεται στόχος επίθεσης από Κύπριο αγωνιστή στο ξενοδοχείο Waldorf Astoria στη Ν. Υόρκη- επισκέπτεται το Λονδίνο στο πλαίσιο των «δήθεν διαβουλεύσεων» με τις εγγυήτριες δυνάμεις, που προβλεπόταν από τη σχετική Συνθήκη Εγγύησης του 1959. Οι ΗΠΑ προειδοποιούν τις ενδιαφερόμενες χώρες ότι δεν θα ανεχθούν ενέργειες κατά της κυπριακής ανεξαρτησίας ή υπέρ της ένωσης της Κύπρου με την Ελλάδα, ενώ το σοβιετικό Τας καταγγέλλει το πραξικόπημα των συνταγματαρχών. Η Αγγλία ζητεί την απόσυρση των Ελλήνων αξιωματικών και την επιβεβαίωση της ανεξαρτησίας και ακεραιότητας της νήσου. Η δικτατορική κυβέρνηση της Αθήνας θεωρεί το πραξικόπημα ως «εσωτερική υπόθεση» και διακηρύσσει την αρχή της μη επέμβασης.

Στις 20 Ιουλίου 1974, οι τουρκικές δυνάμεις- χερσαίες, ναυτικές αεροπορικές-εισβάλλουν στο νησί και καταλαμβάνουν ένα μεγάλο τμήμα του, με τη χρήση αμερικανικού εξοπλισμού. Η Άγκυρα δικαιολογεί την ενέργειά της, επικαλούμενη το πραξικόπημα κατά του Μακάριου, που παραβιάζει τη συνθήκη Εγγύησης του 1959 και της παρέχει, κατά την άποψή της, δικαίωμα μονομερούς επέμβασης. Η επίκληση αυτή, ως γνωστό είναι επισφαλής, ιδίως μετά τη δεύτερη επίθεση, τον Αττίλα Β', αφού δεν είχε γίνει προσφυγή σε ειρηνικές διευθετήσεις και η συνταγματική τάξη είχε πλήρως αποκατασταθεί στο όνομα του Προέδρου της Βουλής Γλαύκου Κληρίδη.

Χαρακτηριστική σχετικά είναι και η Γνωμοδότηση του Νομικού Τμήματος των Ηνωμένων Εθνών (από 12 Μαΐου 1959), που είχε δοθεί σε ανύποπτο χρόνο σχετικά με την ερμηνεία της Συνθήκης Εγγύησης, από την οποία προκύπτουν τα εξής αποκαλυπτικά στοιχεία: α) ότι ο Χάρτης του ΟΗΕ, που απαγορεύει τη χρήση βίας, υπερισχύει από κάθε άλλη διεθνή συνθήκη και επομένως από τη Συνθήκη Εγγύησης β) ότι όλα τα κράτη θα λύουν τις διαφορές τους με ειρηνικά μέσα, ώστε να μην τίθενται σε κίνδυνο η διεθνής ειρήνη και ασφάλεια. Συνεπώς το σχετικό άρθρο της Συνθήκης Εγγύησης δεν είναι δυνατό να ερμηνευθεί

ότι παρέχει στους εγγυητές το απόλυτο δικαίωμα της επέμβασης με τη χρήση ένοπλης δύναμης, η οποία θα δικαιολογείτο μόνο σε περίπτωση αυτοάμυνας ή μετά από εντολή των Ηνωμένων Εθνών ή με πρόσκληση του Κυπριακού Κράτους. Επιπλέον, και αν ακόμη υπήρχε περίπτωση χρήσης στρατιωτικών μέτρων, θα έπρεπε να είχε προηγηθεί προσφυγή σε ειρηνικά μέσα.

Η τουρκική εισβολή οδηγεί, ως γνωστό στην Κύπρο, στην παραίτηση του Νίκου Σαμψών και στην ορκωμοσία του Γλ. Κληρίδη ως Προέδρου σύμφωνα με το Σύνταγμα του 1960. Επίσης προκαλεί την κατάρρευση του δικτατορικού καθεστώτος στην Αθήνα και την ανάληψη της εξουσίας από τον Κων. Καραμανλή, που αναγνωρίζει τον Μακάριο ως Πρόεδρο της Κύπρου (24 Ιουλίου 1974).

Ελληνικό Προξενείο

Με τα δεδομένα αυτά, οι δραματικές εξελίξεις στην Κύπρο πέφτουν ως «κεραυνός εν αιθρία» στην ομογένεια της Νέας Υόρκης και στο Ελληνικό Προξενείο, που καλείται να απορροφήσει τους κραδασμούς του ελληνικού στοιχείου.

Όπως και να φαίνεται περίεργο, ένα πρώτο ζήτημα που απασχολεί το ελληνικό Προξενείο είναι η «τακτοποίηση» αρκετών ανυπότακτων Ελλήνων υπηκόων, που έχουν καταφύγει στην αμερικανική ήπειρο, δίχως να έχουν εκπληρώσει τις στρατιωτικές τους υποχρεώσεις. Το θέμα περιπλέκεται επειδή η ελληνική χούντα έχει κηρύξει τη χώρα σε «επιστράτευση» και οι ανυπότακτοι κινδυνεύουν να θεωρηθούν, κατά τη στρατιωτική δικαιοσύνη, ως «λιποτάκτες». Προκειμένου να αποφευχθεί το ενδεχόμενο αυτό, οι τελευταίοι αρχίζουν να προσέρχονται αυθόρμητα στο Προξενείο, ζητώντας, τουλάχιστον, να βεβαιωθεί η εκεί παρουσία τους στη Ν. Υόρκη, ώστε να καλυφθεί, κάπως, η υποχρέωση «εμφάνισης ενώπιον των ελληνικών αρχών» και να ελαφρυνθεί η θέση τους. Η προσέλευση είναι τόσο μεγάλη, ώστε οργανώνονται ειδικές βάρδιες για την «εγγραφή» των Ελλήνων αυτών σε «ειδικούς πίνακες». Ευτυχώς, οι πίνακες αυτοί αποδεικνύονται περιττοί, αφού οι ραγδαίες εξελίξεις στην Κύπρο και κυρίως την Ελλάδα, καθιστούν την ούτως ή άλλως χωλή επιστράτευση, ανενεργό.

Παράλληλα, το Προξενείο χρησιμεύει και ως αυθόρμητος χώρος συνάντησης ομογενών, που διψούν να πληροφορηθούν για τις ραγδαίες εξελίξεις και που έχουν την ευκαιρία να έλθουν σε επαφή για τον συντονισμό της δράσης τους. Μερικοί ομογενείς κατέχονται από τέτοιο ενθουσιασμό, ώστε να φθάνουν να συμβουλευθούν τη χώρα μας για τους τρόπους αντιμετώπισης της κρίσης από στρατιωτικής πλευράς και, μάλιστα, να καταθέσουν «σχέδια δράσης» εναντίον της Τουρκίας ή για την απελευθέρωση των κατεχομένων. Λίγο αργότερα, ο χώρος του Προξενείου προσφέρεται για την πραγματοποίηση τακτικών συναντήσεων των κυριότερων ομογενειακών παραγόντων και οργανώσεων- οι γνωστές «συναντήσεις της Πέμπτης»- για τον αποτελεσματικότερο συντονισμό της δράσης τους.

Παράλληλα εκατοντάδες ομογενείς προσφέρουν τη βοήθειά τους σε είδη πρώτης ανάγκης υπέρ των Κυπρίων. Στην πρωτοβουλία αυτή πρωτοστατεί κύκλος κυριών της ομογένειας, που αναλαμβάνει τη συγκέντρωση δεκάδων δεμάτων και την αποστολή τους στον αποδέκτη τους, με τη βοήθεια και ελλήνων εφοπλιστών. Άλλοι όμως ομογενείς προτιμούν να συνεισφέρουν σε χρήμα, με αποτέλεσμα να σπεύσουμε να ανοίξουμε ειδικό λογαριασμό στην Atlantic Bank-θυγατρικής της Εθνικής Τράπεζας- στο όνομα “Cyprus Relief Fund”- προς τον οποίο κατευθύνουμε τους ομογενείς μας. Το ποσό που συγκεντρώνεται είναι σχετικά περιορισμένο σε σχέση με τις ανάλογες πρωτοβουλίες της Αρχιεπισκοπής, αλλά είναι ενδεικτικό της έννοιας της προσφοράς προς τον δοκιμαζόμενο κυπριακό λαό.

Το Γραφείο Τύπου του Προξενείου, όπως και τα αντίστοιχο Γραφείο της Πρεσβείας μας στην Ουάσιγκτον, προσπαθούν, επίσης, να ανοίξουν διαύλους επικοινωνίας με τα ευρύτερα αμερικανικά μέσα ενημέρωσης. Παράλληλα, τα Γραφεία αυτά τροφοδοτούν τον ομογενειακό τύπο, με όσες πληροφορίες διοχετεύουμε από την Αθήνα τόσο για την κυπριακή κρίση – π.χ. ο αναποτελεσματικός ευτυχώς, βομβαρδισμός της ελληνικής πρεσβείας στη Λευκωσία- όσο και για τις εξελίξεις στο εσωτερικό της χώρας.

Φυσικά το Προξενείο είναι σε συνεχή επαφή τόσο με την Αρχιεπισκοπή Αμερικής όσο και με τους κυπριακούς φορείς, το Γενικό Προξε-

νείο της Κύπρου (με επικεφαλής τον Μουσιούτα) και την «Κυπριακή Ομοσπονδία Αμερικής».

Ομογένεια

Είναι αυτονόητο ότι η τουρκική εισβολή στην Κύπρο προκαλεί την κινητοποίηση της ομογένειας, Έλληνες και Κύπριοι και άλλοι συμπαραστάτες (π.χ. Αρμένιοι). Στην κινητοποίηση συμμετέχει πληθώρα ομογενειακών οργανώσεων, που επεκτείνουν τη δράση τους σε πάμπολλες πολιτείες και σε διάρκεια χρόνου, διαμορφώνοντας μια νέα «ομογενειακή πολιτική κουλτούρα». Αν και οι στόχοι των οργανώσεων αυτών δεν συμπίπτουν απόλυτα, λόγω της ποικιλομορφίας τους, ωστόσο, διαγράφεται ένας κοινός παρονομαστής που τις ενώνει, έστω και ως σιωπηρή συμφωνία: να καταγγείλουν την τουρκική εισβολή και κατοχή ως προσβολή της ανεξαρτησίας και ακεραιότητας ενός ανεξάρτητου κράτους και ως παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, να προσπαθήσουν να ευαισθητοποιήσουν τα μέλη του Κογκρέσου, να στιγματίσουν την αδράνεια της αμερικανικής κυβέρνησης ενώπιον της εισβολής, να ενθαρρύνουν τους ομογενείς (κυρίως της πρώτης γενιάς που τρέφουν ακόμη νωπά αισθήματα προς τη μητέρα πατρίδα) να συμμετάσχουν στις ομογενειακές κινητοποιήσεις.

Ο πίνακας των οργανώσεων αυτών είναι ατελείωτος. Είτε πρόκειται για πολιτικές οργανώσεις, όπως η ΑΧΕΠΑ, το Αμερικανο-Ελληνικό Ινστιτούτο (American Hellenic Institute-Political Action Committee, AHI-PAC) υπό τη διεύθυνση του Κύπριου Eugene Rossides-πρώην Βοηθού Υπουργού Οικονομικών στην κυβέρνηση Νίξον-, το Ενωμένο Ελληνο-Αμερικανικό Κογκρέσσο (United Hellenic American Congress) με Πρόεδρο τον Andrew Athens, η Πανελλήνια Επιτροπή Έκτακτης Ανάγκης (Panhellenic Emergency Committee), αλλά και η οργάνωση της Μινεζόττα «Φίλοι της Κύπρου» (Minnesota Friends of Cyprus) και της Ν. Καλιφόρνια «Συμβούλιο Σώστε την Κύπρο» (Save Cyprus Council of Southern California). Είτε πρόκειται για τις μεγάλες τοπικές ομοσπονδίες (Μακεδονία, Ήπειρος, Αρκαδία, Δωδεκάνησος), την Κυπριακή Ομοσπονδία ή την Ομοσπονδία Σωματείων της Νέας Υόρκης. Είτε πρόκειται για επιστημονικές ομάδες και οργανώσεις, όπως ο Σύλλογος Αποφοίτων Ελληνικών Πανεπιστημίων, η Ελληνική Πανεπιστημι-

ακή Λέσχη Νέας Υόρκης. Είτε, τέλος, πρόκειται για την πληθώρα των μικρότερων τοπικών συλλόγων, που, ως αφανείς ήρωες, επιθυμούν να συμμετάσχουν στην πανεθνική προσπάθεια.

Πολυποίκιλοι είναι και οι τρόποι, με τους οποίους οι ομογενείς μας αντιδρούν. Διαδηλώσεις με αντιαμερικανικά συνθήματα ενώπιον του κτηρίου των Ηνωμένων Εθνών-την περίφημη πλατεία Νταγκ Χάμερ-σκελντ-, όπως και την περίοδο 1950 και 1960 ή ενώπιον άλλων οργανισμών, όπως τον τηλεοπτικό σταθμό ABC λόγω φιλοτουρκικών του σχολίων. Καταγγελίες ότι «αμερικανικά όπλα σκοτώνουν τους έλληνες» ή καταγγελίες για τη μη αντίδραση από τις αμερικανικές αρχές στην «καλλιέργεια τουρκικής παπαρούνας». Πίεσεις ομογενών προς τα μέλη του Κογκρέσου για την επιβολή του εμπάργκο. Υποστήριξη υποψηφίων αντιπροσώπων που προβάλλουν τις ελληνικές θέσεις. Εκδήλωση πατριωτικών αισθημάτων σε κάθε ευκαιρία, όπως η Εθνική Παρέλαση της 25^{ης} Μαρτίου, οι ετήσιες Γενικές Συνελεύσεις τοπικών Συλλόγων. Ανάλογες εκδηλώσεις και στο ελληνικό Σικάγο. Στο στόχαστρο των επιθέσεων ασφαλώς και ο Υπουργός Εξωτερικών Χ. Κίσσινγκερ, που θεωρείται ότι φέρει τη μεγαλύτερη ευθύνη για την κυπριακή τραγωδία και που αποκαλείται σκωπτικά ως «Mr. Killinger».

Ας αναφερθούμε σε δύο συγκεκριμένες περιπτώσεις. Η πρώτη αφορά την περίφημη συνάντηση του ξενοδοχείου Waldorf Astoria της 24 Ιουλίου 1974, δηλαδή τρεις μέρες μετά την εισβολή, που πραγματοποιείται μετά από πρόσκληση του Προέδρου της Δημειρωτικής Ομοσπονδίας Β. Φώτου και στην οποία απευθύνουν χαιρετισμούς, μεταξύ άλλων, ο εκπρόσωπος της Αρχιεπισκοπής (Επίσκοπος Σύλλας), ο Κύπριος Πρέσβης (Δημητρίου), ο Πρόεδρος της ΑΧΕΠΑ (Ουίλιαμ Τσαφάρας), ο Πρόεδρος της Ομοσπονδίας Έλληνο-αμερικανικών Συλλόγων Μείζονος Ν. Υόρκης (Ιω. Μαλλιός), ο Πρόεδρος της Επιτροπής έκτακτης Ανάγκης (Σ. Χατζημιχάλογλου) και ο γράφων. Η συνάντηση είναι σημαντική από την άποψη της βαρύτητας των εκπροσώπων της ελληνικής ομογένειας, αλλά η πατριωτική ρητορική που συνοδεύει τις έντονες συζητήσεις για την πρωτοκαθεδρία και τον συντονισμό της δράσης τους, ασφαλώς δεν συμβάλλει στην ανάληψη συγκεκριμένων πρωτοβουλιών. Μόνο κέρδος η απόφαση να συνεισφέρουν οι ομογενειακές ομοσπονδίες στο έργο μιας «Παναμερικανικής Επιτροπής Αγώνα για

την Κύπρο», που σχηματίζεται στην Ουάσιγκτον υπό την αιγίδα της ΑΧΕΠΑ.

Μια άλλη ευκαιρία δίνεται στις 20 Οκτωβρίου 1974 με την παράθεση επίσημου δείπνου επίσης στο ξενοδοχείο Waldorf Astoria από τον Αρχιεπίσκοπο Αμερικής προκειμένου να συγκεντρωθεί ικανό ποσό υπέρ της Κύπρου. Την εκδήλωση τιμούν με την παρουσία τους, εκτός από τους δύο Αρχιεπισκόπους -Μακάριο και Ιάκωβο- και έγκριτους ομογενείς, εκπρόσωποι του Greek Lobby, όπως τα μέλη του Κογκρέσου Paul Sarbanes, John Bredemas και Benjamin Rosenthal, καθώς και ο Γερουσιαστής Edward Kennedy, ένθερμοι υποστηρικτές της κυπριακής υπόθεσης. Ειδικότερη πτυχή των εράνων, εξ άλλου, αποτελεί η σκέψη έκδοσης ενός ομολογιακού δανείου στην Αμερική, που έχει συνέχεια. Η ιδέα είναι παλαιά, από την εποχή του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, ωστόσο η εφαρμογή της είχε προσκόψει σε διάφορα εμπόδια, νομικής και πρακτικής φύσης.

ΟΗΕ

Αμέσως μετά το πραξικόπημα της 15^{ης} Ιουλίου, το Κυπριακό μεταφέρεται στο Συμβούλιο Ασφαλείας, αφού κρίνεται ως ζήτημα που μπορεί να απειλήσει τη διεθνή ειρήνη. Την περίοδο εκείνη προεδρεύει στο Σώμα αυτό ο περουβιανός διπλωμάτης και μετέπειτα ειδικός αντιπρόσωπος για το Κυπριακό και Γενικός Γραμματέας του Οργανισμού Πέρεζ Ντε Κουεγιάρ. Την εποχή εκείνη υπηρετούν ως Μόνιμοι Αντιπρόσωποι στον ΟΗΕ ο Richard για την Αγγλία, ο Scali για τις ΗΠΑ, ο Safronchuk για τη Σοβιετική Ένωση, ο Chuang για την Κίνα, ο Olcay για την Τουρκία, ο Z. Ρωσίδης για την Κύπρο. Στη θέση του Έλληνα Μόνιμου Αντιπροσώπου, που παραμένει τότε κενή, στέλνεται από την χούντα εσπευσμένα ο Πρέσβης στην Ουάσιγκτον Κων. Παναγιωτάκος, για λίγες μόνο μέρες, αφού, μετά τη μεταπολίτευση, αντικαθίσταται αρχικά από τον Πρέσβη Ντένη Καραγιάννη και λίγο αργότερα από τον Γεώργιο Παπούλια.

Η πρώτη έκτακτη συνεδρίαση του Συμβουλίου Ασφαλείας πραγματοποιείται με πρωτοβουλία του Πέρεζ ντε Κουεγιάρ στις 16 Ιουλίου 1974, κατά την οποία οι Αντιπρόσωποι της Κύπρου, Τουρκίας

και Σοβιετικής Ένωσης καταφέρονται κατά της Ελλάδας. Το Συμβούλιο δεν καταλήγει σε απόφαση, εν αναμονή της άφιξης του Μακάριου που κατευθύνεται προς την αμερικανική μεγαλούπολη και που εξακολουθεί να αναγνωρίζεται ως ο Πρόεδρος της Κύπρου. Ευθύς μετά την άφιξή του, ο Αρχιεπίσκοπος απευθύνεται στις 19 Ιουλίου στο Συμβούλιο Ασφαλείας, παρά την προσπάθεια του καθεστώτος Σαμψών (τότε Κύπριος Υπουργός Εξωτερικών Ντ. Δημητρίου) να επιβάλλει τον δικό του Μόνιμο Αντιπρόσωπο (δικηγόρο Λουκή Παπαφιλίππου). Και ο Μακάριος κινείται στην ίδια τροχιά της επίρριψης ευθυνών κατά της Αθήνας, με έντονους χαρακτηρισμούς.

Ασφαλώς το σκηνικό αυτό αλλάζει ριζικά μετά την τουρκική εισβολή στην Κύπρο. Το Συμβούλιο Ασφαλείας, σε μια από τις σημαντικότερες συνεδριάσεις του, καταλήγει στο ψήφισμα 353 της 20ής Ιουλίου 1974, που, παρά το γεγονός ότι αποφεύγει να κατονομάσει την Τουρκία για την εισβολή ή την Ελλάδα για το πραξικόπημα, περιλαμβάνει σπουδαία στοιχεία της κυπριακής λύσης: κατάπαυση πυρός, επιβεβαίωση της ανεξαρτησίας της Κύπρου, πρόσκληση για διαπραγματεύσεις μεταξύ των δύο εμπλεκομένων μερών, αλλά και ορισμένες σιβυλλικές φράσεις, όπως «τερματισμός της ξένης στρατιωτικής επέμβασης»-ποίας;- ή «απόσυρση όλων των ξένων δυνάμεων στην Κύπρο»-ποίων;- Την ιστορική αυτή απόφαση ακολουθούν και άλλες του Συμβουλίου Ασφαλείας, που τάσσονται υπέρ της κατάπαυσης του πυρός και καταδικάζουν την επανάληψη των εχθροπραξιών.

Στις 25 Ιουλίου συγκαλείται, όπως είχε οριστεί στην απόφαση 353/1974, η Διάσκεψη της Γενεύης, που τάσσεται υπέρ της κατάπαυσης των εχθροπραξιών και τον τερματισμό της επέκτασης της κατεχόμενης περιοχής. Ωστόσο, η Τουρκία αγνοεί την εκχειρία, τις αποφάσεις του Συμβουλίου Ασφαλείας και τη Διακήρυξη της Γενεύης (30 Ιουλίου 1974) και εξακολουθεί να προωθεί τις δυνάμεις της. Στη δεύτερη όμως φάση της Διάσκεψης, που αρχίζει στις 8 Αυγούστου, η Τουρκία προτείνει την απαράδεκτη «μικτή λύση ομοσπονδιακής και καντονικής μορφής» και αξιώνει «τελεσιγραφικά» την αποδοχή της, χωρίς να δώσει στη Μεγάλη Βρετανία και την Ελλάδα, ούτε καν εύλογη προθεσμία μελέτης της πρότασης.

Η στιγμή είναι κρίσιμη για την ελληνική αντιπροσωπεία, που έχει συγκεντρωθεί στα Γραφεία της, μεταμεσονυχτίως λόγω της διαφοράς ώρας με την Ευρώπη, αναμένοντας τα αποτελέσματα της Διάσκεψης της Γενεύης. Και όταν μαθεύεται ο τουρκικός εκβιασμός και η εξαπόλυση του δεύτερου «Αττίλα» (14 Αυγούστου), τίθεται ζήτημα κατεπείγουσας σύγκλησης του Συμβουλίου Ασφαλείας από την Κύπρο ή από την Ελλάδα. Τη λύση δίνει τελικά, ο Βρετανός αντιπρόσωπος που συγκαλεί εκτάκτως το Συμβούλιο για την 3^η πρωινή (ώρα Νέας Υόρκης), καταφερόμενος εντονότατα κατά της απαράδεκτης στάσης της Τουρκίας στη Γενεύη. Το αποτέλεσμα είναι η έκδοση νέου αυστηρού Ψηφίσματος (357/14.8.1974), που αποδοκιμάζει την επανάληψη των εχθροπραξιών και αξιώνει την άμεση παύση πυρός και κάθε στρατιωτικής δράσης.

Η συνέχεια είναι γνωστή. Το Συμβούλιο εξακολουθεί να παρακολουθεί την υπόθεση με σειρά νέων ψηφισμάτων, καταδικαστικών της τουρκικής επίθεσης (358/15.8.1974, 359/15.8.12974, 360/16.8.1974, 361/30.8.1974). Θετικές αποφάσεις για την κυπριακή επίθεση, αλλά ανεπαρκείς για να ανατρέψουν το τετελεσμένο γεγονός. Όπως και ήταν αργά όταν η Γενική Συνέλευση εκδίδει το ισχυρό Ψήφισμα 3212/1.11.1974.

Παράλληλα, συνεχίζονται οι διπλωματικές διεργασίες. Από κυπριακής πλευράς, ο Μακάριος συναντάται με τον Κίσινγκερ στην Ουάσιγκτον (22 Ιουλίου 1974), την 1 Οκτωβρίου 1974 απευθύνεται στη Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ, απορρίπτοντας τις ομοσπονδιακές προτάσεις της τουρκικής πλευράς και στις 2 Οκτωβρίου συναντάται εκ νέου με τον Αμερικανό Υπουργό Εξωτερικών.

Η ελληνική πλευρά επικεντρώνει τις προσπάθειές της στην ενημέρωση της αμερικανικής κυβέρνησης για τις θέσεις της χώρας μας. Η ευκαιρία δίνεται με τις διάφορες επισκέψεις ελλήνων αξιωματούχων στη Νέα Υόρκη και την Ουάσιγκτον, προκειμένου να συμμετάσχουν σε διασκέψεις διεθνών οργανισμών. Πρόκειται για μέλη της Κυβέρνησης Εθνικής Ενότητας του Κων. Καραμανλή, όπως ο Υπουργός Συντονισμού Ξ. Ζολώτας και ο Διοικητής της Τράπεζας της Ελλάδας Αν. Παπαληγούρας, που συμμετέχουν σε διάσκεψη του Διεθνούς Νομισματικού

Ταμείου, το θέρος του 1974 ή ο Κων. Τσάτσος, ως Υπουργό Πολιτισμού για ομογενειακές εκδηλώσεις στη Βοστώνη. Σημαντικότερη όμως ήταν η επίσκεψη του Αντιπροέδρου της Κυβέρνησης και Υπουργού Εξωτερικών Γ. Μαύρου για να συμμετάσχει στις εργασίες της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ. Ο Μαύρος επωφελείται από την παρουσία του στη Νέα Υόρκη για να συναντηθεί με το Χένρυ Κίσινγκερ (29/9), που τον επισκέφθηκε στο ξενοδοχείο του και που ανταποκρίνεται επίσης σε κοινωνική πρόσκληση του Μόνιμου Αντιπροσώπου μας στον ΟΗΕ. Αλλά οι συναντήσεις αυτές, όπως και εκείνες με τον Μακάριο, δεν φέρουν κάποιο αποτέλεσμα, αφού ο Αμερικανός Υπουργός Εξωτερικών δεν παραδέχεται την ευθύνη της χώρας του στην κυπριακή τραγωδία.

Εμπόργκο

Η αμερικανική πολιτική στο Κυπριακό είναι, από την ανεξαρτησία της, αντίθετη στις ελληνικές θέσεις. Αυτό οφείλεται τόσο στην «εχθρότητα» της Ουάσιγκτον απέναντι στον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο, όσο και στην φιλοτουρκική πολιτική της. Τα δείγματα της στάσης αυτής από το 1963 είναι επαρκή για να θεμελιώσουν την άποψη αυτή.

Μέσα σε αυτό το υπόβαθρο ξεσπά η μεγάλη τραγωδία του 1974. Η αμερικανική κυβέρνηση, επικαλούμενη την εσωτερική κρίση του Γουατεργκέιτ, δεν παίρνει καμία πρωτοβουλία για να αποτρέψει είτε το πραξικόπημα κατά του Μακαρίου, είτε την τουρκική εισβολή, παρά τη σχετική προειδοποίηση. Είναι συνεπώς αναμενόμενη συνέχεια, η Ουάσιγκτον να μην πιέσει την Τουρκία να αποσύρει τα στρατεύματά της από την Κύπρο, ούτε καν να καταδικάσει την εισβολή, αρκούμενη σε δηλώσεις υπέρ της ανεξαρτησίας της.

Η στάση αυτή προκαλεί την έντονη αντίδραση όχι μόνο της ομογένειας, αλλά και του Κογκρέσου. Με την πίεση ορισμένων μελών του, δημιουργείται βαθμιαία ένα ισχυρό Greek Lobby, το οποίο κοσμούν με τη δράση τους γνωστές προσωπικότητες της αμερικανικής πολιτικής ζωής, όπως οι Γερουσιαστές Edward Kennedy και Thomas Eagleton και οι βουλευτές Paul Sarbanes, John Bredemas, Benjamin Rosenthal και Claiborne Pell, που αμφισβητούν τη συνολική εξωτερική πολιτική του Κίσινγκερ και ζητούν να επιβληθεί απαγόρευση πώλησης όπλων στην

Τουρκία. Νομική βάση του αιτήματος απαγόρευσης όπλων είναι ότι η χρήση αμερικανικών όπλων από την Τουρκία στην Κύπρο παραβιάζει τόσο τον εσωτερικό αμερικανικό νόμο όσο και τις τουρκοαμερικανικές συμφωνίες, που επιτρέπουν την προσφυγή στα όπλα αυτά μόνο για αμυντικούς σκοπούς και στο πλαίσιο της ατλαντικής συμμαχίας.

Αρχικά, η αμερικανική κυβέρνηση, επικαλούμενη λόγους εθνικού συμφέροντος, αποφεύγει να εφαρμόσει τον νόμο, αλλά κάτω από την πίεση των μελών του Κογκρέσου και τις κινητοποιήσεις των ομογενών αναγκάζεται να μεταβάλει θέση. Ο αγώνας του ελληνικού λόμπυ ευοδώνεται. Στις 17 Οκτωβρίου 1974, το Κογκρέσο, ανατρέποντας το βέτο του Προέδρου Φορντ, επιβάλλει το εμπάργκο όπλων κατά της Τουρκίας. Προκειμένου να χρησιμοποιηθεί ως μοχλός πίεσης προς την Τουρκία, το Κογκρέσο απλώς δέχεται να αναστείλει προσωρινά την ισχύ της απόφασης μέχρι τις 5.2.1975, οπότε, λόγω έλλειψης προόδου στο Κυπριακό, ο νόμος τίθεται οριστικά σε πλήρη εφαρμογή. Οι προσπάθειες της κυβέρνησης για την άρση του εμπάργκο συνεχίζονται, με αποτέλεσμα να επιτύχει τη μερική άρση του 1976 και την οριστική, από τον Πρόεδρο Κάρτερ τον Αύγουστο του 1978.

Στο πλαίσιο της εκστρατείας για το εμπάργκο όπλων, ξεχωριστή θέση κατέχουν οι περίφημες συγκεντρώσεις της Ουάσιγκτον. Σκοπός τους να ασκηθεί πίεση στο αμερικανικό Κογκρέσο μέσω αντιπροσώπων που έχουν ταχθεί υπέρ των ελληνικών θέσεων. Η πρώτη και σημαντικότερη συγκέντρωση πραγματοποιείται στις 18 Ιουλίου 1974 με συνθήματα να κατοχυρωθεί η ανεξαρτησία και η ακεραιότητα της Κύπρου, να τερματιστεί η τουρκική επίθεση, να εφαρμοστούν οι αποφάσεις του Συμβουλίου Ασφαλείας, να διακοπεί η αμερικανική στρατιωτική και οικονομική βοήθεια προς την Τουρκία, να σταματήσει η φιλοτουρκική πολιτική του State Department, να υποστηριχθεί η φίλη και σύμμαχος Ελλάδα και να αφαιρεθεί ο Κυπριακός λαός να καθορίσει το μέλλον του ελεύθερα. Η συγκέντρωση είναι ενθουσιώδης και πολυπληθής από πολλές περιοχές της χώρας και κυρίως από τη Νέα Υόρκη. Η δεύτερη διαδήλωση (9 Σεπτεμβρίου 1974), που διοργανώνεται από την «Επιτροπή Ελεύθερη Κύπρος» έχει την ίδια επιτυχία. Η τρίτη συγκέντρωση πραγματοποιείται τον Ιούλιο 1975 κατά της απόπειρας του Φορντ να ανατρέψει την απαγόρευση πώλησης όπλων. Η

τέταρτη διαδήλωση οργανώθηκε τον Απρίλιο του 1978, όταν ο Πρόεδρος Κάρτερ ανακαλεί οριστικά το εμπάργκο όπλων.

Επίμετρο

Θα μου επιτρέψετε να ολοκληρώσω την πρωτοδημοσιευόμενη εισήγηση με πέντε επισημάνσεις:

1) ότι σκοπός της είναι να φέρει στο φως μερικές πτυχές του κυπριακού δράματος στη Νέα Υόρκη το 1974, που καταδεικνύουν όχι μόνο τη σημασία του Κυπριακού ζητήματος διεθνώς αλλά και τη δύναμη, τις δυνατότητες και το δυναμικό του ελληνικού στοιχείου σε παγκόσμια κλίμακα.

2) ότι η κινητοποίηση των Ελλήνων της Ν. Υόρκης δεν αποτελεί μεμονωμένο γεγονός, αλλά έναν ακόμη ισχυρό κρίκο στην αλυσίδα των κινητοποιήσεων για τα εθνικά μας θέματα, στα οποία οι ομογενείς μας τόσο στις ΗΠΑ, όσο και σε άλλα μέρη του πλανήτη έχουν δώσει το βροντερό παρόν τους.

3) ότι το χρονολόγιο του 1974 δεν μας δίνει μόνο την εικόνα των συμβάντων στη Ν. Υόρκη την περίοδο αυτή, αλλά μας προσφέρει ένα σημαντικό υλικό εργασίας για την παραπέρα επιστημονική μελέτη ενός αλληλένδετου τρίπτυχου των σχέσεων (α) μιας «εθνικής ομάδας» (β) με τη μητέρα-πατρίδα και (γ) τη χώρα που τη φιλοξενεί.

4) ότι τα κυριότερα στοιχεία του σημερινού προβλήματος της Κύπρου στοιχειοθετούνται ήδη από το 1974. Πράγματι, η στρατιωτική κατοχή του εδάφους, οι εγγυήσεις, οι έποικοι, οι πρόσφυγες, οι αγνοούμενοι, οι θεμελιώδεις ελευθερίες, η ομοσπονδιακή μορφή, οι πολιτιστικές λεηλασίες και ποικίλα άλλα σημεία είναι εγγενή στοιχεία μιας τραγωδίας, της οποίας η «πρεμιέρα» δίνεται με την τουρκική εισβολή και οι επόμενες πράξεις της επαναλαμβάνονται μέχρι τις μέρες μας.

5) ότι τρανή απόδειξη της προέκτασης αυτής είναι πως όλα αυτά τα ζητήματα έχουν αποτελέσει αντικείμενο συμφωνιών, πληθώρας ψηφισμάτων διεθνών οργανισμών, σχεδίων επίλυσης του ζητήματος και σωρείας δικαιοδικών διαπραγματευτικών συνομιλιών. Από την άποψη αυτή, τα γεγονότα του 1974 είναι ζωντανά και σήμερα και

έχουν συμβάλλει ουσιαστικά στη διαμόρφωση της σημερινής κατάστασης.

Με δύο λόγια, τα γεγονότα του 1974 ανήκουν μεν χρονολογικά «στο παρελθόν», αλλά τα στοιχεία του κάθε άλλο παρά αποτελούν «παρελθόν». Είναι μέρος της εξελικτικής πορείας του ζητήματος, πτυχές της οποίας αποτελούν μέρος του προγράμματος της σημερινής ημερίδας.

Ενδεικτική βιβλιογραφία

- Βουλή των Ελλήνων «Φάκελος Κύπρου. Πρακτικά Ολομέλειας Βουλής», Αθήνα 1988
- Βουλή των Ελλήνων «Το Κυπριακό στη Βουλή των Ελλήνων» Τόμος Δ' (1974-1989), Αθήνα 1994
- Δρουσιώτης Μακ. «1974: Το άγνωστο παρασκήνιο της τουρκικής εισβολής», εκδ. Αλφάδι, Λευκωσία, 2002
- Καραμπαρμπούνης Χάρης «Κύπρος: από την εισβολή στην ένταξη. Κείμενα και Ανάλυση 1974-2002», εκδ. Π. Σάκκουλα, 2003
- Μπήτος Ιω. «Από την Πράσινη γραμμή στους δύο Αττίλες», εκδ. «Εταιρεία Μελέτης Ελληνικής Ιστορίας», Αθήνα 1998
- Παναγιωτάκος Κων. «Στην πρώτη Γραμμή Αμύνης...», Αθήνα 1982
- Παναγιωτάκος Κων. «30 Καυτά Μερόνυχτα (15 Ιουλίου-15 Αυγούστου 1974)», εκδ. Φιλιππότη, 1987
- Παπαδημήτρη Παν. «Πραξικόπημα-Εισβολή», εκδ. Κυριακίδη, Λευκωσία 2001.
- Χριστοδούλου Μιλτ. «Κύπρος-Ελλάς. Οι σχέσεις Αθηνών-Λευκωσίας» Τόμος Β', εκδ. Πρόοδος, Λευκωσία 1999
- Hadji-Mihaloglou Serge «*The Mobilization of Greek-Americans 1974-1978*», δημοσίευση από ίδιο συγγραφέα, 1981
- Kirtoeff Alexander «*Diaspora-Homeland Relations and Greek-American Lobbying: The Panhellenic Emergency Committee, 1974-1978*», Journal of Modern Hellenism, No 11, 1994
- Rossides Eugene «*United States Relations with Greece and Cyprus*», (Chronology) American Hellenic Institute, Washington, DC, 2000

**Η πολιτική της Ελλάδος στο Κυπριακό,
μετά την τουρκική εισβολή:
Συνέχεια, προβλήματα και προοπτικές**

Κωνσταντίνου Τριτάρη
Πρέσβη ε.τ.

Κυρίες και Κύριοι,

Θα ήθελα, και από την πλευρά μου, να εκφράσω τις θερμές μου ευχαριστίες προς το Ίδρυμα Διεθνών Νομικών Μελετών και ιδιαίτερα προς τον πολύ αγαπητό Καθηγητή κ. Ηλία Κρίσπη και την Δρα Αναστασία Σαμαρά-Κρίσπη, για την τιμητική πρόσκληση συμμετοχής μου στην Ημερίδα αυτή και να τους συγχαρώ για την πρωτοβουλία να διοργανώσουν, αυτή την περίοδο, ένα υψηλού επιπέδου forum προβληματισμού για το πρώτο εθνικό πρόβλημα του Ελληνισμού, το Κυπριακό.

Παρακαλώ, επίσης, να μου επιτρέψετε να εκφράσω την συγκίνησή μου που επισκέπτομαι και πάλι το Νησί της Αφροδίτης, ως πρέσβης ε.τ. σήμερα, μετά από 35 χρόνια θητείας μου στην Διπλωματική Υπηρεσία του Υπουργείου Εξωτερικών της Ελλάδος.

Θητεία που περιελάμβανε την διετία 1988-1990, κατά την οποία μετετέθην ως Σύμβουλος στην πρεσβεία μας εδώ στην Λευκωσία και την πενταετία 2000-2005, που υπηρέτησα ως Διευθυντής της Α2 Διεύθυνσης Κύπρου του Υπουργείου Εξωτερικών στην Αθήνα και κατά την διάρκεια της οποίας είχα, μεταξύ άλλων, την τιμή να εκπροσωπήσω την Ελλάδα σε διεθνείς συνομιλίες για το Κυπριακό, να συνοδεύσω Πρωθυπουργούς και Υπουργούς Εξωτερικών σε ανωτάτου επιπέδου συναντήσεις με τους ομολόγους τους της Κυπριακής Δημοκρατίας, των πέντε κρατών-μελών του Συμβουλίου Ασφαλείας καθώς και με τον Γενικό Γραμματέα του ΟΗΕ και να παραστώ σε συνεδριάσεις του Εθνικού Συμβουλίου εδώ στην Λευκωσία.

Θητεία κατά την οποία, επί πλέον, είχα από τις διάφορες υψηλής ευθύνης θέσεις που βρέθηκα την ευκαιρία να διαπιστώσω εξ' ιδίων ότι το κυπριακό πρόβλημα αποτελεί, εδώ και δεκαετίες, **καθημερινό μέλημα, όχι μόνον** της πολιτικής και υπηρεσιακής ηγεσίας και των αμεσότερα εμπλεκομένων αρμοδίων διευθύνσεων του Υπουργείου, όχι μόνον των Μονίμων Αντιπροσωπειών μας στα Ηνωμένα Έθνη και την Ευρωπαϊκή Ένωση, **αλλά, και κάθε ελληνικής πρεσβείας και κάθε μόνιμης ελληνικής αντιπροσωπείας σε ολόκληρο τον κόσμο.**

Θητεία, τέλος, που, στο σύνολό της συνέπεσε με τα χρόνια της συνεχιζόμενης δυστυχώς μέχρι και σήμερα τουρκικής κατοχής σε τούτη την αρχέγονη και ζώσα εστία του Ελληνισμού.

*** **

Χρόνια δύσκολα και πικρά, κατά τα οποία όμως, ο Κυπριακός Ελληνισμός δεν συνθηκολόγησε με τα τετελεσμένα της βίας.

Αντέταξε, ανέδειξε και απέδειξε την **αντοχή** της Κυπριακής Δημοκρατίας, την οικονομική αναπτυξιακή της **δυναμική**, τον κοινωνικοπολιτικό της **εκσυγχρονισμό**, την αναβάθμιση της διεθνούς της θέσης που επετεύχθη με την ένταξή της στην Ευρωπαϊκή Ένωση, αλλά και την **προσήλωσή του** στην υπόθεση της εξεύρεσης συνολικής και συμπεφωνημένης λύσης του κυπριακού προβλήματος, στο πλαίσιο των αποφάσεων του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ, των αρχών και αξιών της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της εφαρμογής του κοινοτικού κεκτημένου.

Στον ειρηνικό αυτόν αγώνα, οι Κύπριοι αδελφοί μας είχαν και συνεχίζουν να έχουν στο πλευρό τους την Ελληνική Δημοκρατία.

*** **

Η εισήγησή μου αυτή επιχειρεί μια περιεκτική ιστορική ανασκόπηση της **διαχρονικής συνέχειας και σταθερότητας της πολιτικής της Ελλάδος στο Κυπριακό**, όπως αυτή διαμορφώθηκε, από κοινού με την κυπριακή ηγεσία, μετά την τουρκική εισβολή στο νησί και την κατάρρευση του στρατιωτικού καθεστώτος και μέχρι σήμερα.

Αυτό είναι και το βασικό επιχείρημα του εγχειρήματος: ότι, δηλαδή, σε τελική ανάλυση, παρά την συνεχιζόμενη τουρκική αδιαλλαξία και ανεξαρτήτως των επί μέρους διαφοροποιήσεων χειρισμών των εκά-

στοτε ελληνικών κυβερνήσεων ή/και της εκδήλωσης ορισμένων πολιτικών τάσεων για την αναθεώρησή της, η εθνική μας πολιτική στο Κυπριακό, από το 1974 μέχρι και σήμερα, διακρίνεται κυρίως από την ουσιώδη συνέχειά της.

Ακρογωνιαίος λίθος της θέσης της Ελληνικής Δημοκρατίας στο Κυπριακό, κατέστη, μετά την τουρκική εισβολή και παραμένει έκτοτε, η υπεράσπιση της κυπριακής κυριαρχίας και ανεξαρτησίας.

Συστατικό στοιχείο του εθνικού μας μετώπου, πηγή και εγγύηση της αποτελεσματικότητας της πολιτικής μας και αποφασιστικός παράγων για την ευόδωση των προσπαθειών για την επίλυση του κυπριακού προβλήματος, κατέστη τότε και παρέμεινε έκτοτε η διαρκής συνεργασία και ο πλήρης συντονισμός μεταξύ των δύο κυβερνήσεών μας, σε όλους τους τομείς.

Στρατηγικός μας στόχος, ήταν και παραμένει ο τερματισμός της τουρκικής κατοχής, στο πλαίσιο μιάς ειρηνικής, συνολικής και συμπεφωνημένης λύσης του προβλήματος.

Την 29/11-1/12/1974, η ελληνική κυβέρνηση, από κοινού με την υπό τον Πρόεδρο Μακάριο κυπριακή ηγεσία, αποφάσισαν να υποστηρίξουν την άμεση έναρξη των δικοινοτικών συνομιλιών.¹

Παραμείναμε έκτοτε σταθερά προσηλωμένοι στο διαπραγματευτικό αυτό σχήμα, αποσκοπώντας, μεταξύ άλλων, στην αποκλιμάκωση της ένταξης με την Τουρκία για την διευκόλυνση της ενταξιακής πορείας της Ελλάδος στις Ευρωπαϊκές Κοινότητες² καθώς και, όπως θα εξη-

---

1. Τα πρακτικά της σύσκεψης που πραγματοποιήθηκε στην Αθήνα από 29/11 μέχρι 1/12/1974, έχουν δημοσιευθεί στην σχετική βιβλιογραφία. Αρχείο Κωνσταντίνου Καραμανλή (τόμος 8), Γλαύκος Κληρίδης, Η Κατάθεσή μου (τόμος 4).

2. Τον Ιανουάριο 1978, η Γνωμοδότηση της Ε.Επιτροπής επί της ελληνικής αίτησης ένταξης συνέστηνε την λήψη «ειδικών μέτρων» για την διασφάλιση της «ισορροπίας» των σχέσεων της Ευρωπαϊκής Κοινότητας με Ελλάδα και Τουρκία. Ο Πρωθυπουργός Κωνσταντίνος Καραμανλής αντέδρασε έντονα και αποτελεσματικά, ώστε να απορριφθούν οι συστάσεις της Επιτροπής για θέσπιση «προενταξιακής μεταβατικής περιόδου» από τα κ-μ της Ε.Κ. Οι ενταξιακές διαπραγματεύσεις ξεκίνησαν τον Ιούλιο 1976 και ολοκληρώθηκαν με την υπογραφή της Πράξης Προσχώρησης της Ελλάδας τον Μάιο 1979.

γίγσω εκτενέστερα πιο κάτω, στην εξουδετέρωση εξωτερικών πιέσεων για την διασύνδεση της διαπραγμάτευσης του Κυπριακού και διμερών ελληνο-τουρκικών θεμάτων. Στο Κυπριακό, η μέθοδος των δικοινοτικών συνομιλιών εκρίθη ότι ενίσχυε την διεθνή υπόσταση και ανεξαρτησία της Κυπριακής Δημοκρατίας και «διατηρούσε ζωντανό» το διεθνές ενδιαφέρον για το Κυπριακό, «σ' ένα κόσμο όπου η μια κρίση διαδέχεται την άλλη σε τόσα σημεία της γης και τόσο γρήγορα μετατοπίζεται το κέντρο της επικαιρότητας. Για την πραγμάτωση του σκοπού αυτού δεν αρκούσαν οι περιοδικές συζητήσεις του Κυπριακού στα Ηνωμένα Έθνη και οι Αποφάσεις του Διεθνούς Οργανισμού που δυστυχώς δεν έχουν πρακτική εφαρμογή. Εκείνες έδιναν το έναυσμα για την αναζήτηση από πολλές ξένες κυβερνήσεις των στοιχείων που θα μπορούσαν να συνθέσουν μια λογική λύση του προβλήματος καθώς και για την άσκηση πιέσεων στην Άγκυρα προς την κατεύθυνση αυτή».³

Δεν θα υπεισέλθω εδώ σε θέματα ουσίας των διαπραγματεύσεων που συνεχίζονται και σήμερα στην Κύπρο.

Θα περιορισθώ σε ορισμένες επισημάνσεις για την **μέθοδο διαχείρισης και επίλυσης του προβλήματος**, τις δικοινοτικές διαπραγματεύσεις, ή «**συνομιλίες**», όπως συνηθίζαμε να τις αποκαλούμε για πολλά χρόνια στο παρελθόν, όταν **δεν υπήρχε συμφωνημένη βάση για ουσιαστική διαπραγμάτευση** και οι συνομιλίες εξαντλούνταν σε αντιπαράθεσεις αγεφύρωτων θέσεων αρχών των δύο πλευρών.

Θα επιχειρήσω, ειδικότερα, να προσεγγίσω κάποια ζητήματα που έχουν έντονα απασχολήσει τον ελληνικό πολιτικό, ακαδημαϊκό και δημοσιογραφικό δημόσιο διάλογο για το θέμα, στα δύσκολα, πικρά, αλλά, επιτρέψτε μου να πιστεύω **όχι χαμένα**, χρόνια του ειρηνικού μας αγώνα για τον τερματισμό της τουρκικής κατοχής και την αποκατάσταση των δικαιωμάτων του ανθρώπου στην ζωντανή κοιτίδα του Ελληνισμού που είναι η Κύπρος.

*** **

Ένα από αυτά τα ζητήματα είναι **το γιατί, ή, καλλίτερα, αντι-
ποίων εναλλακτικών λύσεων, επελέγη η μέθοδος των υπό την**

---

3. Δημήτρης Μπίτσιος, Πέρα από τα σύνορα, 1974-1977, Αθήνα 1983, σελ. 56.

αιγίδα του Γενικού Γραμματέα των Ηνωμένων Εθνών δικαιοδικών συνομιλιών.

Κατά καιρούς, έχει υποστηριχθεί ότι ο δικαιοδικός διάλογος επελέγη αντί της λεγόμενης «**διεθνοποίησης**» του Κυπριακού, της πρόταξης, δηλαδή, της διεθνούς πτυχής της τουρκικής εισβολής και κατοχής, διά της μεθόδου της προσφυγής στα Ηνωμένα Έθνη.

Η άποψη αυτή είναι, θα έλεγα, τουλάχιστον ανιστόρητη.

Κυρίως όμως είναι προβληματική, γιατί **παραβλέπει την πραγματική επιλογή** που είχαν, στις δραματικά αντιξοες συνθήκες του 1974, οι υπό τον Πρόεδρο Μακάριο και τον Πρωθυπουργό Κωνσταντίνο Καραμανλή ηγεσίες Κύπρου και Ελλάδος.

Ας θυμηθούμε λίγο κάποια, περισσότερα ή λιγότερο γνωστά, γεγονότα.

Μετά και από την δεύτερη επίθεση που η Τουρκία εξαπέλυσε εναντίον της Κύπρου, τον Αύγουστο 1974, εν μέσω διαπραγματεύσεων που διεξήγοντο στην Γενεύη, μεταξύ των εγγυητριών δυνάμεων και με την συμμετοχή εκπροσώπων των δύο κυπριακών κοινοτήτων, **το Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ επέμεινε στην συνέχιση των διαπραγματεύσεων εκείνων με την Τουρκία και την Βρετανία.**

Πέραν όμως των συστάσεων του Συμβουλίου Ασφαλείας, **η Ελλάς αντιμετώπιζε, στο παρασκήνιο, τότε και ισχυρότατες πιέσεις να αποδεχθεί απευθείας, ή με την μεσολάβηση των Ηνωμένων Πολιτειών, διαπραγματεύσεις με την Τουρκία, με σκοπό μία «συνολική συμφωνία», τόσο επί του Κυπριακού όσο και επί των τουρκικών διεκδικήσεων στο Αιγαίο.**

Η αποτροπή και εξουδετέρωση της μεθόδου αυτής εξυπηρέτησης των τουρκικών επιδιώξεων παραμερισμού και απονομιμοποίησης της κυπριακής κυβέρνησης καθώς και εκμετάλλευσης της τουρκικής στρατιωτικής κατοχής στη Κύπρο για τον εξαναγκασμό της Ελλάδας σε υποχωρήσεις και στο Αιγαίο, ήταν ένας από τους **κυριώτερους στόχους της εθνικής διαχείρισης του Κυπριακού, μετά την τουρκική εισβολή.**

Η Ελλάδα, απέρριψε κατηγορηματικά τις προτάσεις που εδέχθη για απευθείας και συνολικές διαπραγματεύσεις με την Τουρκία.

Ξεκαθάρισε ότι τα κυριαρχικά της δικαιώματα στο Αιγαίο δεν ήταν διαπραγματεύσιμα και ότι η θέση της στο Κυπριακό ήταν θέση συμπαραστάτη της ανεξάρτητης Κυπριακής Δημοκρατίας και συμβουλευτική της ελληνο-κυπριακής ηγεσίας.

Η Ελλάδα, επίσης, απέρριψε τις συστάσεις του Συμβουλίου Ασφαλείας για επανάληψη διαπραγματεύσεων μεταξύ των Εγγυητριών Δυνάμεων, χωρίς την προηγούμενη απόσυρση των τουρκικών κατοχικών στρατευμάτων και την επιστροφή των προσφύγων στις εστίες τους.

Με την αποφασιστική αυτή συνδρομή της Ελλάδας, η Κύπρος προσέφυγε τότε στην Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών. Τον Νοέμβριο 1974, η Γενική Συνέλευση υιοθέτησε ομόφωνα (με την ψήφο και της Τουρκίας) το ψήφισμα 3212, **με το οποίο συνέστηνε την έναρξη δικαιοδικών συνομιλιών**, στο πλαίσιο της κυριαρχίας και αποκατάστασης της εδαφικής ακεραιότητας της Κυπριακής Δημοκρατίας, της «ταχείας» απόσυρσης των «ξένων» στρατευμάτων και της «επείγουσας» λήψης μέτρων για την αποκατάσταση των προσφύγων στις εστίες τους

Η Κύπρος, με την υποστήριξη της Ελλάδος, προσέφυγε εκ νέου, στο Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ, τον Φεβρουάριο 1975, όταν η κατοχική διοίκηση Ντενκτάς αυτοανακηρύχθηκε «ομόσπονδο κράτος». Με την απόφαση 367 της 12^{ης} Μαρτίου 1975, **το Συμβούλιο Ασφαλείας υιοθέτησε το ψήφισμα 3212 της Γενικής Συνέλευσης**, εξέφρασε την «λύπη» του, τόνισε ότι η αποσχιστική διακήρυξη Ντενκτάς, δεν θα έπρεπε να «επηρεάσει την τελική πολιτική λύση του κυπριακού προβλήματος» και κάλεσε τον Γενικό Γραμματέα του ΟΗΕ να αναλάβει νέα **αποστολή καλών υπηρεσιών**, με στόχο την «... με συμφωνημένες διαδικασίες... επανάληψη, την εντατικοποίηση και την πρόοδο συνολικών διαπραγματεύσεων».

Η έναρξη των δικαιοδικών συνομιλιών, ήταν λοιπόν, αποτέλεσμα (α) της απόρριψης από την Ελλάδα και την Κύπρο άλλων μεθόδων

διαπραγμάτευσης που εξυπηρετούσαν τις τουρκικές επιδιώξεις και (β) αποτέλεσμα της πολιτικής της «διεθνοποίησης» του Κυπριακού.

*** **

Ένα δεύτερο ζήτημα που απασχόλησε, ένονα, κατά καιρούς, τον δημόσιο διάλογο, στην Ελλάδα και στην Κύπρο, το οποίο θεωρώ χρήσιμο να επισημάνω, είναι **το ζήτημα της διεθνούς διαμεσολάβησης**, ή, ακριβέστερα θα έλεγα, **του βαθμού ή της εμβέλειας διαμεσολάβησης**, στις δικαιοδικές συνομιλίες και διαπραγματεύσεις.

Διότι, βεβαίως, μιιά διαμεσολάβηση μπορεί να αποσκοπεί είτε σ' αυτήν καθαυτή την έναρξη συνομιλιών, είτε στην παραγωγή εποικοδομητικών προτάσεων για την γεφύρωση διαφορών σε επί μέρους θέματα διαδικασίας ή ουσίας, είτε στην διαμόρφωση ενός συμφωνημένου πλαισίου ή βάσης διαπραγματεύσεων, είτε ακόμη και στην διαμόρφωση ενός συνολικού σχεδίου λύσης.

Μετά την τουρκική εισβολή στην Κύπρο, όπως γνωρίζετε, σε διαφορετικές εποχές και συγκυρίες, έγιναν αρκετές προσπάθειες διαμεσολάβησης. Το αμερικανο-βρετανικο-καναδικό σχέδιο (Νοέμβριος 1978) και σειρά πρωτοβουλιών των Γενικών Γραμματέων του ΟΗΕ Waldheim (1981), De Cuellar (1983-1986), Ghali (1992) για την εξεύρεση συμφωνημένου πλαισίου λύσης του Κυπριακού καθώς και βεβαίως το απορριφθέν σχέδιο συνολικής λύσης της επιδιαιτησίας Αννάν (2004).

Τον τελευταίο λόγο για όλες αυτές τις πρωτοβουλίες και τα σχέδια του παρελθόντος, είχαν τελικά οι κυβερνήσεις και ο κυρίαρχος λαός της Κύπρου.

Το γεγονός αυτό και μόνο, αποδεικνύει ότι περάσαμε πλέον, ανεπιστρεπτί τις εποχές εκείνες πού οι λύσεις των διεθνών προβλημάτων επιβάλλονταν έξωθεν από τους εκάστοτε ισχυρούς. Λύσεις, διαρκείς και βιώσιμες, προϋποθέτουν την ετυμηγορία των λαών, μικρών και μεγάλων.

Αποδεικνύει, ωστόσο και κάτι άλλο πού, συχνά, παραβλέπεται. Ότι, σε κάθε περίπτωση, η μέθοδος της διαμεσολάβησης δεν έχει καταναγκαστικό, αλλά συμβουλευτικό χαρακτήρα, η εμβέλεια και το τελικό αποτέλεσμά της εξαρτώνται απολύτως από την σύμφωνη γνώμη των διαπραγματευόμενων μερών.

Να σημειώσω, τέλος, ότι υπό μία ευρεία έννοια, μορφή διαμεσολάβησης αποτελεί και η **Αποστολή Καλών Υπηρεσιών του Γενικού Γραμματέα των Ηνωμένων Εθνών**, τον σκοπό και την εμβέλεια της οποίας έχει προσδιορίσει η απόφαση 367/1975 (παράγραφος 6) του Συμβουλίου Ασφαλείας. Σκοπός της δραστηριότητας αυτής του Γενικού Γραμματέα ήταν –και παραμένει μέχρι σήμερα– η **διευκόλυνση** της δρομολόγησης, εντατικοποίησης και προόδου των με συμφωνημένες διαδικασίες συνολικών διαπραγματεύσεων μεταξύ των δύο κοινοτήτων, που θα πρέπει να γίνονται σε πνεύμα αμοιβαίας κατανόησης και μετριοπάθειας, υπό την προσωπική του αιγίδα και με την αρμόζουσα προσωπική του καθοδήγηση [*“... to convene the parties under new agreed procedures and place himself personally at their disposal, so that the resumption, the intensification and the progress of comprehensive negotiations, carried out in a reciprocal spirit of understanding and of moderation under his personal auspices and with his direction as appropriate, might thereby be facilitated...”*].

Κύπρος και Ελλάδα σταθερά υποστηρίζουν την συνέχιση της αποστολής αυτής καλών υπηρεσιών, νοουμένου ότι ο Γενικός Γραμματέας είναι ο κατεξοχήν θεματοφύλακας των αποφάσεων του Συμβουλίου Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών, οι οποίες και συνθέτουν την διεθνή νομιμότητα και αποτελούν το πλαίσιο ειρηνικής επίλυσης του προβλήματος.

*** **

Ένα τελευταίο ερώτημα για τις δικαιοδικές συνομιλίες, στο οποίο θέλω σύντομα να αναφερθώ, είναι βεβαίως **τα ίδια τα αποτελέσματα και η προοπτική τους**.

Πολλά έχουν γραφτεί και ειπωθεί γι' αυτό το ζήτημα, το οποίο, εκ των πραγμάτων, **παραμένει ανοικτό και το οποίο, επομένως, θα πρέπει να προσεγγίζουμε με κάποια προσοχή και μετριοπάθεια**.

Αναμφισβήτητα, η ιστορία των δικαιοδικών συνομιλιών, από το 1975 μέχρι σήμερα είναι γεμάτη με απογοητεύσεις και αποτυχίες.

Ωστόσο, κατά την ταπεινή μου άποψη, δεν λείπουν και σημαντικές επιτυχίες, στις συνομιλίες αυτές.

Συνομιλίες οι οποίες διατήρησαν ζωντανό το διεθνές ενδιαφέρον για τον τερματισμό της τουρκικής κατοχής και την εξεύρεση συμπεφωνημένης λύσης επανένωσης της Μεγαλονήσου, συνέβαλαν ουσιαστικά στην εδραίωση και αναβάθμιση της διεθνούς θέσης της Κυπριακής Δημοκρατίας καθώς και, όπως προείπα, στην αποτροπή και εξουδετέρωση ισχυρών πιέσεων σε βάρος των ελληνικών συμφερόντων στο Αιγαίο στα πρώτα χρόνια μετά την τουρκική εισβολή.

Συνομιλίες, οι οποίες έχουν καταστεί ουσιαστικές διαπραγματεύσεις, επί της συμπεφωνημένης πλέον βάσης της διζωνικής δικαιοδικής ομοσπονδίας, με πολιτική ισότητα, όπως αυτή ορίζεται στις αποφάσεις του Συμβουλίου Ασφαλείας ΟΗΕ, μία διεθνή προσωπικότητα, μία κυριαρχία και μία ιθαγένεια.

Ισχυρή, βιωματική μου, θα έλεγα πεποίθηση είναι πως **ο βασικότερος λόγος της μέχρι σήμερα αδυναμίας επίλυσης του Κυπριακού**, με ό,τι αυτό συνεπάγεται, όχι μόνον για την Κύπρο, αλλά και για τις σχέσεις της Τουρκίας με την Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση καθώς και για την ευρω-ατλαντική κοινότητα στο σύνολό της (τις σχέσεις ΕΕ-NATO), ήταν **η αλαζονική νοοτροπία των τουρκικών ηγεσιών και δυστυχώς όχι πάντοτε μόνον εκείνων, να υποτιμά και να παραγνωρίζει τα συμφέροντα του κυπριακού λαού και της Δημοκρατίας του.**

Η αναγνώριση, ο σεβασμός και η διασφάλιση αυτών των συμφερόντων αποτελεί αυτονόητη προϋπόθεση επίλυσης του προβλήματος.

*** **

Θα αποτελούσε μέγιστη παράλειψη, εάν, στην ιστορική αυτή αναδρομή της πολιτικής της Ελλάδος στο Κυπριακό, δεν επεσήμανα **το καθοριστικής σημασίας κορυφαίο γεγονός της ένταξης της Κυπριακής Δημοκρατίας, ως αναγνωρισμένο υποκείμενο Διεθνούς Δικαίου για το σύνολο της επικράτειάς της, στην Ευρωπαϊκή Ένωση.**

Για το επίτευγμα αυτό, για το οποίο εργάστηκαν σκληρά και συνεργάστηκαν, για πολλά χρόνια, διαδοχικές κυβερνήσεις και όλες οι πολιτικές δυνάμεις της ελεύθερης Κύπρου και της Ελλάδας, μπορεί κανείς πολλά βεβαίως να πεί.

Περιορίζομαι σήμερα να σημειώσω μόνο ότι είναι βαθειά χαρά γι μένη στην μνήμη μου η συγκινησιακή φόρτιση όταν, το παγωμένο

εκείνο απόγευμα του Δεκεμβρίου 2002 στην Κοπεγχάγη, μετέφερα, ως επικεφαλής της ελληνικής διαπραγματευτικής ομάδας, στην αγωνιούσα τότε ελληνική και κυπριακή ηγεσία, ότι η τ/κ πλευρά αρνήθηκε να διαπραγματευθεί και κατά συνέπεια το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο αποφάσισε την ένταξη της Κύπρου χωρίς την πολιτική διευθέτηση, σύμφωνα και με τα Συμπεράσματα του Ελσίνκι του 1999.

«Πρώτα, λοιπόν, ένταξη και μετά λύση», με ενδυναμωμένη την θεσμική υπόσταση της Κυπριακής Δημοκρατίας και με ισότιμη παρουσία και παρέμβαση στο ευρωπαϊκό γίγνεσθαι. Αλλά και κυρίως με ευρωπαϊκό πλαίσιο επίλυσης του κυπριακού προβλήματος. Διότι ο μόνος πρώτος στόχος επετεύχθη, για τον δεύτερο όμως και πρωταρχικό στόχο, αυτόν της επανένωσης της Κύπρου, εναπόκειται στις ηγεσίες του Ελληνισμού, στην Ελλάδα και στην Κύπρο, να σταθμίσουν τα νέα δεδομένα και τις προκλήσεις που αντιμετωπίζει η Ευρώπη και το μέλλον της, να αξιοποιήσουν στο μέγιστο βαθμό το γεγονός ότι η Κύπρος ευρίσκεται «εντός των τειχών» και να σχεδιάσουν την στρατηγική τους, με γνώμονα τα συμφέροντα του έθνους.

Κλείνοντας την παρέμβασή μου αυτή, θα ήθελα να ευχηθώ από καρδιάς ενότητα και ομόνοια στους Ελληνοκυπρίους αδελφούς μας και επιτυχία στην προσπάθεια του Προέδρου κ. Δημήτρη Χριστόφια για την επίτευξη συμφωνημένης λύσης του κυπριακού προβλήματος, στο πλαίσιο των αποφάσεων του Συμβουλίου Ασφαλείας, των αρχών και αξιών της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της εφαρμογής του κοινοτικού κεκτημένου, καθώς είναι πλέον δεδομένοι οι όροι με τους οποίους η Κύπρος προσχώρησε στην ΕΕ, περιλαμβανομένης και της διαδικασίας που θα ακολουθηθεί για την εφαρμογή του κεκτημένου στο κατεχόμενο μέχρι σήμερα τμήμα της Νήσου.

Σας ευχαριστώ πολύ που με ακούσατε.

Βασική Βιβλιογραφία.

- Θεοδωρόπουλος, Βύρων, 1985, *Εμείς και οι Τούρκοι*, Αθήνα.
- Δούντας, Μιχάλης, 2006, *Είναι ανεξάρτητη η Ελλάς;* Αθήνα: Κάκτος.
- Ζαμπούρας, Σέργιος, 2008. *Ελληνική Πολιτική στο Κυπριακό: Επιδιώξεις, Αποτελέσματα, Προβλήματα*. Επιστημονικό Κέντρο Ανάλυσης και Σχεδιασμού Υπουργείου Εξωτερικών, Αθήνα.
- Καραμπαρμπούνης, Χάρης, 2003, *Κύπρος: από την εισβολή στην ένταξη*, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα.
- Κρανιδιώτης, Γιάννος, 1981, *Κύπρος: ιστορία, προβλήματα και αγώνες του λαού της*. Αθήνα: Εστία.
- Λυγερός, Σταύρος, 1992, *Κύπρος: Στα όρια του αφανισμού*. Αθήνα: Λιβάνης.
- Κληρίδης, Γλαύκος, 1991, *Η Κατάθεσή μου*. Λευκωσία: Αλήθεια.
- Μπίτσιος, Δημήτρης, 1982, *Πέρα από τα σύνορα*. Αθήνα: Εστία.
- Polyviou, Polyvios, *Cyprus: Conflict and negotiation, 1960-1980*. London: Meier & Holmes 1980.
- Palley, Claire, *An International Relations Debacle: The UN Secretary General's Mission of Good Offices in Cyprus, 1999-2004*, HART PUBLISHING, Oxford 2005.
- Σβολόπουλος, Κωνσταντίνος, επιμέλεια. *Καραμανλής, Κωνσταντίνος, Αρχείο: Γεγονότα και Κείμενα*, Αθήνα 1997.
- Συρίγος, Άγγελος, 2006, *Το σχέδιο Αννάν και οι πρόγονοί του*. Αθήνα: Πατάκης.
- Χρυσοστομίδης, Κύπρος, 1994, *Το κράτος της Κύπρου στο Διεθνές Δίκαιο*, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα.

ENOHTA ΔΕΥΤΕΡΗ

Η δικαστική εξουσία σε Ομοσπονδιακά Συστήματα: Η προβληματική του Κυπριακού παραδείγματος

Κωνσταντίνου Κόμπου

Λέκτορα Δημοσίου Δικαίου Πανεπιστημίου Κύπρου

1. Εισαγωγικό Μέρος

Ο κομβικός ρόλος της δικαστικής εξουσίας σε κάθε συνταγματική νομοταξία αποτελεί αυταπόδεικτο αξίωμα, ειδικά σε περιπτώσεις όπου καλείται να λειτουργήσει σε πολύπλοκα, δύσκαμπτα και συμβιβαστικά συνταγματικά πλαίσια¹. Ο ρόλος της δικαστικής εξουσίας είναι εκ φύσεως αλλά και εκ λειτουργίας θεμελιώδους σημασίας για την πραγμάτωση της αρχής του κράτους δικαίου², αλλά ταυτόχρονα συνιστά και ποιοτικό μέτρο προς τον καθορισμό της ποιότητας του νομικού συστήματος³. Ειδικά στο συνταγματικό πεδίο, η δικαστική

---

1. Για το ρόλο της δικαστικής εξουσίας βλ. G. A. Bermann, “The “Highest Court” in Federal Systems”, in Ingolf Pernice/Juliane Kokott/Cheryl Saunders (eds.), *The Future of the European Judicial System in a Comparative Perspective*, (Nomos, 2006), σ. 91; J-V. Louis, “The Court in the Constitution: how federal?”, in Ingolf Pernice/Juliane Kokott/Cheryl Saunders (eds.), *The Future of the European Judicial System in a Comparative Perspective*, (Nomos, 2006), σ. 135; B. McLachlin, “The Structure and Role of a Supreme Court in a Federal System –The Canadian Experience”, in Ingolf Pernice/Juliane Kokott/Cheryl Saunders (eds.), *The Future of the European Judicial System in a Comparative Perspective*, (Nomos, 2006), σ. 145; F. C. Mayer, “Of Constitutional Essentials, a Complex Relationship, and Judges and Journalists”, in Ingolf Pernice/Juliane Kokott/Cheryl Saunders (eds.), *The Future of the European Judicial System in a Comparative Perspective*, (Nomos, 2006), σ. 315; R.R. Wheeler & C. Harrison, *Creating the Federal Judicial System*, (Federal Judicial Center, 3rd edn., 2005); L.R. Meacham, *The Federal Court System in the U.S.- An Introduction for Judges and Judicial Administrators in Other Countries*, (2nd edn., 2001).

2. D. Braveman, *Protecting Constitutional Freedoms: A Role for Federal Courts*, (Greenwood Press, 1989).

3. P.H. Russell, R. Knopff, T. Morton, *Federalism and the Charter: Leading Constitutional Decisions, A New Edition* (Ottawa: Carleton Univ. Press., 1989); S.

λειτουργία αποκτά ένα σαφέστατα αναβαθμισμένο ρόλο με την έννοια ότι το σύνταγμα συνιστά κρατική αυτοβιογραφία⁴ που εξιστορεί την πολιτική, ιστορική και αξιακή δομή της κρατικής οντότητας. Συνεπώς, η συνταγματική ερμηνεία αποτελεί κατ' ουσία την πεμπτουσία της δικαστικής λειτουργίας και τον πυρήνα νομιμοποίησής της, ενώ παράλληλα διασύνδεει το συνταγματικό δικαστή με τη συνταγματική γένεση, με την άσκηση της πρωτογενούς συντακτικής εξουσίας, αλλά και με την άσκηση της πηγάζουσας αναθεωρητικής συντακτικής εξουσίας⁵. Επιπλέον, ο ασκών τη λειτουργία του συνταγματικού δικαστή επιφορτίζεται με το καθήκον της μεταφοράς της συνταγματικής επιταγής και πρόθεσης σε ζώσα συνταγματικότητα δια της ερμηνείας, επιτήρησης και προστασίας της ουσίας της συνταγματικότητας, ενώ ταυτόχρονα οφείλει να διατηρεί το συνταγματικό κείμενο σε άμεση επαφή με τις ανάγκες της κοινωνίας αλλά και της πολιτείας. Ο πολυσύνθετος αυτός ρόλος που οφείλει να επιτελεί η δικαστική εξουσία, μεγεθύνεται σε σημασία αλλά και πολυπλοκότητα όταν καλείται να εφαρμοστεί σε ομοσπονδιακά συστήματα⁶ που προκύπτουν από συμβιβαστικές πολιτικές συμφωνίες⁷. Η περίπτωση της Κυπριακής Δημοκρατίας εμπίπτει ως παράδειγμα στην προαναφερθείσα συμπεφωνημένη συμβιβαστική πολιτική λύση που είχε ως απότοκο ένα ενιαίο κράτος, αλλά εμπίπτει επίσης και στην περίπτωση του ομοσπονδιακού παραδείγματος δεδομένης της εδώ και δεκαετίες πολιτικής συμφωνίας περί συμβιβαστικής συμφωνίας στη βάση της ομοσπονδιακής λογικής⁸.

Wiessner, "Federalism: an architecture for freedom", (1993) 1 (2) *Eur. Law Rev.* 129; M. Wood, C. Williams, C. Sharman (eds.), *Governing Federations: Constitution, Politics, Resources* (Sydney: Hale & Iremonger, 1989).

4. S. Finer, V. Bogdanor and B. Rudden, *Comparing Constitutions* (Oxford: Clarendon Press, 1995), σ. 1; M. Lerner, "Constitution and Court as Symbols", (1937) 46 *Yale Law Journal* 1290, σ. 1291-95.

5. L. Fuller, "Adjudication and the Rule of Law" (1960) 54 *American Society of International Law Proceedings* 1; L. Fuller, "The Forms and Limits of Adjudication", (1978) 92 *Harvard Law Review* 353; L. Fuller, *The Morality of the Law* (Yale Univ. Press, 1969), σ. 170-81; Fuller, "The Law's Precarious Hold on Life", (1969) *Georgia Law Review* 530.

6. D.J. Elazar, *Federal Systems of the World* (Longman Group, 2nd ed, 1994).

7. R.L. Watts, "Federalism, Federal Political Systems and Federations" (1998) 1 *Annual Review of Political Science* 117.

8. Α. Λοΐζου, *Σύνταγμα Κυπριακής Δημοκρατίας* (Λευκωσία, 2001); Α. Αμι-

Είναι μεθοδολογικά παραδεκτό ότι η αποσπασματική ανάλυση των επιμέρους πτυχών της συνταγματικής διευθέτησης του Κυπριακού προβλήματος συνιστά μια υπεραπλουστευμένη προσέγγιση. Επιπλέον, αποτελεί κοινό τόπο διαμορφούμενο δια της εμπειρικής μελέτης της συνταγματικής πτυχής του Κυπριακού ζητήματος το γεγονός ότι η ανάλυση του ρόλου της δικαστικής εξουσίας συνιστά ενδεχομένως την πλέον περιθωριοποιημένη παράμετρο της ανάλυσης που αφορά στην συνταγματική πτυχή του Κυπριακού ζητήματος. Ως εκ τούτων, η παρούσα συνοπτική ανάλυση αποκλίνει κατ' εξαίρεση και ένεκα οικονομίας ανάλυσης της επιβεβλημένης σφαιρικής συνταγματικής ανάλυσης, αιτιολογούμενη από την ανάγκη προβολής της παραμέτρου της δικαστικής εξουσίας και αποσκοπώντας στην αποπεριθωριοποίηση των προνοιών που αφορούν σε αυτή.

Κατά συνέπεια, η θεματική της παρούσας μελέτης αφορά στην σκιαγράφηση της θέσης της δικαστικής εξουσίας στο συνταγματικό φάσμα με την έμφαση να τοποθετείται στο ομοσπονδιακό συνταγματικό πλέγμα και με βασικό επίμετρο ανάλυσης την Κυπριακή έννομη τάξη. Σύμφυτη και κεντρική έννοια παραμένει η νομική διάσταση της ομοσπονδίας, που ως νομικός όρος προκαλεί διαχρονικά διαφωνίες μεταξύ συνταγματολόγων ως προς το θεμελιώδες περιεχόμενό της και που στην περίπτωση της Κύπρου έχει συμβάλει στην μετατροπή της κοινωνίας σε ένα εν δυνάμει σώμα συνταγματολόγων που συζητούν περί διζωνικής δικαιονομικής ομοσπονδίας. Ωστόσο, μόνο πρόσφατα προέκυψε η ανάγκη αποσαφήνισης των ουσιαστικών στοιχείων των αλληλοεξαρτώμενων όρων⁹. Η εγγενής συνταγματική ασάφεια του

λιανιδης, *Η Υπέρβαση του Κυπριακού Συντάγματος* (Εκδόσεις Σάκκουλα, 2006); Ε. Βασιλακάκης και Σ. Παπασάββας, *Στοιχεία Κυπριακού Δικαίου* (Εκδόσεις Σάκκουλα, 2002); Χ.Θ. Λοττίδης, *Το Σύνταγμα της Κυπριακής Δημοκρατίας, η Πολυπλοκότητά του και η Ανεπιτυχής Προσπάθεια Αναθεώρησής του το 1963* (Εκδόσεις Σάκκουλα, 2009).

9. E. Delaney, "Managing in a Federal System without an 'Ultimate Arbiter': Kompetenz-Kompetenz in the EU and the ante-bellum United States", (2004) 15 (2) *Regional & Federal Studies* 225; C.D. Tarlton, "Symmetry and Asymmetry as Elements of Federalism: A Theoretical Speculation", (1965) 27 (4) *J. Polit.* 861; V. Ostrom, *The Meaning of American Federalism: Constituting a Self-Governing Society*, (San Francisco: Inst. Contemp. Stud., 1991); E. Orban, *Le Fédéralisme: Super État fédéral? Association*

όρου αποτελεί κοινό τόπο, αλλά στο πλαίσιο της παρούσας ανάλυσης θα αποφευχθεί η εμπλοκή σε αυτή την συζήτηση. Αντ' αυτού, θα εξεταστεί η πολυπλοκότητα του ρόλου της δικαστικής εξουσίας σε ομοσπονδιακά συστήματα με χρήση της συγκριτικής μεθοδολογίας και με αναφορά στο παράδειγμα του Ανωτάτου Δικαστηρίου των Ηνωμένων Πολιτειών (U.S. Supreme Court)¹⁰, στη βάση της αναλυτικής παραμέτρου του νομικού ρεαλισμού¹¹, όπου ο ρόλος της δικαστικής εξουσίας φέρει ασύμμετρη βαρύτητα σε σχέση με την τυπική ερμηνεία της απόλυτης εφαρμογής της αρχής του διαχωρισμού των εξουσιών στη βάση της απόλυτης ισότητας και ισομετρίας. Προϋπόθεση για ανάληψη ενός τέτοιου αναβαθμισμένου ρόλου από τη δικαστική εξουσία συνιστά η ύπαρξη και αναγνώριση ενισχυμένης νομιμοποίησης που προϋποθέτει τη δημιουργία δικαστικής θεσμικής ταυτότητας. Κρίσιμο ερώτημα είναι εάν αυτή η προϋπόθεση αναβάθμισης της δικαστικής εξουσίας συμβιβάζεται με τη συμμετοχή αλλοδαπών δικαστών σε συνταγματικό επίπεδο αλλά και ευρύτερα σε επίπεδο απονομής δικαιοσύνης.

Η θέση που υιοθετείται εστιάζει στο δεδομένο εύρος συνταγματικών διαφορών που εμπειρικά προκύπτουν σε κάθε συνταγματική τάξη και ειδικά σε συστήματα ομοσπονδιακού χαρακτήρα που αποτελούν προϊόν πολιτικού συμβιβασμού. Η λειτουργικότητα ενός τέτοιου συστήματος συναρτάται από την άσκηση της δικαστικής εξουσίας η οποία

---

des Etats Souverains? (Québec, Can.: Ed. Hurtubise HMH Ltée., 1992); E.E. Osaghae, "A Reassessment of Federalism as a Degree of Federalism as a Degree of Decentralization", (1990) 20 (1) *Publius J. Fed.* 83; C. Saunders, *The Constitutional Framework: Hybrid, Derivative but Australian*, (Melbourne: Cent. Const. Stud. Univ. Melbourne, 1989); C. Saunders, "Constitutional Arrangements of Federal Systems", (1995) 25 (2) *Publius J. Fed.* 61.

10. Felix Frankfurter & James Landis, *The Business of the Supreme Court* 109-13 (1928); J. Frank, "Historical Bases of the Federal Judicial System", (1948) 13 *Law & Contemp. Probs.* 3, 25.

11. W. Fisher, M. Horwitz and T. Reed (ed.), *American Legal Realism* (New York: OUP, 1993); J. Boyle (ed.), *Critical Legal Studies* (Hong Kong, Singapore and Sydney: Dartmouth Adershot, 1994); J. Griffith, *The Politics of the Judiciary* (Fontana Press, 3rd ed., 1989), σ. 193; R. Dworkin, *Law's Empire*, (Fontana Press, 1991), σ. 10, 39, 44, 99-100, 105-06, 115, 125, 128-29, 132, 139, 157, 158-60, 161, 163, 226, 229, 255-56, 258, 265-66, 353-54, 449 σημ. 14.; H.L.A. Hart, *The Concept of Law*, (Oxford: Clarendon Press, 1961), σ. 12.

οφείλει να αποτελεί το σταθερό σημείο συνταγματικής αναφοράς¹², επιτελώντας τον σύνθετο ρόλο του διαμορφωτή της κοινής πολιτειακής συνταγματικής συνείδησης. Η απόδοση ρόλου διαιτητή στη δικαστική εξουσία συνιστά ανακριβή περιγραφή του χαρακτήρα λειτουργίας του συνταγματικού δικαστή, που πέραν της επιτήρησης της εφαρμογής του συντάγματος δρα και ως βασικός οργανωτής ενός συστήματος ισορροπιών και συμβιβασμών που είναι απαραίτητοι για την εφαρμογή μιας σύνθετης συμβιβαστικής πολιτικής συμφωνίας¹³. Προς επίτευξη ενός τέτοιου πολυδιάστατου ρόλου από τη δικαστική εξουσία απαιτείται η θεσμική και γενική νομιμοποίησή της και η εκ μέρους της διάθεση υιοθέτησης μίας δημιουργικής προσέγγισης σχετικά με τη διαφύλαξη της συμπεφωνημένης λύσης στη βάση μιας εξελισσόμενης ενδοθεσμικής θεσμικής ταυτότητας που έχει ως αποστολή τη διαφύλαξη και λειτουργικότητα της συνταγματικής βάσης¹⁴. Υποβάλλεται ότι η συμμετοχή αλλοδαπών δικαστών είναι ασύμβατη με την ανάληψη και συμμόρφωση με ένα τέτοιο συνταγματικά κεντρικό ρόλο.

Προτού αναπτυχθεί η επιχειρηματολογία, είναι απαραίτητο λόγω διευκρινιστικής ακρίβειας της νομικής ορολογίας να αποσαφηνιστεί ότι χρησιμοποιούνται οι όροι «ομοσπονδιακό συνταγματικό δικαστήριο» και «Ανώτερο Ομοσπονδιακό Δικαστήριο» με ελαστικότητα, δεδομένης της πολυτυπίας εφαρμογής τους στις προβλεπόμενες δικαστικές δομές διαφόρων ομοσπονδιακών συστημάτων. Η διαμόρφωση της εσωτερικής ομοσπονδιακής δομής και η τυπική ιεράρχηση και δομή της δικαστικής τάξης είναι σημαίνουσα αλλά προσεγγίζεται για τους

---

12. U. Steiner, "The Role of the Federal Constitutional Court within Germany's Federal Structure", 2008, <http://www.forumfed.org/libdocs/Misc/Arg6_Present%20Udo%20Steiner%20En.pdf>.

13. Lord Reid, "The Judge as Law Maker", (1972) 12 *Journal of Public Teachers of Law*, σ. 22; J. Reed, "Political Review of the ECJ and its Jurisprudence", *Harvard Jean Monnet Working Paper No.13/95*, <<http://www.jeanmonnetprogram.org/papers/95/9513ind.html>>, σ. 1.

14. J. Buckley, "The Constitution and the Courts: A Question of Legitimacy", (2000) 24 *Harvard Journal of Law and Public Policy* 189; F. Cahill, *Judicial Legislation: A Study in American Legal Theory* (New York: Ronald Press, 1952); B. Bugaric, "Courts as Policy-Makers: Lessons from Transition", (2001) 42 *Harvard Int. L.J.* 247.

παρόντες σκοπούς ως ενιαία έννοια. Αυτή η προσέγγιση αιτιολογείται ως επαρκούσα για την απλή ανάδειξη των ουσιαστικών προβλημάτων που προκύπτουν ένεκα της συμμετοχής αλλοδαπών δικαστών σε ανώτατα δικαστικά σώματα επιφορτισμένα με το ευαίσθητο καθήκον της συνταγματικής ερμηνείας.

2. Η Πολυπλοκότητα του Ρόλου της Δικαστικής Εξουσίας σε Ομοσπονδιακά Συστήματα: Νομικός Ρεαλισμός και Συνταγματική Πρακτική

Η σημασία της δικαστικής συνταγματικής εξουσίας σε κάθε συνταγματική νομοταξία αναβαθμίζεται σε περιπτώσεις όπου καλείται να λειτουργήσει σε πολύπλοκα, άκαμπτα και συμβιβαστικά συνταγματικά πλαίσια. Η συγκριτική μελέτη του ρόλου που διαδραματίζουν τα ομοσπονδιακά συνταγματικά δικαστήρια και τα Ανώτερα Ομοσπονδιακά Δικαστήρια, καταδεικνύει ότι τα δικαστήρια αυτά συνιστούν το σταθερό σημείο συνταγματικής αναφοράς, με λειτουργίες που υπερβαίνουν το τυπικό μέρος της διαιτητικής λειτουργίας και της εποπτείας της εφαρμογής του Συντάγματος. Υπάρχει δηλαδή μια ουσιαστικά αυξημένη θέση εντός της τυπικά επίπεδης εφαρμογής της αρχής διαχωρισμού των εξουσιών, ενώ επιπλέον υπάρχουν παραδείγματα Ανωτάτων Δικαστηρίων που αυτο-οριοθετούν τον ρόλο τους, δηλαδή, αποδίδουν σε εαυτούς αρμοδιότητες σιωπηρού χαρακτήρα που αιτιολογούνται κυρίως τελεολογικά¹⁵. Συνεπώς, η προσέγγιση της οριοθέτησης της φύσης της δικαστικής λειτουργίας στη βάση ότι αυτή συνιστά μια απλή μηχανική διαδικασία ερμηνείας της συνταγματικής επιταγής είναι λανθασμένη και αυτό τεκμηριώνεται και επιβεβαιώνεται διά της χρήσης της συγκριτικής μεθόδου, διά της επίκλησης βασικών αρχών της φιλοσοφίας του δικαίου, αλλά και διά της εμπειρικής μελέτης της συνταγματικής πραγματικότητας όπως αυτή προκύπτει νομολογιακά.

---

15. U. Steiner, "The Role of the Federal Constitutional Court within Germany's Federal Structure", 2008, <http://www.forumfed.org/libdocs/Misc/Arg6_Present%20Udo%20Steiner%20En.pdf>.

Επί παραδείγματι, αναφορά μπορεί να γίνει στο Ανώτατο Δικαστήριο των Ηνωμένων Πολιτειών και στη θεμελιώδη απόφασή του στην υπόθεση *Madison v. Marbury*¹⁶, όπου δημιουργήθηκε η αρμοδιότητα ουσιαστικού συνταγματικού ελέγχου, παρά την απουσία σχετικής ρητής συνταγματικής πρόνοιας, αλλά και στο Ομοσπονδιακό Συνταγματικό Δικαστήριο της Γερμανίας (*Bundesverfassungsgericht*) που έχει αναλύσει τη δυνατότητα επίκλησης από συνταγματικά δικαστήρια της αρχής του *Kompetenz-Kompetenz*, δηλαδή της αυτοδύναμης δικαστικής αρμοδιότητας για δημιουργία περαιτέρω αρμοδιοτήτων¹⁷.

Ως προς το Αμερικανικό σύστημα, η συνταγματική αφετηρία είναι το Άρθρο III, §1 του Αμερικανικού Συντάγματος που αποδίδει στο Ανώτατο Δικαστήριο δικαστικές αρμοδιότητες, καθοριζόμενες περαιτέρω στο Άρθρο III, §2, ενώ η θεσμική θέσπιση του Δικαστηρίου συγκεκριμενοποιείται δια του Judiciary Act της 24^{ης} Σεπτεμβρίου 1789. Σημασία έχει το γεγονός ότι το Δικαστήριο καθίσταται αρμόδιο για την ερμηνεία του Συντάγματος και για την επίλυση των διαφορών μεταξύ ομοσπονδιακού επιπέδου και πολιτειών. Αυτό είναι λογική εξέλιξη της ομοσπονδιακής αρχής που περιβάλλει τον πυρήνα του Αμερικανικού συστήματος και που πρακτικά και λειτουργικά απαιτεί την επίλυση διαφορών που προκύπτουν και οι οποίες, όπως περιγράφει το ίδιο το Ανώτατο Δικαστήριο στην απόφαση *McCulloch v. Maryland*, «αιωνίως προκύπτουν, και θα συνεχίζουν να προκύπτουν, για όσο υπάρχει το σύστημά μας»¹⁸. Το κέντρο βάρους της επίλυσης των δια-

16. 5 US 137 (1803).

17. *Brunner v. European Union Treaty* [1994] 1 CMLR 57; M. Herdegen, "Maastricht and the German Constitutional Court: Constitutional Restraints for an Ever Closer Union", (1994) 31 CMLRev. 235; J. Weiler, "The Reformulation of German Constitutionalism", (1997) 35 JCMS 597; N. Reich, "Judge- Made 'Europe à la Carte': Some Remarks on Recent Conflicts between European and German Constitutional Law", (1996) 7 EJIL 103; U. Elbers and N. Urban, "The Order of the German Federal Constitutional Court of 7 June 2000 and the Kompetenz-Kompetenz in the European Judicial System", (2001) 7 EPL 21. Στη Δανία βλ. *Carlsen and Others v. Prime Minister*, [1999] 3 CMLR 854. Για ανάλυση της υπόθεσης βλ. K. Hoegh, "The Danish Maastricht Judgment", (1999) 24 ELRev. 80; T. Hartley, *Constitutional Problems of the European Union*, (Oxford: Hart, 1999), σ. 157-59.

18. 17 U.S. 316 (1819) («perpetually arising, and will probably continue to arise,

φορών μεταξύ ομοσπονδιακών και πολιτειακών αρχών είναι συνεχώς μετακινούμενο, με τη δικαστική εξουσία να δρα καθοριστικά ως προς αυτή την δυναμική διαδικασία συνεχούς οριοθέτησης. Σημαντικό κριτήριο επίλυσης αποτελεί το Άρθρο IV, η ρήτρα υπεροχής (Supremacy Clause), που αποδίδει συνταγματική υπεροχή στο Σύνταγμα και στους ομοσπονδιακούς νόμους. Όμως, η διαδικασία επίλυσης διαφορών δεν είναι σε καμία περίπτωση μηχανικής φύσεως, δεδομένου ότι τα διάφορα επίπεδα κρατικής υπόστασης βρίσκονται σε μια σχέση συντονισμού (coordination), με έκαστη να έχει υπεροχή εντός του πεδίου αρμοδιότητάς της και με το Σύνταγμα να ενώνει αλλά και να διαχωρίζει ταυτόχρονα το ομοσπονδιακό και το πολιτειακό επίπεδο. Συνεπώς, το Σύνταγμα αποδίδει στο ομοσπονδιακό επίπεδο αποκλειστική αρμοδιότητα ως προς την εθνική ασφάλεια και την άμυνα, τις διεθνείς σχέσεις και τη νομισματική πολιτική και παράλληλα απαγορεύει την επιβολή δασμών από τις πολιτείες, σταματώντας πριν τον ξεκάθαρο και περαιτέρω διαχωρισμό των αρμοδιοτήτων των δυο επιπέδων διακυβέρνησης. Κατά αυτόν τον τρόπο δημιουργείται ένα σύμπλεγμα συντρεχουσών αρμοδιοτήτων, όπως στους τομείς εξωτερικού και διαπολιτειακού εμπορίου, ενώ όταν απουσιάζει ομοσπονδιακή ρύθμιση σε ένα θέμα το πολιτειακό επίπεδο δεν παρεμποδίζεται από το να νομοθετήσει αλλά και ούτε περιορίζεται από τη ρήτρα υπεροχής ένεκα της απουσίας συγκρουόμενων νομοθετικών προνοιών. Σε αυτό το πλαίσιο, το Ανώτατο Δικαστήριο δρα ως διαιτητής που έχει ως κριτήριο την προστασία του Συντάγματος και που είναι πραγματικά ανεξάρτητος από το ομοσπονδιακό αλλά και το πολιτειακό επίπεδο. Υπάρχει δηλαδή μια απομάκρυνση από τα εμπλεκόμενα μέρη και μια αυστηρή ουδετεροποίηση, η οποία καθορίζεται δια μέσου μιας μακράς εσωτερικής διαδικασίας οργανικού χαρακτήρα που χαρακτηρίζει την αντίληψη των δικαστών περί της αποστολής και του ρόλου τους. Επιπλέον, το Ανώτατο Δικαστήριο αυτοδημιούργησε κατα την άσκηση της συνταγμα-

---

as long as our system exists»). Για ανασκόπηση της εξέλιξης του Judiciary Act βλ. D. Eisenberg et al., "The Birth of the Federal Court System", (1987) *This Constitution* 18 και K. Turner, "Federalist Policy and the Judiciary Act of 1801", (1965) 22 *Wm. & Mary Q.* 3, 11.

τικής του λειτουργίας τη δυνατότητα ελέγχου συνταγματικότητας με συνέπεια την γένεση αρμοδιότητας ακύρωσης στη βάση αντισυνταγματικότητας μιας πρόνοιας και πράξης που παραβιάζει το Σύνταγμα. Στην *Marbury v Madison*¹⁹ το Δικαστήριο απέδωσε στον εαυτό του αρμοδιότητα συνταγματικού ελέγχου παρότι δεν προβλεπόταν ρητά από το Σύνταγμα²⁰, με επίκληση του σύμφυτου μιας τέτοιας αρμοδιότητας στη λογική του Συντάγματος που επιφορτίζει το Δικαστήριο με τη συνταγματική εποπτεία, αλλά και με αναφορά στην πρόνοια περί ιεραρχικής ανωτερότητας του Συντάγματος.

Επιπλέον, το Ανώτατο Δικαστήριο δρα ως διαμορφωτής της έννοιας της ομοσπονδίας μέσω της ερμηνείας και εφαρμογής της Δέκατης Τέταρτης Τροποποίησης (Fourteenth Amendment) που αφορά στην προστασία των ατομικών ελευθεριών από πολιτειακή παρέμβαση δια της χρήσης της *due process*, παρεμβαίνοντας έτσι στη κανονιστική δράση των πολιτειών όταν αυτή άπτεται βασικών ελευθεριών που θεωρούνται ως να αποτελούν ζήτημα εθνικού χαρακτήρα ανήκοντα στον συνταγματικό αξιακό πυρήνα. Πρέπει να αναφερθεί ότι το Δικαστήριο μετέφερε την έμφαση από την προστασία του δικαιώματος ιδιοκτησίας προς όφελος των ατομικών δικαιωμάτων μετά το 1937²¹. Επί παραδείγματι, το ζήτημα του φυλετικού διαχωρισμού θεωρείτο ως έκφραση πολιτικής πολιτειακού χαρακτήρα και το Δικαστήριο μετέβαλε την αρχική ερμηνεία του για να παράσχει προστασία στην αφροαμερικανική μειονότητα διά του εντοπισμού ασυμβατότητας της πολιτικής φυλετικού διαχωρισμού με την αρχή της ισότητας.

Το ζήτημα της φυλετικής ισότητας αντανάκλα το υπάρχον κενό μεταξύ συνταγματικής θεώρησης και πραγματικότητας, δεδομένου ότι η Δέκατη Τρίτη, η Δέκατη Τέταρτη και η Δέκατη Πέμπτη Τροποποίηση (Thirteen, Fourteenth και Fifteenth Amendments) είχαν υιοθετη-

---

19. 5 US 137 (1803).

20. L. Hand, *The Bill of Rights* (Cambridge: Harvard University Press, 1959) σ. 6-8, 10-11, 13-16; H. Weschsler, "Towards Neutral Principles of Constitutional Law", (1959) 73 *Harvard Law Review* 1, σ. 2-6.

21. B. Schwarz, *American Constitutional Law* (Cambridge: CUP, 1955) σ. 216-221.

θεί αποσκοπώντας στην προστασία της φυλετικής ισότητας²² και για να αντιμετωπίσουν το λεγόμενο Αμερικανικό Δίλημμα (“American dilemma”)²³. Όμως, σε επίπεδο εφαρμογής το Δικαστήριο επέδειξε μια σταθερή τάση και διάθεση να αγνοήσει τις συνταγματικές πρόνοιες δια της υιοθέτησης του δόγματος ‘separate but equal’ στην *Plessy v. Fergusson*²⁴. Το Δικαστήριο έκρινε ότι ο φυλετικός διαχωρισμός δεν παραβίαζε την ρήτρα περί ίσης προστασίας (‘equal protection clause’) της Δέκατης Τέταρτης Τροποποίησης, αφού σύμφωνα με τον Δικαστή Brown «νόμοι που επιτρέπουν τον διαχωρισμό σε χώρους όπου είναι δυνατό να έρθουν σε επαφή δεν συνεπάγονται κατ’ ανάγκη την κατωτερότητα της μίας φυλής έναντι της άλλης»²⁵. Κατα συνέπεια, εφόσον η ποιότητα των διαχωρισμένων χώρων και υπηρεσιών ήταν ίση, δεν εντοπιζόταν δυσμενής διάκριση στην πρακτική του διαχωρισμού *per se*. Η απόφαση αυτή έχει χαρακτηριστεί ως ενδεικτική του ρατσισμού του Δικαστηρίου²⁶ και ως αντανakλούσα την ατυχή και απαράδεκτη ρατσιστική διάθεση της κοινωνίας την εποχή εκείνη²⁷. Σημασία έχει επίσης να αναφερθεί η διυστάμενη απόφαση του Δικαστή Harlan, που ανέφερε ότι «ο αυθαίρετος διαχωρισμός των πολιτών, στη βάση της φυλής [...] είναι ένδειξη δουλείας, πλήρως ασυμβίβαστη με την ατομική ελευθερία και την ισότητα ενώπιον του νόμου που καθιερώνεται στο Σύνταγμα»²⁸. Αυτή η απόφαση αποτέλεσε και την αφετηρία για την μετέπειτα ανατροπή της νομολογίας.

---

22. *Ibid.*, σ. 222-24.

23. G. Myrdal, *An American Dilemma: The Negro Problem and Modern Democracy* (New York: Harper & Row, 1944).

24. [1896] 163 US 537.

25. *Ibid.*, (“laws permitting their separation in places where they are liable to be brought into contact do not necessarily imply the inferiority of either race to the other”), σ. 544.

26. L. Steel, “Nine Men in Black who Think White: A Critic’s View of the Supreme Court”, *New York Times Magazine*, 13 Οκτωβρίου 1968, σ. 56-7, 112-22.

27. Βλ. την ανάλυση των Grossman and Wells, *op. cit.*, σ. 304.

28. [1896] 163 US 537, σ. 562 (“the arbitrary separation of citizens, on the basis of race [...] is a badge of servitude, wholly inconsistent with the civil freedom and the equality before the law established by the Constitution”).

Στον τομέα της παιδείας, στην απόφαση *McLaurin v. Oklahoma State Regents*²⁹ αποφασίστηκε ότι η ύπαρξη ποιοτικά άνισων υπηρεσιών παραβίαζε την αρχή της ισότητας, ενώ στην *Sweatt v. Painter*³⁰ ακολουθήθηκε παρόμοια προσέγγιση ως προς τη λειτουργία δύο φυλετικά διαχωρισμένων νομικών σχολών στην πολιτεία του Texas. Η ολική ανατροπή επήλθε στην *Brown v. Board of Education of Topeka*³¹, όπου το Δικαστήριο προσέγγισε την πολιτική φυλετικού διαχωρισμού ως να παραβιάζει εκ φύσεως την αρχή της ισότητας³². Η ομόφωνη απόφαση του Δικαστηρίου ανέτρεψε την *Plessy v. Ferguson* και συμπέρανε ότι στον τομέα της εκπαίδευσης το δόγμα 'separate but equal' δεν έχει θέση³³.

Εν συνεχεία, επίμαχο ζήτημα κατέστη η πρακτική εφαρμογή της απόφασης *Brown* σε διαφορετικές πραγματικές καταστάσεις. Στην *Brown II*³⁴ το Δικαστήριο αποφάσισε ότι η ορθή μέθοδος για αποκλεισμό της πρακτικής του φυλετικού διαχωρισμού, όπως αυτή κωδικοποιήθηκε στην απόφαση *Brown*, θα έπρεπε να εφαρμοστεί με εσκεμμένως αυξημένη ταχύτητα (deliberate speed), κατευθύνοντας τους κατώτερους δικαστές σε όλα τα πολιτειακά επίπεδα να κινηθούν με ταχύτητα λαμβάνοντας υπόψη τις τοπικές ανάγκες και δεδομένα.

Το ζήτημα της ταχύτητας συμμόρφωσης αναδείχθηκε στην *Griffin v. Prince Edward County SchoolBoard*³⁵, όπου το Δικαστήριο αποφάσισε ότι η κατάργηση των δημοσίων σχολείων και η εισαγωγή διδασκτρων συνιστούσαν ρατσιστικές πρακτικές στην προκειμένη περίπτωση και επιχειρούσαν πλαγίως να επιβάλουν το φυλετικό διαχωρισμό. Το Δικαστήριο έκρινε συνεπώς ότι υπήρχε υποχρέωση για άμεση και

29. [1950] 339 US 637.

30. 1950] 339 US 629.

31. [1954] 347 US 483.

32. Για σχολιασμό βλ. Kelly, *Committee on the Judiciary: Hearings on the Nomination of Thurgood Marshall*, (1961), 85th Cong., 1st Sess., σ. 167-76.

33. [1954] 347 US 483, σ. 495.

34. [1955] 349 US 294.

35. [1964] 377 US 218.

αυτόματη ακύρωση των προσπαθειών αυτών των τοπικών αρχών. Στο ίδιο συμπέρασμα κατέληξε το Δικαστήριο³⁶ στην *Green v. SchoolBoard of New Kent County*³⁷, όπου αποφασίστηκε ότι «το βάρος που πέφτει στα σχολικά συμβούλια σήμερα είναι να παρουσιάσουν ένα σχέδιο που υπόσχεται ρεαλιστικά να λειτουργήσει, και που υπόσχεται ρεαλιστικά να λειτουργήσει *τώρα*»³⁸.

Ταυτόχρονα, ο σύνθετος ρόλος του Δικαστηρίου σε αυτόν τον τομέα περιλάμβανε την αξιολόγηση των μέτρων που υιοθετούσαν τοπικές και πολιτειακές αρχές για να επιτύχουν την άρση του φυλετικού διαχωρισμού με γνώμονα τη νομική αρχή ότι κανένα ατομικό δικαίωμα δεν είναι απόλυτο, αλλά και με αναφορά στις βασικές συνταγματικές αρχές, όπως στην αρχή του διαχωρισμού των εξουσιών. Στην απόφαση *Milliken v. Bradley*³⁹ κρίθηκε ότι ένα πολύπλοκο σχέδιο για άρση του φυλετικού διαχωρισμού που περιλάμβανε 54 τοπικές σχολικές εφορίες και που ουσιαστικά προτάθηκε από κατώτερο δικαστή στο πλαίσιο εκδίκασης της απόφασης, συνιστούσε μια ολικά απαράδεκτη θεραπεία που παρενέβαινε στις αρμοδιότητες των τοπικών αρχών επί εκπαιδευτικών ζητημάτων. Παρόμοιο σκεπτικό εντοπίζεται νωρίτερα στην *Swann v. Charlotte-Mecklenburg Board*⁴⁰ και στην απόφαση *Keyes v. Denver*⁴¹, όπου το Δικαστήριο ενέκρινε, μερικώς και υπό προϋποθέσεις, ένα σύστημα μεταφοράς μαθητών με φυλετικά κριτήρια στα μέσα μαζικής μεταφοράς, ως συνιστώσα της προσπάθειας άρσης των φυλετικών διακρίσεων. Συνεπώς, το Δικαστήριο επέδειξε ένα συντηρητισμό ως προς το μέτρο παρεμβατικότητάς του στις λεπτομέρειες των εκπονηθέντων από τις τοπικές αρχές πλάνων άρσης του φυλετικού διαχω-

---

36. Για ανάλυση των σχετικών προβλημάτων βλ. A. Bickel, "Desegregation: Where Do We Go From Here?", *The New Republic*, 7 Φεβρουαρίου 1990, σ. 20-22.

37. [1968] 391 US 430.

38. *Ibid.*, ("the burden on a school board today is to come forward with a plan that promises realistically to work, and promises realistically to work *now*") (η υπογραμμισμένη είναι δική μου).

39. [1974] 418 US 717.

40. [1971] 402 US 1.

41. [1973] 413 US 189.

ρισμού, στο βαθμό που τα πλάνα αυτά διαπιστώνεται ότι όντως επιχειρούν να άρουν την φυλετική διάκριση. Συνδυαστικά, το Δικαστήριο εμμένει στο χρονικό απαιτούμενο για χρονικά άμεση συμμόρφωση με το σκεπτικό *Brown* αλλά δεν εισέρχεται στην εκπόνηση ή/και στην πρωτοβουλία διαμόρφωσης των νομοθετικών προτάσεων.

Παράδειγμα αυτής της σύνθετης δικαστικής προσέγγισης είναι και η απόφαση στην *San Antonio School District v. Rodriguez*⁴². Στην υπόθεση αυτή, μέρος της κρατικής επιχορήγησης που ελάμβαναν σχολικές μονάδες εξαρτιόταν από τα έσοδα από τη φορολογία ακίνητης περιουσίας που συλλέγονταν στην περιοχή, άρα συνιστούσε παράγοντα για χαμηλότερη επιχορήγηση σε περιοχές όπου διέμεναν οικονομικά ασθενέστεροι μετανάστες και ως εκ τούτου έμμεση προσπάθεια φυλετικής διάκρισης. Το Δικαστήριο έκρινε ότι το συγκεκριμένο επιχείρημα δεν ευσταθεί, στηριζόμενο στο επιχείρημα ότι η αρχή της φυλετικής ισότητας δεν απαιτεί απόλυτη και επακριβή ισότητα ως προς σύνθετα ζητήματα επιχορήγησης και κατά συνέπεια το Δικαστήριο δεν θεώρησε ορθό να παρέμβει σε ένα ζήτημα όπου ο τοπικά εκλεγμένος νομοθέτης κατέληξε σε μια συνειδητή σύνθετη επιλογή της μεθόδου άρσης της φυλετικής διάκρισης⁴³.

Συμπερασματικά, στον τομέα των φυλετικών διακρίσεων το Ανώτατο Δικαστήριο των ΗΠΑ μετέβαλλε την προσέγγισή του ανάλογα με τις επικρατούσες κοινωνικές απόψεις της εκάστοτε εποχής, δρώντας ως αντανakλαστικό της κοινωνίας και εφαρμόζοντας μια πολύπλοκη τακτική που σε καμία περίπτωση δεν είναι μηχανικού χαρακτήρα, αλλά που εμπεριέχει επιλογές και πολυπλοκότητα έντασης εφαρμογής. Οι επιλογές αυτές δεν είναι αυθαίρετες αλλά αποτελούν μέρος της αντίληψης του Δικαστηρίου περί της αποστολής του, μια αντίληψη που διαμορφώνεται σταδιακά και με οργανικό τρόπο εντός του εσωτερικού του Δικαστηρίου, δημιουργώντας έτσι την ταυτότητα του συνταγματικού δικαστή. Στην περίπτωση των φυλετικών διακρίσεων το Δικαστήριο εξέφρασε την ατυχή λογική του φυλετικού διαχωρισμού,

42. [1973] 411 US 1.

43. [1973] 411 US 1.

αλλά δεν δίστασε να ανατρέψει πλήρως το προηγούμενο σκεπτικό του δια της ομόφωνης απόφασης στην *Brown*⁴⁴. Επίσης, το σκεπτικό της *Brown* στηρίχτηκε στην απόφαση του διαφωνούντα Δικαστή Harlan στην *Plessy v. Fergusson*⁴⁵, ακολουθώντας κατά αυτόν τον τρόπο μια λογική οργανικής ανάπτυξης και ωρίμανσης της νομολογίας. Σε ό,τι αφορά την εφαρμογή του σκεπτικού *Brown*, το Δικαστήριο επέβαλε τη χρονική αμεσότητα ως προς τη συμμόρφωση χωρίς, όμως, να παραγνωρίζει τις πρακτικές δυσκολίες, τις διαθέσιμες επιλογές και την πρωτοβουλία άσκησης του κανονιστικού δικαιώματος του τοπικού νομοθέτη. Το Δικαστήριο εστίασε στον πυρήνα της άρσης των φυλετικών διακρίσεων επιδεικνύοντας νομικό ρεαλισμό και ισορροπία προσέγγισης, διαφυλάττοντας έτσι τον επαναστατικό χαρακτήρα της απόφασης *Brown* και επιβάλλοντας την συμμόρφωση με αυτή την απόφαση παρά τις έντονες ενστάσεις σε διάφορα επίπεδα. Η αρχή της ισότητας χρησιμοποιήθηκε ως ασπίδα αλλά και ως σπαθί ταυτόχρονα, αποσκοπώντας στην προστασία και σταδιακή πραγματοποίηση της άρσης του φυλετικού διαχωρισμού σε πρακτικό επίπεδο.

Σημαντικά παραδείγματα του σύνθετου ρόλου του Δικαστηρίου εντοπίζονται σε διάφορους τομείς. Για παράδειγμα, χαρακτηριστική περίπτωση είναι και η οριοθέτηση της αρχής του διαχωρισμού των εξουσιών σε κάθετο και οριζόντιο επίπεδο, με την κάθετη εφαρμογή να αναφέρεται στην άσκηση αρμοδιοτήτων σε ομοσπονδιακό επίπεδο και πολιτειακό επίπεδο⁴⁶, ενώ σε οριζόντιο επίπεδο αναφέρεται στην άσκηση αρμοδιοτήτων από διάφορες εκφάνσεις της ομοσπονδιακής εξουσίας. Την κάθετη εφαρμογή του διαχωρισμού των εξουσιών την έχει εξετάσει πολλάκις το Ανώτατο Δικαστήριο των ΗΠΑ με παραδείγματα όπου κρίθηκε ότι το ομοσπονδιακό επίπεδο κατέχει περιορισμένες και απαριθμημένες αρμοδιότητες και το πολιτειακό επίπεδο αρμοδιότητες αστυνόμευσης⁴⁷. Η ως άνω ορισθείσα οριζόντια εφαρ-

---

44. [1954] 347 US 483.

45. [1896] 163 US 537.

46. Για ανάλυση βλ. V. Nourse, "The Vertical Separation of Powers", (1999) 49 *Duke L.J.* 749.

47. *United States v. Lopez* (93-1260), 514 US 549 (1995); *United States v. Morrison*

μογή του διαχωρισμού των εξουσιών έχει εξεταστεί από το Δικαστήριο, με τον Rosenfeld να αναφέρει ως κλασσικό παράδειγμα την απόφαση *Youngstown Sheet & Tube Co. v. Sawyer*⁴⁸, όπου εκρίθη ότι ο Πρόεδρος Truman παραβίασε τον διαχωρισμό των εξουσιών εισερχόμενος στο πεδίο αρμοδιότητας της νομοθετικής εξουσίας όταν διέταξε την κατάσχεση ιδιωτικών εργοστασίων παραγωγής χάλυβα κατά την περίοδο του Κορεατικού πολέμου άνευ εξουσιοδότησης από το Κογκρέσο⁴⁹.

Ένα σημαντικότατο και ενδεικτικό παράδειγμα του ρόλου που διαδραματίζει το Ανώτατο Δικαστήριο εντοπίζεται στην προστασία των ατομικών δικαιωμάτων και στη σύμφυτη με αυτά δυνατότητα σύγκρουσης με αλλά ατομικά δικαιώματα αλλά και με το δημόσιο συμφέρον. Το ζήτημα είναι κατεξοχήν συνταγματικό και αναπόφευκτο σε κάθε συνταγματικό σύστημα, με τα αρμόδια δικαστήρια να ισορροπούν μεταξύ αξιακών συγκρούσεων και ατομικών δικαιωμάτων με τρόπο που να περιορίζει αλλά και ταυτόχρονα να ενθαρρύνει την άσκηση των δικαιωμάτων. Αυτή η σύνθετη προσπάθεια προκαλεί *ab initio* έντονη πολιτική αντίδραση σχετικά με τη δικαστική νομιμοποίηση και την αρχή του διαχωρισμού των εξουσιών⁵⁰, θέτοντας έτσι το Δικαστήριο στο επίκεντρο της κριτικής από τα πλαίσια της οποίας δύναται να διαφύγει μόνο ένεκα της μακράς και σταθερής νομιμοποίησής του και της νομικής ποιότητας της επιχειρηματολογίας του που είναι απόρροια της ύπαρξης εσωτερικής θεσμικής ταυτότητας ως προς την αποστολή του Δικαστηρίου.

Μια κλασσική περίπτωση όπου το Δικαστήριο βρίσκεται σε μια θέση όπου πρέπει να ακολουθήσει μια λεπτή και σύνθετη προσέγγιση, είναι όταν υπάρχει συνύπαρξη της προστασίας του δημοσίου συμφέροντος με τα ατομικά δικαιώματα. Σε αυτό τον τομέα, το Δικαστή-

---

(99-5) 169 F.3d 820, affirmed.

48. Βλ. *Youngstown Sheet & Tube Co. v. Sawyer*, 343 US 579 (1952).

49. M. Rosenfeld, "Comparing Constitutional Review By The European Court of Justice and the US Supreme Court", (1996) 4 *International Journal of Constitutional Law* 618, σ. 622.

50. W. Murphey and J. Tanenhaus, *Comparative Constitutional Law: Cases and Commentaries* (New York: St. Martin's Press, 1977), σ. 365.

ριο προσεγγίζει το ζήτημα κατα περίπτωση, *ad hoc*, οδηγώντας τους αναλυτές να εντοπίσουν έλλειψη συνέπειας και συνέχειας στη νομολογία⁵¹. Το Δικαστήριο αρχικά υιοθέτησε μια στάση μη παρέμβασης εκτός και εάν προέκυπτε πασιφανής παραβίαση ατομικής ελευθερίας, αλλά μετακινήθηκε σταδιακά στην επιβολή συνταγματικών προαπαιτούμενων που ελέγχουν την παρεμβατικότητα των αρχών⁵². Η λογική θέτει την ‘due process’ ως διαδικασία ελέγχου και προστασίας του Συντάγματος και του ατόμου που δρα ως εποπτικό εργαλείο σε κάθε περίπτωση παρέμβασης με ατομικό δικαίωμα. Στην *Joint Anti-Fascist Refugee Committee v. McGrath*⁵³ ο Δικαστής Frankfurter περιέγραψε την ρήτρα ‘due process’ ως μια ανοικτή ελεγκτική διαδικασία που δεν συνιστά δομημένο κριτήριο αλλά είναι σύμφυτα ευέλικτη⁵⁴.

Στην *Jacobson v. Massachusetts*⁵⁵ ο υποχρεωτικός εμβολιασμός κρίθηκε συνταγματικός και ως να μην παραβιάζει την 14^η Τροποποίηση και το δικαίωμα του ατόμου να ελέγχει το σώμα του. Το Ανώτατο Δικαστήριο έκρινε ότι η προστασία της δημόσιας υγείας ενάντια σε μια επιδημία υπερισχύει του ατομικού δικαιώματος και η επιβολή υποχρέωσης εμβολιασμού εμπίπτει στην σφαίρα των πολιτειακών αρμοδιοτήτων και αιτιολογείται από την ανάγκη αυτοπροστασίας της κοινότητας⁵⁶. Το παράδειγμα αυτό είναι εξαιρετικά απλοϊκό και αναμενόμενο, αλλά χρησιμοποιείται για να εισαγάγει τις δυσκολότερες περιπτώσεις εξισορρόπησης, ειδικά όπως αυτές προέκυψαν σε σχέση με την προστασία της δημόσιας ασφάλειας μετά τις τρομοκρατικές επιθέσεις της 9/11.

---

51. J. Green, “The Bill of Rights, the Fourteenth Amendment and the Supreme Court”, (1948) 46 *Michigan Law Review* 869, όπου ο συγγραφέας εστιάζει στα δικαιώματα του κατηγορουμένου και στην ποινική διαδικασία.

52. F. Graham, *The Self-Inflicted Wound* (New York: MacMillan, 1970), κεφ. 3.

53. [1951] 341 US 123.

54. *Ibid.*, όπως παραπέμπεται στο J. Grossman and R. Wells, *Constitutional Law and Judicial Policy Making* (New York: Wiley, 1972), σ. 437.

55. [1905] US 11.

56. *Ibid.* Για ανάλυση βλ. Murphey and Tanenhaus, *op. cit.*, σημ. 50, σ. 370-72.

Μέρος της προσπάθειας προστασίας της δημόσιας ασφάλειας ήταν και η σύλληψη υπόπτων για τρομοκρατία που εντοπίστηκαν στο πεδίο των μαχών στο Αφγανιστάν και το Ιράκ. Η απόδοση καθεστώτος εχθρικών μαχητών ('enemy combatants') στους κρατούμενους αυτούς δημιούργησε νομικά ζητήματα που άπτονταν της στάθμισης μεταξύ ατομικών δικαιωμάτων των κρατουμένων και της διαδικασίας "due process", του δικαιώματος σε διάταγμα *habeas corpus*, της δυνατότητας έκδοσης κανονιστικής πράξης δια της άσκησης κυβερνητικού προνομίου, του διαχωρισμού των εξουσιών, και της προστασίας της δημόσιας τάξης και της εθνικής ασφάλειας σε περιπτώσεις πολέμου.

Σε τέσσερις σημαντικές αποφάσεις του το 2004, το Ανώτατο Δικαστήριο άσκησε τον πολυσύνθετο ρόλο του και απέρριψε τα επιχειρήματα της Αμερικανικής κυβέρνησης σχετικά με τη δυνατότητα δια κυβερνητικού προνομίου να ρυθμιστεί το καθεστώς κράτησης των συλληφθέντων, θέτοντας έτσι τα ατομικά δικαιώματα των κρατουμένων ως συνταγματική προτεραιότητα στην προκειμένη περίπτωση, στη βάση του Συντάγματος αλλά και του διεθνούς δικαίου. Το Ανώτατο Δικαστήριο προσέγγισε ευαίσθητα ζητήματα που σχετίζονταν με την προστασία της εθνικής ασφάλειας με μια διάθεση να επιβάλει την ανάγκη περιορισμού στην άσκηση κρατικής εξουσίας σε περιπτώσεις όπου εξαιρείται δια των κανονιστικών μέτρων η πρόσβαση του ατόμου σε δικαστήριο⁵⁷.

Συγκεκριμένα, οι Αμερικανικές αρχές κρατούσαν άτομα που συνελήφθησαν κυρίως εκτός ΗΠΑ και που ήταν ύποπτα για σχέσεις με τρομοκρατικά δίκτυα, στην στρατιωτική βάση του Guantanamo στην Κούβα. Οι κρατούμενοι είχαν κατηγοριοποιηθεί ως παράνομοι εχθρικοί μαχητές ('unlawful enemy combatants') αποσκοπώντας έτσι στο να τεθούν σε ένα νομικό κενό και εκτός της προστασίας που παρέχει η Συνθήκη της Γενεύης του 1949 σε αιχμαλώτους πολέμου⁵⁸. Κατά συνέπεια,

---

57. E. Sherman, "US Supreme Court Rejects Bush Administration Position on Guantanamo Detainees: The Watershed of the *Boumediene v. Bush* Line of Cases" (May 20, 2009), *Tulane Public Law Research Paper* No. 09-08, <http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1407582>.

58. Geneva Convention (III) Relative to the Treatment of Prisoners of War, 12 August

οι κρατούμενοι μπορούσαν να συνεχίσουν να κρατούνται για απροσδιόριστο χρονικό διάστημα και να υπόκεινται σε ανάκριση μέχρι να περατωθεί ο πόλεμος κατά της τρομοκρατίας⁵⁹, που δεν ήταν γεγονός *ipso facto* χρονικά προβλέψιμο. Επιπλέον, οι κρατούμενοι στερούνταν πρόσβασης σε νομική εκπροσώπηση και σε αρμόδια δικαστήρια, ενώ σε κατοπινό στάδιο και εφόσον κατηγορούνταν για εγκλήματα πολέμου, θα μπορούσαν να δικαστούν από έκτακτα στρατοδικεία που λειτουργούν εντός ενός διαφορετικού διαδικαστικού και ουσιαστικού πλαισίου από τα δικαστήρια, αποστερώντας έτσι στον κατηγορούμενο το μέρος της ουσιαστικής προστασίας που θα του παρεχόταν σε δικαστικό επίπεδο αλλά ακόμη και από τακτικά στρατοδικεία⁶⁰. Τέλος, το συγκεκριμένο σύστημα ουσιαστικά εκμηδένιζε το δικαίωμα σε *habeas corpus*, όπως αυτό προβλέπεται στο Άρθρο I, § 9 (2) του Αμερικανικού Συντάγματος που αναφέρει ότι «δεν θα αναστέλλεται, εκτός και αν σε περιπτώσεις εξέγερσης ή εισβολής το απαιτεί η δημόσια ασφάλεια» (“it shall not be suspended, unless when in Cases of Rebellion or Invasion the public Safety may require it”).

Στην *Hamdi v. Rumsfeld*⁶¹, ο κρατούμενος ήταν Αμερικανός πολίτης που συνελήφθη στο Αφγανιστάν ως ύποπτος για συμμετοχή σε τρομοκρατικές δραστηριότητες και ως εκ τούτου μεταφέρθηκε στο Guantanamo ως ‘παράνομος εχθρικός μαχητής’. Αργότερα υποβλήθηκε εκ μέρους του αίτηση για έκδοση διατάγματος *habeas corpus* σε δικαστήριο στη Virginia, αποσκοπώντας στον τερματισμό της κράτησής του. Ο δικαστής έκρινε ότι τα στοιχεία που παρουσίασαν οι κρατικές υπηρεσίες προς αιτιολόγηση της κράτησης του Hamdi ήταν ασταθή και

1949, 6 UST. 3316.

59. Military Order, 13 November 2001, Detention, Treatment, and Trial of Certain Non-Citizens in the War Against Terrorism, §1(a), 66 Fed. Reg. 57,833 (16 November 2001), Νομική βάση ήταν η <http://www.state.gov/coalition/cr/prs/6077>.

60. Νομική βάση ήταν η *Authorization for Use of Military Force Act*, Pub. L. No. 107-40, 115 Stat. 224 (18 Σεπτεμβρίου 2001) που εξουσιοδότησε τον Πρόεδρο να χρησιμοποιήσει «κάθε απαραίτητη και πρόσφορη βία» ενάντια σε κράτη, οργανώσεις ή άτομα που συνδέονταν με τις τρομοκρατικές επιθέσεις της 11ης Σεπτεμβρίου 2001.

61. 542 US 507 (2004).

ελλιπή και διέταξε την παρουσίαση συγκεκριμένων στοιχείων που θα εξετάζονταν *in camera* από το δικαστήριο για να διαπιστωθεί εάν ορθά τελούσε υπό κράτηση ο συλληφθείς, καθιστώντας έτσι τη διαδικασία δικαστικού ελέγχου ουσιαστική. Ειδικά, η διαδικασία θα ήταν ανούσια, προσχηματική και στηριζόμενη σε περιορισμένης ποιότητας τεκμήρια⁶². Η κυβέρνηση άσκησε έφεση και η ενδιαμέσια απόφαση ανατράπηκε⁶³, οδηγώντας κατόπιν αιτήσεως την υπόθεση ενώπιον του Ανωτάτου Δικαστηρίου, όπου κρίθηκε ότι υπάρχει δικαίωμα κράτησης μέχρι το πέρας των εχθροπραξιών⁶⁴. Η πλειοψηφία επίσης έκρινε ότι αυτή η εκτελεστική εξουσία αφορούσα στην κράτηση ατόμων δεν επεκτείνεται σε απεριόριστες και αδιευκρίνιστες χρονικές περιόδους σε ό,τι αφορά πολίτες των ΗΠΑ, ειδικά στην απουσία θεμελιωδών διαδικαστικών κανόνων προστασίας του κρατουμένου και συγκεκριμένα της ‘due process’. Η Δικαστής O’Connor ανέφερε χαρακτηριστικά: «είναι μία σαφώς καθιερωμένη αρχή του δικαίου του πολέμου ότι η κράτηση δεν μπορεί να διαρκέσει περισσότερο από τις εν εξελίξει εχθροπραξίες»⁶⁵. Στην *Rasul v. Bush*⁶⁶, που αποφασίστηκε την ίδια ημέρα με την *Hamdi v. Rumsfeld*, το ζήτημα αφορούσε μη Αμερικανούς πολίτες και η ελάχιστη βασική προστασία που αναγνωρίστηκε στην περίπτωση του Hamdi επεκτάθηκε και σε αλλοδαπούς κρατούμενους⁶⁷.

Οι δύο αποφάσεις δεν διευκρίνισαν κατα πόσον η κατηγοριοποίηση ενός κρατουμένου ως ‘εχθρικού μαχητή’ θα έπρεπε να υπόκειται στο δικαστικό έλεγχο⁶⁸. Επιπλέον, οι κρατικές υπηρεσίες αποφάσισαν τη σύσταση ενός ημι-δικαστικού σώματος, των Combatant Status Review Tribunals (CSRTs), με αρμοδιότητα να αποφασίζουν εάν ένας κρατούμενος ήταν ‘εχθρικός μαχητής’ όπως ο όρος ορίστηκε από το

62. 542 US507, σ. 514.

63. 316 F.3d 450 (4th Cir. 2003).

64. 542 US 507 (2004), σ. 518.

65. 542 US507 (2004), σ. 520 “[i]t is a clearly established principle of the law of war that detention may last no longer than active hostilities”.

66. 542 US 466 (2004).

67. *Ibid.*, σ. 483-85.

68. Sherman, *op. cit.*, σημ. 57, σ. 3.

Αμερικανικό Υπουργείο Άμυνας⁶⁹. Το σκεπτικό ήταν ότι ένα δικαστήριο θα λάβει σοβαρότερα υπόψη το χαρακτηρισμό ενός κρατουμένου ως ‘έχθρικού μαχητή’ όταν αυτός προκύψει κατόπιν απόφασης μίας εξειδικευμένης επιτροπής η οποία θα λειτουργούσε με μερική συμμεόρφωση ως προς τη διαδικασία ‘due process’. Η επόμενη κίνηση της εκτελεστικής εξουσίας ήταν να προτείνει και τελικά να καταφέρει να υιοθετηθεί ο Νόμος για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων (*Detainee Treatment Act*) του 2005 (*DTA*)⁷⁰ που προέβλεπε τον αποκλεισμό της δικαστικής δικαιοδοσίας σε σχέση με εξέταση αιτήματος για έκδοση διατάγματος *habeas corpus* υποβληθέν από κρατούμενο στο Guantanamo⁷¹. Συνεπώς, το Κογκρέσο νομοθέτησε με ρητό και ξεκάθαρο τρόπο αποσκοπώντας στον αποκλεισμό από το δικαστικό έλεγχο αιτήσεων για *habeas corpus* από κρατούμενους που τελούσαν υπό το καθεστώς ‘έχθρικών μαχητών’. Η συνέπεια αυτής της εξέλιξης ήταν η δημιουργία ενός διλήμματος για το Ανώτατο Δικαστήριο των ΗΠΑ αφενός σχετικά με την υποχρέωση σεβασμού στην εκφρασθείσα βούληση της νομοθετικής εξουσίας που ρητά εξέφρασε την νομοθετική της πρόθεση δια του σχετικού νόμου αλλά και αφετέρου ως προς την συνέπεια με το σκεπτικό των δυο προηγούμενων αποφάσεων του ιδίου του Δικαστηρίου στην *Hamdi* και στην *Rasul v. Bush*.

Το θέμα εξετάστηκε από το Ανώτατο Δικαστήριο στην *Hamdan v. Rumsfeld*⁷², όπου ο κρατούμενος κατηγορήθηκε για τρομοκρατία και θα δικαζόταν από έκτακτο στρατοδικείο, ενώ η αίτησή του για έκδοση διατάγματος *habeas corpus* είχε απορριφθεί στη βάση των ρητών προνοιών του *DTA*. Η πλειοψηφία του Δικαστηρίου έκρινε ότι η σχετική νομοθεσία δεν ίσχυε σε υποθέσεις που ήδη εκκρεμούσαν κατά την θέσπιση του *DTA*, αφού το Κογκρέσο θα μπορούσε δια ρητής προβλέψεως να επεκτείνει την εφαρμογή της απαγόρευσης εξέτασης αιτη-

---

69. Για τα CSRTs βλ. <http://www.defenselink.mil/news/Combatant_Tribunals.html>, καθώς και <<http://defenselink.mil/nrew/July2004/d20040707review.pdf>> (Department of Defense Memorandum).

70. Pub. L. No. 109-148, 119 Stat. 2680 (2005).

71. *Ibid.*, § 1005(e).

72. 548 US 557 (2006).

μάτων *habeas corpus* από δικαστήρια και σε εκκρεμούσες υποθέσεις και δεν το έπραξε⁷³. Εις απάντηση, υιοθετήθηκε ο Νόμος για τις Στρατιωτικές Επιτροπές (*Military Commissions Act*) του 2006 (*MCA*)⁷⁴ που επέκτεινε τον αποκλεισμό δικαιοδοσίας των δικαστηρίων σε αιτήματα για έκδοση διατάγματος *habeas corpus* από ‘εχθρικούς μαχητές’, σε όλες ανεξαιρέτως τις περιπτώσεις⁷⁵.

Το ζήτημα εξετάστηκε στη συνέχεια στη σημαντική απόφαση *Boumediene v. Bush*⁷⁶, όπου ο κρατούμενος αιτήθηκε έκδοση διατάγματος *habeas corpus*, επικαλούμενος παραβίαση της συνταγματικά κατοχυρωμένης αρχής της ‘due process’. Το αίτημα απορρίφθηκε σε πρωτόδικο βαθμό και στο εφετείο⁷⁷ και το Ανώτατο Δικαστήριο αποφάσισε να εξετάσει το ζήτημα. Διά πλειοψηφίας (5-4) το Δικαστήριο έκρινε ότι η δικαστική εξουσία έκδοσης διαταγμάτων *habeas corpus* επεκτείνεται και στο Guantanamo διότι βρίσκεται *de facto* υπό Αμερικανικό έλεγχο⁷⁸. Αποφασίστηκε επίσης ότι η προσπάθεια του Κογκρέσου να περιορισθεί η έκδοση του προνομιακού διατάγματος *habeas corpus* παραβιάζει τη ρήτρα (Suspension clause) του Άρθρου I, § 9 (2) του Αμερικανικού Συντάγματος που επιτρέπει κατ’ εξαίρεση και υπό συγκεκριμένες προϋποθέσεις τον περιορισμό της αρμοδιότητας έκδοσης προνομιακών διαταγμάτων. Η προϋπόθεση της ύπαρξης εξέγερσης ή ξένης εισβολής που θέτει το Σύνταγμα κρίθηκε ότι δεν στοιχειοθετούνται στην προκειμένη περίπτωση. Επιπλέον, το Ανώτατο Δικαστήριο αποφάσισε ότι το σύστημα εκδίκασης από έκτακτα στρατοδικεία δεν αποτελεί ισάξιο αντικαταστάτη για τη δικαιοδοσία έκδοσης του διατάγματος *habeas corpus* δεδομένης της περιοριστικής αντιμετώπισης των δικαιωμάτων του κρατουμένου που προβλέπονται στους κανονισμούς λειτουργίας των εκτάκτων στρατοδικείων⁷⁹.

73. 548 US 557 (2006), σ. 581.

74. Pub. L. No. 109-366, 120 Stat. 2600 (2006).

75. *Ibid.*, § 2241(e).

76. 553 US 723, 128 S.Ct. 2229 (2008).

77. *Boumediene v. Bush*, 476 F.3rd 981 (2007).

78. Sherman, *op. cit.*, σημ. 57, σ. 10.

79. *Ibid.*

Συμπερασματικά, οι τέσσερις αποφάσεις του Δικαστηρίου που σχετίζονται με την εφαρμογή της ‘due process’ και του διατάγματος *habeas corpus* για κρατούμενους στο Guantanamo, δείχνουν ότι το Δικαστήριο ερμήνευσε το δικαίωμα σε διάταγμα *habeas corpus* με ευρύ τρόπο, παρά τις αλληλοσυμπληρούμενες νομοθετικές πρόνοιες που απέτρεπαν μια τέτοια προσέγγιση. Η λειτουργία εξισορρόπησης του Δικαστηρίου είναι αξιοσημείωτη ειδικά διότι το επίμαχο ζήτημα ήταν και παραμένει ευαίσθητο. Το Ανώτατο Δικαστήριο εστίασε στο ειδικό βάρος του Συντάγματος και έδρασε ως θεματοφύλακας των βασικών αρχών του, εκφράζοντας έτσι την αυτόνομη αντίληψη περί του ρόλου του Δικαστηρίου, όπως αυτή διαμορφώνεται με τις εσωτερικές ισορροπίες των μελών του. Μια τέτοια προσέγγιση συνιστά εφαρμογή της άποψης του Dworkin ως προς τη δυνατότητα επιλογής του δικαστή σε ‘δύσκολες υποθέσεις’ (‘hard cases’)⁸⁰ και όπου βασικό περιοριστικό ρόλο στη δράση του έχουν παράγοντες όπως η παράδοση, το μέτρο νομιμοποίησης και η εσωτερική αντίληψη περί της αποστολής του Δικαστηρίου⁸¹. Η άποψη ότι ένα συνταγματικό δικαστήριο, και ειδικά σε ένα πολύπλοκο ομοσπονδιακό σύστημα, δρα απλά ως διαιτητής στη βάση μηχανικής εφαρμογής και ερμηνείας του συνταγματικού κειμένου είναι απόρροια της λογικής της ‘νομικής καθαρότητας’ (legal purism)⁸² και ανατρέπεται από την εμπειρικά αποδεδειγμένη πραγματικότητα του νομικού ρεαλισμού⁸³.

Συνεπώς, ειδικά σε ομοσπονδιακά συστήματα ο δικαστικός ρόλος σε συνταγματικό επίπεδο πολλαπλασιάζεται και μεγεθύνεται, ενώ βασική διττή προϋπόθεση για ανάληψη ενός τέτοιου ρόλου αλλά και για αποδοχή της ανάληψης τέτοιου σύνθετου ρόλου από τους έτερους συμμετέχοντες στη συνταγματική τάξη, αποτελεί η *Νομιμοποίηση και η Δημιουργία Θεσμικής Ταυτότητας*. Εν τη απουσία αυτών των δύο

---

80. *Op. cit.*, σημ. 11.

81. *Op. cit.*, σημ. 13.

82. *Op. cit.*, σημ. 13.

83. *Op. cit.*, σημ. 14.

επικαλυπτόμενων στοιχείων, ένα Ανώτατο Δικαστήριο δεν δύναται να δρα κατά τρόπον υπερβαίνοντα τη στοιχειώδη επίπεδη εφαρμογή της αρχής του διαχωρισμού των εξουσιών. Ο όρος *νομιμοποίηση* αφορά στην αναγνώριση αυθεντίας και νομικής αρτιότητας ως προς το διατυπωθέν σκεπτικό του Ανωτάτου Δικαστηρίου από τη νομική κοινότητα (εσωτερικά και εξωτερικά), στην αναγνώριση της ανεξαρτησίας και αμεροληψίας του, στην ικανότητα ισορροπημένης επίλυσης συνταγματικών διαφορών και στην αποδοχή του από τους πολίτες. Η προϋπόθεση *Δημιουργίας Θεσμικής Ταυτότητας* αφορά στην αποτελεσματική άσκηση της συνταγματικής ερμηνείας από τη δικαστική εξουσία και εδράζεται στη δημιουργία μιας κοινής ενδοθεσμικής, ενδοδικαστηριακής προσέγγισης που προκύπτει μέσα από μία μακρά διαδικασία σύνθεσης και συνέργειας. Τα Συνταγματικά Δικαστήρια είναι ζωντανοί οργανισμοί εντός των οποίων διενεργούνται διεργασίες ισορροπίας στη βάση ενός εσωτερικού κώδικα συνύπαρξης και με άσκηση των καθηκόντων στη λογική της συμμετοχής στο ίδιο, ενιαίο θεσμικό όργανο, δηλαδή προαπαιτείται η κοινή αντίληψη περί κοινής και ενιαίας αποστολής.

Με την ικανοποίηση της διττής προϋπόθεσης το Ανώτατο Δικαστήριο μπορεί να αποσπαστεί από τον ομοσπονδιακό του χαρακτήρα, παρότι ομοσπονδιακό όργανο, υιοθετώντας ένα χαρακτήρα απόλυτης ουδετερότητας, με σχετική στατιστική ισότητα αποτελεσμάτων. Επιπλέον, η δικαστική εξουσία θα μπορεί να συνδράμει στη δημιουργία κουλτούρας συνοχής, με πίστη στο κοινό οικοδόμημα, στη διαμόρφωση πολιτικού *modus operandi*, και στο μηδενισμό συνταγματικού ανταγωνισμού μεταξύ πολιτειών και ομοσπονδιακών οργάνων. Συμπερασματικά, η δικαστική εξουσία ειδικά εντός ομοσπονδιακών συστημάτων πολύπλοκου χαρακτήρα οφείλει να διαδραματίσει ένα ρόλο που να υπερβαίνει τη διαιτητική λειτουργία και να συμπεριλαμβάνει την αναβάθμιση της δικαστικής εξουσίας σε σταθερά του Συντάγματος μετατρέποντας το συνταγματικό κείμενο σε ζώσα συνταγματικότητα.

Το ερώτημα που τίθεται είναι κατά πόσον είναι συμβατή η ανάληψη ενός τέτοιου σύνθετου ρόλου με τη συμμετοχή αλλοδαπών δικαστών.

3. Η Εμπειρία του Συντάγματος της Κυπριακής Δημοκρατίας

Το Σύνταγμα του 1960 υιοθέτησε ένα μοντέλο δυαδικότητας στη βάση της δικαιονομικότητας⁸⁴ και εφάρμοσε την προσέγγιση αυτή στην ολότητα του Συντάγματος σε βαθμό που να καθίσταται αυτό δυσλειτουργικό και προβληματικό⁸⁵, ειδικά σε ζητήματα που αφορούν βασικές λειτουργίες του κράτους⁸⁶ και όπου υπάρχει δυνατότητα άσκησης αποτρεπτικής αρμοδιότητας από τις κοινότητες και τους εκπροσώπους τους⁸⁷. Σε τέτοιες περιπτώσεις, η δυνατότητα τροποποίησης εν τη απουσία πολιτικού συμβιβασμού καθίσταται αδύνατη⁸⁸, ενώ η καταφυγή στην πρωτογενή συντακτική εξουσία είναι πρακτικά αδύνατη ένεκα των εγγυητριών δυνάμεων⁸⁹. Η διαχωριστική αυτή λογική μεταφέρεται και στη λειτουργία της δικαστικής εξουσίας, καθορίζοντας μεταξύ άλλων τη σύνθεση δικαστηρίων ανάλογα με την κοινοτική προέλευση των διαδίκων και εισάγοντας το δικαιονομικό σύστημα απονομής δικαιοσύνης⁹⁰. Το Σύνταγμα σε δύο μέρη του, το Μέρος ΙΧ και το Μέρος Χ, ασχολείται με τη δικαστική λειτουργία και στα Άρθρα 133-151 και 152-164 καθορίζει ως βασικά δικαστήρια το Ανώτατο Συνταγματικό Δικαστήριο (ΑΣΔ) και το Ανώτατο Δικαστήριο (ΑΔ).

Είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι η έννοια της αρχής του διαχωρισμού των εξουσιών προσεγγίζεται στο Κυπριακό Σύνταγμα κατά τρόπο απόλυτο και φορμαλιστικό και έχει κάθετη αλλά και οριζόντια εφαρμογή, όπου σε κάθετο επίπεδο η κάθε εξουσία διαχωρίζεται από τις άλλες δύο και σε οριζόντιο επίπεδο προβλέπεται ότι εντός κάθε εξουσίας υπάρχει δυαδικός κοινοτικός διαχωρισμός. Σε ένα τέτοιο

---

84. Ενδεικτικά είναι τα Άρθρα 1, 2 και 3 του Κυπριακού Συντάγματος του 1960 (στο εξής ΚΣ).

85. S. A. de Smith, *The Commonwealth and Its Constitutions* (London: Stevens and Sons, 1964), σ. 285 και 296.

86. *Ibid.*

87. Π.χ. Άρθρο 50 και 51 ΚΣ, Άρθρο 78 ΚΣ.

88. Άρθρο 182 ΚΣ και Παράρτημα ΙΙΙ.

89. Άρθρο 159 ΚΣ.

90. Άρθρο 159 ΚΣ.

πολύπλοκο σύστημα, ο ρόλος της δικαστικής εξουσίας είναι εξαιρετικά σημαντικός για να διασφαλίσει την αποτελεσματική εφαρμογή και επιτήρηση του Συντάγματος υπέρ και των δύο κοινοτήτων, αλλά στην απουσία της έννοιας της λαϊκής κυριαρχίας.

Το Άρθρο 133 ΚΣ προβλέπει την εγκαθίδρυση ΑΣΔ το οποίο αποτελείται από έναν Έλληνα, έναν Τούρκο και έναν ουδέτερο δικαστή που προεδρεύει, οι οποίοι και διορίζονται από κοινού από τον Πρόεδρο και τον Αντιπρόεδρο. Εισάγεται δηλαδή πέραν της δικαιοδοτικής λογικής και η φόρμουλα των αλλοδαπών δικαστών, αποσκοπώντας στην επίλυση αδιεξόδων που προβλεπόταν ότι θα προέκυπταν λόγω της κοινοτικής μεροληψίας των Κυπρίων δικαστών. Το ΑΣΔ σύμφωνα με το Άρθρο 136 ΚΣ «κέρχεται αποκλειστική δικαιοδοσία να αποφασίζει οριστικώς και αμετακλήτως επί πάντων των αντικειμένων περιών εν τοις επομένοις άρθροις», δηλαδή έχει αποκλειστική αρμοδιότητα για θέματα εξέτασης αντισυνταγματικότητας⁹¹. Επίσης, το Σύνταγμα διά του Άρθρου 144 προβλέπει ότι η αποκλειστική αυτή αρμοδιότητα συνεπικουρείται από τη διαδικασία συνταγματικής παραπομπής ζητήματος συνταγματικότητας προς το ΑΣΔ. Επιπλέον, το ΑΣΔ είναι αρμόδιο για να εξετάζει ζητήματα που αφορούν δυσμενή κοινοτική διάκριση (Άρθρο 137), δυσμενή διάκριση στον προϋπολογισμό (Άρθρο 138), αμφισβήτηση και σύγκρουση εξουσίας-αρμοδιότητας μεταξύ κρατικών οργάνων (Άρθρο 139), εκλογικές ενστάσεις (Άρθρο 145), ενώ έχει αρμοδιότητα προληπτικού ελέγχου συνταγματικότητας κατόπιν αναφοράς σύμφωνα με το Άρθρο 140 ΚΣ. Τέλος, το ΑΣΔ σύμφωνα με το Άρθρο 146 καθίσταται και διοικητικό δικαστήριο, ενώ οι αποφάσεις του ΑΣΔ σύμφωνα με το Άρθρο 148 έχουν αυστηρή δεσμευτικότητα. Συνεπώς, το ΑΣΔ τοποθετείται στο επίκεντρο της επιτήρησης της πολύπλοκης συνταγματικής ρύθμισης του Κυπριακού ζητήματος, αλλά ξεκινώντας από την αφετηρία που διαβλέπει έλλειψη αντικειμενικότητας ένεκα κοινοτικής προέλευσης, την οποία το Σύνταγμα

---

91. Αποκλειστική αρμοδιότητα επίσης αποκλείει την ύπαρξη συντρέχουσας δικαιοδοσίας του ΑΣΔ με το ΑΔ: *Hussein Ramadan and the Electricity Authority and Another* 1 RSCC 49.

προσπαθεί να θεραπεύσει προληπτικά δια της συμμετοχής αλλοδαπών δικαστών.

Τέλος, στο Άρθρο 153 ΚΣ προβλέπεται η σύσταση του ΑΔ με συμμετοχή δύο Ελλήνων, ενός Τούρκου και ενός ουδέτερου δικαστή που προεδρεύει. Το ΑΔ έχει αρμοδιότητες Ανώτατου δευτεροβάθμιου δικαστηρίου με αποκλειστική αρμοδιότητα έκδοσης προνομιακών διαταγμάτων σύμφωνα με το Άρθρο 155 ΚΣ.

Η ιστορική εμπειρία απέδειξε ότι η συγκεκριμένη προσέγγιση ήταν άκρως προβληματική και δυσλειτουργική, με την αποχώρηση πρωτίστως των αλλοδαπών δικαστών και δευτερευόντως των Τουρκοκύπριων δικαστών να έχουν αποτελέσει το κρίσιμο τελικό σημείο για την επίκληση του δικαίου της ανάγκης στην απόφαση *Ιμπραήμ*⁹² σε σχέση με τον Νόμο 33/64⁹³. Συγκεκριμένα, τον Ιούλιο του 1963 υπέβαλε την παραίτησή του ο Γερμανός Πρόεδρος του ΑΣΔ Forsthoff ενώ βρισκόταν σε διακοπές και ορίστηκε ως αντικαταστάτης του Αυστραλός δικαστής με τη συμφωνία να επιτυγχάνεται στις 16 Δεκεμβρίου 1963, μετά πάροδο 4 μηνών δηλαδή και κατα την οποία το ΑΣΔ ήταν ανενεργό. Ο ορισθείς δικαστής δεν ανέλαβε καθήκοντα ένεκα των ταραχών που ξέσπασαν περί τα τέλη του 1963, άρα για περίπου 14 μήνες το ΑΣΔ δεν μπορούσε να δικάσει με συνέπεια οι εκκρεμούσες υποθέσεις να πλησιάζουν τις 400. Επιπλέον, τον Μαΐο του 1964 υπέβαλε την παραίτησή του και ο αλλοδαπός Πρόεδρος του ΑΔ, ενώ τον Ιούνιο του 1964 έλαβε χώρα αποχώρηση των Τουρκοκυπρίων επαρχιακών δικαστών, οδηγώντας το σύστημα απονομής δικαιοσύνης σε παράλυση.

Η αναγκαιότητα επίκλησης του δικαίου της ανάγκης κατέστη απαραίτητη για την αιτιολόγηση της συνταγματικότητας του *Περί Απονομής της Δικαιοσύνης (Ποικίλαι Διατάξεις) Νόμου (33/64)*. Ο Νόμος προέβλεπε την συγχώνευση των δύο δικαστηρίων σε ένα Ανώτατο Δικαστήριο (Άρθρα 153 και 133 ΚΣ), τη σύμπτυξη αρμοδιοτήτων τους (Άρθρα 146 και 152 ΚΣ), σύνθεση χωρίς ουδέτερους δικαστές (5 δικαστές, 3 Έλληνες και 2 Τούρκοι οι οποίοι και επανήλθαν τον Ιούνιο του

92. *The A-G of the Republic v Mustafa Ibrahim* [1964] CLR 195.

93. *Περί Απονομής της Δικαιοσύνης (Ποικίλαι Διατάξεις) Νόμος (33/64)*.

1964 στις θέσεις τους και παρέμειναν στις θέσεις τους έως τις 2 Ιουνίου 1966, ενώ Πρόεδρος ορίστηκε ο Τουρκοκύπριος Μεχμέτ Ζεκιά που μετέπειτα διορίστηκε στο ΕΔΑΔ όπου και παρέμεινε μέχρι το 1984), την κατάργηση του δικοινοτικού συστήματος απονομής δικαιοσύνης (Άρθρο 12 Ν. 33/1964 και Άρθρα 159 και 155 ΚΣ) και την απενεργοποίηση του Άρθρου 144 που αφορούσε στην παραπομπή ζητημάτων συνταγματικότητας από όλα τα δικαστήρια στο ΑΣΔ, δημιουργώντας πλέον ένα σύστημα διάχυτου και όχι συγκεντρωτικού ελέγχου συνταγματικότητας, με δεδομένο το δικαίωμα έφεσης στο νεοσυσταθέν ΑΔ. Πρόκειται περί μίας νομοθετικής παρέμβασης συνταγματικού χαρακτήρα που επιδρούσε σε ουσιαστικές πρόνοιες του Συντάγματος. Ο σχετικός νόμος υιοθετήθηκε από σύνθεση της Βουλής των Αντιπροσώπων στην οποία δεν συμμετείχαν Τουρκοκύπριοι βουλευτές, ενώ ο νόμος δεν υπεγράφη από τον Αντιπρόεδρο ο οποίος επίσης είχε αποχωρήσει. Το δίλημμα ήταν κατ' ουσία η επιμονή στο γράμμα του Συντάγματος ή η κατάργηση του Κράτους. Το νεοσυσταθέν ΑΔ με σύνθεση μόνο των τριών Ελλήνων δικαστών ομόφωνα αιτιολόγησε τη συνταγματικότητα του νόμου στη βάση του δόγματος της ανάγκης το οποίο έκτοτε αποτελεί το θεμέλιο για τη λειτουργία του Κυπριακού συνταγματικού πλαισίου και κατ' επέκταση της Κυπριακής Δημοκρατίας⁹⁴. Το διαμορφωθέν κριτήριο προβλέπει ότι πρέπει να υπάρχει επιτακτική και αναπόφευκτη ανάγκη ή εξαιρετικές περιστάσεις, ότι δεν υπάρχει δυνατότητα εφαρμογής άλλης εναλλακτικής θεραπείας, ότι τα μέτρα είναι ανάλογα με την ανάγκη και έχουν προσωρινό χαρακτήρα και διαρκούν όσο και οι εξαιρετικές περιπτώσεις, ενώ η ορθότητα εφαρμογής του δικαίου της ανάγκης εξετάζεται από το ΑΔ⁹⁵. Για τους σκοπούς της παρούσας

94. Λουκής Παπαφιλίππου, *Το Δίκαιο της Ανάγκης και η Συνταγματική τάξη στην Κύπρο* (Λευκωσία, ΣΕΚ: 1995).

95. Π.χ. *Mikis Maratheftis v The Republic* [1965] 3 CLR 576, *Cleanthis Georgiades v The Republic* [1966] 3 CLR 252, *Joseph Georgiades v The Republic* [1966] 3 CLR 317, *Yervant Bagdassarian v The Electric Authority of Cyprus* [1968] 3 CLR 736, *Ioannis Iosif v CYTA* [1970] 3 CLR 255, *Vincent Poutros v CYTA* [1970] 3 CLR 281, *Rita Mesaritou v CBC* [1972] 3 CLR 100, *Krinos HjiGeorgiou v The Cyprus Tourist Organisation* [1986] 3 CLR 1110, *Theodorides v S. Plousiou* [1976] 3 CLR 319, *Michael Nikolaou Pastellopoulos v The Republic* [1985] 2 CLR 165.

μελέτης δεν χρειάζεται ενδελεχής ανάλυση της εφαρμογής του δικαίου της ανάγκης αν και υπάρχουν σαφείς ενδείξεις περί της αναγκαιότητας αναθεώρησης και οριοθέτησης της δικαστικής στάσης.

Κατοπινά, το θέμα της δικαστικής εξουσίας επανεξετάστηκε με μικρές παραλλαγές και έχοντας ως πυρήνα τη συμμετοχή αλλοδαπών δικαστών ως ασφαλιστική δικλείδα για την άρση αδιεξόδων, παραβλέποντας έτσι την ιστορική εμπειρία. Συγκεκριμένα, το σύνολο των εξωγενών προτάσεων που υποβλήθηκαν μετά το 1974, πλην της Δέσμης Ιδεών Γκάλι του 1992, αντανακλούσαν το παραπάνω αναλυθέν σκεπτικό με κάποιες αρνητικές παραλλαγές, όπως για παράδειγμα το Σχέδιο Ανάν που προέβλεπε την ένταξη στις αρμοδιότητες της δικαστικής εξουσίας και του μηχανισμού επίλυσης αδιεξόδων, παραβιάζοντας έτσι την αρχή του διαχωρισμού των εξουσιών.

Αυτό το γενικό σκεπτικό είναι σαφέστατα επισφαλές αφού η συνταγματική εμπειρία κατέδειξε την αναποτελεσματικότητά του, ενώ παράλληλα συνιστά κατάφωρη παραβίαση της έννοιας της εθνικής κυριαρχίας και συνεπάγεται συρρίκνωση της εθνικής ανεξαρτησίας με την παρέμβαση τρίτων στην άσκηση της κρατικής εξουσίας.

Οι ενδείξεις που υπάρχουν⁹⁶ ως προς τις προτάσεις που συζητούνται στην παρούσα φάση διαπραγμάτευσης συγκλίνουν στην ισομερή συμμετοχή δικαστών προερχομένων από τις δυο κοινότητες συνεπικουρούμενων από την *ad hoc* συμμετοχή αλλοδαπού δικαστή που θα ενεργοποιείται όταν προκύπτει ισοψηφία μεταξύ των Κυπρίων δικαστών. Εάν η ισοψηφία προκύπτει ως αποτέλεσμα μεικτής ψήφου, δηλαδή με υποστήριξη και των δυο απόψεων και από Ελληνοκύπριους και από Τουρκοκύπριους δικαστές, η νικήσα ψήφος θα είναι αυτή του Προέδρου που θα εκλέγεται εκ περιτροπής.

Υποβάλλεται ότι μία προσέγγιση με συμμετοχή αλλοδαπών δικαστών, έστω σε *ad hoc* βάση, θα είναι προβληματική για λόγους ουσιαστικούς και σημειολογικούς. Σημειολογικά, θα εκπέμπεται το μήνυμα ότι οι Κύπριοι δικαστές δεν θα μπορούν να ασκούν τα καθήκοντα

---

96. Καθημερινή, 20/09/2009, σ. 6.

τους με ανεξάρτητο τρόπο και στα πλαίσια της δικαστικής αμεροληψίας, αφού η συμπερίληψη αλλοδαπού δικαστή υιοθετείται ως μέτρο θεραπείας για μια προβλεπόμενη κοινοτική μεροληψία. Επίσης, τίθεται σε αμφιβολία η λαϊκή κυριαρχία και συρρικνώνεται η κρατική αυτονομία, αφού συνιστά συνταγματικό παράδοξο η άμεση ανάμιξη αλλοδαπών στη δικαστική εξουσία. Σε ουσιαστικό επίπεδο, τα Συνταγματικά Δικαστήρια είναι ζωντανοί οργανισμοί εντός των οποίων διενεργούνται διεργασίες ισορροπίας και συνέργειας στη βάση ενός εσωτερικού κώδικα συννόπαρξης και με άσκηση των καθηκόντων στη λογική της συμμετοχής στο κοινό και ενιαίο θεσμικό όργανο. Με τη νικήσα ψήφο να ανήκει σε αλλοδαπό δικαστή που δεν θα συμμετέχει σε όλες τις διεργασίες του Συνταγματικού Δικαστηρίου υποβαθμίζεται η συνοχή του δικαστηρίου και περιορίζεται η δυνατότητα ανάδειξης μιας ενιαίας προσέγγισης που θα ταυτίζεται με το Συνταγματικό Δικαστήριο. Επιπλέον, προκύπτουν και ζητήματα πρακτικά που άπτονται της καθυστέρησης στην απονομή δικαιοσύνης, της γλώσσας που θα χρησιμοποιείται στο δικαστήριο και της επίλυσης επειγόντων ζητημάτων που προκύπτουν εντός δίκης όπου θα πρέπει να αναστέλλεται η διαδικασία για να συμμετάσχει ο αλλοδαπός δικαστής εάν οι Κύπριοι δικαστές δεν συμφωνούν. Τέλος, μία τέτοια προσέγγιση μάς θέτει στην ασημαντη μειοψηφία Κρατών που υιοθέτησαν ανάλογα συστήματα, με τα παραδείγματα της Ουγκάντας, που το έπραξε μόνο σε σχέση με εκδίκαση εγκλημάτων πολέμου, των Νήσων Φίτζι⁹⁷, όπου έλαβαν χώρα τέσσερα πραξικοπήματα από το 1970 μέχρι το 2006, και των Νήσων του Σολομώντα. Επίσης, υπάρχει το παράδειγμα της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης (με εννέα δικαστές, τρεις εκ των οποίων είναι αλλοδαποί και επιλέγονται από τον πρόεδρο του ΕΔΑΔ), όπου βέβαια υπάρχει και διοριζόμενος Ύπατος Αρμοστής με ρόλο κυβερνήτη, οι αποφάσεις του οποίου σύμφωνα με την απόφαση στην *Bilbija and Kalinic*⁹⁸ που αφορούσε στην παράνομη απόλυση δημοσίων υπαλλήλων, δεν υπόκεινται

---

97. G. Williams, "The Case that stopped a Coup", (2001) *OUCLJ* σ. 73; N.S.B Cox, "Republic of Fiji v Prasad: A Military Government on Trial", (2001) *New Zealand Armed Forces Law Review*, σ. 5-9.

98. No. AP-953/05 (8 Ιουλίου 2006).

στην αρμοδιότητα του δικαστηρίου όταν αφορούν τη διεθνή διάσταση της συμφωνίας Dayton.

Συμπερασματικά, η συμμετοχή αλλοδαπού δικαστή με οποιαδήποτε φόρμουλα συνιστά ελλειμματική προσέγγιση.

4. Συμπεράσματα και Προτάσεις

Εναλλακτικά, προτείνεται:

1. Η σύσταση ειδικού Δικαστικού Συμβουλίου που να προτείνει τα μέλη των Ανωτάτων Δικαστηρίων που θα προέρχονται αποκλειστικά από τις δυο κοινότητες.
2. Η ίση συμμετοχή Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων.
3. Η συμμετοχή ενός μέλους μειονότητας (Αρμενίων κτλ) εφόσον το Δικαστικό Συμβούλιο θεωρεί ότι κατέχει τα απαιτούμενα προσόντα⁹⁹. Το γεγονός ότι με βάση το Σύνταγμα του 1960 τα μέλη των άλλων μειονοτήτων υποχρεώθηκαν να ενταχθούν σε μια εκ των δυο βασικών Κοινοτήτων¹⁰⁰ δεν πρέπει να θεωρείται λόγος απόρριψης της πρότασης, αφού η νέα συμφωνία μπορεί να διαφοροποιήσει το ζήτημα. Σοβαρότερο πρόβλημα είναι η εύρεση ικανών ατόμων που να έχουν τα απαιτούμενα προσόντα, δεδομένου του αριθμητικού στοιχείου που αφορά τις άλλες μειονότητες. Σε τέτοια περίπτωση, θα ενεργοποιείται η επόμενη πρόταση.
4. Το επιπλέον μέλος του Δικαστηρίου να ορίζεται από τους διατελέσαντες δικαστές στο ΔΕΚ, στο ΕΔΑΔ, στο Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο. Τα άτομα αυτά θα φέρουν το αυξημένο κύρος της εκεί αποδεδειγμένης ανεξαρτησίας από την εθνική ταυτότητα, άρα και κατά αναλογία και από την κοινοτική προέλευση. Το επιχείρημα ότι μια τέτοια φόρμουλα θα δίδει πλειοψηφία σε Ελληνοκύπριους ισχύει, αλλά θα επισυμβαίνει μόνο για μια μεταβατική περίοδο και προσωρινά μέχρις ότου υπάρξουν και Τουρκοκύπριοι δικαστές που θα διορίζονται στα διεθνή αυτά σώματα.

---

99. Α. Θεοφάνους, «Ποια Διζωνική Δικοινοτική Ομοσπονδία;», <http://www.cceia.unic.ac.cy/gr/index.php?option=com_content&task=view&id=33>, σ. 5.

100. Άρθρο 2 ΚΣ.

Σε περίπτωση που κριθεί πολιτικά ότι πρέπει να υπάρξουν αλλοδαποί δικαστές, πρόταση με την οποία η παρούσα ανάλυση διαφωνεί, προτείνονται τα παρακάτω διορθωτικά μέτρα:

1. Η συμμετοχή των αλλοδαπών δικαστών να προβλέπεται για μεταβατική περίοδο, με το πέρας της οποίας θα μεταφερόμαστε σε σύστημα αμιγούς Κυπριακής σύνθεσης.
2. Η συμμετοχή των αλλοδαπών δικαστών να μην είναι σε *ad hoc* βάση, αλλά να συμμετέχουν σε όλες τις εργασίες του Δικαστηρίου. Μόνο έτσι θα διαφυλαχτεί η δημιουργία μιας ενιαίας δικαστικής ταυτότητας.
3. Αριθμητικά, οι αλλοδαποί δικαστές να είναι τουλάχιστον τρεις, αυξάνοντας έτσι το περιθώριο πλειοψηφίας και μειώνοντας την πίεση που θα ασκείται στους αλλοδαπούς δικαστές με την εν δυνάμει νικώσα ψήφο.

Συνεπώς, η παραπάνω πρόταση στηρίζεται στην ύπαρξη καλής θέλησης, η οποία εάν δεν υπάρχει για αυτό το κατά τα άλλα 'επιμέρους' θέμα, δημιουργείται το ερώτημα πώς θα προκύψει σε άλλα ακανθώδη ζητήματα. Είναι ακριβώς αυτό που είχε υπόψην του ο κορυφαίος συνταγματολόγος Dicey: "A Federation is not about unity; it is about the willingness to unite"¹⁰¹.

---

101. A.V. Dicey, *Law of the Constitution* (8th ed. 1915), σ. lxxv.

Ο Ευρωπαϊκός Δικαστικός Χώρος Πολιτικής Δικαιοσύνης και το Κυπριακό πρόβλημα: Σκέψεις με Αφορμή την Υπόθεση *Orams*

Νικήτα Χατζημιχαήλ

Επίκουρου Καθηγητή Ιδιωτικού Δικαίου
Πανεπιστημίου Κύπρου

I. Εισαγωγή

Η δικαίωση του Μελέτιου Αποστολίδη στη δικαστική του διαμάχη κατά του ζεύγους Orams¹, αναφορικά με την αντιποίηση του τίτλου ιδιοκτησίας του σε ακίνητο στην κατεχόμενη Λάπηθο της Επαρχίας Κηρυνείας αποτέλεσε αναμφισβήτητα μια δικηγορική και δικαστική επιτυχία², καθώς ανακόπτεται η μαζική αγοραπωλησία σε τρίτους, κοινοτικούς όσο και εξωκοινοτικούς υπηκόους, ακινήτων στα κατεχόμενα εδάφη³. Η επιτυχία γίνεται μεγαλύτερη, αν αναλογιστεί κανείς την υπεροπλία της αντίδικης πλευράς, σε δικηγόρους, ειδικούς συμβούλους και εμπειρογνώμονες: ακόμη και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή είχε

---

1. Η δικαίωση αυτή έχει δύο στάδια, όπως εξηγείται αναλυτικά πιο κάτω. Την απόφαση της 28ης Απριλίου 2009 του Δικαστηρίου Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (που μετονομάστηκε στο μεταξύ σε Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης) επί της προδικαστικής παραπομπής του Αγγλικού Εφετείου, και την οριστική απόφαση της 19ης Ιανουαρίου 2010 του Αγγλικού Εφετείου. Βλ. αντίστοιχα [2009] Συλλογή I-3571 και [2010] EWHC 9.

2. Βλ. λ.χ. Κωνσταντίνο Κόμπο, “Η Απόφαση στην Αποστολίδης v. Orams: Σημαντικότερη προσθήκη στο Νομικό Οπλοστάσιο της Δημοκρατίας”, εφημ. *Φιλελεύθερος*, 29.4.2009, σ. 17· Χρίστο Κληρίδη, “Αποστολίδης vs ζεύγους Orams”, *Φιλελεύθερος*, 30.4.2009, σ. 17.

3. Οι αρχικές αντιδράσεις στα κατεχόμενα υπήρξαν δραματικές (βλ. αναφορές στον Τουρκοκυπριακό τύπο σε “θανατηφόρο πλήγμα” (“Αφρίκα”), “ποινή θανάτου” (“Γιενί Βολκάν”), “καταστροφική μέρα” (“Μπακίς”), σύμφωνα με <<http://www.newstime.gr/?i=nt.el.article&id=29758>>).

βρεθεί να συνηγορεί κατ'αποτέλεσμα υπέρ του ζεύγους Orams, στο όνομα της μη διατάραξης των δικαιοδικών διαπραγματεύσεων⁴. Προκειμένου ωστόσο η δικαστική αυτή επιτυχία να λειτουργήσει θετικά μακροπρόθεσμα, θα πρέπει να αντιληφθούμε τι ακριβώς επιτεύχθηκε, και σε ποιο περιβάλλον δρούμε.

Η παρούσα μελέτη αποσκοπεί στο να παρουσιάσει την υπόθεση *Orams* και να τη θέσει στις ορθές νομικές διαστάσεις της. Εξετάζονται τρεις προβληματικές. Πρώτον, η ανάμειξη εθνικών δικαστηρίων σε διεθνείς υποθέσεις που εμπλέκουν την δημόσια τάξη και το γενικό συμφέρον, στη βάση αξιώσεων ιδιωτών⁵. Δεύτερον, η ανάδειξη ενός Ευρωπαϊκού δικαιοδοτικού συστήματος πολιτικής δικαιοσύνης – αποκεντρωμένου αλλά και με ισχυρή φεντεραλιστική ιδεολογία – με αποτέλεσμα την συστηματική ένταξη της υπόθεσης στο δημιουργούμενο σύστημα ευρωπαϊκού ιδιωτικού διεθνούς δικαίου. Τρίτον, το πώς η παρατεινόμενη κατοχή και επί μακρόν λειτουργία μιας *de facto* πολιτειακής οντότητας, και κατά συνέπεια ενός *de facto* νομικού συστήματος, επηρεάζει δικαιώματα και τις σχέσεις ιδιωτικού δικαίου.

Στο πρώτο μέρος της μελέτης παρουσιάζεται το πλήρες ιστορικό της υπόθεσης. Στο δεύτερο μέρος αναλύονται τα βασικά επιχειρήματα ενώπιον του Δικαστηρίου Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (ΔΕΚ). Ο επίλογος συνίσταται σε σύντομα πορίσματα στη βάση των τριών αξόνων που αναφέρθησαν.

II. Η υπόθεση *Orams*: ιστορικό

Οι Βρετανοί σύζυγοι David και Linda Orams αγόρασαν, τον Μάρτιο 2002, εξοχική κατοικία στην κατεχόμενη Λάπηθο της Επαρχίας

---

4. Κατά τη συζήτηση της προδικαστικής παραπομπής στο Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, οι εκπρόσωποι της Ευρωπαϊκής Επιτροπής επιχειρηματολόγησαν υπέρ της εξαίρεσης της υπόθεσης από το πεδίο εφαρμογής του Κανονισμού Βρυξέλλης I. Βλ. σχετικά κατωτέρω.

5. Βλ. Nikitas Hatzimihail & Aristotle Constantinides, «Transnational Public Interest Litigation: A Concept Paper», εισαγωγική εισήγηση στο Διεθνές Συνέδριο με τίτλο Transnational Public Interest Litigation in Domestic Courts, Λευκωσία, 31 Οκτωβρίου 2008.

Κυρηνείας. Η εν λόγω κατοικία είχε ανεγερθεί σε οικόπεδο που ανήκει, σύμφωνα με το Κτηματολόγιο Κυρηνείας, στον αρχιτέκτονα Μελέτη Αποστολίδη και ανήκε στην οικογένειά του επί μακρόν προ της εισβολής. Οι Orams αγόρασαν το ακίνητο από τρίτον (Χασάν Σετσουκλού), που φέρεται να το είχε αγοράσει από Τουρκοκύπριο πρόσφυγα στον οποίο οι αρχές του ψευδοκράτους είχαν μεταβιβάσει το ακίνητο με το σύστημα των βαθμών. Η νομική βάση των εμπραγμάτων αξιώσεων των Orams στηριζόταν λοιπόν στην έγκυρη κτήση κυριότητας από τον Τουρκοκύπριο βάσει του ειδικού κανόνα εμπραγμάτου δικαίου που θέσπισε η εν τοις πράγμασι (de facto) πολιτειακή οντότητα του ψευδοκράτους, ή τουλάχιστον στη δική τους καλή πίστη.

Α. Η δικαστική διεκδίκηση στην Κύπρο

Το άνοιγμα των οδοφραγμάτων το 2003 έφερε τον Μελέτη Αποστολίδη πίσω στην Λάπηθο, όπου και διαπίστωσε την ανέγερση της εξοχικής κατοικίας στο χωράφι δίπλα στο πατρικό του σπίτι⁶. Μετά και το ναυάγιο του Σχεδίου Ανάν τον Απρίλιο του 2004, με την όποια επίλυση των αξιώσεων των προσφύγων επί της κατεχόμενης γης τους να μετατίθεται στο αόριστο μέλλον, ο κ. Αποστολίδης αποφάσισε να στραφεί δικαστικά κατά των αλλοδαπών νομέων – και διεκδικητών της κυριότητας – του ακινήτου του⁷. Η αγωγή κατατέθηκε στις 26 Οκτωβρίου

---

6. Μακάριος Δρουσιώτης, “Μελέτης Αποστολίδης: γιατί μήνυσα (sic) τους Οραμς”, 27.1.2010, <<http://www.protagon.gr/?i=protagon.el.article&id=1190>>: «Σε μια από τις επισκέψεις του στη Λάπηθο, ο Αποστολίδης συνάντησε τη Λίντα Όραμς να ποτίζει τα λουλούδια στην αυλή. Του είπε πως το σπίτι της ανήκει. Όταν ο Αποστολίδης της απάντησε πως το κτήμα είναι δικό του, εκείνη του ανταπάντησε πως οι ελληνοκυπριακές ιδιοκτησίες στα κατεχόμενα αποτελούν παλιά ιστορία».

7. Βλ. συνέντευξη του Μελέτη Αποστολίδη στην Κατερίνα Ηλιάδη, εφημ. “Αλήθεια” (όπως αναδημοσιεύονται εις Δρουσιώτη, “Μελέτης Αποστολίδης”):

«Αυτό το συγκεκριμένο χωράφι είναι δίπλα από το σπίτι μου. Κληρονομιά της μάνας μου από τον περασμένο, προπερασμένο αιώνα... Καμιά φορά δείχνω εκείνο το κέντημα της μάνας μου, το καδρωμένο, στον τοίχο πίσω σου. Είναι από τα λίγα πράγματα που πήρε η μάνα μου το '74. Έπιασε ένα μπόγο με τα κεντήματά της. Εκείνο είναι το μαντίλι των αρραβώνων της. Λοιπόν, αυτό το κέντημα είναι περύτεχνο, εξαιρετικό. Ε, λοιπόν εκείνο το πράγμα δεν έχει τίποτε πάνω του που θα το αγγίξεις και δεν θα είναι από εκείνη την αυλή. Κλωστή, μεταξοσκώληκες, η ύφανση, το κέντημα, ιστορία, πολιτισμός... Τούτο είναι ρίζες, παράδοση, πολιτισμός, ολόκληρη η ζωή σου.

του 2004 στο κατά τόπο αρμόδιο Επαρχιακό Δικαστήριο Λευκωσίας-Κυρηνείας⁸. Είναι γνωστή η έμφαση που το Κοινοδίκαιο, και κατ'επέκταση η Κυπριακή πολιτική δικονομία, δίδει στην πραγματική, και όχι πλασματική, επίδοση του εισαγωγικού της δίκης εγγράφου στον εναγόμενο. Το άνοιγμα των οδοφραγμάτων, που επέτρεψε την μετάβαση στα κατεχόμενα φυσικών προσώπων από την ελεύθερη Κύπρο, επέτρεψε και στον επιδότη⁹ να φτάσει από τη Λευκωσία στη Λάπηθο και την οικία Orams και να επιδώσει στην κ. Orams την ίδια ημέρα, κατά τον ισχυρισμό του, κλητήρια εντάλματα (writ of summons) απευθυνόμενα προς έκαστο σύζυγο. Η κυρία Orams αρνήθηκε να υπογράψει την έκθεση επίδοσης, και αργότερα ισχυρίστηκε ότι ο επιδότης της παρέδωσε το έγγραφο στις 28 και όχι στις 26 Οκτωβρίου, καθώς επίσης ότι δεν την ενημέρωσε ούτε «για την ιδιότητά του ούτε για τη φύση των εγγράφων που ενεχείρισε». Δεν αμφισβητείται ωστόσο ότι αντιλήφθηκε πως επρόκειτο για επίσημα έγγραφα νομικής φύσεως.

Τα έγγραφα, γραμμένα στην Ελληνική ως επίσημη γλώσσα της Δημοκρατίας, ενημέρωναν τους εναγόμενους για την εκκίνηση δεκαήμερης προθεσμίας προκειμένου να δηλωθεί η παράστασή τους στην πολιτική δίκη. Οι Orams αναζήτησαν δικηγόρο στα κατεχόμενα με δικαίωμα παράστασης στα δικαστήρια της Κυπριακής Δημοκρατίας, και τελικά προσέλαβαν κάποιον, ο οποίος ωστόσο δεν παρουσιάστηκε

Αυτό σημαίνει σπίτι με τη δική μας έννοια και όχι με την έννοια του αγοράζω και πουλώ, το property, όπως το καταλαβαίνει ο σύγχρονος άνθρωπος των πόλεων, που σήμερα ζει εδώ και αύριο πάρα κάτω και όλα τούτα είναι περιουσιακά στοιχεία. Αυτό έχει να κάνει με μένα και το χωράφι και το σπίτι. Αυτό είναι η έννοια της σχέσης μου με αυτό το χώρο. Έτσι, με τούτη τη λογική, έκαμα όλη τούτη την προσπάθεια και δεν έχει να κάνει με το πόσα θα μου δώσουν ή πόσα οικόπεδα είναι το χωράφι. Μπορώ να καταλάβω μέχρι ενός βαθμού γιατί μέσα στο σπίτι μου ζουν Τουρκοκύπριοι, αλλά δεν μπορώ να καταλάβω εσύ ο ξένος τι γυρεύεις εδώ. Εσύ ο κερδοσκόπος, που θέλεις να κάμεις το εξοχικό σου με τιμή ευκαιρίας ή εσύ που έχεις μαύρα χρήματα και δεν ξέρεις τι θα τα κάμεις, και ήρθες εδώ, που ξέρεις τι συμβαίνει, αλλά κάνεις ότι δεν καταλαβαίνεις».

8. Βλ. άρθρο 21(2) του περί Δικαστηρίων Νόμου 1960. Τα Επαρχιακά Δικαστήρια Λευκωσίας Κυρηνείας συγχωνεύθηκαν με Διαταγή του Ανωτάτου Δικαστηρίου το 1974.

9. Επιδότης αποκαλείται το Κυπριακό ισοδύναμο του δικαστικού επιμελητή.

για να δηλώσει παράσταση στις 8 Νοεμβρίου ως ώφειλε, αλλά απευθείας στην ακρόαση της 9ης Νοεμβρίου. Το Επαρχιακό Δικαστήριο δεν έκανε δεκτό το πληρεξούσιο έγγραφο του δικηγόρου των Orams, το οποίο ήταν γραμμένο στην Αγγλική και όχι στην Ελληνική ή Τουρκική, δηλαδή τις επίσημες γλώσσες της Δημοκρατίας, και προχώρησε στην έκδοση, αυθημερόν, ερήμην απόφασης με την οποία οι εναγόμενοι διατάσσονταν να κατεδαφίσουν την έπαυλη, την πισίνα και την περίφραξη που είχαν ανεγείρει στο ακίνητο του Μελέτη Αποστολίδη και να του αποδώσουν αμέσως την ελεύθερη κατοχή του ακινήτου· να καταβάλουν εντόκως στον Μ. Αποστολίδη διάφορα ποσά ως ειδικές αποζημιώσεις (special damages) καθώς και τα μηνιαία διαφυγόντα κέρδη (μισθώματα), μέχρι την πλήρη εκτέλεση της απόφασης και να απέχουν στο μέλλον από κάθε παράνομη επέμβαση στο ακίνητο, είτε αυτοπροσώπως είτε δι' αντιπροσώπου. Οι εναγόμενοι καταδικάστηκαν επίσης στα δικαστικά έξοδα, εντόκως.

Οι ερημοδικούντες εναγόμενοι άσκησαν ανακοπή (αίτηση «παράμερισμού», request to set aside), την οποία και απέρριψε το Επαρχιακό Δικαστήριο Λευκωσίας στις 19 Απριλίου 2005, κρίνοντας ότι δεν διέθεταν την απαιτούμενη για να διαταχθεί ανακοπή «υποστηρίξιμη άμυνα» (arguable defense) και επιδικάζοντας στον ενάγοντα τα έξοδα της δίκης. Την ίδια τύχη είχε και η έφεση του ζεύγους Orams ενώπιον του Ανωτάτου Δικαστηρίου κατά της δεύτερης απόφασης του Επαρχιακού Δικαστηρίου¹⁰. Ο συνήγορος των Orams επικαλέστηκε την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών (ΕΣΔΑ), το δίκαιο της ανάγκης, την προστασία τους ως καλόπιστου αγοραστή κατά το Κοινοδίκαιο, την σπουδή του Επαρχιακού Δικαστηρίου να συζητήσει και εκδώσει καταψηφιστική απόφαση, την διεξαγωγή της δίκης στην ελληνική (με διερμηνεία στην Τουρκική για τον Τουρκοκύπριο δικηγόρο τους) αλλά όχι και την έλλειψη δικαιοδοσίας του πρωτοβάθμιου δικαστηρίου¹¹. Το Κυπρι-

---

10. Ανώτατο Δικαστήριο της Κύπρου, Πολιτική Έφεση 121/2005, απόφαση της 21 Δεκεμβρίου 2006 (Νικολάτος, Δ.).

11. Ibid.

ακό εφετείο απέρριψε τους λόγους εφέσεως, σημειώνοντας την έλλειψη υποκειμενικής καλής πίστης των εφεσειόντων εναγομένων.

B. Διεκδικώντας διεθνή αναγνώριση

Έχοντας εξασφαλίσει μια θετική τελεσίδικη και οριστική απόφαση από τα Κυπριακά δικαστήρια, η πλευρά Αποστολίδη επιχείρησε την εκτέλεση της απόφασης στην Αγγλία, χώρα κατοικίας και έδρα περιουσιακών στοιχείων των Orams¹². Νομική βάση για την εκτέλεση της απόφασης αποτέλεσε ο Κανονισμός 44/2001 για τη διεθνή δικαιοδοσία, την αναγνώριση και την εκτέλεση αποφάσεων στις αστικές και εμπορικές υποθέσεις, γνωστότερος και ως *Κανονισμός Βρυξέλλες Ι*¹³.

Ο Κανονισμός, ο οποίος διαδέχθηκε την αντίστοιχη Σύμβαση των Βρυξελλών του 1968, αποτελεί το θεμέλιο του ευρωπαϊκού οικοδομήματος πολιτικής δικαιοσύνης και του ευρωπαϊκού ιδιωτικού διεθνούς δικαίου¹⁴. Αποτελεί επίσης, όπως και η Σύμβαση των Βρυξελλών την οποία αντικατέστησε, το βασικό υπόδειγμα παγκοσμίως για την ρύθμιση θεμάτων διεθνούς δικαιοδοσίας και αναγνώρισης/εκτέλεσης αποφάσεων¹⁵. Πιο πρακτικά, ο Κανονισμός θέτει το αποκλειστικό πλαίσιο κανόνων διεθνούς δικαιοδοσίας σε πολιτικές («αστικές και εμπορικές») υποθέσεις όσον αφορά κυρίως φυσικά πρόσωπα και επιχειρήσεις εγκατεστημένα στο έδαφος Κράτους Μέλους – αλλά και μη εγκατεστη-

---

12. Υπενθυμίζεται πως το Ηνωμένο Βασίλειο της Μεγάλης Βρετανίας και Βορείου Ιρλανδίας, το οποίο και αποτελεί Κράτος Μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης, διαιρείται δικαστικώς σε τρεις έννομες τάξεις (στην αγγλική λόγος γίνεται και για countries): Αγγλία και Ουαλία, Σκωτία και Βόρειος Ιρλανδία.

13. ΕΕ 2001, L. 12, σ. 1. Ο Κανονισμός τροποποιήθηκε στο ενδιάμεσο κυρίως σε διαδικαστικά ζητήματα και τα παραρτήματα.

14. Βλ. λ.χ. την κατ'άρθρο ερμηνεία του Κανονισμού σε Peter Mankowski & Peter Magnus (επιμ.), *Brussels I Regulation* (Sellier, 2007) αλλά και Richard Fentiman, *International Civil Litigation* (Oxford, 2010).

15. Βλ. την συζήτηση εις Arthur von Mehren, *Adjudicatory Authority in Private International Law: a Comparative Study* (2007). Ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι εισηγήσεις στον συλλογικό τόμο Arnaud Nuyts & Nadine Watte (επιμ.), *International Civil Litigation in Europe and in relation with Third States* (Bruylant, 2005), συμπεριλαμβανομένου και του Nikitas Hatzimihail, "Transnational Civil Litigation Between European Integration and Global Aspirations", σ. 595-675.

μένων, στις περιπτώσεις των άρθρων 22 και 23¹⁶. Ο Κανονισμός θεσπίζει επίσης ένα απλοποιημένο σύστημα προκειμένου τόσο για την αναγνώριση (δηλαδή την λήψη υπόψη των εννόμων αποτελεσμάτων) όσο και για την εκτέλεση (αρχής γενομένης με την κήρυξη εκτελεστότητας) στα λοιπά Κράτη Μέλη των αποφάσεων που εκδίδουν, προφανώς για θέματα που εμπίπτουν εντός του πεδίου εφαρμογής του Κανονισμού, τα δικαστήρια άλλου Κράτους Μέλους¹⁷. Ο Κανονισμός τέθηκε σε ισχύ στην Κύπρο με την ένταξη της Δημοκρατίας ως Κράτους Μέλους στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

Οι δύο αποφάσεις του Επαρχιακού Δικαστηρίου Λευκωσίας κηρύχθηκαν εκτελεστές με διάταγμα (order) ενός από τους Master του Queen's Bench Division του Αγγλικού High Court¹⁸.

Όσο πλημμελείς ή αδιάφοροι υπήρξαν οι Orams ενώπιον των Κυπριακών δικαστηρίων, τόσο επίμονη και πολυδάπανη υπήρξε η υπεράσπισή τους κατά του διατάγματος εκτέλεσης της Κυπριακής απόφασης. Instructing solicitors ανέλαβε η κραταιά δικηγορική εταιρεία Herbert Smith LLP, ενώ την δικαστική εκπροσώπηση ανέλαβε ως lead barrister η Cherie Booth, σύζυγος του τότε (και μέχρι το 2007) Βρετανού πρωθυπουργού Tony Blair. Η πλευρά Orams χρησιμοποίησε επίσης ικανό αριθμό βρετανών ιδιωτικοδιεθνολόγων ως συμβούλους και εμπειρογνώμονες. Πιστεύεται ευρύτατα πως επιχειρηματικά συμφέροντα υποστήριξαν τους Orams ακόμη και οικονομικά, ενώ στη συνέχεια της δίκης εμφανίστηκε στο πλευρό τους ως παρεμβαίνουσα (intervenant) η British Residents' Society of Cyprus.

Με απόφαση του Δικαστή του High Court (Queen's Bench Division) Jack, J., της 6ης Σεπτεμβρίου 2006, η διαταγή παραμερίστηκε (set

---

16. Άρθρα 2 και 4 του Κανονισμού. Βλ. μεταξύ άλλων Bernard Audit & George Berman, "The Application of Private International Law Norms to 'Third Countries': the Jurisdiction and Judgments Example," in Nuyts & Watté (επιμ.), *International Civil Litigation*, 55 επ.

17. Βλ. άρθρα 34 επ. του Κανονισμού.

18. Ο Master είναι δικαστικός λειτουργός, για την ακρίβεια δικαστής, κατώτερος ιεραρχικά από τους Δικαστές του High Court (High Court Judges, αποκαλούνται "Mr Justice").

aside)¹⁹. Η απόφαση αυτή του πρωτόδικου δικαστηρίου εφεσιβλήθηκε, και το Court of Appeal διέταξε στις 26 Ιουνίου 2007 την προδικαστική παραπομπή στο ΔΕΚ των κάτωθι ερωτημάτων:²⁰

(1) Εμποδίζει η αναστολή εφαρμογής του κοινοτικού κεκτημένου στη βόρεια περιοχή²¹, βάσει του άρθρου 1, παράγραφος 1, του Πρωτοκόλλου 10 της Πράξεως Προσχωρήσεως του 2003 της Κύπρου στην Ευρωπαϊκή Ένωση δικαστήριο κράτους μέλους να αναγνωρίσει και να εκτελέσει απόφαση εκδοθείσα από δικαστήριο της Κυπριακής Δημοκρατίας που εδρεύει στην υπό κυβερνητικό έλεγχο περιοχή σχετικά με ακίνητο της βόρειας περιοχής, όταν μια τέτοια αναγνώριση και εκτέλεση ζητείται βάσει του κανονισμού (ΕΚ) 44/2001 του Συμβουλίου, της 22ας Δεκεμβρίου 2000, για τη διεθνή δικαιοδοσία, την αναγνώριση και την εκτέλεση αποφάσεων σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις 1 (ΕΕ L 12, σ. 1) (στο εξής: κανονισμός 44/2001), που περιλαμβάνεται στο κοινοτικό κεκτημένο;

(2) Παρέχει το άρθρο 35, παράγραφος 1, του κανονισμού 44/2001 το δικαίωμα ή υποχρεώνει δικαστήριο κράτους μέλους να αρνηθεί την αναγνώριση και την εκτέλεση αποφάσεως που εξέδωσαν δικαστήρια άλλου κράτους μέλους σχετικά με ακίνητο σε περιοχή του τελευταίου κράτους μέλους στο οποίο η κυβέρνηση αυτού του κράτους μέλους δεν ασκεί αποτελεσματικό έλεγχο. Ειδικότερα, μια τέτοια απόφαση αντιβαίνει προς το άρθρο 22 του κανονισμού 44/2001;

(3) Είναι δυνατόν απόφαση δικαστηρίου κράτους μέλους που εδρεύει στην περιοχή αυτού του κράτους στην οποία η κυβέρνηση

---

19. [2006] EWHC 2226 (QB) (Jack, J.).

20. EE C 297 της 08.12.2007, σ. 20. Η μετάφραση της προδικαστικής παραπομπής στο κείμενο της απόφασης του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης έγινε απευθείας από το πρωτότυπο κείμενο.

21. Στο προοίμιο της προδικαστικής παραπομπής ορίζεται ότι «Ο όρος «η υπό κυβερνητικό έλεγχο περιοχή» αναφέρεται στην περιοχή της Κυπριακής Δημοκρατίας στην οποία η Κυβέρνηση της Κυπριακής Δημοκρατίας ασκεί αποτελεσματικό έλεγχο» και «Ο όρος «βόρεια περιοχή» αναφέρεται στην περιοχή της Κυπριακής Δημοκρατίας στην οποία η Κυβέρνηση της Κυπριακής Δημοκρατίας δεν ασκεί αποτελεσματικό έλεγχο».

αυτού του κράτους ασκεί αποτελεσματικό έλεγχο, σχετικά με ακίνητο σ' αυτό το κράτος σε περιοχή όπου η κυβέρνηση αυτού του κράτους μέλους δεν ασκεί αποτελεσματικό έλεγχο, να μην αναγνωρισθεί ή να εκτελεσθεί βάσει του άρθρου 34, παράγραφος 1, του κανονισμού 44/2001 λόγω του ότι, στην πράξη, η απόφαση δεν μπορεί να εκτελεσθεί εκεί που βρίσκεται το ακίνητο, παρά το ότι η απόφαση είναι εκτελεστή στην υπό κυβερνητικό έλεγχο περιοχή του κράτους μέλους;

(4) Όταν

- έχει εκδοθεί κατά του εναγομένου ερήμην απόφαση,
- ο εναγόμενος κίνησε διαδικασία ενώπιον του δικαστηρίου προελεύσεως αμφισβητώντας την ερήμην απόφαση, αλλά,
- η ανακοπή δεν ευδοκίμησε κατόπιν πλήρους και δίκαιης ακροάσεως λόγω του ότι αυτός απέτυχε να προβάλει βάσιμη άμυνα (που είναι αναγκαία βάσει της εθνικής νομοθεσίας για την αναστολή μιας τέτοιας αποφάσεως),

μπορεί ο εναγόμενος αυτός να αντιταχθεί στην εκτέλεση της αρχικής ερήμην αποφάσεως ή της αποφάσεως επί της ανακοπής, βάσει του άρθρου 34, παράγραφος 2, του κανονισμού 44/2001, λόγω του ότι τα εισαγωγικά της δίκης έγγραφα δεν του επιδόθηκαν εγκαίρως και κατά τρόπον ώστε να μπορεί να αμυνθεί πριν την έκδοση της αρχικής ερήμην αποφάσεως; Θα διέφερε η κατάσταση αν η ακρόαση συνεπαγόταν μόνον εξέταση της άμυνας του εναγομένου κατά της αγωγής;

(5) Ποιοι παράγοντες ασκούν επιρροή κατά την εκτίμηση του κριτηρίου του άρθρου 34, παράγραφος 2, του κανονισμού 44/2001, αν δηλαδή «το εισαγωγικό έγγραφο της δίκης ή άλλο ισοδύναμο έγγραφο είχε επιδοθεί ή κοινοποιηθεί στον ερημοδικήσαντα εναγόμενο εγκαίρως και κατά τρόπον ώστε να μπορεί να αμυνθεί;». Ειδικότερα:

- (α) Όταν με την επίδοση τέθηκε υπόψη του εναγομένου όντως το εισαγωγικό της δίκης έγγραφο, ασκεί επίδραση η συνεκτίμηση των πράξεων (ή παραλείψεων) του εναγομένου ή των δικηγόρων του μετά την επίδοση;
- (β) Ποια επίδραση θα έχει η συγκεκριμένη συμπεριφορά του ή οι δυσχέρειες, που αντιμετώπισε ο εναγόμενος ή οι συνήγοροι του;

(γ) Ασκεί επίδραση το γεγονός ότι ο συνήγορος του εναγομένου μπορούσε να δηλώσει παράσταση προτού εκδοθεί η ερήμην απόφαση;

Γ. Η μάχη στο Λουξεμβούργο

Η καθοριστική τρίτη πράξη του δράματος εκτυλίχθηκε στο Λουξεμβούργο. Η υπόθεση παραπέμφθηκε σε ενδεκαμελή μείζονα σύνθεση, με την οποία δικάζονται σημαντικές υποθέσεις, υπό την προεδρία του Έλληνα Προέδρου του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Βασίλειου Σκουρή. Οι κυβερνήσεις Κύπρου και Ελλάδας υπέβαλαν παρατηρήσεις υποστηρικτικές της πλευράς Αποστολίδη. Την πλευρά Orams, που εκπροσωπήθηκε από τέσσερεις barrister με πρώτη την κ. Booth, συνέδραμε κατ'ουσίαν και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, η οποία επιχειρηματολόγησε ότι η υπόθεση εκφεύγει του καθ'ύλην πεδίου εφαρμογής του Κανονισμού.

Η πρώτη μεγάλη νίκη για την Κυπριακή πλευρά ήρθε στις 18 Δεκεμβρίου 2008 με τις προτάσεις της Γενικής Εισαγγελέως Juliane Kokott, η οποία και εισηγήθηκε σε κάθε σημείο ερμηνεία του Κανονισμού ευνοϊκή για την πλευρά Αποστολίδη. Η Γενική Εισαγγελέας στηρίχθηκε στις προτάσεις της σε νομικά επιχειρήματα με αφετηρία το γενικό ευρωπαϊκό δίκαιο και την μέχρι τούδε νομολογιακή προσέγγιση του Κανονισμού και εν γένει του ευρωπαϊκού ιδιωτικού διεθνούς δικαίου²². Αντίθετα, η Γενική Εισαγγελέας απέρριψε τα πολιτικής υφής επιχειρήματα τόσο των Orams, που ισχυρίστηκαν ότι η εφαρμογή του Κανονισμού στην προκείμενη περίπτωση θα οδηγούσε στην όξυνση της κατάστασης στην Κύπρο²³, όσο και της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, η οποία και υπέβαλε την άποψη πως διαφορές που αφορούν εμπράγματα δικαιώματα ιδιωτών ως αποτέλεσμα ενόπλων συγκρούσεων θα πρέπει να επιλύονται αποκλειστικά από ειδικευμένα διεθνή δικαιοδοτικά όργανα, όπως τα προβλεπόμενα από το Σχέδιο Ανάν ή η Επιτροπή Αποζημιώσεων του

22. Υπόθ. C-420/07, Προτάσεις της Γενικής Εισαγγελέως Julianne Kokott, 18 Δεκεμβρίου 2008, προσβάσιμες μέσω της ιστοσελίδας του Δικαστηρίου: <http://curia.europa.eu>.

23. Προτάσεις Kokott, σκ. 43 επ.

ψευδοκράτους²⁴. Σημειώνεται επίσης πως δεν είναι κοινά αποδεκτό το ότι τυχόν αναγνώριση της Κυπριακής απόφασης θα επηρεάσει δυσμενώς τις συνομιλίες για τελική επίλυση²⁵. Δεν υιοθετήθηκαν ωστόσο – δεν χρειάστηκε άλλωστε – τα επιχειρήματα της πλευράς Αποστολίδη ότι η εφαρμογή του Κανονισμού και η εκτέλεση των αποφάσεων απαιτείται βάσει της ΕΣΔΑ. Το μεν άρθρο 6(1) ΕΣΔΑ σαφώς και προστατεύει την εκτελεστικότητα της απόφασης εντός του εδάφους του κράτους του δικαστηρίου που την εξέδωσε, ωστόσο η εφαρμογή της σε άλλα κράτη παραμένει ανοικτό θέμα²⁶, ενώ οι αποφάσεις του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (ΕΔΑΔ) σε υποθέσεις επί των περιουσιακών πτυχών του Κυπριακού δεν αφορούσαν την ίδια την υπόθεση Αποστολίδη²⁷.

Με την απόφαση της 28ης Απριλίου 2009, το Δικαστήριο υιοθέτησε τις προτάσεις της Γενικής Εισαγγελέως²⁸.

1) Η αναστολή της εφαρμογής του κοινοτικού κεκτημένου στις περιοχές της Κυπριακής Δημοκρατίας στις οποίες η κυβέρνηση του ως άνω κράτους μέλους δεν ασκεί αποτελεσματικό έλεγχο, την οποία προβλέπει το άρθρο 1, παράγραφος 1, του Πρωτοκόλλου αριθ. 10 για την Κύπρο της Πράξεως περί των όρων προσχωρήσεως στην Ευρωπαϊκή Ένωση [...] και των προσαρμογών των Συνθηκών επί των οποίων βασίζεται η Ευρωπαϊκή Ένωση, δεν εμποδίζει την εφαρμογή του κανο-

---

24. Προτάσεις Kokott, σκ. 56-57.

25. Προτάσεις Kokott, σκ. 47: «[Α]μφισβητείται μεταξύ των διαδίκων και το αν η αναγνώριση και η εκτέλεση της επίμαχης εν προκειμένω αποφάσεως είναι επιβλαβής ή ευνοϊκή για την οριστική ρύθμιση των θεμάτων ιδιοκτησίας. Έτσι, ο Μ. Αποστολίδης ισχυρίζεται ότι η πραγματοποιούμενη στην ΤΔΒΚ εκποίηση απαλλοτριωθέντων ακινήτων σε υπηκόους άλλων κρατών μελών δυσχεραίνει την επιστροφή τους στο πλαίσιο μεταγενέστερης συναινετικής λύσης. Αν πρόσωπα ευρισκόμενα στη θέση του θα μπορούσαν να ικανοποιήσουν αξιώσεις από την κυριότητα των ακινήτων αυτών σε άλλα κράτη μέλη, αποτρέπονται οι ενδεχόμενοι αγοραστές».

26. Προτάσεις Kokott, σκ. 52.

27. Προτάσεις Kokott, σκ. 51.

28. Η υιοθέτηση των προτάσεων του Γενικού Εισαγγελέα είθισται αλλά επ' ουδενί επιβάλλεται. Βλ. Κωνσταντίνo Κόμπο, «Εν Αναμονή της αποφάσεως Αποστολίδης v. Orams», εφημ. *Φιλελεύθερος*.

νισμού (ΕΚ) 44/2001 του Συμβουλίου, της 22ας Δεκεμβρίου 2000, για τη διεθνή δικαιοδοσία, την αναγνώριση και την εκτέλεση αποφάσεων σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις, επί αποφάσεως η οποία εκδόθηκε από κυπριακό δικαστήριο εδρεύον στο τμήμα της νήσου το οποίο ελέγχεται πράγματι από την Κυπριακή Κυβέρνηση, αλλά αφορά ακίνητο το οποίο κείται στις εν λόγω περιοχές.

2) Το άρθρο 35, παράγραφος 1, του κανονισμού 44/2001 δεν επιτρέπει σε δικαστήριο κράτους μέλους να αρνηθεί την αναγνώριση ή την εκτέλεση αποφάσεως που εξέδωσαν τα δικαστήρια άλλου κράτους μέλους σχετικά με ακίνητο το οποίο κείται σε περιοχή του τελευταίου αυτού κράτους στην οποία η κυβέρνηση του εν λόγω κράτους δεν ασκεί αποτελεσματικό έλεγχο.

3) Το γεγονός ότι απόφαση που εξέδωσαν τα δικαστήρια ενός κράτους μέλους σχετικά με ακίνητο το οποίο κείται σε περιοχή του κράτους μέλους αυτού στην οποία η κυβέρνηση του εν λόγω κράτους μέλους δεν ασκεί αποτελεσματικό έλεγχο δεν μπορεί στην πράξη να εκτελεστεί στον τόπο όπου βρίσκεται το ακίνητο δεν συνιστά λόγο αρνήσεως αναγνώρισεως ή εκτελέσεως δυνάμει του άρθρου 34, σημείο 1, του κανονισμού 44/2001 ούτε συνεπάγεται ότι η απόφαση αυτή δεν είναι εκτελεστή κατά την έννοια του άρθρου 38, παράγραφος 1, του εν λόγω κανονισμού.

4) Δεν χωρεί άρνηση αναγνώρισεως ή εκτελέσεως μιας ερήμην εκδοθείσας αποφάσεως δυνάμει του άρθρου 34, σημείο 2, του κανονισμού 44/2001 όταν ο εναγόμενος μπόρεσε να ασκήσει ένδικο μέσο κατά της ερήμην εκδοθείσας αποφάσεως και το ως άνω ένδικο μέσο τού παρέσχε τη δυνατότητα να ισχυρισθεί ότι το εισαγωγικό έγγραφο της δίκης ή το ισοδύναμο έγγραφο δεν του είχε επιδοθεί ή κοινοποιηθεί εγκαίρως και κατά τέτοιον τρόπον ώστε να μπορεί να αμυνθεί.

Στο σκεπτικό της απόφασης, το Δικαστήριο ομιλεί την γλώσσα που χρησιμοποιείται σε παρόμοιες υποθέσεις, αποφεύγοντας κάθε αναφορά στα ως άνω επιχειρήματα που αφορούν το Κυπριακό πρόβλημα, το Συμβούλιο Ασφαλείας ή την ΕΣΔΑ. Ακόμη και η ένσταση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής «ότι ενδεχομένως η υπόθεση δεν εμπίπτει στο καθ' ύλην πεδίο εφαρμογής του κανονισμού» συζητείται – και απορρίπτε-

ται – ως ζήτημα προκαταρκτικό στην απάντηση στα ερωτήματα 2-5, χωρίς αναφορά στις πολιτικές παραμέτρους.

Δ. Κατάληξη

Μετά την ήττα τους στο Λουξεμβούργο, η ολοκλήρωση της δικαστικής διαμάχης επί Αγγλικού εδάφους αποτελούσε πλέον μάχη οπισθοφυλακής για τους Orams και τους συνηγόρους τους. Η απάντηση του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης στα ερωτήματα που είχε θέσει το ενδιαμέσο εφετείο της Αγγλίας δεν άφηνε πολλά περιθώρια. Κατά την ολοκλήρωση της διαδικασίας στο Court of Appeal, εγέρθηκαν δύο νέα ζητήματα από τους εφεσίβλητους²⁹.

Το πρώτο αφορούσε εκ νέου την λεγόμενη επιφύλαξη δημόσιας τάξης (public policy κατά το Αγγλικό δίκαιο) του άρθρου 34(1) του Κανονισμού: υποστηρίχθηκε ότι το Αγγλικό δικαστήριο θα έπρεπε είτε να αρνηθεί την αναγνώριση και εκτέλεση των αποφάσεων, είτε τουλάχιστον να απευθύνει νέο προδικαστικό ερώτημα προς το Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, προκειμένου να διακριβωθεί (περαιτέρω) το περιεχόμενο του άρθρου 34(1). Οι εφεσίβλητοι Orams επικαλέστηκαν την ύπαρξη μιας *de facto* οντότητας στα κατεχόμενα, την αδυναμία των Τουρκοκυπρίων να επιτύχουν αντίστοιχη με τον κ. Αποστολίδη θεραπεία, και (όπως και ενώπιον του ΔΕΚ) τον κίνδυνο η εκτέλεση των αποφάσεων να υπονομεύσει τις προσπάθειες για την επίλυση του Κυπριακού³⁰. Το Court of Appeal απέρριψε το αίτημα, θεωρώντας πως δεν προέκυψε κάποια θεμελιώδης αρχή της Βρετανικής έννομης τάξης που να θίγεται από την αναγνώριση και εκτέλεση των αποφάσεων³¹. Σημείωσε επίσης πως δεν έγινε σαφές το κατά πόσο θίγεται η ειρηνευτική διαδικασία στην Κύπρο, αλλά σε κάθε περίπτωση θα έπρεπε ο στόχος εκείνος να σταθμιστεί έναντι αρχών όπως η αμοι-

---

29. *Apostolides v. Orams*, [2010] EWCA Civ 9. Ο Pill, L.J. αγνόησε την απόφαση του Δικαστηρίου, με τον Lloyd, L.J. να προχωρεί σε δική του περαιτέρω συζήτηση ως προς το πρώτο ζήτημα.

30. *Ibid*, σκ. 16 επ.

31. *Ibid*, ιδίως σκ. 63. (Pill, L.J.)

βαία εμπιστοσύνη μεταξύ των Κρατών Μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης σε ζητήματα απονομής δικαιοσύνης και οι υποχρεώσεις του Ηνωμένου Βασιλείου να σεβαστεί την εδαφική ακεραιότητα της Κυπριακής Δημοκρατίας³². Θεώρησε τέλος πως το ζήτημα της δημόσιας τάξης είναι αρκετά σαφές ώστε να μην απαιτείται εκ νέου παραπομπή στο Λουξεμβούργο, βάσει και της θεωρίας της *acte clair*³³.

Το δεύτερο ζήτημα, το οποίο δεν περιποιεί τιμή στους βρετανούς συνηγόρους του ζεύγους Orams, αφορούσε τη συμμετοχή του Έλληνα Προέδρου του Δικαστηρίου, Καθηγητή Βασίλειου Σκουρή στη σύνθεση του Τμήματος που εξέδωσε την απόφαση³⁴. Το επιχείρημα στηρίχθηκε όχι στην εθνικότητα του Προέδρου αλλά στις επαφές τις οποίες είχε με Κύπριους αξιωματούχους πριν την προδικαστική παραπομπή της απόφασης από το Court of Appeal αλλά και ενώ εκκρεμούσε η έκδοση της απόφασης: επρόκειτο για επαφές με αξιωματούχους στα πλαίσια των καθηκόντων του ως Προέδρου, και επιπλέον για την ομιλία του στο Πανεπιστήμιο Κύπρου στις 28 Φεβρουαρίου 2009. Οι συνήγοροι των Orams έθεσαν θέμα φαινομενικής (*apparent bias*) και όχι πραγματικής μεροληψίας (*actual bias*). Το Court of Appeal απέρριψε την ένσταση κατηγορηματικά³⁵.

III. Νομικά ζητήματα που ανέκυψαν

Το Δικαστήριο ασχολήθηκε με τα τέσσερα πρώτα προδικαστικά ερωτήματα. Απάντηση στο πέμπτο ερώτημα, που αποτελούσε συνέχεια του τετάρτου, θεωρήθηκε περιττή εν όψει της απάντησης στο τέταρτο.

Στην παρούσα ενότητα θα εξετάσουμε (υπό III.A) το πρώτο και το δεύτερο ερώτημα, τα οποία αφορούσαν το κατά πόσο επηρεάζει την υπαγωγή της υπόθεσης στο εδαφικό πεδίο εφαρμογής του Κανονισμού το γεγονός ότι το επίδικο ακίνητο βρίσκεται στο κατεχόμενο βόρειο τμήμα της Κύπρου. Στη συνέχεια (υπό III.B) θα εξετάσουμε το προκα-

32. Ibid, σκ. 62. (Pill, L.J.)

33. Ibid., σκ. 114 (Lloyd, L.J.)

34. Ibid, σκ. 67 επ. (Pill, L.J.)

35. Όπ.π., παρ. 88 επ. (Pill, L.J.).

ταρκτικό ερώτημα, που τέθηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, όσον αφορά την υπαγωγή της υπόθεσης στο καθ' ύλην πεδίο εφαρμογής του Κανονισμού. Το τέταρτο (και πέμπτο) ερώτημα που αφορούσαν την διαδικασία ενώπιον του Κυπριακού δικαστηρίου ουσίας και την προστασία των δικαιωμάτων άμυνας των εναγομένων θα μας απασχολήσει υπό III.Γ. Θα ολοκληρώσουμε (υπό III.Δ) με την λεγόμενη επιφύλαξη ή ρήτρα δημοσίας τάξεως (*ordre public*, *public policy*) και το κατά πόσο η αδυναμία εκτέλεσης της απόφασης στην ίδια την Κύπρο μπορεί να επηρεάσει την εκτελεστότητά της στα άλλα Κράτη μέλη.

A. Οριοθετώντας το εδαφικό πεδίο εφαρμογής του ευρωπαϊκού δικαστικού χώρου

Οι συνήγοροι των Orams στηρίχθηκαν στο γεγονός ότι το επίδικο ακίνητο ευρίσκεται στα κατεχόμενα εδάφη, στα οποία έχει ανασταλεί η εφαρμογή του κοινοτικού κεκτημένου βάσει του Πρωτοκόλλου αριθ. 10 της Πράξης Προσχώρησης του 2003. Συγκεκριμένα, το άρθρο 1(1) του Πρωτοκόλλου προβλέπει πως «[η] εφαρμογή του κεκτημένου αναστέλλεται στις περιοχές της Κυπριακής Δημοκρατίας στις οποίες η Κυβέρνηση της Κυπριακής Δημοκρατίας δεν ασκεί αποτελεσματικό έλεγχο»³⁶.

1. Τα κατεχόμενα ως ειδικό Ευρωπαϊκό έδαφος

Το Δικαστήριο επισήμανε, όπως και η Γενική Εισαγγελέας στις προτάσεις της³⁷, πως «οι διατάξεις Πράξεως Προσχωρήσεως οι οποίες επιτρέπουν παρέκκλιση από τους κανόνες της Συνθήκης ΕΚ πρέπει να ερμηνεύονται στενά υπό το πρίσμα των οικείων διατάξεων της Συνθή-

---

36. Βλ. Πρωτόκολλο αριθ. 10 για την Κύπρο της Πράξεως περί των όρων προσχωρήσεως στην Ευρωπαϊκή Ένωση της Τσεχικής Δημοκρατίας, της Δημοκρατίας της Εσθονίας, της Κυπριακής Δημοκρατίας, της Δημοκρατίας της Λετονίας, της Δημοκρατίας της Λιθουανίας, της Δημοκρατίας της Ουγγαρίας, της Δημοκρατίας της Μάλτας, της Δημοκρατίας της Πολωνίας, της Δημοκρατίας της Σλοβενίας και της Σλοβακικής Δημοκρατίας και των προσαρμογών των Συνθηκών επί των οποίων βασίζεται η Ευρωπαϊκή Ένωση, ΕΕ 2003, L 236, σ. 95.

37. Προτάσεις Kokott, σκ. 35.

κης και να περιορίζονται στο απολύτως αναγκαίο μέτρο για την επίτευξη του στόχου της»³⁸. Προς τούτο υιοθετήθηκε η γραμματική ερμηνεία του Πρωτοκόλλου, βάσει της οποίας η αναστολή περιορίζεται στην (μη) εφαρμογή του κοινοτικού κεκτημένου στο βόρειο τμήμα³⁹. Αποκλείεται δηλαδή η εφαρμογή του Κανονισμού 44/2001 όσον αφορά τα δικαστήρια που εδρεύουν στο κατεχόμενο «βόρειο τμήμα». Στην προκείμενη περίπτωση, ωστόσο, πρόκειται για απόφαση δικαστηρίου «εδρεύον[τος] στο υπό κυβερνητικό έλεγχο τμήμα» και δεν συντρέχει λόγος εφαρμογής του Πρωτοκόλλου.

2. *To forum rei sitae και τα κατεχόμενα εδάφη*

Το δεύτερο προδικαστικό ερώτημα αφορούσε την ενδεχόμενη έλλειψη δικαιοδοσίας του Κυπριακού δικαστηρίου, η οποία και αποτελεί λόγο μη αναγνώρισης κατά το άρθρο 35(1) του Κανονισμού⁴⁰.

Αποτελεί γενική αρχή του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου πως οι διαφορές περί εμπραγμάτων δικαιωμάτων επί ακινήτων δικάζονται από τα δικαστήρια του τόπου όπου βρίσκεται το ακίνητο (*forum rei sitae*). Ο κανόνας αυτός είναι απόλυτος μεταξύ των Κρατών Μελών, βάσει του άρθρου 22 του Κανονισμού. Τι γίνεται όμως με ακίνητο που βρίσκεται εκτός του χώρου που ελέγχει το Κράτος Μέλος και του εδαφικού πεδίου εφαρμογής του κοινοτικού δικαίου;

Οι συνήγοροι των Orams θεώρησαν πως βρήκαν υποστήριξη σε μια ακαδημαϊκή άποψη που αφορούσε τα εξωτερικά όρια του ευρωπαϊκού δικαστικού χώρου.

---

38. Υπόθ. C-420/07, Αποστολίδης v. Orams, σκ. 35, με παραπομπή στις υποθέσεις 231/78, Επιτροπή v. Ηνωμένου Βασιλείου, 29.3.1979 [1979] Συλλογή 809, σκ. 13-77/82, Πεσκέλογλου, 23.3.1983, [1983] Συλλογή 1085, σκ. 12-11/82, Πειραϊκή-Πατραϊκή κ.λπ. v. Επιτροπής, 17.1.1985 [1985] Συλλογή 207, σκ. 26- C-3/87, Agegate, 14.12.1989, Συλλογή 1989, σ. 4459, σκ. 39- C-233/97, 3.12.1998, KappAhl, [1998] Συλλογή I-8069, σκ. 18.

39. Υπόθ. C-420/07, Αποστολίδης v. Orams, σκ. 37.

40. Άρθρο 35(1) του Κανονισμού 44/2001: «Απόφαση δεν αναγνωρίζεται, επίσης, αν έχουν παραβιασθεί οι διατάξεις των τμημάτων 3, 4 και 6 του Κεφαλαίου II, καθώς και στις περιπτώσεις που προβλέπονται στο άρθρο 72» (το Τμήμα 6 αφορά στις βάσεις αποκλειστικής δικαιοδοσίας του άρθρου 22).

Αρκετοί θεωρητικοί είχαν υποστηρίξει (με τα κατεχόμενα, και εν γένει τις ειδικές περιπτώσεις εδαφών των Κρατών Μελών πολύ μακριά από τη σκέψη τους) πως επιβάλλεται η αναγνώριση ενός *αντανανκλαστικού αποτελέσματος* του άρθρου 22, που να επιτάσσει στα δικαστήρια των κρατών μελών να μην αποδέχονται την άσκηση δικαιοδοσίας τους επί εμπραγμάτων διαφορών σε ακίνητα τρίτων χωρών⁴¹. Αν μη τι άλλο, συνεχίζει το επιχείρημα, τα δικαστήρια ενός άλλου κράτους μέλους θα μπορούσαν να επικαλεστούν αυτό το αντανανκλαστικό αποτέλεσμα για να αρνηθούν την αναγνώριση μιας απόφασης που εκδόθηκε κατά παράβαση της αντίστοιχης δικαιοδοσίας ενός τρίτου κράτους.

Η θεωρία του αντανανκλαστικού αποτελέσματος αφορά σε τρίτες χώρες, και όχι φυσικά σε εδάφη υπό κατοχή. Σε κάθε περίπτωση, έχει φανεί αρκετές φορές τα τελευταία χρόνια πως το Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων βλέπει με σκεπτικισμό ο,τιδήποτε υπονομεύει την ιδέα ενός ευρωπαϊκού χώρου πολιτικής δικαιοσύνης με σαφή και δυνατά εξωτερικά όρια. Όπως σημείωσε η Γενική Εισαγγελέας Kokott, θα πρέπει να διακρίνουμε το εδαφικό πεδίο εφαρμογής (*territorial scope*) του Κανονισμού από την περιοχή αναφοράς (*reference area*) των δικών και αποφάσεων, δηλαδή το έδαφος στο οποίο ενδέχεται να υπάρξουν επιπτώσεις, στο οποίο και μπορεί να συμπεριλαμβάνονται τρίτα Κράτη⁴². Το Δικαστήριο έδειξε την απροθυμία του να αποκλίνει από τις δικαιοδοτικές αρχές του Κανονισμού στην υπόθεση *Owusu*, με την οποία δεν επιτράπηκε στα Αγγλικά δικαστήρια η χρήση του θεσμού *forum non conveniens* σε υπόθεση που ενέπιπτε στη δικαιοδοσία των αγγλικών δικαστηρίων κατά το άρθρο 2, ανεξάρτητα από το γεγονός ότι η υπόθεση δεν είχε σύνδεσμο με κανένα άλλο Κράτος Μέλος⁴³.

---

41. Βλ. λ.χ. Arnaud Nuyts, « La théorie de l'effet réflexe », εις *Le droit processuel et judiciaire européen, Actes du colloque organisé par le Centre interuniversitaire de droit judiciaire* (Bruxelles, 2003: La Charte). Θεμέλιο της θεωρίας αποτέλεσε η μελέτη του G. Droz, "La Convention de San Sebastian alignant la Convention de Bruxelles sur la Convention de Lugano", *Rev. crit. dr. internat. pr.* (1990): 1-21, σ. 14.

42. Υπόθ. C-420/07, Προτάσεις Kokott, σκ. 25.

43. Υπόθ. C-281/02, *Owusu v. Jackson*, [2005] Συλλογή I-1383, σκ. 29.

Στην υπόθεση *Orams*, το Δικαστήριο έλαβε ως αφετηρία το γεγονός ότι το ακίνητο βρίσκεται στο έδαφος της Κυπριακής Δημοκρατίας, ανεξάρτητα με το αν η τελευταία ασκεί αποτελεσματικό έλεγχο ή όχι στην περιοχή⁴⁴. Η ιδέα των κατεχομένων ως τρίτου κράτους είναι αντίθετη με τον ίδιον τον σκοπό και το γράμμα του Πρωτοκόλλου. Ο κανόνας του άρθρου 22 «απλώς υποδεικνύει το κράτος μέλος του οποίου τα δικαστήρια έχουν διεθνή δικαιοδοσία με βάση τη φύση της διαφοράς, χωρίς όμως να κατανέμει τις δωσιδικίες εντός του οικείου κράτους μέλους. Εναπόκειται σε κάθε κράτος μέλος να καθορίσει τη δική του δικαστηριακή οργάνωση.»⁴⁵ Το Δικαστήριο επισημαίνει περαιτέρω πως ο έλεγχος της δικαιοδοσίας των δικαστηρίων του κράτους μέλους προελεύσεως μπορεί να ασκηθεί μόνο κατ'εξάίρεσιν, όπως προβλέπεται στο άρθρο 35(1): το άρθρο 35(3)⁴⁶ καθιερώνει την «αρχή της απαγορεύσεως του ελέγχου» και κατά συνέπεια απαγορεύεται να «ερευνηθεί η εσωτερική δωσιδικία» (αρμοδιότητα) των δικαστηρίων κράτους μέλους προελεύσεως στην υπόθεση της κύριας δίκης⁴⁷. Το γεγονός ότι το ακίνητο βρίσκεται στο «βόρειο τμήμα» «μπορεί ενδεχομένως να έχει σημασία για την εσωτερική δωσιδικία των κυπριακών δικαστηρίων, αλλά δεν μπορεί να ασκήσει καμία επιρροή σε ό,τι αφορά τον ως άνω κανονισμό»⁴⁸.

Β. Πολιτικές εναισθησίες, ιδιωτικά δικαιώματα και το καθ' ύλην πεδίο εφαρμογής του Κανονισμού

Η δεύτερη γραμμή μάχης εστιάστηκε στο πολιτικό διακύβευμα και τον κίνδυνο να επηρεάσει τυχόν δικαίωση της πλευράς Αποστολίδη δυσμενώς τις διαπραγματεύσεις για το Κυπριακό. Στο σημείο αυτό

44. Υπόθ. C-420/07, *Αποστολίδης v. Orams*, σκ. 51.

45. Υπόθ. C-420/07, *όπ.π.*, σκ. 48.

46. Άρθρο 35(3) του Κανονισμού 44/2001: «Με την επιφύλαξη των διατάξεων της πρώτης παραγράφου, δεν ερευνάται η διεθνής δικαιοδοσία των δικαστηρίων του κράτους μέλους προέλευσης. Οι σχετικοί με τη διεθνή δικαιοδοσία κανόνες δεν αφορούν τη δημόσια τάξη υπό την έννοια του άρθρου 34 σημείο 1».

47. Υπόθ. C-420/07, *Αποστολίδης v. Orams*, σκ. 49.

48. Υπόθ. C-420/07, *όπ.π.*, σκ. 51.

οι νομικοί εκπρόσωποι της Ευρωπαϊκής Επιτροπής εμφανίστηκαν σε ρόλο αρρωγού των *Orams*, στο όνομα των πολιτικών περιπλοκών. Με βάση αυτούς τους προβληματισμούς, η Επιτροπή υποστήριξε πως η διαφορά βρίσκεται εκτός του πεδίου εφαρμογής του Κανονισμού⁴⁹, όπως η αξίωση Ελλήνων πολιτών κατά του Γερμανικού δημοσίου στην υπόθεση *Λεχουρίτου*⁵⁰. Πρόκειται για την προδικαστική παραπομπή του Εφετείου Πατρών, επί της οποίας το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης έκρινε πως εκφεύγει της έννοιας των «αστικών διαφορών» του άρθρου 1, αγωγή, ασκούμενη από φυσικά πρόσωπα εντός Κράτους μέλους κατά άλλου κράτους μέλους, με σκοπό την αποκατάσταση της ζημίας που υπέστησαν οι έλκοντες δικαιώματα εκ των θυμάτων των ενεργειών ενόπλων δυνάμεων στο πλαίσιο πολεμικών επιχειρήσεων επί του εδάφους του πρώτου κράτους⁵¹.

Το Δικαστήριο αρνήθηκε τη νομική σημασία τέτοιων επιχειρημάτων. Υπενθύμισε την ανάγκη για ενιαία και ομοιόμορφη ερμηνεία της έννοιας των «αστικών και εμπορικών υποθέσεων» του άρθρου 1⁵².

---

49. Βλ. Υπόθ. C-420/07, Προτάσεις Γεν. Εισαγγελέως Kokott, σκ. 55: «Η Επιτροπή παραδέχεται μien ότι η ένδικη διαφορά μεταξύ του Μ. Αποστολίδη και του ξεύγους *Orams* συνιστά διαφορά μεταξύ ιδιωτών. Φρονεί όμως ότι η διαφορά αυτή πρέπει να τεθεί σε ευρύτερο πλαίσιο και να ληφθεί υπόψη ότι οι αντιπαραθέσεις για τα ακίνητα των εκδιωχθέντων Ελληνοκυπρίων ανάγονται στη στρατιωτική κατοχή της Βόρειας Κύπρου».

50. Υπόθ. C-292/05, *Λεχουρίτου ν. Δημοσίου της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας*, Απόφαση 15.2.2007 [2007] Συλλογή I-1519.

51. Υπόθ. C-292/05, σκ. 46.

52. Υπόθ. C-420/07, *Αποστολίδης ν. Orams*, σκ. 41: «προς διασφάλιση, κατά το μέτρο του δυνατού, της ισότητας και της ομοιομορφίας των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων που απορρέουν από τον κανονισμό 44/2001 για τα κράτη μέλη και για τα ενδιαφερόμενα πρόσωπα, ο όρος «αστικές και εμπορικές υποθέσεις» δεν πρέπει να ερμηνεύεται ως απλή παραπομπή στο εσωτερικό δίκαιο του ενός ή του ετέρου των οικείων κρατών. Ο εν λόγω όρος πρέπει να θεωρείται αυτοτελής, ερμηνευτός σε συνάρτηση, αφενός, προς τους σκοπούς και το σύστημα του εν λόγω κανονισμού και, αφετέρου, προς τις γενικές αρχές που συνάγονται από το σύνολο των εθνικών εννόμων τάξεων», με παραπομπή στις αποφάσεις της 14ης Οκτωβρίου 1976, 29/76, *LTU*, [1976] Συλλογή 577, σκ. 3 της 16ης Δεκεμβρίου 1980, 814/79, *Rüffer*, [1980] Συλλογή III 493, σκέψη 7 της 21ης Απριλίου 1993, C-172/91, *Sonntag*, Συλλογή 1993, σ. I-1963, σκέψη 18 της 15ης Μαΐου 2003, C-266/01, *Préservatrice foncière TIARD*, Συλ-

Αντίθετα με τις αδικοπρακτικές αξιώσεις από πολεμικές επιχειρήσεις, η υπόθεση Αποστολίδη αφορούσε εμπράγματα δικαιώματα ιδιωτών επί ακινήτων – κατ'έξοχην αντικείμενο του ιδιωτικού δικαίου. Κατά την ακριβή διατύπωση του Δικαστηρίου, «πρόκειται για διαφορά μεταξύ ιδιωτών, αντικείμενο της οποίας είναι η επιδίκαση αποζημιώσεως για την παράνομη κατοχή ακινήτου, η απόδοσή του και η επαναφορά του στην αρχική του κατάσταση, καθώς και η παύση οποιασδήποτε άλλης παράνομης επεμβάσεως. Η αγωγή που ασκείται κατ' αυτόν τον τρόπο βάλλει όχι κατά συμπεριφορών ή διαδικασιών οι οποίες ενέχουν εκδήλωση προνομίων δημόσιας εξουσίας εκ μέρους του ενός των διαδίκων, αλλά κατά πράξεων που τελούνται από ιδιώτες»⁵³.

Γ. Δικονομικές εγγυήσεις και δικαίωμα ακρόασης στο Κράτος προέλευσης

Το άρθρο 34(2) ορίζει πως «απόφαση δεν αναγνωρίζεται [...] αν το εισαγωγικό έγγραφο της δίκης ή άλλο ισοδύναμο έγγραφο δεν έχει επιδοθεί ή κοινοποιηθεί στον ερημοδικήσαντα εναγόμενο εγκαίρως και κατά τέτοιο τρόπο ώστε να μπορεί να αμυνθεί, εκτός εάν ο εναγόμενος παρέλειψε να ασκήσει προσφυγή κατά της αποφάσεως ενώ μπορούσε να το πράξει».

Η διάταξη του άρθρου 34(2) αντικατέστησε την πρόνοια του άρθρου 27(2) της Συμβάσεως των Βρυξελλών. Σημειώνεται πως με το προβλεπόμενο σύστημα ενδίκων μέσων ο Κανονισμός προσπαθεί να εξισορροπήσει την αμοιβαία εμπιστοσύνη στην απονομή της δικαιοσύνης εντός της Ένωσης με τον σεβασμό των δικαιωμάτων άμυνας⁵⁴.

λογία 2003, σ. I-4867, σκέψη 20· της 18ης Μαΐου 2006, C-343/04, *ČEZ*, Συλλογή 2006, σ. I-4557, σκέψη 22, καθώς και της 15ης Φεβρουαρίου 2007, C-292/05, *Λεχουρίτου κ.λπ.*, Συλλογή 2007, σ. I-1519, σκέψη 29.

53. Υπόθ. C-420/07, *Αποστολίδης ν. Orams*, σκ. 45.

54. Υπόθ. C-420/07, *όπ.π.*, σκ. 70: «από τη δέκατη έκτη, τη δέκατη έβδομη και τη δέκατη όγδοη αιτιολογική σκέψη του κανονισμού 44/2001 προκύπτει ότι σκοπός του συστήματος ενδίκων μέσων το οποίο προβλέπει κατά της αναγνωρίσεως ή της εκτελέσεως μιας αποφάσεως είναι η εξισορρόπηση, αφενός, της αμοιβαίας εμπιστοσύνης στην απονομή της δικαιοσύνης εντός της Ενώσεως, η οποία δικαιολογεί την καταρχήν αυτοδίκαιη αναγνώριση και κήρυξη ως εκτελεστών των αποφάσεων που

Ενώ κατά τη Σύμβαση των Βρυξελλών κρίσιμη ήταν η νομότυπη επίδοση ή κοινοποίηση, η πρόνοια του Κανονισμού απαιτεί τον «ουσιαστικό σεβασμό των δικαιωμάτων άμυνας» του ερημοδικούντος⁵⁵. Προκειμένου δηλαδή να μην αναγνωριστεί η απόφαση, θα πρέπει το εισαγωγικό έγγραφο της δίκης ή άλλο ισοδύναμο έγγραφο να μην έχει επιδοθεί ή κοινοποιηθεί στον ερημοδικήσαντα εναγόμενο «εγκαίρως και κατά τέτοιον τρόπον ώστε να μπορεί να αμυνθεί»⁵⁶.

Η εξαίρεση ωστόσο του άρθρου 34(2) παύει να έχει εφαρμογή σε περίπτωση που ο εναγόμενος «δεν ανέλαβε την πρωτοβουλία να ασκήσει ένδικο μέσο κατά της ως άνω αποφάσεως ενώ μπορούσε να το πράξει»⁵⁷. Στην περίπτωση, όπως συνέβη στην υπόθεση *Orams*, στην οποία ο εναγόμενος πράγματι άσκησε ένδικο μέσο κατά της ερήμην εκδοθείσας αποφάσεως, και το ως άνω ένδικο μέσο τού παρέσχε τη δυνατότητα να ισχυρισθεί ότι το εισαγωγικό έγγραφο της δίκης ή το ισοδύναμο έγγραφο δεν του είχε επιδοθεί ή κοινοποιηθεί εγκαίρως και κατά τέτοιον τρόπον ώστε να μπορεί να αμυνθεί, καλύπτεται «κατά μείζονα λόγο» η προϋπόθεση του άρθρου 34(2)⁵⁸.

Δ. Εκτελεσιτότητα και δημόσια τάξη

Σύμφωνα με το άρθρο 34 σημ. 1 του Κανονισμού «απόφαση δεν αναγνωρίζεται αν [...] η αναγνώριση αντίκειται προφανώς στη δημόσια τάξη του κράτους αναγνωρίσεως». Η προφανής αντίθεση στη δημόσια τάξη του κράτους αναγνωρίσεως μπορεί επίσης, κατά το άρθρο 45, να προβληθεί ως λόγος μη εκτέλεσης κατά την άσκηση του ενδίκου μέσου

εκδίδονται σε ένα κράτος μέλος εντός άλλου κράτους μέλους, και, αφετέρου, του σεβασμού των δικαιωμάτων άμυνας, ο οποίος επιβάλλει τη δυνατότητα του εναγόμενου να ασκήσει ενδεχομένως ένδικο μέσο, που εξετάζεται κατ' αντιμωλία, κατά της κηρύξεως της εκτελεσιτότητας, εφόσον θεωρεί ότι στοιχειοθετείται ένας από τους λόγους μη εκτέλεσεως».

55. Βλ. Υπόθ. C-283/05, 14.12.2006, *ASML*, [2006] Συλλογή I-12041, σκ. 20, και Υπόθ. C-420/07, Αποστολίδης ν. *Orams* σκ. 74-75.

56. Υπόθ. C-420/07, όπ.π, σκ. 76.

57. Υπόθ. C-420/07, όπ.π, σκ. 77.

58. Υπόθ. C-420/07, όπ.π, σκ. 78-79.

του άρθρου 43 κατά της απόφασης κήρυξης εκτελεστότητας κατ'άρθρον 41⁵⁹.

1. Το εύρος της επιφύλαξης δημόσιας τάξεως

Το Δικαστήριο υπενθυμίζει πως, με δεδομένο το ότι αποτελούν «εμπόδιο στην επίτευξη ενός από τους θεμελιώδεις στόχους» του Κανονισμού, οι λόγοι μη αναγνώρισης αποφάσεων των Κρατών Μελών που αναφέρονται στο άρθρο 34 θα πρέπει να ερμηνεύονται στενά⁶⁰, η δε ρήτρα της δημόσιας τάξεως του άρθρου 34(1) πρέπει να τυγχάνει εφαρμογής «μόνο σε εξαιρετικές περιπτώσεις»⁶¹. Οι απαιτήσεις της δημόσιας τάξεως καθορίζονται από τα Κράτη μέλη «σύμφωνα με τις εθνικές τους αντιλήψεις» και όχι από το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, το οποίο ωστόσο οφείλει να «ελέγξει τα όρια» εντός των οποίων το δικαστήριο ενός κράτους μέλους μπορεί να εφαρμόσει την έννοια της δημόσιας τάξεως για να μην αναγνωρίσει απόφαση που προέρχεται από άλλο κράτος μέλος⁶². Συγκεκριμένα, αποκλείεται η αναθεώρηση επί της ουσίας της αλλοδαπής απόφασης: δεν μπορεί να αποτελέσει λόγο μη αναγνώρισης η εφαρμογή διαφορετικού κανόνα δικαίου απ'ό,τι θα εφάρμοζαν τα δικαστήρια του κράτους αναγνώρισεως, ενώ το δικαστήριο του κράτους αναγνώρισης δεσμεύεται από την εκτίμηση των νομικών και των πραγματικών περιστατικών από το δικαστήριο του κράτους προέλευσης⁶³. Η άρνηση αναγνώρισης ή εκτέλεσης λόγω εσφαλμένης εφαρμογής του εθνικού ή κοινοτικού δικαίου θα διακιν-

59. Κατ'άρθρα 41 επ. του Κανονισμού.

60. Υπόθ. C-420/07, *όπ.π.*, σκ. 55, με παραπομπή στις υποθέσεις C-414/92, *Solo Kleinmotoren*, 2.6.1994, [1994] Συλλογή I-2237, σκ. 20· 2000, C-7/98, *Krombach*, 28.3.2000, [2000] Συλλογή I-1935, σκ. 21, , C-38/98, *Renault*, 11.5.2000, [2000] Συλλογή I-2973, σκ. 26).

61. Υπόθ. C-420/07, *όπ.π.*, σκ. 55, με παραπομπή στις υποθέσεις 145/86, *Hoffmann*, 4.2.1988 [1998] Συλλογή 645, σκ. 21· Υπόθ. C-78/95, *Hendrikman και Feyen*, 10.10.1996, [1996] Συλλογή I-4943, σκ. 23· *Krombach*, σκ. 21· *Renault*, σκ. 26).

62. Υπόθ. C-420/07, *όπ.π.*, σκ. 56-57, με παραπομπή σε *Krombach*, σκ. 22-23, και *Renault*, σκ. 27-28.

63. Υπόθ. C-420/07, *όπ.π.*, σκ. 58, με παραπομπή σε *Krombach*, σκ. 36, και *Renault*, σκ. 29. Βλ. άρθρα 36, 45(2).

δύνει τον ίδιο τον σκοπό του Κανονισμού, πολλώ δε μάλλον που τα εθνικά συστήματα δικαστικής προστασίας, επικουρούμενα από τη διαδικασία προδικαστικής παραπομπής, παρέχουν στους διαδίκους επαρκή εγγύηση⁶⁴. Απαιτείται, αντιθέτως, να «προσक्रούει κατά τρόπο ανεπίτρεπτο» η αναγνώριση ή εκτέλεση της απόφασης, με την «κατάφωρη παραβίαση κανόνα δικαίου θεωρουμένου ως ουσιώδους στην έννομη τάξη του κράτους αναγνωρίσεως ή δικαιώματος αναγνωριζομένου ως θεμελιώδους στην εν λόγω έννομη τάξη»⁶⁵.

Το Δικαστήριο σημειώνει πως στην προκείμενη υπόθεση, κατά τις επισημάνσεις της πλευράς Αποστολίδη και των κυβερνήσεων Ελλάδας και Κύπρου, «δεν έγινε μνεία καμίας θεμελιώδους αρχής της εννόμου τάξεως του Ηνωμένου Βασιλείου την οποία θα μπορούσε να θίξει η αναγνώριση ή η εκτέλεση των επίμαχων αποφάσεων»⁶⁶ και κατά συνέπεια, ελλείψει τέτοιας αρχής, δεν χωρεί άρνηση αναγνωρίσεως ή εκτελέσεως [...] για τον λόγο ότι απόφαση που εξέδωσαν τα δικαστήρια ενός κράτους μέλους σχετικά με ακίνητο το οποίο κείται σε περιοχή του κράτους αυτού στην οποία η κυβέρνηση του εν λόγω κράτους δεν ασκεί αποτελεσματικό έλεγχο δεν μπορεί στην πράξη να εκτελεστεί στον τόπο όπου βρίσκεται το ακίνητο»⁶⁷.

2. Η εκτελεστικότητα στο κράτος μέλος προέλευσης ως προαπαιτούμενο

Ένα από τα επιχειρήματα κατά της αναγνώρισης και εκτέλεσης της απόφασης είναι πως αντίκειται στην *de facto* κατάσταση και δεν θα μπορούσε ποτέ να εκτελεστεί στην ίδια την Κύπρο. Το Δικαστήριο εξέτασε το ζήτημα που προκύπτει κατά το άρθρο 38(1)⁶⁸, σύμφωνα με το οποίο προϋπόθεση για την εκτέλεση μιας απόφασης των δικαστηρίων κράτους μέλους σε άλλο κράτος μέλος είναι να είναι η απόφαση

---

64. Υπόθ. C-420/07, *όπ.π.*, σκ. 60.

65. Υπόθ. C-420/07, *όπ.π.*, σκ. 59, *Krombach*, σκ. 37, *Renault*, σκ. 30.

66. Υπόθ. C-420/07, *όπ.π.*, σκ. 61.

67. Υπόθ. C-420/07, *όπ.π.*, Σκ. 62.

68. Άρθρο 38(1): «Αποφάσεις που εκδόθηκαν και είναι εκτελεστές σε κράτος μέλος εκτελούνται σε άλλο κράτος μέλος, αφού κηρυχθούν εκεί εκτελεστές, με αίτηση κάθε ενδιαφερομένου».

αυτή εκτελεστή και στο κράτος μέλος προέλευσης⁶⁹. Στην προκειμένη περίπτωση, πρόκειται για εκτελεστές αποφάσεις⁷⁰. «Το γεγονός ότι οι αιτούντες ενδέχεται να συναντούσαν δυσκολίες στην εκτέλεση των επίμαχων αποφάσεων στο βόρειο τμήμα δεν μπορεί να τους στερήσει την εκτελεστότητά τους και, ως εκ τούτου δεν εμποδίζει τα δικαστήρια του κράτους μέλους εκτελέσεως να κηρύξουν εκτελεστές τις αποφάσεις αυτές»⁷¹.

IV. Πορίσματα

Με τα λόγια του μεγάλου νικητή, «επικράτησε το ανθρώπινο δικαίωμα της ιδιοκτησίας. Επειδή στην Ε.Ε. υπάρχουν νόμοι και θεσμοί που πρέπει να εφαρμόζονται για όλους»⁷². Η νομικοπολιτική σημασία της απόφασης για την Κυπριακή υπόθεση υπερκέρασε το γεγονός ότι η υπόθεση κερδήθηκε ως υπόθεση ευρωπαϊκού ιδιωτικού διεθνούς δικαίου. Στην πραγματικότητα, θα πρέπει να ειπωθεί υπό το τριπλό πρίσμα: της υπεράσπισης των εμπραγμάτων δικαιωμάτων των εκτοπισθέντων, της δικαστικής διεκδίκησης από ιδιώτες δημοσίων αξιώσεων και του αναδυόμενου ευρωπαϊκού δικαστικού χώρου.

Πρώτον, η απόφαση του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης δεν έκρινε τα εμπράγματα δικαιώματα των Ελληνοκυπρίων προσφύγων, αλλά επέτρεψε απλώς την εκτέλεση της σχετικής Κυπριακής απόφασης – ή για την ακρίβεια, επέβαλε στα Αγγλικά δικαστήρια την εκτέλεση της Κυπριακής απόφασης. Αδιαμφισβήτητα, η επιτυχής έκβαση της υπόθεσης *Orams* επέτυχε στο να ανακόψει το κύμα «εποικισμού» ελληνοκυπριακών ιδιοκτησιών από αλλοδαπούς υπηκόους, ειδικά εκείνους που προέρχονται από κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Δεν πρόκειται ωστόσο για νίκη επί της ουσίας των εμπραγμάτων δικαιωμάτων, όπως οι μεγάλες αποφάσεις του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Ανθρωπί-

69. Υπόθ. C-420/07, *όπ.π.*, σκ. 66, με παραπομπή στην Υπόθ. C-267/97, 29.4.1999, *Coursier*, [1999] Συλλογή I-2543, σκ. 23.

70. Υπόθ. C-420/07, *όπ.π.*, σκ. 69.

71. Υπόθ. C-420/07, *όπ.π.*, σκ. 70.

72. Συνέντευξη Μελέτη Αποστολίδη, *όπ.π.*

νων Δικαιωμάτων. Πρακτικά, η δυνατότητα επανάληψης παρόμοιου εγχειρήματος θα είναι περιορισμένη: η επίδοση στα κατεχόμενα έχει καταστεί ποινικό αδίκημα του ψευδοκράτους⁷³.

Πέραν της πολιτικής διάστασης, η υπόθεση *Orams* αφορά τη σύγκρουση μεταξύ δύο διαφορετικών ομάδων δικαιούχων εμπραγμάτων δικαιωμάτων: των αρχικών ιδιοκτητών της ακίνητης περιουσίας, και των νέων διεκδικητών, που ισχυρίζονται πως απέκτησαν καλόπιστα εμπράγματα δικαιώματα στο τέλος μιας αλυσίδας μεταβιβάσεων που εξαφανίζουν τα ίχνη του αρχικού κυρίου, που επικαλούνται την οικονομική τους συνεισφορά στην ανάπτυξη της επίδικης ιδιοκτησίας, και ενίοτε, με αφελή θρασύτητα σημειώνουν, όπως η Linda Orams στον Μελέτη Αποστολίδη, πως αυτά είναι «παλιά ιστορία». Ο χρόνος σίγουρα δεν λειτουργεί υπέρ των εμπραγμάτων αξιώσεων των εκτοπισθέντων, αλλά το ζήτημα δεν είναι μόνο θέμα χρηματικής αποζημίωσης και δεν πρόκειται να επιλυθεί μόνο με όρους αστικού δικαίου.

Δεύτερον, η παρέμβαση ιδιωτών μπορεί να είναι ιδιαίτερα χρήσιμη. Συνάδει με τις αντιλήψεις περί πολιτικού φιλελευθερισμού και κοινωνίας των πολιτών, και επιτρέπει την απονομή δικαιοσύνης χωρίς το εμπόδιο που συχνά θέτουν πολιτικές ανάγκες και σκοπιμότητες. Ενέχει όμως και κινδύνους: ο ιδιώτης αργά ή γρήγορα θα βρεθεί να επιδιώκει είτε το δικό του, προσωπικό συμφέρον σε αντίθεση με το γενικότερο, είτε το γενικότερο συμφέρον αλλά με την μέθοδο που εκείνος κρίνει σκόπιμο, σε αντιδιαστολή ενίοτε με τη συντεταγμένη πολιτεία. Είναι σημαντικό να υπάρχει συντονισμός, ενότητα και καλή νομική συμβουλή: οι μεγαλύτερες επιτυχίες στην ιστορία των δικαστικών διεκδικήσεων του Κυπριακού βοηθήθηκαν σημαντικά από την κινητοποίηση και συλλογική δράση ικανών νομικών⁷⁴. Η ιδιωτική πρωτοβουλία

---

73. “Κίνδυνος φυλάκισης για τους επιδότες”, Συνέντευξη Αλέκου Μαρχίδη στον Παναγιώτη Τσαγγάρη, <<http://www.alitheiaportal.com/alitheia/koinonia/upothese-orams-kindunos-phulakises-gia-tous-epidotes.html>>.

74. Χαρακτηριστικό παράδειγμα η υπόθεση Λοϊζίδου, και άλλες, στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Εξίσου ενδιαφέρον, ωστόσο, ειδικά από την οπτική του ιδιωτικοδιεθνολόγου, είναι η υπόθεση των ψηφιδωτών της Κανακαριάς. Βλ. ιδίως *Autocephalus Greek Orthodox Church of Cyprus v. Goldberg*, 917 F.2d 278

στη διεκδίκηση πολιτικών στόχων απεδείχθη άλλοτε χρήσιμη άλλοτε επιβλαβής. Αυτό που θα πρέπει να κρατήσουμε είναι η ευρηματικότητα των νομικών παραστατών στην αναζήτηση νέων βάσεων αξιώσεων αλλά και νέων θεσμών για την επίλυση διαφορών.

Τρίτον, ο καθοριστικός παράγοντας ήταν η εσωτερική λογική του Ευρωπαϊκού δικαιοδοτικού οικοδομήματος. Με αφετηρία την πάλαι ποτέ Σύμβαση των Βρυξελλών, μετά την κοινοτικοποίηση των δράσεων πολιτικής δικαιοσύνης έχει δημιουργηθεί ένας *ευρωπαϊκός δικαστικός χώρος* (*espace judiciaire européen*) με ενιαίους κανόνες περί δικαιοδοσίας και εφαρμοστέου δικαίου, ομογενοποίηση θεσμών της πολιτικής δικονομίας, ελεύθερη διακίνηση δικαστικών αποφάσεων και εκτελεστών τίτλων, και ποικίλους θεσμούς συνεργασίας μεταξύ δικαιοδοτικών και άλλων οργάνων των κρατών μελών.

Το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης λειτουργεί ως Ηρακλής του Ευρωπαϊκού δικαστικού χώρου. Το Δικαστήριο του Λουξεμβούργου αποτελεί τον θεματοφύλακα της ευρωπαϊκής ενοποίησης. Η πρόσφατη ειδικά νομολογία του σε θέματα διεθνούς δικαιοδοσίας και αναγνώρισης αποφάσεων έχει ακρωτηριάσει «αποσχιστικούς» θεσμούς του κοινοδικαίου (όπως το *forum non conveniens*, *anti-suit injunctions*) αλλά και όλων των δικαίων (με τον έλεγχο και περιορισμό του εύρους της ρήτηρας δημοσίας τάξεως) προκειμένου να ενισχυθεί η ασφάλεια δικαίου εντός του χώρου, και να κατοχυρωθούν τα εξωτερικά του σύνορα. Από θεωρητική οπτική, το ΔΕΚ προσεγγίζει τα ζητήματα ιδιωτικού διεθνούς δικαίου φορμαλιστικά, και υπό το πρίσμα της οικοδόμησης μιας ευρωπαϊκής έννομης τάξης. Ωστόσο, η προσέγγιση αυτή παρέσχε στο ΔΕΚ το οπλοστάσιο και τις αντιστάσεις σε πολιτικές πιέσεις που απαιτήθηκαν για την απόφαση *Orams*.

(7th Cir. 1990) (με την καθοριστική συμβολή του καθηγητή Συμεών Συμεωνίδη, αλλά και την αρωγή του καθηγητή του Harvard Arthur von Mehren). Βλ. περαιτέρω Symeon C. Symeonides, "On the Side of the Angels: Choice of Law and Stolen Cultural Property" in *Private Law in the International Arena: Liber Amicorum Kurt Siehr* (TMC Asser Press, 2000), 747-761.

ENOTHTA TPITH

Κατανομή αρμοδιοτήτων μεταξύ του Ομοσπονδιακού Κράτους και των επιμέρους Κρατών σε θέματα εξωτερικών σχέσεων

Αντώνη Μπρεδήμα
Καθηγητή Διεθνούς Δικαίου
Πανεπιστημίου Αθηνών

I. Εισαγωγή

Είναι γνωστό ότι ένα από τα θέματα που αποτελούν αντικείμενο συζητήσεων και διαπραγματεύσεων στην Κύπρο ανάμεσα στις δύο κοινότητες είναι αυτό της κατανομής των αρμοδιοτήτων ανάμεσα στην κεντρική κυβέρνηση (το ομοσπονδιακό κράτος) και στα συνιστώντα μέρη του (τα ομόσπονδα κράτη). Ενώ είναι, λίγο-πολύ, γνωστές οι μέχρι σήμερα προτάσεις εκατέρωθεν¹, δεν γνωρίζουμε, για την ώρα,

---

1. Βλ. Κ. Αδάμ, Κύπρος: Εξωτερική πολιτική και «συνιστώντα κράτη», *Ελευθεροτυπία*, 12.1.2010, σελ. 6-7. Σύμφωνα με το δημοσίευμα αυτό, που, όπως αναφέρει, στηρίζεται σε επίσημα έγγραφα της ελληνοκυπριακής και τουρκοκυπριακής πλευράς, στο θέμα των εξωτερικών σχέσεων, περιλαμβανομένης και της σύναψης των διεθνών συνθηκών παρατηρούνται σημεία σύγκλισης, αλλά και διαφοροποίησης. Συγκεκριμένα, **πρώτο**: «Οι εξωτερικές σχέσεις είναι ομοσπονδιακή αρμοδιότητα και λειτουργία. Αυτή η αρμοδιότητα πρέπει να ασκείται με τέτοιο τρόπο ώστε η Κύπρος να μπορεί να μιλά και να ενεργεί με μια φωνή διεθνώς. Τα συνιστώντα κράτη θα συνεργάζονται μεταξύ τους και με την ομοσπονδιακή κυβέρνηση και θα συμμετέχουν στη διαμόρφωση και την εφαρμογή πολιτικής για τις εξωτερικές σχέσεις, επί ζητημάτων που εμπίπτουν εντός της αρμοδιότητάς τους, σύμφωνα με τις διατάξεις μιας Συμφωνίας Συνεργασίας, η οποία προβλέπει μια περαιτέρω διαδικασία της διαβούλευσης της ομοσπονδίας με τις ομοσπονδιακές περιοχές επί ζητημάτων που εμπίπτουν εντός των αρμοδιοτήτων της ομοσπονδίας».

Δεύτερο: «Τα συνιστώντα κράτη θα έχουν το δικαίωμα να συνάπτουν διεθνώς συμφωνίες επί ζητημάτων των αρμοδιοτήτων τους».

Τρίτο: «Οι ομόσπονδες περιοχές/συνιστώσες πολιτείες θα συμμετέχουν στη διατύπωση και εφαρμογή της πολιτικής αναφορικά με τις εξωτερικές σχέσεις, περιλαμβανομένων των σχέσεων με την Ε.Ε.». «Το δικαίωμα αυτό θα υπάρχει μόνο σε θέματα που εμπίπτουν στις αρμοδιότητες των ομόσπονδων περιοχών. Οι συνιστώσες πολιτείες θα συμμετέχουν στη διατύπωση, διαμόρφωση και εφαρμογή πολιτικής

ποιο θα είναι το συγκεκριμένο αποτέλεσμα, και αν θα είναι το ίδιο με αυτό που προβλεπόταν στο Σχέδιο Annan, ή αν θα υπάρξουν αποκλίσεις και προς ποια κατεύθυνση.

Το θέμα της κατανομής των αρμοδιοτήτων δεν είναι νέο. Έχει τεθεί στο πλαίσιο όλων των ομοσπονδιακών κρατών, ξεκινώντας από το Σύνταγμα των ΗΠΑ του 1787 και περνώντας σε μια σειρά από χώρες, κατά κανόνα ανεπτυγμένες, όπως ο Καναδάς, η Αυστραλία, η Γερμανία, το Βέλγιο, η Ελβετία, η Ιταλία, η Αυστρία, αλλά και άλλες όπως η Ρωσική Ομοσπονδία ή η πρώην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γιου-

---

για τις ομοσπονδιακές εξωτερικές σχέσεις, περιλαμβανομένων αυτών της Ευρωπαϊκής Ένωσης».

Τέταρτο: «Η εφαρμογή των προνοιών του Συντάγματος αναφορικά με τις εξωτερικές σχέσεις θα ρυθμίζεται από μια Συμφωνία Συνεργασίας μεταξύ της ομοσπονδιακής κυβέρνησης και των ομόσπονδων περιοχών συνιστωσών πολιτειών. Τα θέματα που συνδέονται με τις εξωτερικές σχέσεις της Κύπρου θα ρυθμίζονται από ομοσπονδιακό νόμο». Θα υπάρχει ένα υπουργείο-τμήμα εξωτερικών σχέσεων το οποίο θα περιλαμβάνει τη διπλωματική υπηρεσία και άλλους αξιωματούχους που υπηρετούν στο υπουργείο και στο εξωτερικό. Ο ομοσπονδιακός νόμος θα καθορίζει την οργάνωση εξουσίας και τα καθήκοντα του υπουργείου. Ο διορισμός και η ανάκληση αρχηγού αποστολής θα γίνεται από το υπουργικό Συμβούλιο μετά από πρόταση μέλους του Συμβουλίου που είναι υπεύθυνο για τις εξωτερικές σχέσεις... Ο Αρχηγός και ο βοηθός αρχηγός Αποστολής δεν θα προέρχονται από την ίδια ομόσπονδη περιοχή/συνιστώσα πολιτεία».

Εκεί που παρατηρείται απόκλιση ανάμεσα στις δύο πλευρές είναι στο θέμα των σχέσεων των συνιστωσών πολιτειών με τις δύο εγγυήτριες Δυνάμεις (Τουρκία, Ελλάδα). Η μεν ελληνοκυπριακή εισηγείται ότι «Η Κύπρος, οφείλει να διατηρήσει ειδικούς δεσμούς φιλίας με την Ελλάδα και την Τουρκία και να τους αποδώσει καθεστώς προνομιακού συνεταιρίου, στο βαθμό που αυτό είναι συμβατό με τις υποχρεώσεις της ως κράτος-μέλος της Ε.Ε». Για την τουρκοκυπριακή πλευρά, αυτό το προνομιακό καθεστώς θα ισχύει για «όλες τις συμφωνίες οποιασδήποτε φύσης. Αυτή η αντιμετώπιση θα είναι συμβατή με τις υποχρεώσεις της Κύπρου έναντι της Ε.Ε.».

Επίσης κατά την ελληνοκυπριακή πλευρά «Οι ομόσπονδες περιοχές δύνανται να συνάπτουν διεθνείς συμφωνίες μόνο σε πολιτιστικά και εμπορικά θέματα: και εφόσον «είναι συμβατές με τη συμμετοχή της Κύπρου στην Ε.Ε.». Αντίθετα για την τουρκοκυπριακή πλευρά: «Η σύναψη διεθνών συμφωνιών θα διεξάγεται με βάση τις ακόλουθες αρχές: οι συνιστώσες πολιτείες έχουν το δικαίωμα να συνάπτουν διεθνείς συμφωνίες με άλλα κράτη, διεθνείς οργανισμούς και υποοντότητες σε όλα τα ζητήματα της σφαίρας των αρμοδιοτήτων τους. Τέτοιες συμφωνίες πρέπει να είναι συμβατές με τη συμμετοχή της Κύπρου στην Ε.Ε...».

γκοσλαβίας². Οι λύσεις οι οποίες δίδονται στα επιμέρους θέματα των εξωτερικών σχέσεων ποικίλλουν από το ένα στο άλλο ομοσπονδιακό κράτος, και αυτό είναι πλήρως κατανοητό, στο βαθμό που παρουσιάζουν διαφορετικά ιστορικά, κοινωνικά και πολιτικά χαρακτηριστικά και ακολουθούν διαφορετικές οδούς εξέλιξης. Όπως θα διαπιστώσουμε στη συνέχεια, άλλες ρυθμίσεις για την κατανομή υιοθετούνται στο πλαίσιο ομοσπονδιακών κρατών, όπως οι ΗΠΑ, Ελβετία, Γερμανία και άλλες στο πλαίσιο ομοσπονδιακών κρατών, όπως ο Καναδάς και το Βέλγιο, όπου η ύπαρξη εθνοτικών διαφοροποιήσεων και εντάσεων έχει επιβάλει μια διαφορετική, εν πολλοίς, κατανομή αρμοδιοτήτων.

Το θέμα της κατανομής αφορά μια σειρά από επιμέρους τομείς των εξωτερικών σχέσεων των ομοσπονδιακών κρατών, όπως ιδιαίτερα της *ικανότητας σύναψης διεθνών συνθηκών* (treaty-making capacity), της *διεθνούς αντιπροσώπευσης*, των *θαλασσιών ζωνών κ.ά.* Επιτρέψτε μου να περιορίσω την ανάπτυξη του θέματός μου –εξαιτίας του περιορισμένου χρόνου που έχω στη διάθεσή μου –στα δύο πρώτα ζητήματα (*διεθνείς συνθήκες και διεθνής αντιπροσώπευση*), τα οποία εξάλλου, κατά τη γνώμη μου, είναι τα σημαντικότερα για το εξεταζόμενο θέμα.

II. Η ικανότητα σύναψης διεθνών συνθηκών

1) Η κατανομή στο πλαίσιο «κλασικών» ομοσπονδιακών κρατών (Γερμανία, ΗΠΑ, Ελβετία)

Η ικανότητα αυτή αποτελεί το κατ' εξοχήν όχημα για τη διεξαγωγή της εξωτερικής πολιτικής. Στα ομοσπονδιακά κράτη όπου έχει παραχωρηθεί ρητώς, εκ του Συντάγματος, οποιαδήποτε ικανότητα σύναψης διεθνών συνθηκών στα συνιστώντα κράτη, η κεντρική κυβέρνηση διατηρεί, κατά κανόνα, το δικαίωμα επίβλεψης, δικαίωμα που περιλαμβάνει και τον έλεγχο της σκοπιμότητας.

---

2. Βλ. R. Dehousse, *Fédéralisme et relations internationales. Une réflexion comparative*, Bruxelles, 1991. Y. Lejeune, *Le statut international des collectivités fédérées*, Paris, 1984.

Στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας, λ.χ., ο θεμελιώδης Νόμος ρητώς εκχωρεί στα Länder τη δυνατότητα να συνάπτουν διεθνείς συνθήκες με τρίτα κράτη, στο βαθμό που έχουν την εξουσία να νομοθετούν για τα ίδια θέματα στο εσωτερικό δίκαιο. Υπάρχει δηλαδή μια αντιστοιχία ανάμεσα στις εσωτερικές και εξωτερικές αρμοδιότητες³. Θα πρέπει όμως να γίνει μια διάκριση ανάμεσα στις αποκλειστικές νομοθετικές αρμοδιότητες των συστατικών κρατών και τις συντρέχουσες αρμοδιότητες, δηλαδή αυτές όπου συνυπάρχουν, στο εσωτερικό δίκαιο, οι νομοθετικές αρμοδιότητες της κεντρικής κυβέρνησης και των συστατικών κρατών. Όσον αφορά τις συντρέχουσες αρμοδιότητες, τα συστατικά κράτη (Länder) μπορούν να συνάπτουν διεθνείς συνθήκες μόνο στο βαθμό που δεν το έχει κάνει η κεντρική κυβέρνηση⁴. Σε σχέση με τις αποκλειστικές αρμοδιότητες των συστατικών κρατών, αυτές ασκούνται, όπως το λέει και το όνομά τους, από τα κράτη αυτά κατά τρόπο αποκλειστικό, όμως παραμένει ασαφές αν, και σε ποιο βαθμό αποκλείεται η ικανότητα σύναψης των διεθνών συνθηκών από την κεντρική Κυβέρνηση⁵. Για να αποφευχθούν ενδεχομένως συγκρούσεις ανάμεσα στις δύο πλευρές, υπογράφηκε το 1957 μια συμφωνία *modus vivendi* (Συμφωνία κυρίων), που επιτρέπει στην κεντρική κυβέρνηση να συνάπτει οποιαδήποτε διεθνή συνθήκη, ανεξάρτητα από τη συνταγματική κατανομή των αρμοδιοτήτων, ενώ, παράλληλα, η κεντρική κυβέρνηση θα πρέπει να διαβουλευτεί με τα συστατικά κράτη για θέματα που τα ενδιαφέρουν άμεσα, προτού η χώρα προχωρήσει στη σύναψη της διεθνούς συνθήκης⁶. Πέραν όμως αυτού του συμβιβαστικού σχήματος, η κεντρική κυβέρνηση έχει, εκ του Συντάγματος, το δικαίωμα να δίδει την έγκρισή της για κάθε διεθνή

---

3. Άρθρο 32, 3.

4. A. Alen, P. Peeters, Federal Belgium within the international legal order: theory and practice, στο: K. Wellens (ed.), *International law theory and practice, Essays in honour of Eric Suy*, The Hague, 1998, σελ. 137.

5. Ibid. R. Dehousse, ό.π., σελ. 217 επ.

6. Πρόκειται για το «Lindau Agreement». Βλ. I. Seidl-Hohenveldern, I. Rapport allemand, στο: «Les Etats fédéraux dans les relations internationales», *Actes du Colloque de Bruxelles*, 26-27 février 1982, Bruxelles, σελ. 10 επ.

συνθήκη που θέλουν να συνάψουν τα συστατικά κράτη. Πρόκειται για μια καθαρή περίπτωση δικαιώματος αρνησικυρίας (veto), που μπορεί να θεωρηθεί ότι συνιστά κατάχρηση μόνο όταν η κεντρική κυβέρνηση αρνείται συστηματικά τη σύναψη διεθνών συνθηκών από τα Länder⁷.

Στις ΗΠΑ, τα συνιστώντα κράτη (States) δεν διαθέτουν οποιαδήποτε ικανότητα σύναψης διεθνών συνθηκών (άρθρο 1, sect. 10)⁸, κανόνας που επιβεβαιώθηκε επανειλημμένως από το Ανώτατο Δικαστήριο⁹. Από την άλλη πλευρά, το ίδιο το Αμερικανικό Σύνταγμα, απαγορεύει στα States να συνάπτουν διεθνείς συμφωνίες (agreements και compacts) με τρίτα κράτη χωρίς τη συγκατάθεση του Κογκρέσου¹⁰. Υπάρχει δηλαδή η δυνατότητα σύναψης διεθνών συμφωνιών (που δεν φαίνεται να αποτελούν διεθνείς συνθήκες) από τα States, αλλά και εδώ ο έλεγχος του κεντρικού ομοσπονδιακού οργάνου είναι αποφασιστικός¹¹. Το καθεστώς δηλαδή της κατανομής που επικρατεί στις ΗΠΑ είναι αυστηρότερο του Γερμανικού, υπέρ της κεντρικής κυβέρνησης.

Στην Ελβετία προβλέπεται στο Σύνταγμα ρητώς η ικανότητα σύναψης διεθνών συνθηκών από τα συνιστώντα κράτη (Cantons). Προσδιορίζεται όμως ότι τα καντόνια έχουν τέτοια ικανότητα σε σχέση μόνο με ορισμένα θέματα που αναφέρονται στις εσωτερικές τους αρμοδιότητες, όπως λ.χ. οι οικονομικές υποθέσεις, οι συγκοινωνίες με γειτονικά κράτη και τα θέματα της αστυνομίας¹². Από την άλλη όμως πλευρά, η ομοσπονδιακή Κυβέρνηση μπορεί να συνάπτει διεθνείς συνθήκες στα

7. Ibid.

8. "No state shall enter into any treaty, alliance, or confederation".

9. *Missouri v. Holland*, 252 US. 416 (1920).

10. Άρθρο 1, 10: "No State shall, without the consent of the Congress... enter into any Agreement or Compact with another state, or with a foreign power".

11. Όπως έχει επισημανθεί "There is no constitutional limits on the scope and contents of compacts, so that Congress has full discretion to decide whether or not to approve any compact that is submitted to it". A. Alen, P. Peeters, ό.π., σελ. 138.

12. Άρθρο 9: "Exceptionnellement, les cantons conservent le droit de conclure avec les Etats étrangers, des traités sur des objets concernant l'économie publique, les rapports du voisinage et de police". Βλ. αναλυτικά: J. Monnier, *Les principes et les règles constitutionnels de la politique étrangères suisse*, Lausanne, 1986, σελ. 162 επ.

ίδια ακριβώς θέματα, ενώ μπορεί να ασκήσει βέτο σε σχέση με οποιαδήποτε πρωτοβουλία των καντονίων για σύναψη διεθνούς συνθήκης αν κρίνει ότι αυτό δικαιολογείται για τους εξής λόγους: α) υπάρχει αντίθεση με το Σύνταγμα, β) αντίκειται στο εθνικό συμφέρον, και γ) ζημιώνει τα άλλα καντόνια. Επί πλέον –και αυτό αποτελεί ένα σημαντικό περιορισμό στην ικανότητα των καντονίων να συνάπτουν διεθνείς συνθήκες - η Ομοσπονδιακή Κυβέρνηση μπορεί να θεωρήσει ότι μια τέτοια συνθήκη, και για οποιονδήποτε λόγο, έχει μια πολιτική πλευρά¹³.

2) Η κατανομή αρμοδιοτήτων στο πλαίσιο ομοσπονδιακών κρατών με εθντικές εντάσεις: η περίπτωση του Καναδά και του Βελγίου

Η κατηγορία αυτή ομοσπονδιακών κρατών ενέχει ιδιαίτερη σημασία, στο βαθμό που τα προβλήματα σχέσεων μεταξύ των συστατικών μερών είναι πολλές φορές έντονα, ή και οξυμένα, ενώ είναι προφανής η «συγγένεια» που παρουσιάζουν με μια μελλοντική ρύθμιση του Κυπριακού. Χαρακτηριστικό και των δύο αυτών ομοσπονδιακών κρατών, ως προς την ικανότητα σύναψης διεθνών συνθηκών, είναι ότι υπάρχει μια σχετικά σαφής κατανομή αρμοδιοτήτων ανάμεσα στην Ομοσπονδία και τα συνιστώντα κράτη, έτσι ώστε να μπορεί να μιλά κανείς για τη θεωρία των «υδατοστεγών διαμερισμάτων» (compartiments étanches)¹⁴.

α) Στον Καναδά, και μέχρι τις εντάσεις της δεκαετίας του 1960 μεταξύ του Κεμπέκ και της Ομοσπονδιακής Κυβέρνησης, η πρωτοκαθεδρία της Ομοσπονδίας ως προς τις διεθνείς συνθήκες δεν αμφισβητείτο.

---

13. Άρθρο 9: “...néanmoins ces traités ne doivent pas contenir de contraires à la Confédération ou aux droits d’autres cantons”. Θα πρέπει πάντως να επισημανθεί ότι το κείμενο δεν αναφέρεται στο Σύνταγμα καθεαυτό, αλλά στη Συνομοσπονδία (Confédération) που σημαίνει ότι οι συνθήκες που μπορούν να συνάψουν τα καντόνια θα πρέπει να είναι συμβατές όχι μόνο με το θετικό ελβετικό δίκαιο αλλά και με συμφέροντα της Ελβετίας· συμφέροντα προς τα έξω (au dehors) κατ’ αρχάς, αλλά και γενικά συμφέροντα της χώρας. Βλ. Monnier, ό.π., σελ. 166. Για άλλους, η έκφραση “contraire à la Confédération” αναφέρεται μόνο στις συμφωνίες πολιτικού περιεχομένου. Βλ. Y. Lejeune, ό.π.

14. Για τη θεωρία αυτή, βλ. αναλυτικά R. Dehousse, ό.π., σελ. 33 επ.

Αυτή όμως η κατανομή αφορούσε όχι την ίδια τη σύναψη των διεθνών συνθηκών, αφού αυτή γινόταν από τη Βρετανική Αυτοκρατορία, αλλά την εφαρμογή των διεθνών υποχρεώσεων που προέκυπταν από τις συνθήκες αυτές. Το πνεύμα δηλαδή της ρύθμισης αυτής ήταν ότι στις διεθνείς συνθήκες την αποκλειστική αρμοδιότητα είχε το Ομοσπονδιακό Κοινοβούλιο¹⁵. Αυτό όμως δεν επιβεβαιώθηκε από την μεταγενέστερη καναδική νομολογία –παρ’ ότι ασκήθηκε έντονη κριτική από μέρους της θεωρίας¹⁶. Σύμφωνα με τη νομολογία αυτή, όταν η εφαρμογή μιας διεθνούς συνθήκης απαιτεί νομοθετική παρέμβαση, αρμόδια προς τούτο όργανα είναι τα αρμόδια *in foro domestico*, έτσι ώστε να μην επέλθουν ανατροπές στην κατανομή των αρμοδιοτήτων¹⁷. Επιλέχθηκε δηλαδή η αρχή της διατήρησης της ισορροπίας μεταξύ κέντρου και περιφέρειας. Στο πολιτικό επίπεδο, η αυτόνομη δράση του Κεμπέκ, αρχίζοντας από τη δεκαετία του 1960, υπήρξε προϊόν τόσο εσωτερικών (ενδοκαναδικών) διεργασιών, όσο και εξελίξεων στη διεθνή σκηνή όπως η περίφημη αναφώνηση του στρατηγού De Gaulle “*Vive le Quebec libre*”¹⁸ αλλά και το κύμα ανεξαρτητοποίησης των αφρικανικών αποικιακών εδαφών¹⁹. Σ’ αυτή την εξέλιξη συνέβαλε και το γεγονός της εδαφικότητας των εθνικών ομάδων –όπως συνέβη, εξάλλου, και με το Βέλγιο- και σε αντίθεση με ΗΠΑ και Αυστραλία, όπου, παρά την έντονη μετανάστευση, δεν υπήρξαν κεντρόφυγες εθνοτικές τάσεις²⁰.

15. Ό.π., σελ. 34 επ.

16. Ό.π., σελ. 36 επ.

17. Βλ. *Attorney-General of Canada v. Attorney General of Ontario*, 1937, A.C. 326, σελ. 351 επ. Αυτή η πιο πρόσφατη απόφαση βασίστηκε στην απόφαση του Privy Council (1932). *In re regulation and control of aeronautics in Canada*, 1932, A.C. 54.

18. Βλ. J. Charpentier, *Pratique française du droit international*, *Annuaire Français de Droit International*, 1967, σελ. 882 επ. Ας σημειωθεί ότι, εκτός από τη φράση αυτή του στρατηγού De Gaulle ο τελευταίος επέβαλε, μετά την επίσκεψή του στο Κεμπέκ (1967) διετή απαγόρευση στα μέλη του Υπουργικού Συμβουλίου της Γαλλίας να επισκέπτονται την Ottawa. Βλ. E. McWhinney, *Canadian Federalism and the foreign affairs and treaty power. The impact of Quebec’s “quiet revolution”*, *Canadian Yearbook of International Law*, 1969, σελ. 28 επ.

19. Βλ. σχετικά A. Rigo Sureda, *The evolution of the right of self-determination. A study of the United Nations practice*, Leiden 1973.

20. Για την περίπτωση της Αυστραλίας και πώς η έλλειψη εθνοτικών συγκρούσεων

Θα πρέπει να επισημανθεί επίσης ότι οι κεντρόφυγες εθνοτικές τάσεις οφείλονται σε σημαντικό βαθμό και στην κοινωνική και οικονομική διαφοροποίηση των επί μέρους συνιστώντων κρατών, και ιδιαίτερα μεταξύ των αγγλόφωνων states και του Κεμπέκ²¹.

Έτσι, στη θέση των υδατοστεγών διαμερισμάτων ως προς τις διεθνείς σχέσεις, που ευνοεί την συγκεντρωτικότητα των σχέσεων αυτών υπέρ του κεντρικού κράτους, προωθήθηκε η αρχή της *παράλληλότητας των εσωτερικών και εξωτερικών σχέσεων*, δηλαδή ότι το συνιστόν κράτος μπορεί να συνάπτει διεθνείς συνθήκες στα θέματα για τα οποία έχει, κατά το Σύνταγμα, την ικανότητα να νομοθετεί²². Στον Καναδά, ο συνδυασμός ασαφών συνταγματικών διατάξεων ή και η έλλειψη τέτοιων διατάξεων, με την ανάδυση ισχυρών κεντρόφυγων πιέσεων, κατέληξαν σ' ένα μεικτό σύστημα όπου τα συνιστώντα κράτη έχουν, καταρχήν, το δικαίωμα σύναψης μιας διεθνούς συνθήκης με τρίτα κράτη, με παράλληλη έγκριση από την ομοσπονδιακή Βουλή²³. Το σύστημα αυτό στοχεύει, αφενός στο να νομιμοποιήσει συνταγματικά τη δράση των συνιστώντων μερών, αλλά και ιδιαίτερα να καθησυχάσει το τρίτο κράτος ότι η συγκεκριμένη διεθνής συνθήκη έχει γίνει δεκτή από τις ομοσπονδιακές Αρχές²⁴. Η τεχνική δε που χρησιμο-

---

αντανακλάσθηκε στη νομολογία των εκεί δικαστηρίων, βλ. R. Dehousse, ό.π., σελ. 33 επ. Για μια αντίστοιχη κατάσταση στις ΗΠΑ, και σε αντίθεση με τη θεωρία, βλ. E. Zoller, *Aspects internationaux du droit constitutionnel. Contribution à la theorie de la federation d'Etats*, *Recueil des Cours de l'Academie de Droit International*, v. 294, 2002, σελ. 70 επ.

21. Για τον στρατηγό De Gaulle “Il a noté chez les Français Canadiens la conviction unanime après un siècle d’oppression qui suivit pour eux la conquête anglaise, un second siècle écoulé sous le systeme défini par l’Acte de l’ “Amerique du Nord britannique” de 1867, ne leur avait pas assuré, dans leur propre pays, la liberté, l’égalité et la fraternité” J. Charpentier, ό.π., σελ. 883. Η διαφοροποίηση στο οικονομικό και κοινωνικό επίπεδο αποτέλεσαν στο παρελθόν, αλλά και πιο πρόσφατα, ένα λόγο σημαντικό της διάλυσης ομοσπονδιακών κρατών, όπως του Πακιστάν (1971). Βλ. Α. Μπρεδήμα, *Αυτοδιάθεση και απόσχιση κρατών στο πλαίσιο των Ηνωμένων Εθνών, Διεθνές Δίκαιο και Διεθνής Πολιτική*, 1986.

22. R. Dehousse, ό.π., σελ. 21 επ., 45 επ.

23. Ό.π., σελ. 50 και υποσημ. (26).

24. Βλ. E. McWhinney, ό.π., σελ. 6 επ.

ποιείται συχνά από τον Καναδά είναι η σύναψη με ένα άλλο κράτος μιας «συνθήκης-πλαίσιο» η οποία επιτρέπει στα συνιστώντα κράτη να συνάπτουν επί μέρους συμφωνίες με το τρίτο κράτος²⁵. Έτσι, με τον τρόπο αυτό συμφιλιώνεται η ανάγκη της ενότητας αλλά, και της αυτονομίας, που συνυπάρχουν σ' ένα ομοσπονδιακό κράτος. Το σύστημα αυτό, όσον αφορά τον Καναδά, χρησιμοποιείται σε τομείς εξωτερικών σχέσεων όπως η εκπαίδευση, οι πολιτιστικές σχέσεις και η κοινωνική ασφάλεια και οι επιστημονικές και τεχνικές ανταλλαγές²⁶. Και άλλοτε μεν η συνθήκη πλαίσιο αφορά τη σύναψη συμφωνίας σ' ένα συγκεκριμένο αντικείμενο²⁷, άλλοτε δε έχει ένα χαρακτήρα πιο γενικό, όπως λ.χ. η Συνθήκη Καναδά-Γαλλίας (του 1965) που εγκρίνει η σύναψη συμφωνιών της Γαλλίας με τις Καναδικές επαρχίες συνολικά για τα θέματα εκπαίδευσης και πολιτιστικών, επιστημονικών, τεχνικών και καλλιτεχνικών ανταλλαγών²⁸. Στο νομικό επίπεδο, οι συμφωνίες αυτές είναι δεσμευτικές από την άποψη του διεθνούς δικαίου, χωρίς όμως αυτό να σημαίνει ότι τα διεθνή δικαιώματα και υποχρεώσεις που προκύπτουν ανήκουν στην καναδική επαρχία. Ο μόνος φορέας που έχει αυτά τα δικαιώματα και υποχρεώσεις είναι η Καναδική Ομοσπονδία²⁹.

β) Μένει, τώρα, να εξετάσουμε την περίπτωση της κατανομής των αρμοδιοτήτων σύναψης διεθνών συνθηκών στο Βέλγιο, που αποτελεί και την πιο ενδιαφέρουσα περίπτωση, στο βαθμό που όχι μόνο παρατηρούνται εκεί οξυμένες εθνοτικές εντάσεις, αλλά πρόκειται για δύο έθνη/κοινότητες σχετικά ισοδύναμες. Με το Σύνταγμα του 1993, το Βέλγιο μετατράπηκε σ' ένα, και επίσημα, ομοσπονδιακό κράτος³⁰, όπου ισχύουν πλέον δύο βασικές αρχές: αφενός η κατανομή των αρμοδιοτή-

---

25. A.-M. Jacomy-Millete, *Introduction et application des traités internationaux au Canada*, Paris 1971, σελ. 78.

26. Ibid.

27. A.-M. Jacomy-Millete, ό.π., σελ. 79.

28. Ό.π., σελ. 78.

29. Ό.π., σελ. 79.

30. Βλ. το αφιέρωμα της *Revue Belge de Droit International*: "La Belgique Fédérale et le droit international", 1994-1, σελ. 5-283.

των ανάμεσα στις Ομοσπονδιακές Αρχές και στα συνιστώντα κράτη όσον αφορά τις εξωτερικές σχέσεις στη βάση της αντίστοιχης κατανομής ως προς τα εσωτερικά θέματα· αφετέρου, της ύπαρξης κανόνων που επιβάλλουν τη συνεργασία στο πεδίο των εξωτερικών σχέσεων ανάμεσα στις δύο αυτές πλευρές³¹. Συγκεκριμένα, όσον αφορά την ικανότητα σύναψης διεθνών συνθηκών από τα συνιστώντα μέρη:

α) Υιοθέτηση συνταγματικού κανόνα «in foro interno in foro externo»³². Αλλά αυτό αφορά μόνο τα θέματα στα οποία οι Κοινότητες και οι περιφέρειες διαθέτουν *αποκλειστική αρμοδιότητα*.

β) η αρμοδιότητα αυτή των συνιστώντων μερών αφορά θέματα *ratione materiae*, δηλαδή δεν περιορίζεται εδαφικά. Λ.χ. η σύναψη μιας συνθήκης που αφορά θέματα προστασίας περιβάλλοντος, αλλά σε σχέση με την Ανταρκτική, υπάγεται στην συντρέχουσα αρμοδιότητα των συνιστώντων μερών³³.

γ) Υπάρχει και η περιοχή των *μεικτών συνθηκών*, δηλαδή, αυτών που αναφέρονται σε θέματα που ανήκουν *ταυτόχρονα* στην αρμοδιότητα της Ομοσπονδίας και των συνιστώντων μερών. Λ.χ. συνθήκες που αφορούν θέματα σχετικά με τη *φορολογία ή την απαλλοτρίωση* εμπίπτουν σ' αυτή την κατηγορία και απαιτούν την επικύρωση και από τις δύο πλευρές (κοινότητες, περιφέρειες)³⁴. Το πώς θα γίνεται η συνεργασία σε παρόμοιες περιπτώσεις καθορίζεται από τη συμφωνία συνεργασίας του 1994. Με βάση αυτή τη συμφωνία, η συνεργασία ξεκινά από το στάδιο των διαπραγματεύσεων, η δε υπογραφή γίνεται, καταρ-

---

31. Το άρθρο 167 του βελγικού Συντάγματος του 1993 προβλέπει ότι οι κυβερνήσεις περιφερειών και κοινοτήτων «concluent chacun pour ce qui le concerne les traités portant sur les matières qui relèvent de la compétence de leurs Conseils» (§3). Βλ. Luc Van den Brande, *The international legal position of Flanders: some considerations*, στο: K. Wellens (ed.) *International law: theory and practice*, Kluwer, 1998, σελ. 147.

32. A. Alen, P. Peeters, ό.π. (υποσημ. 4), σελ. 125.

33. Βλ. Ph. Gautier, *La conclusion des traités*, *Revue Belge de Droit International*, 1994, σελ. 43 επ. Y. Lejeune, *Le droit fédéral Belge des relations internationales*, *Revue Belge de Droit International Public*, 1994, σελ. 601 επ. A. Alen, P. Peeters, ό.π., σελ. 125 επ.

34. Ph. Gautier, ό.π., σελ. 44.

χίν, από τον Υπουργό Εξωτερικών της Ομοσπονδίας και τους Υπουργών από τα συνιστώντα μέρη³⁵. Επειδή, όμως, αρκετές φορές διεθνείς οργανισμοί ή και κράτη που υπογράφουν τις συνθήκες δεν δέχονται αυτή τη μέθοδο της συν-υπογραφής εκ μέρους του Βελγίου³⁶, υπάρχουν πέντε μέθοδοι με τις οποίες επιλύεται αυτό το πρόβλημα³⁷.

2) Όσον αφορά την εξασφάλιση της συνεκτικότητας της βελγικής εξωτερικής πολιτικής, ο Βασιλιάς του Βελγίου μπορεί να αρνηθεί την πρωτοβουλία για σύναψη διεθνούς συνθήκης από τα συνιστώντα μέρη, το αντικείμενο της οποίας ανήκει στην αποκλειστική τους αρμοδιότητα³⁸. Χρειάζεται όμως να τηρηθεί μια διαδικασία και να στηρίζεται σε έναν, αντικειμενικού χαρακτήρα, λόγο, όπως, μεταξύ άλλων, ότι η συνθήκη προς διαπραγματεύση βρίσκεται σε αντίθεση με τις διεθνείς και υπερεθνικές υποχρεώσεις του Βελγίου³⁹. Σε κάθε όμως περίπτωση αυτή η αναστολή των διαπραγματεύσεων υπόκειται σε προσφυγή ακυρώσεως ενώπιον του Conseil d'Etat του Βελγίου⁴⁰.

III. Η διεθνής αντιπροσώπηση/ Βέλγιο

α) Διπλωματική αντιπροσώπηση

Τα συνιστώντα κράτη δεν διαθέτουν αυτόνομο δικαίωμα. Γίνεται ένταξή τους στις διπλωματικές αντιπροσωπεύσεις στα κράτη ή στους δημόσιους οργανισμούς. Μόνη προϋπόθεση: να μην παραλύσει η άσκηση των διεθνών αρμοδιοτήτων της ομοσπονδιακής εκτελεστικής

---

35. Αυτό αφορά τις «μεικτές συμφωνίες», σύμφωνα με το άρθρο 107 του Συντάγματος, Υ. Lejeune, ό.π., σελ. 601.

36. A. Alen, P. Peeters, ό.π., σελ. 129.

37. Οι μέθοδοι αυτοί είναι: η διαδικασία της συνυπογραφής (co-signing procedure) που αναφέρεται στη συμφωνία συνεργασίας του 1994, και η αρχή της ύπαρξης μιας μόνο υπογραφής από έναν ομοσπονδιακό κοινοτικό ή περιφερειακό υπουργό, που διαθέτει εξουσιοδότηση από όλες τις υπόλοιπες αρχές. A. Alen, P. Peeters, ό.π., σελ. 127 και υποσημ. (20).

38. Υ. Lejeune, ό.π., σελ. 597.

39. Ibid.

40. Ibid.

εξουσίας⁴¹. Έχει συναφθεί δε μια συμφωνία-πλαίσιο μεταξύ ομοσπονδου κρατών και περιφερειών για την αντιπροσώπευση στους διεθνείς οργανισμούς που διεξάγουν δραστηριότητες οι οποίες υπάγονται στις μεικτές αρμοδιότητες: συμμετοχή ενός αντιπροσώπου στη διπλωματική αντιπροσωπεία, ο οποίος λαμβάνει οδηγίες από τις δικές του Αρχές και πληροφορεί τον Μόνιμο Αντιπρόσωπο⁴². Δεν έχει ληφθεί πρόνοια για την αντιπροσώπευση του Βελγίου στα ξένα κράτη⁴³.

Όσον αφορά τους *εμπορικούς ακολούθους*. Αυτοί κατανέμονται μεταξύ των περιφερειών, ασκούν δε τις λειτουργίες τους υπό την διπλωματική εξουσία του αρχηγού της εμπορικής αποστολής⁴⁴. Όσον αφορά το πεδίο των πολιτιστικών σχέσεων, οι περιφέρειες μπορούν να διατηρούν μόνιμες αντιπροσωπείες στο εξωτερικό, που χρησιμεύουν ως μόνιμα γραφεία αντιπροσώπευσης και πληροφορίας, χωρίς, σε καμία περίπτωση, να εξομοιώνονται με διπλωματική αποστολή ή προξενικό γραφείο⁴⁵. Από την άλλη πλευρά, οι περιφέρειες έχουν τις δυνατότητες να διατηρούν «πολιτιστικά κέντρα» σε ορισμένες πρωτεύουσες⁴⁶.

---

41. Y. Lejeune, ό.π., σελ. 603-604.

42. Συμφωνία της 30.6.1994. Βλ. Y. Lejeune, ό.π., σελ. 605.

43. Ibid. Στην πράξη όμως πριν από τον διορισμό των μελών της διπλωματικής αποστολής, διεξάγονται ανεπισήμως διαβουλεύσεις μεταξύ του ομοσπονδιακού Υπουργού εξωτερικών και του αρμόδιου Υπουργού των επί μέρους συνιστώντων μερών. Με τον τρόπο αυτό, οι Βέλγοι διπλωμάτες και πρόξενοι περιλαμβάνουν στα καθήκοντά τους στο εξωτερικό την αντιπροσώπευση και των συμφερόντων των κοινοτήτων και περιφερειών. Βλ. Luc Van den Brande, ό.π. (υποσημ. 31), σελ. 148.

44. A. Alen, P. Peeters, ό.π., σελ. 148.

45. Y. Lejeune, ό.π., σελ. 606. Για μια περιγραφή της κατανομής αρμοδιοτήτων στο πεδίο των διεθνών πολιτιστικών σχέσεων υπό το παλαιό (πριν το 1993) συνταγματικό καθεστώς του Βελγίου, βλ. B. Waleffe, *La Belgique communautaire et les relations culturelles internationales*, *Revue Belge de Droit International*, 1977, σελ. 314 επ.

46. Παρόμοια κέντρα υπάρχουν, της μεν γαλλικής Κοινότητας η περιφέρεια (Wallonie) στο Παρίσι, στο Κεμπέκ και στη Kinshasa, της δε Φλαμανδικής Κοινότητας στο Άμστερνταμ και στην Οζάκα (Ιαπωνία). Y. Lejeune, ό.π., σελ. 606.

β) Συμμετοχή στις διεθνείς διασκέψεις και οργανισμούς (σε θέματα μεικτών αρμοδιοτήτων)⁴⁷.

Οι βελγικές αντιπροσωπείες περιλαμβάνουν αντιπροσώπευση από κάθε ενδιαφερόμενη περιφέρεια⁴⁸. Μόνο οι θέσεις που προκύπτουν από συζήτηση/συντονισμό (concertation) μπορούν να παρουσιαστούν στο διεθνή οργανισμό⁴⁹ (τα επείγοντα ζητήματα υπογράφονται ad referendum)⁵⁰.

γ) Συμμετοχή στις διεθνείς διασκέψεις και οργανισμούς (σε θέματα αποκλειστικής αρμοδιότητας των περιφερειών).

Μπορούν να αντιπροσωπεύουν το Βέλγιο (αυτόματη υποκατάσταση⁵¹ λ.χ. στην UNESCO ή σε ορισμένα θέματα του Συμβουλίου της Ευρώπης)⁵². Ή μπορεί, ταυτόχρονα να υπάρχει αντιπροσώπευση από την Ομοσπονδία και ένα συνιστόν κράτος (λ.χ. θέματα της francophonie)⁵³. Μπορεί να υπάρξουν προβλήματα όταν δεν υπάρχει consensus. Αν υπάρχει διαφωνία μεταξύ των περιφερειών (δεν έγινε ποτέ), η βελγική αντιπροσωπεία στο διεθνή οργανισμό απέχει⁵⁴. Σήμερα, υπάρχει ένα σύστημα εναλλαγής (rotation) που επιτρέπει στις

---

47. Οι σημαντικότεροι διεθνείς οργανισμοί που αφορά αυτή η ρύθμιση είναι: τα Ηνωμένα Έθνη και οι Ειδικευμένοι οργανισμοί του συστήματος των Ηνωμένων Εθνών, η GATT/ΠΟΕ, ο ΟΟΣΑ, το Συμβούλιο της Ευρώπης και η Benelux. A. Alen, P. Peeters, ό.π., σελ. 133.

48. Y. Lejeune, ό.π., σελ. 608.

49. Ibid.

50. Ό.π., σελ. 609.

51. Y. Lejeune, ό.π., σελ. 609, υποσημ. (98).

52. Μπορεί μια μόνο ενδιαφερόμενη κοινότητα να καταλάβει την έδρα του Βελγίου σε ορισμένες συνδιασκέψεις, όπως η (αποκλειστική) συμμετοχή της γαλλικής Κοινότητας στη Conférence des ministres de la Jeunesse et des Sports des pays d'expression française (CONFJCS) ή της Agence de coopération culturelle et technique des pays francophones (ACCT). Ό.π., σελ. 609, υποσημ. (99).

53. Η αποχή πρέπει να παραμένει μια αυστηρή εξαίρεση που δικαιολογείται μόνο αν υπάρχει, με τρόπο επίμονο, διαφωνία ανάμεσα στις ομοσπονδιακές ή ομόσπονδες αρχές. Ό.π., σελ. 608.

54. Ό.π., σελ. 609.

περιφέρειες να αντιπροσωπεύουν το Βέλγιο, αλλά χρειάζεται πρώτα να συναφθεί μια συμφωνία συνεργασίας.

δ) Συμμετοχή στην Ευρωπαϊκή Ένωση

Συμφωνία Συντονισμού (1994) πριν από κάθε σύνοδο του Συμβουλίου για οποιοδήποτε θέμα⁵⁵. Οι θέσεις λαμβάνονται στο ΥΠΕΞ με consensus⁵⁶. Σε περίπτωση διαφωνίας πηγαίνει στη Διυπουργική Διάσκεψη της εξωτερικής πολιτικής (πάλι με consensus) ή στην Επιτροπή συντονισμού (de concertation)⁵⁷. Τα όργανα αυτά έχουν την υποχρέωση να καταλήξουν σε κάποιο αποτέλεσμα ούτως ώστε να υπάρξει κοινή θέση⁵⁸. Αλλιώς, η αποχή θα είχε καταστροφικά αποτελέσματα⁵⁹. Κατ' εξαίρεση, στα θέματα αγροτικής πολιτικής -η εφαρμογή της οποίας αποτελεί αρμοδιότητα της Ομοσπονδίας-, όταν πρόκειται για δραστηριότητα της Ε.Ε. χρειάζεται η εκτέλεσή τους να γίνεται με συντονισμό (concertation)⁶⁰.

ε) Συμμετοχή στις διακυβερνητικές διασκέψεις και στους θεσμούς της Ε.Ε.

Οι αντιπρόσωποι των περιφερειών μπορούν να μετέχουν στις Διακυβερνητικές διασκέψεις για την πολιτική Ένωση και για την ΟΝΕ (και στην αναθεώρηση των ιδρυτικών συνθηκών της Ε.Ε., το αντικείμενο των οποίων είναι ουσιαστικά «μεικτό»)⁶¹ καθώς και στη σύναψη

55. Ό.π., σελ. 609-610.

56. A. Alen, P. Peeters, ό.π., σελ. 132.

57. Y. Lejeune, ό.π., σελ. 611.

58. Ibid.

59. Ibid. Αν στη διυπουργική Συνδιάσκεψη για την εξωτερική Πολιτική συνεχίζονται οι διαφωνίες, ο αντιπρόσωπος του Βελγίου στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο μπορεί, κατ' εξαίρεση, να υιοθετήσει ad referendum μια θέση η οποία είναι πλησιέστερη προς το γενικό συμφέρον. Μετά από εσωτερικές διαβουλεύσεις, η οριστική θέση του Βελγίου πρέπει να κοινοποιηθεί στην Προεδρία του Συμβουλίου εντός τριών ημερών. A. Alen, P. Peeters, ό.π., σελ. 132.

60. Y. Lejeune ό.π.

61. Ό.π., σελ. 613.

συνθηκών στο πεδίο της διακυβερνητικής συνεργασίας που η Συνθήκη της Ε.Ε. προβλέπει⁶².

Όσον αφορά τη συμμετοχή στο Συμβούλιο, υπάρχουν τέσσερις κατηγορίες⁶³:

- α) Θέματα *αποκλειστικώς* ομοσπονδιακής αρμοδιότητας: αντιπροσώπευση από την Ομοσπονδία⁶⁴.
- β) Θέματα *κυρίως* ομοσπονδιακής αρμοδιότητας: αντιπροσώπευση από την Ομοσπονδία, *παρουσία* όμως αντιπροσώπου των περιφερειών⁶⁵.
- γ) Θέματα *κυρίως* περιφερειών: αντιπροσώπευση από έναν υπουργό των περιφερειών, *επικουρούμενο* από έναν Ομοσπονδιακό αντιπρόσωπο⁶⁶.
- δ) Θέματα *αποκλειστικής* αρμοδιότητας των περιφερειών: αντιπροσώπευση από έναν Υπουργό των περιφερειών⁶⁷. Γενικά, οι περιφέρειες εναλλάσσονται κάθε εξάμηνο.

IV. Συμπεράσματα

Εξ όσων πολύ συνοπτικά, λόγω περιορισμένου χρόνου, εξετάθησαν, προκύπτει ότι η πρακτική σε διεθνές επίπεδο δεν είναι ενιαία. Στα περισσότερα ομοσπονδιακά κράτη, όπου δεν υπάρχει αντιστοιχία ανάμεσα στο εθνικό στοιχείο και στο έδαφος του συνιστώντος κράτους, εκεί «το πάνω χέρι» έχουν οι ομοσπονδιακές Αρχές, όπως στην περίπτωση των ΗΠΑ, Γερμανίας, Ελβετίας, αλλά και Αυστραλίας. Εκεί, η κατανομή αρμοδιοτήτων στο θέμα της σύναψης διεθνών συνθηκών σαφώς ευνοεί την κεντρική κυβέρνηση, και όταν υπάρχει δυνα-

62. Ibid.

63. A. Alen, P. Peeters, ό.π., σελ. 132. Y. Lejeune ό.π. σελ. 614.

64. Γενικές υποθέσεις, οικονομία, δικαιοσύνη, τηλεπικοινωνία, καταναλωτές, ανάπτυξη, πολιτική προστασία και αλιεία.

65. Γεωργία, εσωτερική αγορά, υγεία, ανεργία, περιβάλλον, μεταφορές και κοινωνικές υποθέσεις.

66. Βιομηχανία και έρευνα.

67. Πολιτισμός, εκπαίδευση, τουρισμός, νεολαία, στέγαση και διαμόρφωση του εδάφους (aménagement du territoire).

τότητα σύναψης συνθηκών από τα συνιστώντα μέρη, αυτό γίνεται υπό την παρακολούθηση και τον έλεγχο των Ομοσπονδιακών Αρχών. Διαφορετική όμως παρουσιάζεται η κατάσταση όταν πρόκειται για ομοσπονδιακά κράτη όπου υπάρχουν, για λόγους ιστορικούς, εθνοτικές εντάσεις, όπως στον Καναδά (Κεμπέκ) και στο Βέλγιο. Αλλά και εδώ η κατάσταση δεν είναι ενιαία. Στον Καναδά το σύστημα είναι πιο ευλύγιστο, με την έννοια ότι τα συνιστώντα μέρη διαθέτουν αρμοδιότητα σύναψης διεθνών συνθηκών σε μια σειρά από τομείς, περιορισμένου όμως χαρακτήρα, όπως συνθήκες για εκπαίδευση, πολιτισμό, επιστήμη και άλλα σχετικά. Αλλά και τότε, χρειάζεται παράλληλη έγκριση της Ομοσπονδιακής Κυβέρνησης. Αυτό το σύστημα φαίνεται να εξηγείται από πολλούς λόγους: αφενός, ο Καναδάς αποτελούσε παλαιότερα ενιαίο κράτος με την έννοια του *Dominion* της Βρετανικής αυτοκρατορίας, αφετέρου ότι το Κεμπέκ αποτελεί ένα μόνο από τα συνιστώντα μέρη του Καναδά.

Στο Βέλγιο όμως έχουμε την πιο ακραία περίπτωση κατανομής αρμοδιοτήτων –ως προς την σύναψη διεθνών συνθηκών– υπέρ των συνιστώντων μερών. Το φαινόμενο αυτό έχει τις ρίζες του στις εθνοτικές εντάσεις ήδη από τον 19^ο αιώνα ανάμεσα στους Βαλόνους και Φλαμανδούς, με τους δεύτερους να θεωρούν ότι αποτελούσαν αντικείμενο οικονομικής και πολιτικής καταπίεσης από τους πρώτους. Η ανατροπή του συσχετισμού δυνάμεων τον 20^{όν} αιώνα υπέρ των Φλαμανδών οδήγησε στην ανάγκη υιοθέτησης του συστήματος της παραλληλότητας των εσωτερικών και εξωτερικών αρμοδιοτήτων, δηλαδή της εκτεταμένης αρμοδιότητας των συστατικών μερών. Το βελγικό σύστημα στηρίζεται πλέον στην καλή διάθεση των συνιστώντων μερών και στις ανάγκες που επιβάλλουν το διεθνές πλαίσιο. Δεν είναι βέβαιο σε ποιο βαθμό αυτό το σύστημα θα λειτουργήσει ικανοποιητικά. Μην ξεχνάμε ότι στο πρόσφατο παρελθόν, οι εθνοτικές διαφορές (και φιλοδοξίες) είχαν καταστήσει αδύνατη, για ένα χρονικό διάστημα, την ίδια την υπαρξη βελγικής κυβέρνησης.

Επανερχόμενος σ' αυτό που αναφέρθηκε στην εισαγωγή της παρούσας εργασίας, δηλαδή ότι τα ζητήματα που εξετάστηκαν έχουν σχέση με τις διακοινοτικές συνομιλίες στην Κύπρο για το θέμα αυτό, θα πρέ-

πει να τονισθεί η ομοιότητα που παρουσιάζει η Κύπρος με το Βέλγιο όχι μόνο εξαιτίας των εθνοτικών αντιθέσεων, αλλά και από την ύπαρξη στις δύο περιπτώσεις δύο εθνοτήτων. Σημαίνει ότι θα πρέπει να ακολουθηθεί στην περίπτωση της Κύπρου το μοντέλλο του Βελγίου; Θα πρέπει να επισημάνει κανείς προς τούτο ότι υπάρχουν κάποιες διαφορές ανάμεσα στις δύο περιπτώσεις. Και αυτό γιατί το Βέλγιο, υπό τη μορφή της συνύπαρξης των δύο εθνοτήτων υπάρχει από το 1831, σε αντίθεση με την Κύπρο, όπου η συνύπαρξη αυτή διήρκεσε σε θεσμικό επίπεδο 3 μόλις χρόνια. Αυτό, σε συνδυασμό με το γεγονός ότι έκτοτε υπάρχει η κατάσταση εισβολής και η *de facto* διχοτόμηση, δείχνει ότι, ακόμα και αν ακολουθηθεί το βελγικό μοντέλλο, αν αυτό δεν φαίνεται να παρεμποδίζει την αποσύνθεση του Βελγίου, πόσο μάλλον μπορεί να επενεργήσει προς την ίδια κατεύθυνση στην περίπτωση της Κύπρου. Γιατί μια εξαιρετικά εκτεταμένη αναγνώριση αρμοδιοτήτων στο τουρκοκυπριακό συνιστόν κράτος, ως προς τη διεθνή του θέση, θα μπορούσε να ενισχύσει τις κεντρόφυγες δυνάμεις, ενώ δεν θα αποτελούσε μέσο εμπέδωσης της εμπιστοσύνης ανάμεσα στις δύο κοινότητες, όπως ακριβώς η ύπαρξη των δυνάμεων των εγγυητριών δυνάμεων στην Κύπρο αποτελεί ανασχετικό παράγοντα στη σταδιακή προσέγγιση, συνύπαρξη και συμβίωσή τους⁶⁸.

---

68. Βλ. M. Moskowitz, *The politics and dynamics of human rights*, N. York, 1968, σελ. 132: «The legalization of the right of intervention by Greece and Turkey could not but encourage and inspire mutual threats and fears, based claims and distorted interpretation of facts and events».

Οι εγγυήσεις του 1960 και οι διαπραγματεύσεις για την επίλυση του Κυπριακού Προβλήματος

Δρ. Κύπρου Χρυσοστομίδα
Δ.Ν., Δικηγόρου, πρώην Υπουργού

I. Εισαγωγικά

Η Συνθήκη Εγγύησης του 1960, πολυμερής συνθήκη, μεταξύ της Κυπριακής Δημοκρατίας, της Ελλάδας, της Τουρκίας και της Μεγάλης Βρετανίας, προκάλεσε πολλά προβλήματα στη χώρα μας και συζητήσεις όσον αφορά την ερμηνεία της. Έγινε μεν δεκτό σχεδόν καθολικά (πλην της Τουρκίας) ότι η εισβολή του 1974 ήταν παράνομη, ότι δεν μπορούσε να στηριχθεί στη Συνθήκη αυτή, όμως, δυστυχώς, η παρανομία αυτή έγινε ανεκτή από τη διεθνή κοινότητα μέχρι σήμερα. Είναι γνωστό ότι και στις υπό εξέλιξη διαπραγματεύσεις το θέμα των εγγυήσεων και γενικά το συνακόλουθο πρόβλημα της ασφάλειας θεωρείται ως ένα από τα κεντρικότερα προβλήματα.

Για να μπορέσει κανείς να συζητήσει τις διάφορες πτυχές και ερωτηματικά που προέκυψαν και προκύπτουν από αυτή την συνθήκη μέχρι σήμερα και πώς μπορούν να αποφευχθούν προβλήματα στο μέλλον πρέπει να γίνει μια αρχική αναφορά στο λεκτικό της, γι' αυτό και έχει διανεμηθεί το κείμενό της. Ο βασικός στόχος της, όπως φαίνεται από τα Άρθρα I και II και η βασική υποχρέωση που αναλάμβαναν τα μέρη, ήταν να εμποδιστεί η ένωση με οποιοδήποτε άλλο κράτος (δηλαδή την Ελλάδα) ή η διχοτόμηση του νησιού, με κύριο στόχο να συντηρηθεί η ανεξαρτησία και η εδαφική ακεραιότητα της Κυπριακής Δημοκρατίας.

II. Η Συνθήκη και τα όρια του δικαιώματος για χρήση βίας

Ας δούμε όμως τα ερωτήματα που προκύπτουν από τη Συνθήκη μετά την εισβολή του 1974. Η τουρκική πλευρά στηρίχθηκε αποκλειστικά στο Άρθρο IV, για να δικαιολογήσει την εισβολή του 1974. Το

Άρθρο IV διαλαμβάνει ότι σε περίπτωση παράβασης των διατάξεων της τα τρία Μέρη (πλήν της Κυπριακής Δημοκρατίας) συνδιαλέγονται για τα μέτρα που πρέπει να ληφθούν για την τήρησή της και στη δεύτερη παράγραφο ότι σε περίπτωση που δεν καθίσταται δυνατή κοινή δράση τότε κάθε εγγυήτρια δύναμη επιφυλάσσει σε αυτή το δικαίωμα ανάληψης δράσης με μόνο στόχο την επαναφορά της κατάστασης που εγκαθιδρύθηκε με τη Συνθήκη (...re-establishing the state of affairs created by the present Treaty).

Γίνεται σήμερα καθολικά παραδεκτό πως κανένα κράτος-μέλος του Ο.Η.Ε. δεν μπορεί να χρησιμοποιήσει βία εναντίον άλλου κράτους-μέλους ή εναντίον κράτους μη μέλους, ούτε να προβεί σε απειλή χρήσης τέτοιας στρατιωτικής βίας. Τέτοια συμπεριφορά θεωρείται γενικά παράνομη, εκτός αν δικαιολογείται για λόγους αυτοάμυνας ή συλλογικής αυτοάμυνας, όπως προβλέπεται από το άρθρο 51 του Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών¹.

Από την εποχή του *Kellogg-Briand Pact* του 1928² και με την επανάληψη της αρχής αυτής από το άρθρο 10 του Καταστατικού της Κοινωνίας των Εθνών και το άρθρο 2(4) του Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών, η αρχή αυτή αποτελεί και συμβατικό και εθιμικό διεθνές δίκαιο.

Είναι πασίδηλο πως καμιά από τις πιο πάνω περιπτώσεις «αυτοάμυνας» δεν υφίστατο στην περίπτωση της στρατιωτικής εισβολής της Τουρκίας στην Κύπρο και κατά συνέπεια περαιτέρω συζήτησή τους

---

1. G. Schwarzenberger, *International Law*, τ. II, σελ. 28-36, βλ. Επίσης γνωμοδότηση του Hans Kelsen, 12.5.1959, ακριβώς για αυτή τη Συνθήκη (κείμενο αδημοσίευτο). " ... Such use of force on grounds of self defence, or under the authority of the U.N., or on the invitation of the State of Cyprus at the relevant time. A right of armed intervention does not arise automatically from the terms of the Treaty and even if the extreme view were adopted that such a right did arise it would be limited by the need, first, for recourse to the means of pacific settlement available to the States concerned."

2. *Treaty for the Renunciation of War*, υπογράφηκε στο Παρίσι στις 27 Αυγούστου, 1928, άρθρο 1: «The High Contracting Parties solemnly declare in the names of their respective peoples that they condemn recourse to war for the solution of international controversies, and renounce it as an instrument of national policy in their relations with one another».

παρέλκει, και δεν τέθηκε φυσικά ποτέ ζήτημα επίθεσης της Κύπρου εναντίον της Τουρκίας³.

A. Το Άρθρο II της Συνθήκης Εγγύησης

Διαπιστώνεται αβίαστα⁴ από τα γεγονότα πως η Τουρκία παραβίασε κατάφωρα το άρθρο II της Συνθήκης ενάντια στις υποχρεώσεις της κάτω από αυτή:

- (i) δεν επανάφερε ούτε επιζήτησε να επαναφέρει την κατάσταση πραγμάτων που εγκαθιδρύθηκε στην Κύπρο, με βάση τα θεμελιώδη άρθρα του Συντάγματος της Δημοκρατίας του 1960⁵,
- (ii) αντίθετα επέφερε και συντηρεί με στρατιωτική βία, το διαχωρισμό του εδάφους της Δημοκρατίας από το 1974 αναγνωρίζοντας και επίσημα την παράνομη ανακήρυξη ξεχωριστής «ανεξαρτησίας» σε εδάφη της Δημοκρατίας που έθεσε υπό τον έλεγχό της με την στρατιωτική της επέμβαση, προσπαθώντας έτσι, έστω προσωρινά, να εξουδετερώσει το θεμελιώδες άρθρο 185⁶ του Συντάγματος της Κύπρου, και ακόμα, να καταστρέψει την ανεξαρτησία και εδαφική ακεραιότητα της.

B. Το άρθρο IV της Συνθήκης Εγγύησης

Υπήρξε εκτεταμένη συζήτηση⁷ διεθνώς σχετικά με τη νομιμότητα του άρθρου IV της Συνθήκης Εγγύησης. Πρέπει να σημειωθεί πως η

---

3. D. S. Constantopoulos, The Turkish invasion of Cyprus from the aspect of International Law, αγγλική μετάφραση άρθρου στο German Yearbook of International Law, τ. 21, 1978, σελ. 272-310, σελ. 6-7.

4. Βλ. και σχετική συζήτηση στο Th. Ehrlich, Cyprus 1958-1967, 1974, σελ. 37-38.

5. R. St. J. McDonald, International Law and the Conflict in Cyprus, The Canadian Yearbook of International Law 1981, σελ. 33: «... Turkey moreover, has not sought to restore compliance with the 1960 Constitution».

6. Άρθρο 185, Σύνταγμα Κυπριακής Δημοκρατίας: «1 Το έδαφος της Δημοκρατίας είναι ενιαίο και αδιαίρετο. 2. Η καθολική ή μερική ένωση της Κύπρου μεθ' οποιουδήποτε άλλου Κράτους ή η χωριστική ανεξαρτησία αποκλείονται».

7. Βλ. και B. Simma, Charta der Vereinten Nationen, Kommentar, κάτω από το άρθρο 103, του Χάρτη, σελ. 1070: «Einmal im Zusammenhang mit dem Garantievertrag für Zypern von 1960; falls der Vertrag einseitige Gewaltanwendung autorisieren sollte,

βιβλιογραφία πάνω στο θέμα φαίνεται να συμφωνεί γενικά πως κάτω από οποιεσδήποτε συνθήκες η οποιαδήποτε διεθνής συμφωνία, πριν ή μετά την υπογραφή του Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών, πρέπει απαραίτητα να συμμορφώνεται, ή εν πάση περιπτώσει η εγκυρότητά της εξαρτάται από την συμμόρφωση αυτή προς τις πρόνοιές του.⁸ Ειδικά, αναφέρεται πάντοτε η βασική κατευθυντήρια διάταξη του άρθρου 103 του Χάρτη, που προβλέπει πως:

«Σε περίπτωση οποιασδήποτε σύγκρουσης μεταξύ των υποχρεώσεων των Κρατών-Μελών των Ηνωμένων Εθνών κάτω από τον παρόντα Χάρτη και των υποχρεώσεών τους κάτω από οποιαδήποτε άλλη διεθνή συμφωνία, τότε υπερισχύουν οι υποχρεώσεις τους κάτω από τον παρόντα Χάρτη».

Ακόμη και αν λεχθεί πως όταν υπογραφόταν η Συνθήκη Εγγύησης, τα μέρη είχαν υπόψη τους πως θα μπορούσε να ερμηνευθεί με τρόπο που να συμπεριλάμβανε και την χρήση βίας⁹, υπάρχουν σοβαρότατα επιχειρήματα ήδη πως η έλλειψη ρητής αναφοράς στη χρήση στρατιωτικής βίας, δεν θα έπρεπε να ερμηνευθεί με τρόπο που να επιβάλλει περιορισμό στην κυριαρχία της Κυπριακής Δημοκρατίας¹⁰. Το άρθρο IV της Συνθήκης Εγγύησης πρέπει να ερμηνευθεί σύμφωνα με τις αρχές του Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών - που αποτελούν και αναγκαστικό δίκαιο, *jus cogens*, αναφορικά με την απαγόρευση χρήσης βίας¹¹.

---

wäre die Vereinbarkeit mit der VN-Charta zweifelhaft ...» Βλ. επίσης και γνωμοδότηση Hans Kelsen, οπ.π.

8. Cf. also Article 53 of the Vienna Convention on the Law of Treaties, 1969, which provides that a treaty is void, if at the time of its conclusion it conflicts with a peremptory norm of general international law. Also Article 64 provides that if a new peremptory norm of general international law emerges, any existing treaty which is in conflict with that norm becomes void.

9. Σχετική συζήτηση βλ. A. J. Jacovides, *Treaties Conflicting with Peremptory Rules of International Law*, σελ. 22, Th. Evriviades, *The Legal Dimension of the Cyprus Conflict* (1975) 10 Texas Intl. L.J. σελ. 227, στη σελ. 250, Hans Kelsen, οπ.π..

10. Th. Ehrlich, οπ.π., σελ. 69, A. J. Jacovides, *ibid.*, σελ. 20.

11. R.S.J. McDonald, οπ.π. σελ. 3 επ., στη σελ. 7, Γ. Ζωτιάδη, οπ. π. σελ. 148-152.

«Η χρήση ή η απειλή χρήσης βίας πέρα από διεθνώς αναγνωρισμένα σύνορα – γράφει ο Quincy Wright¹² – για την οποία κάποια κυβέρνηση, *de facto* ή *de jure*, είναι υπεύθυνη ...εκτός αν είναι δικαιολογημένη από την ανάγκη για ατομική ή συλλογική αυτοάμυνα, με βάση εξουσιοδότηση των Η.Ε. για την αποκατάσταση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας, ...η χρήση βίας είναι παράνομη επίθεση αντίθετη με το άρθρο 2 (4) του Χάρτη».

Γ. Η ανάλυση του R. St. J. McDonald

Σε ένα ιδιαίτερα αναλυτικό άρθρο του ο R.St.J.McDonald, που φαίνεται να υποστηρίζει τη θέση πως αν δει κανείς επιφανειακά το άρθρο IV της Συνθήκης Εγγύησης, υπήρχαν όλες οι προϋποθέσεις για την εφαρμογή του¹³, αναλύει και το συμβατό της διάταξης αυτής με το Χάρτη. Συζητεί αναλυτικά και όλες τις θέσεις που μέχρι τότε είχαν εκπροσωπηθεί στη σχετική βιβλιογραφία και όλα τα επιχειρήματα εκ μέρους της τουρκικής πλευράς.

Καταλήγει σαν σε πρώτο συμπέρασμα¹⁴ πως το Άρθρο IV της Συνθήκης Εγγύησης είναι ασυμβίβαστο με το άρθρο 2 (4) του Χάρτη, στο βαθμό που θεωρήθηκε πως εξουσιοδοτεί ένα κράτος να επεμβαίνει σε άλλο κράτος για άλλο λόγο εκτός από την άσκηση «του εγγενούς δικαιώματος ατομικής ή συλλογικής αυτοάμυνας». Σε συνδυασμό με το άρθρο 103 του Χάρτη, υποδεικνύει πως μια τέτοια πρόνοια συνθήκης θα ήταν άκυρη από την αρχή (*void ab initio*) και πως διευθετήσεις ασυμβίβαστες με το Χάρτη των Η.Ε. μολονότι δε θεωρούνται αυτόματα άκυρες, εντούτοις υποχωρούν γιατί οι διατάξεις του Χάρτη υπερισχύουν και αποκλείουν την εφαρμογή τέτοιων άλλων, ασυμβίβαστων με το Χάρτη, διευθετήσεων.

Αναλύει περαιτέρω τις εξαιρέσεις κάτω από τα άρθρα 52 και 53 του Χάρτη που μιλούν για «περιφερειακές διευθετήσεις» και αναφέρει πως

---

12. Q. Wright, The Prevention of Aggression, 50, AJIL, σελ. 516

13. Οπ.π., σελ. 14-15.

14. Ibid., σελ 14.

είναι «λογικά έκδηλο»¹⁵ πως η εισβολή του 1974 δεν ήταν πράξη επιβολής (*enforcement action*) κάτω από την έννοια των άρθρων αυτών και κατά συνέπεια είναι αντίθετη και προς το άρθρο 53 του Χάρτη και καταλήγει¹⁶ πως ακόμη και αν η εισβολή του 1974 έγινε κατά συμμόρφωση προς το άρθρο IV της Συνθήκης Εγγύησης τούτο δεν ήταν αρκετό για να την καταστήσει νόμιμη.

Αναλύοντας σε μεγαλύτερη λεπτομέρεια το άρθρο 51 του Χάρτη ο ίδιος συγγραφέας εξετάζει την πιθανότητα επίκλησης από την Τουρκία του δικαιώματος «αυτοάμυνας» για την προστασία των Τουρκοκυπρίων. Υποστηρίζει πως γενικά το δικαίωμα αυτοάμυνας κράτους για προστασία υπηκόων του έχει ήδη καταργηθεί από το 1940 και ρητά με την υιοθέτηση του Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών. Απορρίπτει επίσης με σαφήνεια και την ύπαρξη σχετικού δικαιώματος «συλλογι-

---

15. Ibid., σελ. 17 και 23.

16. Το γενικό συμπέρασμα του *McDonald*, οπ. π. σελ. 29-30, αξίζει να παρατεθεί αυτούσιο: «Conclusion on the legality of the Turkish invasion: On the basis of the following reasoning, I conclude that the 1974 invasion of Cyprus was in contravention of international law: for an invasion to be legal, it must be consistent with the provisions of the United Nations Charter, whether express or implied; compliance with a treaty, on its own, is insufficient to render an invasion consistent with Article 2 (4) of the Charter; the 1974 invasion was not in compliance with Article 53 of the Charter on regional arrangements, as it is doubtful that a regional arrangement was in being and, in any event, prior authorization of the Security Council was not obtained for an enforcement action; there is no implied exception to Article 2 (4) in regard to quasi-regional arrangements according to which enforcement action may be taken until the Security Council states otherwise; there is no implied exception to Article 2(4) in regard to the right to protect "legitimate interests"; that is, no implied right of self help; the invasion was not in compliance with Article 51 on individual self-defence, as there was no armed attack on Turkey; if the customary right of anticipatory self-defence or the right to protect nationals are implied exceptions to Article 2(4), the factual requirements for the exercise of such rights were not satisfied; the invasion was not in compliance with Article 51 on collective self-defence as the Republic of Cyprus did not request Turkish aid; if there are implied exceptions to Article 2(4) in regard to the right of humanitarian intervention or the right to aid a people achieve self-determination, they are not appropriate rights to invoke to Greek coup d' état. In reaching the conclusion that the 1974 invasion contravened international law, it should be emphasized that reliance has been placed on the provisions of the Charter rather than on any specific resolutions of the General Assembly or the Security Council».

κής αυτοάμυνας» υπό τις συνθήκες του 1974¹⁷. Οι Τουρκοκύπριοι δεν ήταν υπήκοοι της Τουρκίας, δεν θεμελιώνεται δε καθόλου δικαίωμα «αυτοάμυνας» για προστασία «ομοεθνών», που εν πάση περιπτώσει δεν διέτρεχαν άμεσο κίνδυνο πριν την εισβολή.

Αυτή ακριβώς είναι σήμερα η γενικά παραδεκτή θέση, που δεν μπορεί να ανατραπεί με κανένα άλλο επιχείρημα υπέρ της νομιμότητας της εισβολής του 1974.

III. Η δεύτερη φάση της εισβολής - 14 Αυγούστου, 1974

Είναι γνωστό και προαναφέρθηκε ήδη πως η στρατιωτική επιχείρηση της Τουρκίας εξελίχθηκε σε δύο φάσεις.

Δεν υπάρχει επίσης διεθνώς καμιά αμφιβολία πως η επέκταση της αρχικής εισβολής μετά τη 14^η Αυγούστου, 1974 ήταν κατ' εξοχήν παράνομη και αντίθετη προς το διεθνές δίκαιο, τόσο το εθιμικό όσο και το Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών. Η κατάσταση πραγμάτων που επακολούθησε φαίνεται να συνοψίζεται με σαφήνεια στην Έκθεση της Επιτροπής για Εξωτερικές υποθέσεις του Βρετανικού Κοινοβουλίου του 1987¹⁸ όπου γράφονται τα εξής:

«... είναι η γνώμη μας - που πασιφανώς συμμερίζεται και το μεγαλύτερο μέρος της διεθνούς κοινότητας - ότι η επέκταση και εμπέδωση της τουρκικής κατοχής τον Αύγουστο του 1974 και μετά, ήταν παράνομη τόσο με βάση τις Συμφωνίες του 1960, όσο και βάσει των διατάξεων του Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών και του γενικού διεθνούς δικαίου»¹⁹.

---

17. R. McDonald, οπ. π. σελ. 25-26.

18. *Third Report of the House of Commons Select Committee on Foreign Affairs, 1986-1987, H.C. 23, (Kershaw Report)*.

19. Ibid. παρ. 99 «... it is our view -evidently shared by most of the international Community- that the extension and entrenchment of the Turkish occupation of northern Cyprus in August 1974 and subsequently, was illegal both in terms of the 1960 Treaties and in terms of the U.N. Charter and general International Law». Μια ιδιαίτερα έντονη θέση για την παρανομία εκθέτει και ο καθηγητής Δ. Κωνσταντόπουλος, οπ. π. σελ. 8-11, στη σελ. 11 γράφει: «In view that not only the first phase of the Turkish invasion in Cyprus, but also in particular the continuation of the military invasion after

Ας σημειωθεί πως η έκθεση αυτή δε θεωρήθηκε ως μεροληπτική υπέρ των ελληνοκυπριακών θέσεων και είναι ενδιαφέρον πως και Τούρκοι συγγραφείς τη θεωρούν ότι χρήζει «προσεκτικής μελέτης από όλα τα ενδιαφερόμενα μέρη»²⁰.

IV. Η θέση των Εγγυητριών Δυνάμεων μετά την εισβολή του 1974

Είναι φανερό από τα γεγονότα του 1974 ότι οι εγγυήτριες δυνάμεις ιδίως το Ηνωμένο Βασίλειο απέτυχαν να εκπληρώσουν τις υποχρεώσεις του κάτω από την Συνθήκη Εγγύησης. Λέγω το Ηνωμένο Βασίλειο, γιατί η Ελλάδα και στρατιωτική ενίσχυση προσέφερε και ηρωικές θυσίες παλικαριών της και συμπαραστέκεται στην Κύπρο από τότε μέχρι σήμερα με όλες της τις δυνάμεις. Αυτή η μη εκπλήρωση των υποχρεώσεων της Μεγάλης Βρετανίας επικεντρώνεται σε τρία κύρια σημεία στην βάση του Άρθρου II της Συνθήκης:

- (α) επέτρεψε και εξακολούθησε να επιτρέπει παράβαση της αρχής της ακεραιότητας του αδιαίρετου της επικράτειας της Κυπριακής Δημοκρατίας από το 1974 και μετά.
- (β) απέτυχε να ενεργήσει ανάλογα τον Νοέμβριο του 1983 εναντίον της μονομερούς ανακήρυξης ανεξαρτησίας, στην πραγματικότητα απέτυχε να παρεμποδίσει τον εδαφικό διαχωρισμό ή ενέργειες που τείνουν να προάγουν τον ακρωτηριασμό της χώρας,
- (γ) ταυτόχρονα πιστεύω πως απέτυχε να εμποδίσει την παράνομη παραβίαση του δημογραφικού ιστού του λαού της χώρας λόγω την παράνομης μεταφοράς εποίκων από την κατοχική δύναμη, πράγμα το οποίο είχε επίσης εγγυηθεί ως μέρος της συνταγματικής τάξης της Κυπριακής Δημοκρατίας.

Και η Κύπρος και το Ηνωμένο Βασίλειο θεωρούν την συνθήκη δεσμευτική και ότι δημιουργεί υποχρεώσεις κάτω από το διεθνές

---

the truly desired restoration of the constitutional government of the country portrays an “in flagrante” violation of the fundamental regulations of U.N. Law as of general international law on the whole».

20. Z. Necatigil, *The Cyprus Question and the Turkish Position in International Law*, 2^η έκδοση, 1993, σελ. 347.

δίκαιο που θα έπρεπε να είχαν εκπληρωθεί με καλή πίστη (Άρθρο 26 της Συνθήκης της Βιέννης για το Δίκαιο των Συνθηκών).

Οποιαδήποτε παράβαση ή αποτυχία συμμόρφωσης με υποχρεώσεις κάτω από μια καθ' όλα νόμιμη και ισχυρή σύμβαση θεμελιώνει ευθύνη του Κράτους εκείνου που είτε με πράξεις είτε με παραλείψεις την παραβιάζει. Μια τέτοια ευθύνη μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο προσφυγής στο Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης στη βάση του Άρθρου 36 του Καταστατικού του διότι δημιουργεί «διαφορά».

Μια τέτοια προσφυγή θα μπορούσε να έχει την μορφή είτε αίτησης για διακηρυκτική απόφαση, είτε έκφραση άποψης σε ερώτημα στην βάση του διεθνούς δικαίου, είτε διαπίστωση της ύπαρξης οποιουδήποτε γεγονότος το οποίο αν αποδεικνυόταν θα σήμαινε παράβαση διεθνούς υποχρέωσης. Ακόμη και για την φύση και την έκταση μέτρων αποκατάστασης των συνεπειών της παράβασης διεθνούς υποχρέωσης, για παράδειγμα αξίωση για αποζημιώσεις.

Στην περίπτωση που θα ήταν δυνατή μια τέτοια προσφυγή, πιστεύω, ότι τώρα μια από τις κύριες ενστάσεις που θα μπορούσαν να προβληθούν είναι ότι στο μεταξύ έχουν παρεμβληθεί γεγονότα τα οποία θα μπορούσαν να θεωρηθούν ως εκούσια εγκατάλειψη των δικαιωμάτων της Κυπριακής Δημοκρατίας κάτω από την Συνθήκη. Αυτά τα γεγονότα είναι από τη μια η παρέμβαση του Συμβουλίου Ασφαλείας με τα ψηφίσματά του και από την άλλη η αποδοχή εκ μέρους της Κύπρου της διαδικασίας των διαπραγματεύσεων ως μέσου επίλυσης της διαφοράς. Ακόμη και η ανοχή κατάστασης που επετράπη να δημιουργηθεί, δηλαδή της παράλειψης εκ μέρους του Η.Β. να ενεργήσει με τον τρόπο που περιγράφηκε ήδη. Ενώ επίσης δεν φαίνεται να υπάρχει χρονικός περιορισμός, νομίζω (όμως) ότι τα γεγονότα των τελευταίων 30 χρόνων, ίσως να έχουν αδυνατίσει υπερβολικά της προοπτικές επιτυχίας μιας τέτοιας αίτησης.

Και η Κύπρος και η Βρετανία είχαν αποδεχθεί την δικαιοδοσία του Δ.Δ. στη βάση, όπως συνήθως, της αμοιβαιότητας. (Η Τουρκία δεν έχει ποτέ αποδεχθεί τη δικαιοδοσία του μέχρι σήμερα).

Όμως στο μεταξύ, η Βρετανία έσπευσε να προβεί σε διορθωτική πράξη στις 5 Ιουλίου 2004, που τροποποιεί την αποδοχή εκ μέρους της

της δικαιοδοσίας του Δ.Δ. Αναμφίβολα τούτο έγινε γιατί γνωρίζει ότι η Κύπρος έχει αυτό το δικαίωμα. Με τη δήλωσή της αυτή αποκλείει προσφυγές εναντίον της από κράτη που είναι ή ήταν ποτέ μέλη της Κοινοπολιτείας, δηλ. στην ουσία αποκλείει προσφυγή εκ μέρους της Κύπρου. Έχει προλάβει έτσι η Βρετανία μια τέτοια προσφυγή τώρα, γιατί δεν μπορεί να καταχωρηθεί πλέον χωρίς τη δική της συγκατάθεση. Γι' αυτό τώρα μπορεί να γίνει μόνο από κοινού προσφυγή με τη Βρετανία στο Δ.Δ., δηλ. με συνυποσχετικό. Μέχρι το 2004 κακώς, ίσως, δεν αποτολμήθηκε προσφυγή στο Δ.Δ., ή τουλάχιστον δυστυχώς δεν αποτολμήθηκε στη δεκαετία του 70 όταν ήταν τα γεγονότα πιο πρόσφατα και διαφορετική η δήλωση αποδοχής της δικαιοδοσίας του από τη Βρετανία.

Από την άλλη, συμβουλευτική γνωμοδότηση μέσω των οργάνων των Ηνωμένων Εθνών, δηλαδή της Γενικής Συνέλευσης ή του Συμβουλίου Ασφαλείας, θα ήταν δυνατή. Μια τέτοια γνωμοδότηση θα μπορούσε να καλύψει και τις ευθύνες του Η.Β. καθώς και εκείνες της Τουρκίας και να επικεντρωθεί σε ερωτήματα όπως για παράδειγμα την ανάγκη αποκατάστασης της συνταγματικής τάξης της Κυπριακής Δημοκρατίας, την παράνομη μεταφορά και εγκατάσταση εποίκων και άλλα συναφή θέματα. Και πάλι το γεγονός ότι μια τέτοια γνωμοδότηση δεν έχει ζητηθεί μέχρι σήμερα θα προβληθεί, ίσως, ως προδικαστική ένσταση.

V. Τα όρια διαπραγμάτευσης για τη λύση του Κυπριακού που απορρέουν από τη Συνθήκη Εγγύησης

Είναι φανερό ότι η ίδια η Συνθήκη Εγγύησης επιβάλλει περιορισμούς όσον αφορά και το πλαίσιο διαπραγμάτευσης για την λύση του Κυπριακού. Επειδή η διαπραγμάτευση βασίζεται στα σχετικά ψηφίσματα του Συμβουλίου Ασφαλείας και τις Συνθήκες του 1960, ασφαλώς δεν μπορεί να διεξάγεται με στόχο την διχοτόμηση της Κύπρου, ούτε φυσικά και στην βάση της ύπαρξης δύο κρατών στην Κύπρο ενάντια στη Συνθήκη Εγγύησης. Η πρόταση, κατ' εμάς, στην οποία βασίζεται η όλη διαπραγμάτευση μέχρις σήμερα είναι ότι διεξάγεται στην βάση ενός κράτους με ενιαίο έδαφος που θα αποκεντρωθεί σε ομοσπονδία.

A. Η Συνθήκη και τα Σχέδια λύσης

Αναφορές στη Συνθήκη Εγγύησης βρίσκονται στα προηγούμενα σχέδια λύσης, στις Ιδέες Κουεγιάρ για παράδειγμα. Ούτε όμως σε εκείνα τα στάδια διευκρινιζόταν αν πρώτον η Συνθήκη θα συμπληρωνόταν με διασαφηνιστικές διατάξεις όσον αφορά το μονομερές δικαίωμα επέμβασης των εγγυητριών, αν δηλ. θα απέκλειε το δικαίωμα μονομερούς στρατιωτικής επέμβασης, ούτε και ο τρόπος είτε συντήρησής της είτε τροποποίησής της καθοριζόταν. Διαφαινόταν όμως μια τάση να επανεξετασθεί η Συνθήκη χωρίς την επίσημη παρουσία της Κυπριακής Δημοκρατίας, αλλά μόνο με εκείνη των δύο κοινοτήτων, κάτι που φαίνεται να επαναλαμβάνεται και σήμερα. Η σημασία μια τέτοιας απουσίας του κράτους από επαναδιαπραγμάτευση ή επαναδιατύπωση της Συνθήκης εκ πρώτης όψεως δε χρειάζεται να τονιστεί: πρώτο δε θα σημαίνει στην πραγματικότητα ολοκληρωμένη τροποποίηση ισχύουσας Συνθήκης απόντος ενός από τα συμβαλλόμενα μέρη και δεύτερο οι δύο κοινότητες πλέον υποκαθιστούν επίσημα το κράτος στο διεθνές πεδίο.

Η Δέσμη Ιδεών Γκάλι άφηνε επίσης εντελώς ακάλυπτο και ανοικτό το θέμα του δικαιώματος επέμβασης των εγγυητριών δυνάμεων, παραπέμποντας στις αρχές της ΔΑΣΕ, χωρίς να διασαφηνίζει αν θα χρειασθεί νέα Συνθήκη ή αν στις όποιες διεργασίες αναθεώρησής της θα συμμετείχε η Κυπριακή Δημοκρατία.

B. Το Σχέδιο Ανάν

Τα όσα λέχθηκαν για τα προηγούμενα στάδια ισχύουν φυσικά και για το σχέδιο Ανάν όσον αφορά την Συνθήκη, και οι ίδιες αμφιβολίες επανέρχονται.

Είναι γνωστό ότι στο Σχέδιο συμπεριλαμβανόταν στη σελίδα 168 (υπό «C») Συνθήκη μεταξύ των τριών εγγυητριών δυνάμεων και της Κύπρου «σε σχέση με τη νέα κατάσταση πραγμάτων» που θα έπρεπε να υπογραφεί εκ μέρους πλέον της ΕΚΔ. Ως συνημμένο III (Annex III) στη Συνθήκη αυτή περιλαμβάνεται το Πρόσθετο Πρωτόκολλο στη Συνθήκη Εγγύησης.

Η διατύπωση του πρόσθετου αυτού Πρωτοκόλλου έθετε επί τάπητος δύο βασικά ερωτήματα. Αν από τη μια πρόκειται για νέα συνθήκη

με νέα συμβαλλόμενα μέρη, πράγμα που θα σήμαινε διαδοχή κρατών, δηλαδή διάλυση της Κυπριακής Δημοκρατίας και συμμετοχή της Ενωμένης Κυπριακής Δημοκρατίας πλέον ως νέου κράτους στην νέα μορφή της Συνθήκης Εγγύησης. Δεύτερο αν το δικαίωμα μονομερούς επέμβασης των εγγυητριών δυνάμεων συντηρείτο και υπό τη μορφή στρατιωτικής επέμβασης ή ακόμη και αν επεκτείνετο.

Θίγουμε εδώ και ένα ιδιαίτερα ευαίσθητο θέμα αν δηλαδή γενικά το σχέδιο Ανάν σήμαινε συνέχεια της Κυπριακής Δημοκρατίας ή αν δημιουργεί νέο, διάδοχο κράτος. Ή ακόμη ποια είναι η σημασία του όρου «παρθενογένεση» (virgin birth) που εφηύρε με την φαντασία του ο Λόρδος Χάνι. Είναι γεγονός ότι στο θέμα αυτό υπήρχε μια ηθελημένη ασάφεια (constructive ambiguity) και δεν μπορεί να υπάρξει άμεση και σαφής απάντηση ενόψει του γεγονότος ότι το σχέδιο δεν επίλυε το ερώτημα ρητά, όπως θα έπρεπε. Όποια όμως και να είναι η άποψη της μιας ή της άλλης πλευράς, δεν μπορεί να είναι τελική ή τελεσίδικη, γιατί η πραγματική σημασία του ερωτήματος θα διαφαινόταν μόνο σε περίπτωση υιοθέτησης του Σχεδίου και ακολούθως της κατάρρευσης του. Τότε ακριβώς κάποιο σώμα, ίσως Διεθνές Δικαστήριο ή το Συμβούλιο Ασφαλείας ή η Ευρωπαϊκή Ένωση, θα έπρεπε να αποφανθεί ποια θα ήταν η τύχη της Κύπρου και των συστατικών της κρατιδίων και η θέση τους στο διεθνές δίκαιο.

Από το λεκτικό του Πρωτοκόλλου δεν διαφαινόταν σαφής απάντηση στο ερώτημα αν επρόκειτο για νέα Συνθήκη. Το γεγονός ότι περιγραφόταν ως «Πρόσθετο Πρωτόκολλο στην Συνθήκη Εγγύησης», φαίνεται να συνηγορεί υπέρ της άποψης ότι επρόκειτο για απλή τροποποίησή της και όχι για νέα συνθήκη. Από την άλλη όμως είναι και συνημμένο σε μια καινούργια Συνθήκη. Επίσης η αναφορά στην εφαρμογή της Συνθήκης Εγγύησης *mutatis mutandis* στην νέα κατάσταση πραγμάτων, που εγκαθιδρύετο με την Θεμελιώδη Συμφωνία και η υπογραφή της από την Ενωμένη Κυπριακή Δημοκρατία, εξαρτά την απάντηση στο ερώτημα από την γενική αξιολόγηση του σχεδίου ως σχεδίου δημιουργίας νέου κράτους ή όχι. Η δε φράση, «θα εφαρμόζεται *mutatis mutandis* στην νέα τάξη πραγμάτων που εγκαθιδρύεται με την Θεμελιώδη Συμφωνία», η οποία δεν επεξηγείτο, φαίνεται να υποδεί-

κνυε, μάλλον, προς την κατεύθυνση νέας συνθήκης που θα υιοθετείτο από διάδοχο κράτος με επιπρόσθετες διατάξεις και όχι τροποποίηση υπάρχουσας συνθήκης, όπως προβλέπεται στην Συνθήκη της Βιέννης. Άν και στο Άρθρο 1 της Θεμελιώδους Συμφωνίας λέγεται ρητά ότι οι Συμφωνίες Εγκαθίδρυσης, Εγγύησης και Συμμαχίας παραμένουν σε ισχύ (remain in force).

Όσον αφορά το δεύτερο ερώτημα, αν δηλαδή η Συνθήκη Εγγύησης και τα προβλεπόμενα σε αυτή δικαιώματα επεκτείνονταν με το Πρωτόκολλο, το λεκτικό που χρησιμοποιείται είναι ότι η συνθήκη «θα καλύπτει επιπρόσθετα από την ανεξαρτησία, την εδαφική ακεραιότητα, την ασφάλεια και τη συνταγματική τάξη της Ενωμένης Κυπριακής Δημοκρατίας, την εδαφική ακεραιότητα την ασφάλεια και συνταγματική τάξη των συνιστωσών πολιτειών της».

VI. Δικαίωμα μονομερούς επέμβασης

Τέλος, το ερώτημα που προκύπτει είναι αν θα υπήρχε μονομερές δικαίωμα της Τουρκίας ή μιας εγγυήτριας δύναμης για στρατιωτική επέμβαση κάτω από τις διατυπώσεις του Σχεδίου Ανάν. Είχε με επιμονή ζητηθεί από τη δική μας πλευρά ο αποκλεισμός τέτοιου δικαιώματος. Με επιμονή απορρίφθηκε από την Τουρκία και η θέση της έγινε δεκτή από το Γ.Γ. των Η.Ε.. Θα μπορούσε κανείς να ισχυριστεί ότι θα εξακολουθούσαν να ισχύουν τα όσα ίσχυαν και προηγουμένως και που αναφέρθηκαν ήδη σε σχέση με την Συνθήκη, ότι δηλαδή στην βάση του διεθνούς δικαίου και του Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών αποκλειόταν και θα ήταν παράνομη η όποια χρήση βίας κάτω από τη Συνθήκη. Όμως στην εξέταση ερωτημάτων διεθνούς δικαίου η πρακτική των κρατών, δηλαδή η προηγούμενη ιστορία μιας συγκεκριμένης συμπεριφοράς και η αποδοχή ή απόρριψη της από την διεθνή κοινότητα, έχει την δική της σημασία για την ερμηνεία μεταγενέστερων παρόμοιων γεγονότων.

Θα μπορούσε από την άλλη να ισχυριστεί κανείς ότι η γενική αναφορά στο προοίμιο της νέας Συνθήκης στο Σχέδιο Ανάν²¹, όχι στο

---

21. Foundation Agreement, Main Articles, v. "Underlying our commitment to international law and the principles and purposes of the United Nations".

ειδικό Πρωτόκολλο για τη Συνθήκη Εγγύησης, ότι τα συμβαλλόμενα μέρη δεσμεύονται από τους κανόνες του διεθνούς δικαίου και του Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών, αποτελεί διευκρίνιση της προηγούμενης Συνθήκης, έτσι ώστε τώρα δεν θα υπάρχει αμφιβολία ότι τα επεμβατικά δικαιώματα μόνο υπό τους όρους αυτούς μπορεί να ασκηθούν, αποκλεισμένης, συνεπώς, της μονομερούς στρατιωτικής δράσης. Όμως και η παρούσα Συνθήκη Εγγύησης υπέκειτο αυτομάτως στους όρους του διεθνούς δικαίου και του Χάρτη και παρόλα αυτά η εισβολή του 1974 έγινε, η κατοχή από τότε συνεχίζεται και η διεθνής κοινότητα δεν φαίνεται να έχει καταδικάσει απερίφραστα αυτή την παρανομία (πλην εμμέσως) ούτε και έλαβε μέτρα ανασκευής ή ανατροπής των συνεπειών της. Το μόνο που έπραξε είναι η ενίσχυση των διακοινοτικών συνομιλιών ως προσπάθεια επίλυσης του προβλήματος. Διερωτάται λοιπόν κανείς αν αυτή η ανοχή, χωρίς ρητή πλέον απαγόρευση μονομερούς στρατιωτικής επέμβασης θα μπορούσε να οδηγήσει στο συμπέρασμα ότι στην περίπτωση χρήσης βίας εκ νέου εκ μέρους της Τουρκίας, τούτο όχι μόνο θα τύγχανε της ίδιας αντιμετώπισης αλλά ότι ίσως το δικαίωμα για χρήση βίας υπήρχε πάντοτε. Σε κάθε περίπτωση η Τουρκία φαίνεται να πιστεύει ότι το 1974 η εισβολή της ήταν νόμιμη στην βάση της Συνθήκης Εγγύησης και ότι και τώρα εξακολουθεί να διατηρεί το ίδιο δικαίωμα. Η δική μας επιθυμία τότε για αποσαφήνιση του θέματος στο Σχέδιο Ανάν δεν έγινε αποδεκτή. Τα ΗΕ «ένιψαν τας χείρας» και είπαν «μη θίγετε τα κακώς κείμενα». Η ίδια προβληματική ασφαλώς προκύπτει και σήμερα στις νέες διαπραγματεύσεις υπό εξέλιξη και δεν έχει ακόμη συζητηθεί. Η τωρινή εισήγηση του κ. Ερτογάν για πενταμερή διάσκεψη χωρίς την επίσημη παρουσία της Κυπριακής Δημοκρατίας, ίσως δεν είναι ειλικρινής εισήγηση για να προωθηθεί η λύση του Κυπριακού, έχει πιθανότατα και άλλους στόχους.

VII. Η επικύρωση εκ μέρους της Τουρκίας

Είναι γνωστό πως στη Χάγη το 2003, ένας από τους κύριους λόγους που βραχυκύκλωσαν τις συνομιλίες ήταν η άρνηση της Τουρκίας να δεσμευθεί ότι θα επικύρωνε τη διακρατική συμφωνία, που αναφέρθηκε ήδη, μέρος της οποίας ήταν και το Πρωτόκολλο στη Συνθήκη Εγγύησης.

Το ίδιο φαινόμενο παρατηρήθηκε και στη Λουκέρνη. Η Θεμελιώδης Συμφωνία θα ετίθετο σε ισχύ αν το δημοψήφισμα απέλγη θετικά και στις δύο κοινότητες, αν όλος δηλ. ο λαός ψήφισε «ναι» στις 24 Απριλίου και αν μέχρι τις 29 Απριλίου οι τρεις εγγυήτριες δυνάμεις θα υπέγραφαν με τρόπο που να έμπαινε άμεσα σε ισχύ, τη διακρατική συμφωνία. Η Τουρκία σύμφωνα με το σύνταγμά της (άρθρο 90), χρειαζόταν για να είναι δεσμευτική η συμφωνία και την κύρωση εκ μέρους της Μεγάλης Τουρκικής Εθνοσυνέλευσης. Όμως άλλες διατάξεις του Σχεδίου προέβλεπαν πως αν το δημοψήφισμα ήταν θετικό ένας από τους δύο Συμπροέδρους θα μπορούσε να υπογράψει και να τη θέσει σε ισχύ. Θα μπορούσε λοιπόν να τεθεί σε ισχύ, με υπογραφή μόνο της διακρατικής συμφωνίας, χωρίς στο μεταξύ να έχει επικυρωθεί η τελευταία από την Εθνοσυνέλευση, πράγμα που θα την καθιστούσε μη δεσμευτική για την Τουρκία, σύμφωνα με το άρθρο 46 της Σύμβασης της Βιέννης. Δεν είναι δε η διακρατική συμφωνία από εκείνες που θα μπορούσαν να τεθούν σε ισχύ μόνο με την υπογραφή τους. Σε τέτοια περίπτωση η Τουρκία θα είχε ίσως ένα πλεονέκτημα άσκησης πιέσεων, γιατί εν γνώσει όλων η διακρατική συμφωνία δεν θα ήταν δεσμευτική για εκείνη (για παράδειγμα δεν θα δεσμευόταν να αποσύρει στρατεύματα) ενώ στο μεταξύ το συνταγματικό καθεστώς της Κυπριακής Δημοκρατίας θα είχε μεταλλαχθεί.

Η λύση που πρότειναν τα ΗΕ με μια υποσημείωση (αρ. 52) στο Προσάρτημα IV (σελ. 157) που αναφερόταν μόνο στην υπογραφή εκ μέρους των Συμπροέδρων (ή και του ενός μόνο με βάση άλλη υποσημείωση αρ. 32) για να τεθεί σε ισχύ, δε θεωρήθηκε ικανοποιητική. Μέχρι και την παραμονή σχεδόν του δημοψηφίσματος συνεχίστηκε αλληλογραφία με το ΓΓ των ΗΕ και η Τουρκία δε δεχόταν να αναγνωρίσει ότι η κύρωση θα προηγείτο της 24^{ης} Απριλίου. Μόνο με μια ολιγόλογη επιστολή του μονίμου αντιπροσώπου της στα ΗΕ την τελευταία μέρα φάνηκε να δέχεται ότι η υπογραφή της θα σήμαινε ότι θα υπέγραφε τη διακρατική συνθήκη για να τεθεί σε ισχύ (to sign it into force), ποτέ όμως δε δεσμεύτηκε ότι η κύρωσή της από την Εθνοσυνέλευση θα ήταν βέβαιη. Το μόνο που θα μπορούσε τότε να γίνει θα ήταν να αρνηθεί η Ελλάδα να υπογράψει χωρίς την κύρωση αυτή, οπότε και η Θεμελιώδης Συμ-

φωνία δεν θα ετίθετο σε ισχύ. Μια λύση όμως καθαρά ανορθόδοξη και περιστασιακή.

VIII. Σημερινά προβλήματα

Τα όσα λέχθηκαν ήδη για τις εμπειρίες μας από τις προηγούμενες φάσεις διαπραγματεύσεων για το Κυπριακό, αποτελούν και κατά κάποιο τρόπο καθοδήγηση για τη σημερινή συγκυρία.

Λαμβανομένου λοιπόν, υπόψη ότι η Συνθήκη Εγγύησης αποτελεί σημαντικό τμήμα των διευθετήσεων του 1960 για την εγκαθίδρυση της Κυπριακής Δημοκρατίας, που γενικά αποτελούν και το νομικό-πολιτικό θεμέλιο της κρατικής της υπόστασης, πρέπει πολύ προσεκτικά να χειριστούμε το θέμα των εγγυήσεων στις τωρινές διαπραγματεύσεις. Ιδίως με τρόπο που να μη διαταράσσει τα θεμέλια της κρατικής υπόστασης της Δημοκρατίας, από την άλλη όμως και να μην αποκλείει τρόπους είτε τροποποίησης της Συνθήκης είτε διασαφήνισής της. Τούτο σημαίνει ακόμη ότι δεν πρέπει να αποκλεισθούν τρόποι διαχείρισης γενικά των διεθνών πτυχών του Κυπριακού και όχι μόνο της Συνθήκης Εγγύησης.

Η τροποποίηση μιας διεθνούς πολυμερούς συνθήκης, βάσει της Συνθήκης της Βιέννης για το Δίκαιο των Συνθηκών του 1969 (τέθηκε σε ισχύ το 1980) καθορίζει ότι γίνεται με συμφωνία όλων των συμβαλλομένων μερών. Τότε όμως, εκτός αν άλλως ορίζει η ίδια η Σύμβαση, πρέπει να τηρηθούν όλοι οι κανόνες που ισχύουν για τη σύναψη και τη θέση σε ισχύ διεθνών συμβάσεων γενικά. Βασικά δηλ. απαιτείται η συμμετοχή με τη μια ή την άλλη μορφή όλων των μερών, δηλ. στην περίπτωση της Συνθήκης Εγγύησης της Κ.Δ., της Ελλάδας, της Τουρκίας και του Η.Β.

Επειδή τώρα γίνεται πολύς θόρυβος για διεθνή διάσκεψη για το Κυπριακό εισηγούμαι πως με κάποιο τρόπο πρέπει να αναζητηθούν τρόποι να υπερπηδηθούν τα τυπικά εμπόδια έτσι ώστε σε μια τέτοια διάσκεψη να επικεντρωθούμε στην ουσία. Ιδίως όσον αφορά την Συνθήκη Εγγύησης, αν θα εξετασθεί και πρέπει να εξετασθεί με την παρουσία όλων των μερών. Θα πρέπει να καθορίσουμε τι ακριβώς θέλουμε, ιδίως αν η πλήρης κατάργησή της δεν είναι εκ των πραγμάτων δυνατή

για αυτονόητους λόγους. Τότε τι θα θέλαμε σε μια τροποποίησή της : (α) τη διεύρυνση των εγγυητριών δυνάμεων; (β) τη ρητή απαγόρευση της οποιας δυνατότητας στρατιωτικής επέμβασης; Ή μήπως κάτι άλλο.

Πώς θα αποφευχθούν τα εμπόδια, δηλ. η υποβάθμιση της Κυπριακής Δημοκρατίας σε περίπτωση απουσίας της από μια τέτοια διάσκεψη, όπως φαίνεται να εισηγείται ο κ. Ερτογάν;

Ίσως θα μπορούσαμε να εισηγηθούμε πως η Κυπριακή Δημοκρατία, που αναγνωρίζεται διεθνώς, θα μπορούσε να εκπροσωπηθεί με την παρουσία, έστω βουβή, του Υπουργού Εξωτερικών. Ακόμη θα μπορούσε να επιδιωχθεί κοινή αποδοχή δήλωσης ότι ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας παρίσταται και παρίσταται και ως αρχηγός της Ε/Κ κοινότητας και ο Τ/Κ ηγέτης ως εκπρόσωπος της κοινότητάς του, με την συμπλήρωση ότι όλοι παρίστανται όπως αναγνωρίζονται από τα κράτη που παρίστανται. Ίσως θα μπορούσε να σκεφθεί κανείς και άλλους τρόπους, όπως έγινε στο Ντέϊτον για τη Βοσνία Ερζεγοβίνη. Είμαι βέβαιος ότι η ευρηματικότητα διεθνολόγων θα μπορούσε να εξεύρει και άλλους τρόπους γιατί πρέπει να προχωρήσουμε παρά τα εμπόδια προς τη σωστή κατεύθυνση μιας ορθολογιστικής λύσης του Κυπριακού. Μιας λύσης που να διασφαλίζει καλύτερα την επιβίωση μας στο νησί μας, μιας λύσης που να έχει διάρκεια και τα μίνιμουμ στοιχεία για να γίνει αποδεκτή και από τις δύο κοινότητες.

ENOTHTA TETAPTH

Οι υποθέσεις Κυπρίων αγνοουμένων στο ΕΔΑΔ

Αχιλλέα Δημητριάδη
Δικηγόρου

I ΕΙΣΑΓΩΓΗ

- Δικαίωμα ατομικής προσφυγής
- 4^η Διακρατική Κύπρος ν. Τουρκίας 2001

II ΠΑΡΑΒΙΑΣΕΙΣ

- Βαρνάβα κ.α. ν. Τουρκίας 1990
- Απόφαση Τμήματος 2008
- Απόφαση Διευρυμένης Σύθεσης 2009
- Παραβίαση Άρθρο 2
Μη αποτελεσματική έρευνα σε σχέση με περιστάσεις που απειλούν την ζωή
- Παραβίαση Άρθρο 3
Απάνθρωπη μεταχείριση συγγενών
- Παραβίαση Άρθρο 5
Μη αποτελεσματική έρευνα σε σχέση με κράτηση

- Άρθρο 41 - Αποζημιώσεις

III ΠΑΡΑΓΡΑΦΗ

- Συνεχιζόμενη Παραβίαση
- Baybora και Karabardak ν. Κύπρου, 2001, Μη παραδεκτές 2002
- Καρεφυλλίδης ν. Τουρκία 2009, Μη παραδεκτή

IV ΜΕΛΛΟΝ

- Διερευνητική Επιτροπή Αγνοουμένων (ΔΕΑ)
- Αποτελεσματική Θεραπεία
- Επιτροπή Υπουργών
- 4η Διακρατική Κύπρος ν. Τουρκίας

V ΣΥΖΗΤΗΣΗ

- Επιτροπή Αποκατάστασης της Αλήθειας

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

(1) Οι προσφυγές αυτές χωρίζονται σε δύο κατηγορίες. Είναι οι Ατομικές προσφυγές και είναι και η 4^η Διακρατική Προσφυγή Κύπρου vs Τουρκίας¹. Στις Ατομικές προσφυγές υπάρχουν αυτές των Ελληνοκυπρίων αλλά υπάρχουν και αυτές των Τουρκοκυπρίων οι οποίες δεν πρέπει να ξεχνιούνται. Στα πλαίσια της 4^{ης} Διακρατικής έγιναν διαπιστώσεις παραβιάσεων για όλους τους Αγνοουμένους, τα αποτελέσματα της οποίας επηρεάζουν και τις ατομικές προσφυγές όπως θα εξηγήσω.

---

1. Κυπριακή Δημοκρατία ν. Τουρκίας, Αρ. 25781/94, 10/05/2001.

ΠΑΡΑΒΙΑΣΕΙΣ

(2) Κλασσική υπόθεση είναι η υπόθεση *Βαρνάβα και 8 άλλοι*² η οποία άρχισε το 1990. Είναι η κλασσική περίπτωση αγνοουμένων όπου άτομα εξαφανίσθηκαν, όχι όλοι σε ώρα εχθροπραξιών αλλά και μετά από την κατάπαυση του πυρός και το θέμα έχει τεράστιο ενδιαφέρον από νομικής πλευράς, διότι μόλις το 2008 κατάφερε το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο μετά από 18 χρόνια να εκδώσει απόφαση η οποία τελικά ήτο καταδικαστική.

(3) Θα ήθελα να τονίσω την καθυστέρηση των 18 χρόνων η οποία πέρασε χωρίς το Δικαστήριο να νιώσει οποιαδήποτε ανάγκη να προχωρήσει σε αυτές τις υποθέσεις με κάποια ταχύτητα ειδικά δεδομένου ότι είχαν να κάνουν με θέματα αγνοουμένων. Αυτό εμένα με ανησυχεί πάρα πολύ και γίνεται ακόμα πιο ανησυχητικό όταν δείτε το αποτέλεσμα της υπόθεσης *Βαρνάβα* και πως επηρεάζει τις άλλες υποθέσεις οι οποίες εκκρεμούσαν ενώπιον του Δικαστηρίου.

(4) Μετά την απόφαση του 2008 η Τουρκία ζήτησε παραπομπή του θέματος στη διευρυμένη σύνθεση του Δικαστηρίου πράγμα που έγινε ενώπιον 17 Δικαστών που διεξήχθη η όλη διαδικασία. Ακολουθήθηκε η ακροαματική διαδικασία³ στην οποία παρουσιάστηκαν οι θέσεις και από τις δύο πλευρές καθώς και της Κυπριακής Δημοκρατίας και το κυριότερο ερώτημα ήταν κατά πόσον η παραβίαση αυτή ήτο συνεχιζόμενης μορφής ή όχι.

(5) Η κλασσική θέση είναι ότι οι συνεχιζόμενες παραβιάσεις δεν έχουν τύχει παραγραφής. Η εξαμηνιαία περίοδος την οποία το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο θέτει σε όλες τις υποθέσεις, λόγω ακριβώς της φύσης της παραβίασης, δεν μπορεί να εφαρμοστεί. Παρόλα αυτά έχει τώρα το Δικαστήριο αλλάξει πιστεύω αυτή τη νομολογία.

---

2. *Βαρνάβα και Άλλοι ν. Τουρκίας*, 16064/90, 16065/90, 16066/90, 16068/90, 16069/90, 16070/90, 16071/90, 16072/90 και 16073/90, 18/09/09.

3. http://www.echr.coe.int/ECHR/EN/Header/Press/Multimedia/Webcasts+of+public+hearings/webcastEN_media?p_url=20081119-1/lang/

(6) Ας μιλήσουμε λίγο για τις παραβιάσεις στην υπόθεση: Το πρώτο σημείο που είναι και το πιο σημαντικό είναι η παραβίαση του Άρθρου 2⁴. Η Τουρκία βρέθηκε ένοχη για το ότι δεν είχε κάνει αποτελεσματική έρευνα σε σχέση με τις περιστάσεις που απειλούσαν τη ζωή των συγκεκρωμένων ατόμων και αυτή η μη έρευνα, η μη αποτελεσματική έρευνα, την καθιστούσε υπόλογη για παραβίαση του διαδικαστικού μέρους του Άρθρου 2.

(7) Η δεύτερη παραβίαση η οποία είναι σε σχέση με το Άρθρο 3⁵ και είναι επίσης πάρα πολύ σημαντική, ιδίως σε σχέση με τους συγγενείς αγνοουμένων και για την οποία είναι η πρώτη φορά που είχαμε αυτή τη διαπίστωση, είναι το γεγονός της ταλαιπωρίας των συγγενών αυτών για τόσο καιρό. Το γεγονός ότι η Τουρκία δεν έδιδε πληροφορίες για τα αγνοούμενα άτομα αυτά, το γεγονός ότι είχε κάτω από τον έλεγχο της όλη την περιοχή στην οποία είχαν γίνει αυτές οι εξαφανίσεις, ήταν τέτοια που συνιστούσε απάνθρωπη μεταχείριση για αυτά τα άτομα. Η αποστέρηση αυτών των πληροφοριών, θεώρησε το Δικαστήριο, ξεπερνά το μέτρο το οποίο το Άρθρο 3 καθορίζει και έτσι θεωρείται απάνθρωπη μεταχείριση.

(8) Ακόμη διαπιστώθηκε παραβίαση όσον αφορά το Άρθρο 5⁶. Η μη αποτελεσματική έρευνα σε σχέση με την κράτηση. Η θέση των Ελληνοκύπριων Αιτητών ήταν ότι οι αγνοούμενοι ήταν εν ζωή και η Τουρκία επειδή ακριβώς κρατούσε αυτά τα άτομα και δεν έδιδε πληροφορίες για την κράτηση τους αυτό συνιστούσε παραβίαση του διαδικαστικού μέρους του Άρθρου 5 όσον αφορά τη μη ύπαρξη αποτελεσματικής έρευνας.

(9) Τελευταίο σημείο οι Αποζημιώσεις και οι θεραπείες που δίδονται κάτω από το Άρθρο 41⁷.

---

4. *Βαρνάβα και Άλλοι ν. Τουρκίας*, 16064/90, 16065/90, 16066/90, 16068/90, 16069/90, 16070/90, 16071/90, 16072/90 και 16073/90, 18/09/09, παρ.α.173-194.

5. *Ibid*, παρ.α.195-202.

6. *Ibid*, παρ.α.203-209.

7. *Ibid*, παρ.α.213-224.

(10) Σε αντίθεση με την απόφαση του Δικαστηρίου το 2008, όπου το Δικαστήριο θεώρησε ότι η διαπίστωση και μόνο ήταν αρκετή θεραπεία για τους Αιτητές⁸, στην διευρυμένη σύνθεση του το Δικαστήριο απεφάσισε ότι θα επιδικασθούν και συγκεκριμένα ποσά για αποζημιώσεις, €12000 για κάθε οικογένεια⁹. Ένα ποσό το οποίο, για μένα, θεωρείται απαράδεκτο όσον αφορά το ύψος. Όμως αυτό είναι το προηγούμενο που έχουμε.

(11) Ποια ήταν τα καλά και ποια ήταν τα κακά της υπόθεσης αυτής; Τα καλά ήταν ότι διαπιστώθηκαν οι παραβιάσεις, επιβεβαιώθηκε η θέση στη 4^η Διακρατική και προχωρήσαμε να έχουμε θεραπεία για άτομα τα οποία είχαν εξαφανισθεί, ακόμα και για άτομα τα οποία είχαν ταυτοποιηθεί. Αποφασίστηκε στην περίπτωση Χ' Παντελή¹⁰ ότι η Τουρκία έπρεπε να προχωρήσει περισσότερο από απλώς την ταυτοποίηση και να κάνει έρευνα για τις συνθήκες κράτησης και συνθήκες θανάτου αυτών των ανθρώπων.

(12) Το κακό της υπόθεσης αυτής ήταν ότι με τη νομολογία του το Δικαστήριο έχει εισάξει ένα νέο κριτήριο, πιστεύω, στην έννοια της συνεχιζόμενης παραβίασης. Ήταν η έννοια του ότι κάποιος πρέπει να σπεύσει στο Δικαστήριο¹¹. Εισάγεται δηλαδή μία έννοια καθυστέρησης. Και δεν πιστεύω ότι είναι τυχαία αυτά τα πράγματα που έγιναν με την απόφαση αυτή δεδομένων των αποφάσεων των Τουρκοκυπρίων εναντίον της Κυπριακής Δημοκρατίας που είχαν εκδοθεί το 2002. Νομίζω ότι με αυτές τις αποφάσεις προδιαγράφετο μία άσχημη πορεία για την έκβαση των υποθέσεων αυτών των Ελληνοκυπρίων εναντίον της Τουρκίας.

---

8. *Βαρνάβα και Άλλοι ν. Τουρκίας*, 16064/90, 16065/90, 16066/90, 16068/90, 16069/90, 16070/90, 16071/90, 16072/90 και 16073/90, 10/01/2008, παρα.159.

9. *Βαρνάβα και Άλλοι ν. Τουρκίας*, 16064/90, 16065/90, 16066/90, 16068/90, 16069/90, 16070/90, 16071/90, 16072/90 και 16073/90, 18/09/09, παρα.225.

10. *Ibid*, παρα.208.

11. *Ibid*, παρα.161.

ΠΑΡΑΓΡΑΦΗ

(13) Εξηγούμαι: Το Δικαστήριο στην υπόθεση Βαρνάβα θεώρησε ότι οι Αιτητές θα έπρεπε να είχαν προσφύγει μετά από κάποιο λογικό χρονικό διάστημα. Παρόλο που η παραβίαση ήτο συνεχιζόμενη. Κανονικά η βιμηνη παραγραφή στην ουσία δεν υπάρχει διότι κάθε μέρα γίνεται μία νέα παραβίαση και κάθε μέρα η εξάμηνη προθεσμία ξαναρχίζει.

(14) Παρόλη αυτή την νομολογημένη αρχή στις υποθέσεις συνεχιζόμενης παραβίασης, το Δικαστήριο εισήξε αυτό το νέο κριτήριο ότι δηλαδή έπρεπε οι Αιτητές να κινηθούν και να προχωρήσουν για να φτάσουν ενώπιον του Δικαστηρίου, χωρίς αδικαιολόγητη καθυστέρηση.

(15) Βέβαια, το περίεργο είναι, ότι αυτή η υποχρέωση είχε μεν επιβληθεί στους συγγενείς οι οποίοι βεβαίως και θα μπορούσαν να είχαν κάνει κάτι. Αλλά το εξωφρενικό είναι ότι όλοι οι Αιτητές υπ' αρ. 1 στις προσφυγές ήσαν οι ίδιοι οι Αγνοούμενοι. Πως λοιπόν το Δικαστήριο μπορεί να ζητά από τους Αγνοούμενους, οι οποίοι κατά των ισχυρισμών των συγγενών ήσαν κρατούμενοι, να προσφύγουν εντός λογικού χρονικού διαστήματος στο Δικαστήριο; Και αφού δεν το έκαναν να τους απορρίπτουν την υπόθεση! Μήπως δεν είναι αυτό πράγματι περίεργο;

(16) Πως φθάσαμε μέχρις εδώ; Δύο υποθέσεις Τουρκοκυπρίων η Baybora¹² και Karabardak¹³ που το 2001 καταχωρήθηκαν εναντίον της Κυπριακής Δημοκρατίας λίγο καιρό μετά από την έκδοση της απόφασης στην 4^η Διακρατική προσφυγή όπου η διαπίστωση για τα θέματα παραβιάσεων όσον αφορά τους αγνοουμένους ήτο πάρα πολύ καλή για τη δική μας πλευρά.

(17) Οι υποθέσεις αυτές είχαν να κάνουν με εξαφανίσεις ή δολοφονίες αν θέλετε, Τουρκοκυπρίων από το 1963 και 64. Εν τη απόλυτη σοφία του, το Δικαστήριο με ομόφωνη απόφαση θεώρησε ότι επειδή αυτοί οι αγνοούμενοι προσέφυγαν μόλις το 2001 δηλαδή με καθυστέρηση

---

12. Baybora και Άλλοι ν. Κυπριακής Δημοκρατίας, Αρ. 77116/01, 22/10/2002.

13. Karabardak και Άλλοι ν. Κυπριακής Δημοκρατίας, Αρ. 76575/01, 22/10/2002.

ρηση 38 χρόνων, είχαν αργήσει να προσφύγουν! Μάλιστα χωρίς καν οι υποθέσεις αυτές να έχουν κοινοποιηθεί στην Κυπριακή Δημοκρατία για να μπορέσει να δώσει κάποιες θέσεις, θεωρήθηκαν ως μη παραδεκτές. Και εδώ κάποιος διαβλέπει την αρχή αυτού του νέου κριτηρίου! Να σημειώσουμε ότι ο Πρόεδρος του Τμήματος που αποφάσισε αυτές τις υποθέσεις ήτο ο ίδιος με τον Πρόεδρο της διευρυμένης σύνθεσης του Δικαστηρίου που αποφάσισε την υπόθεση Βαρνάβα.

(18) Από εκεί πιστεύω άρχισε αυτό το νέο κακό με αυτό το νέο κριτήριο το οποίο ενδυναμώθηκε στην υπόθεση Βαρνάβα όπου είχε συζητηθεί και παρόλο που δεν εφαρμόστηκε στη συγκεκριμένη, στις επόμενες αν δεν κάνω λάθος 67 άλλες υποθέσεις Ελληνοκυπρίων αγνοουμένων εναντίον της Τουρκίας, πήραμε μία απλή απόφαση λέγοντας ότι εφαρμόζοντας τη νομολογία στην υπόθεση Βαρνάβα, όλες οι υποθέσεις αγνοουμένων ελληνοκυπρίων απορρίπτονται ως μη παραδεκτές διότι δεν είχαν εκπληρώσει αυτό το νέο κριτήριο. Παρακαλώ σημειώσατε ότι την ημέρα καταχώρησης το 1990, αυτό δεν υπήρχε και εμφανώς δεν το γνώριζαν ούτε οι Αιτητές αλλά ούτε και οι δικηγόροι τους. Παρ' όλα αυτά, το Δικαστήριο τις απέρριψε ενδεχόμενα διότι ήθελε να ξεκαθαρίσει αυτόν τον όγκο εργασίας και ενδεχόμενα γιατί άρχισε να κουράζεται πλέον με το θέμα των Κυπριακών υποθέσεων ενώπιον του.

(19) Η επόμενη υπόθεση που έχει να κάνει με το θέμα αυτό ήταν η υπόθεση Karyfyllides¹⁴ η οποία είχε καταχωρηθεί το 1999. Το ίδιο σενάριο γεγονότων, ο Ελληνοκύπριος λείπει, οι συγγενείς κάνουν προσφυγή μαζί με τον ίδιο τον αγνοούμενο αλλά εδώ έχουμε μία διαφοροποίηση. Η αδελφή του Αιτητή είχε κάνει η ίδια έρευνα και είχε βρει ένα τεράστιο αριθμό εγγράφων, γεγονότων και στοιχείων τα οποία θα μπορούσαν να πουν στο Δικαστήριο ότι αυτά ήταν νέα στοιχεία τα οποία το Δικαστήριο θα έπρεπε να λάμβανε υπόψη. Έτσι θα ικανοποιείτο το κριτήριο της καθυστέρησης ή αν θέλετε της μη καθυστέρησης.

(20) Δυστυχώς ούτε και εκεί είχαμε επιτυχία και το μόνο πράγμα που μένει τώρα είναι να δούμε κατά πόσο οι υποθέσεις αγνοουμέ-

---

14. *Καρυφyllίδης και Άλλοι ν. Τουρκίας*, Αρ. 45503/99, 01/12/2009.

νων (των οποίων οι σωροί ταυτοποιήθηκαν) θα μπορούν να αντέξουν αυτόν τον καινούργιο έλεγχο από το Δικαστήριο.

(21) Εξηγούμαι: Το δεδομένο είναι ότι οι υποθέσεις των αγνοουμένων που δεν έχουν ταυτοποιηθεί είναι οι μόνες υποθέσεις που ακόμη εκκρεμούν. Στις περιπτώσεις όπου ταυτοποιούνται οι σωροί και δίδονται στην οικογένεια. Η οικογένεια από την ημέρα που λαμβάνει γνώση ότι ο αγαπημένος τους είναι νεκρός έχει μία περίοδο 6 μηνών για να προσφύγει στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο διότι ακόμη δεν υπάρχει άλλο εσωτερικό ένδικο μέσο για να αποταθεί. Θα μπορεί να πει στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο ναι μεν μου έδωσαν τη σωρό, ναι μεν ανήκει στο δικό μου, (όπως αποφασίστηκε στη Βαρνάβα) ΟΜΩΣ δεν ξέρουμε γιατί βρέθηκε εκεί, δεν ξέρουμε γιατί και πως πέθανε.

(22) Δεν γνωρίζουμε αν η θέση αυτή είναι η σωστή. Όλα αυτά εκκρεμούν ενώπιον του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου και πιστεύω ότι θα είναι τεράστιας σημασίας η πρώτη από αυτές τις αποφάσεις διότι θα καθορίσει τη διαδικασία που θα ακολουθηθεί στις άλλες υποθέσεις. Θα έχουμε μια νέα πιλοτική διαδικασία της οποίας το αποτέλεσμα είναι άγνωστο.

ΜΕΛΛΟΝ

(23) Ποιο είναι το μέλλον στις υποθέσεις αυτές; Να αρχίσουμε με τη Διερευνητική Επιτροπή Αγνοουμένων (ΔΕΑ)¹⁵. Το Δικαστήριο έχει ξεκαθαρίσει ότι αυτή δεν είναι μία αποτελεσματική θεραπεία. Αυτό είναι δεδομένο. Γιατί; Γιατί είναι εξαιρετικά περιορισμένης εμβέλειας. Οι όροι εντολής της είναι μόνο να βρίσκει τα λείψανα και να τα ταυτοποιεί. Δεν προχωρεί πιο πέρα η ΔΕΑ, να εξηγήσει στους συγγενείς (όπως κατά την άποψη μου δικαιούνται να μάθουν) τα γεγονότα τα οποία οδήγησαν στο θάνατο αυτού του ανθρώπου.

(24) Η ΔΕΑ λειτουργούσε και το επιχείρημα είναι, καλά αφού λειτουργεί γιατί να κάνουν κάτι και να την αλλάξουν! Μήπως θα χαλάσουνε αυτό το καλό κλίμα που υπάρχει; Η δεδηλωμένη θέση των 2

---

15. www.cmp-cyprus.org

μερών της ΔΕΑ, είναι το καλύτερο σενάριο, να ταυτοποιήσει τους μισούς από τους Αγνοούμενους. Τους άλλους μισούς λοιπόν, τι θα τους κάνει; Πώς θα διαχειρισθούμε αυτές τις υποθέσεις; Υπάρχουν μοντέλα για το τι είναι μία αποτελεσματική θεραπεία; Πιστεύω πως η νομολογία του Δικαστηρίου μπορεί να μας το σκιαγραφήσει. Πώς φτάνουμε όμως στον εξαναγκασμό της Τουρκίας στη δημιουργία αυτής της αποτελεσματικής θεραπείας;

(25) Δύο είναι τα ενδεχόμενα: Στην Επιτροπή Υπουργών, εκκρεμεί από το 2001, η 4^η Διακρατική¹⁶ όσον αφορά το κομμάτι των γενικών μέτρων που έχει να κάνει με τη διαπίστωση της παραβίασης σε σχέση με τους αγνοούμενους.

(26) Υπάρχουν διαπιστώσεις όπου η Τουρκία έχει την ευθύνη να επανορθώσει ή τουλάχιστον να θεραπεύσει. Ο μόνος τρόπος που θα μπορούσε να το κάνει αυτό είναι, πιστεύω, η δημιουργία αυτής της αποτελεσματικής θεραπείας. Μήπως το μέσο αυτό είναι η ΔΕΑ η οποία θα μπορούσε να δώσει αυτή τη θεραπεία;

(27) Διερωτούμαι, είναι πράγματι αποτελεσματική η Επιτροπή Υπουργών στην επόπτευση της εκτέλεσης των αποφάσεων του Δικαστηρίου; Μπορεί να πιέσει την Τουρκία; Μπορεί να εξαναγκασθεί στη δημιουργία αυτής της αναβαθμισμένης ΔΕΑ; Δύσκολες ερωτήσεις. Μέχρι τώρα από το 2001 παρόλο που έχουμε κάποια θετικά αποτελέσματα όσον αφορά την εφαρμογή της 4^{ης} Διακρατικής δυστυχώς δεν βλέπω ότι έχουμε πολλές πιθανότητες σε ένα τέτοιο πολιτικό όργανο.

(28) Ας έρθουμε όμως και στην υπόθεση Βαρνάβα. Η Τουρκία ως ατομικό μέτρο εκτέλεσης της απόφασης (πέραν από την πληρωμή των αποζημιώσεων), έχει υποχρέωση για τις 9 συγκεκριμένες υποθέσεις να δώσει μία θεραπεία στους συγκεκριμένες Αιτητές. Θα πρέπει η Τουρκία (τουλάχιστο για αυτούς τους 9) να κάνει κάποιες έρευνες οι οποίες να φτάνουν στο επίπεδο της αποτελεσματικής θεραπείας. Θα γίνει αυτό ή όχι; Είναι ουσιαστικά θέμα πολιτικής πίεσης. Αν το κάνει για τους 9 θα το κάνει και για τους υπόλοιπους όπως έχει ευθύνη να γίνει; Πολύ δύσκολες οι ερωτήσεις.

---

16. www.coe.int/T/E/Human_rights/execution/

(29) Βεβαίως υπάρχει και ένα άλλο σημείο το οποίο νομίζω αξίζει να το αναφέρουμε. Η 4^η Διακρατική βρίσκεται στην 3^η φάση της διαδικασίας. Τη φάση της επιδίκασης αποζημιώσεων, ή στη φάση της επιδίκασης μιας δίκαιης ικανοποίησης όπως χαρακτηριστικά αναφέρει το Άρθρο 41. Πέραν από το θέμα της πολιτικής απόφασης (η οποία μπορεί να θεωρηθεί εχθρική πράξη σε στιγμή συνομιλιών) η Κυπριακή Δημοκρατία μπορεί να αρχίζει να ενεργοποιεί αυτή τη διαδικασία όχι στα θέματα περιουσιών που είναι αντικείμενο διαπραγμάτευσης αλλά μόνο στο θέμα των αγνοουμένων όπου και εκεί υπάρχει διαπίστωση παραβίασης.

(30) Πιστεύω ότι είναι επιτακτική ανάγκη η Κυπριακή Δημοκρατία να προχωρήσει και να ζητήσει από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο, ως θέμα θεραπείας, τη δημιουργία από την Τουρκία μίας επιτροπής η οποία θα μπορεί να δώσει αυτή την αποτελεσματική θεραπεία. Αυτό το παιγνίδι θα εξελιχθεί ενώπιον του Δικαστηρίου και όχι της Επιτροπής Υπουργών όπου τα κριτήρια προφανώς είναι διαφορετικά.

(31) Και εύλογα τίθεται το ερώτημα: Εάν γίνει αυτό το πράγμα υπάρχουν πιθανότητες η Κυπριακή Δημοκρατία να πετύχει στην απαίτησή της αυτή; Επαναλαμβάνω αυτή θα περιοριστεί μόνο στο θέμα της δημιουργίας μίας αποτελεσματικής θεραπείας από την Τουρκία. Μάλιστα θα μπορούσε ακόμη να ζητήσει η Κυπριακή Δημοκρατία, εκ μέρους των συγγενών, το ποσό των €12.000 επί όλου του αριθμού των αγνοουμένων αφού ήδη διεπιστώθη η παραβίαση σε σχέση με τους Αγνοούμενους.

(32) Δεν υπάρχει Διακρατική προσφυγή στην οποία να έχουμε προηγούμενο να έχουν δοθεί θεραπείες, οπότε αυτό το ερώτημα είναι ανοικτό. Πιστεύω όμως ότι το Δικαστήριο μπορεί να το ενδιαφέρει να εκδώσει μία τέτοια απόφαση. Διότι εκδιδομένης αυτής της απόφασης, αν ακολουθηθεί η πιλοτική διαδικασία η οποία είναι τώρα της μόδας στο Στρασβούργο, θα μπορεί να θέσει τις κατευθυντήριες γραμμές ξεκάθαρα του τι είναι μία αποτελεσματική θεραπεία. Μάλιστα αυτή η απόφαση μπορεί να τύχει εφαρμογής και σε άλλες χώρες μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης και ενδεχόμενα και σε άλλες χώρες οι οποίες θέλουν να λύσουν προβλήματα αγνοουμένων.

(33) Πώς η Κυπριακή Δημοκρατία θα μπορούσε να το κάνει αυτό πιο εύκολο για το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο; Θα μπορούσε για παράδειγμα από την αρχή της διαδικασίας να δηλώσει ότι αφού το Δικαστήριο εκδώσει μια απόφαση, με τις παραμέτρους μέσα στις οποίες η Επιτροπή θα συσταθεί από την Τουρκία μόλις αρχίσει αυτή η Επιτροπή να λειτουργεί στα κατεχόμενα, θα μπορούσε και η ίδια να αναλάβει από μόνη της την υποχρέωση να κάνει ακριβώς το ίδιο για τις ελεύθερες περιοχές.

(34) Διότι μην ξεχνάτε, οι Κύπριοι Αγνοούμενοι είναι και Ελληνοκύπριοι αλλά και Τουρκοκύπριοι. Για τους μεν Τουρκοκύπριους έχει ευθύνη η Κυπριακή Δημοκρατία για τους δε Ελληνοκύπριους η Τουρκική Δημοκρατία. Είναι οι δύο όψεις του ίδιου νομίσματος.

(35) Έτσι αν η Κυπριακή Δημοκρατία έχει το θάρρος να πάρει αυτή τη θέση (που από πλευράς ανθρωπίνων δικαιωμάτων δεν υπάρχει αμφιβολία ότι είναι η σωστή), νομίζω πολύ θα ευκολυνθεί το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο να μας εκδώσει μία απόφαση σε μία πιλοτική υπόθεση όπου σκοπός θα είναι η δημιουργία αυτού του αποτελεσματικού συστήματος διερεύνησης το οποίο θα εφαρμοσθεί σε ολόκληρο το Συμβούλιο της Ευρώπης και ενδεχόμενα σε άλλες χώρες στον κόσμο.

(36) Πώς φαντάζομαι αυτό το σχήμα. Δεν είναι βέβαια στο κενό που θα δημιουργηθεί. Έτσι μπαίνω στο τελευταίο σημείο μου με το οποίο και θα τελειώσω. Το φαντάζομαι ως μια αναβάθμιση της ΔΕΑ και τη δημιουργία μίας Επιτροπής Αποκατάστασης της Αλήθειας.

(37) Το μοντέλο της Νοτίου Αφρικής¹⁷ όπου αυτοί που έκαναν αυτά τα εγκλήματα εξέφρασαν μεταμέλεια και τα αποκάλυψαν. Με αντάλλαγμα την παροχή πληροφοριών επιβεβαιώνεται η ασυλία τους από ποινικές υποθέσεις. Σκοπός είναι να μπορέσουν οι συγγενείς, όσοι είναι ακόμη στη ζωή, να μάθουν τι απέγιναν τα αγαπημένα τους πρόσωπα. Το καλύτερο θα ήταν να μας πουν που τους έχουν θάψει και τι έχει γίνει με αυτούς τους ανθρώπους.

---

17. www.justice.gov.za/trc/

(38) Βεβαίως υπάρχει το σοβαρό ερώτημα. Το κλασσικό δίλημμα το οποίο τίθεται σε αυτές τις περιπτώσεις, είναι σε ποιο βαθμό μπορούμε να δώσουμε ασυλία σε κάποιον ο οποίος, κατά τα άλλα, είναι δολοφόνος. Από την άλλη υπάρχει, μετά από τόσα χρόνια, το επείγον ανθρωπιστικό θέμα του ότι θέλουμε να μάθουμε την αλήθεια.

(39) Αυτό ουσιαστικά είναι το μεγάλο δίλημμα. Και εδώ είναι που πρέπει να σκεφθούμε ως Κοινωνία, ως Δημοκρατία, τι θέλουμε να κάνουμε. Μέχρι τώρα και η Τουρκία και η Κυπριακή Δημοκρατία έχουν αντίθετη άποψη. Αλλά πιστεύω ότι το δίλημμα δεν είναι πραγματικό. Δεν είναι αυτό που σταματά τη διαδικασία από του να προχωρήσει. Διότι το δίλημμα αυτό έχει ήδη αποφασισθεί. Πρέπει να σας πω ότι η ΔΕΑ λειτουργεί με τη λογική ότι όποιος δώσει μαρτυρία, τυγχάνει ασυλίας *de facto*. Οι αντίστοιχοι Γενικοί Εισαγγελείς¹⁸, έχουν δηλώσει σε δημόσιες δηλώσεις τους από το 1990 ότι οποιοσδήποτε δώσει μαρτυρία δεν θα τύχει ποινικής δίωξης, και αν τύχει ιδιωτικής ποινικής δίωξης θα καταχωρηθεί αναστολή εκ μέρους τους. Οπότε το θέμα της ασυλίας έναντι της αλήθειας, έχει έτσι απλά ήδη διευθετηθεί!

(40) Το ερώτημα το οποίο παραμένει για συζήτηση είναι: Θέλουμε εμείς την Επιτροπή Αποκατάστασης της Αλήθειας; Ποιοι δεν θέλουν; Θέλουμε να πιέσουμε την Τουρκία να μας πει τι έγιναν οι Αγνοούμενοι και αν ναι είμαστε διατεθειμένοι να αντιμετωπίσουμε την αλήθεια όπως αυτή φαίνεται σε 4 τουλάχιστον τάφους στο Κοιμητήριο Κωνσταντίνου και Ελένης όπου γράφει επάνω σ' αυτούς ότι είναι άγνωστοι αλλά δεν έχουμε το θάρρος ως κοινωνία να τους ανοίξουμε!

Ευχαριστώ πολύ.

---

18. Επιστολή ημερ. 2.8.90 Γενικού Εισαγγελέα της Δημοκρατίας προς 3^ο Μέλος της ΔΕΑ καθώς και σχετικό Ανακοινωθέν του ΓΤΠ με αρ. 4 ημερ. 3.8.90.

**Η προστασία της ιδιοκτησίας, η προσβολή του
δικαιώματος και ο επανορθωτικός ρόλος του Ευρωπαϊκού
Δικαστηρίου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου.
Η περίπτωση της Κύπρου**

Ελένης Μίχα,
Δ.Ν., Ειδική Επιστήμων Ε.Κ.Π.Α.

Εισαγωγικές παρατηρήσεις

Η 60χρονη πορεία της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα δικαιώματα του ανθρώπου μέσα στο χώρο προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων αποδείχθηκε ως η πλέον επιτυχημένη ανάμεσα στα υπόλοιπα περιφερειακά αλλά και διεθνή συστήματα προστασίας. Η ίδια εκτίμηση ισχύει και για το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο για τα δικαιώματα του ανθρώπου το οποίο συμπλήρωσε τη χρονιά που πέρασε μισό αιώνα ζωής.

Βεβαίως δεν υπάρχει επιτυχία που να μην στερείται παρενεργειών. Έτσι ο φόρτος εργασιών που ακολούθησε το Δικαστήριο, μετά και από την κατάργηση της Επιτροπής, η οποία λειτουργούσε ως φίλτρο στις προσφυγές που ασκούσαν ενώπιόν του οδήγησε στην έρευνα για την αναμόρφωση του συστήματος προστασίας. Έχοντας ως στόχο την μακρόχρονη αποτελεσματικότητα του δικαιοδοτικού συστήματος προστασίας¹, η πρόσφατη Σύνοδος του Ιντεργλάκεν² χαρτογράφησε μία διαδικασία αναμόρφωσης του συστήματος στο σύνολό του, υιοθετώντας ένα τολμηρό σχέδιο δράσης με βασικούς αποδέκτες τα κράτη μέλη.

---

1. Η προσπάθεια αναμόρφωσης του συστήματος ξεκίνησε με την κατάργηση της Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου το 1997 στο πλαίσιο του 11^{ου} Πρωτοκόλλου (ETS No 155 με έναρξη ισχύος την 1/11/1998) και την αποδοχή της ατομικής προσφυγής ως προϋπόθεση για την είσοδο των νέων μελών στο Συμβούλιο της Ευρώπης.

2. Διακήρυξη της 19^{ης} Φεβρουαρίου 2010 στο <http://www.eda.admin.ch>.

Ως αποδέκτες των οδηγιών αυτών, τα κράτη μέλη αναλαμβάνουν όχι μόνο να εκτελέσουν τις αποφάσεις που εκδίδει το ΕΔΔΑ αλλά να λάβουν γενικότερα μέτρα συμμόρφωσης ώστε να αποκαταστήσουν τυχόν ελλείψεις στην προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων εάν και στο μέτρο που αυτές διαπιστώνονται σε θεσμικό επίπεδο, τόσο νομοθετικό όσο και διοικητικό. Σε αυτό το πλαίσιο λειτουργίας η Επιτροπή Υπουργών διαδραματίζει καίριο ρόλο εφόσον συνεργάζεται με τα κράτη μέλη και συνήθως προτείνει τα κατάλληλα μέτρα για τη θεραπεία των θεσμικών προβλημάτων που αναδεικνύονται με αφορμή μία υπόθεση που άγεται ενώπιον του ΕΔΔΑ. Είναι, επομένως, αυτονόητο πως η υποχρέωση συμμόρφωσης έχει διττή φύση αφού λειτουργεί τόσο σε διεθνές όσο και σε εθνικό επίπεδο. Η διαδικασία των πιλοτικών αποφάσεων είναι χαρακτηριστική στο μέτρο που ασχολείται με ομοειδείς υποθέσεις στη βάση των οποίων βρίσκεται το ίδιο θεσμικό πρόβλημα το οποίο επιτάσσει τη λήψη γενικότερων μέτρων συμμόρφωσης από τα κράτη μέλη.

Η περιπτωσιολογία για την προστασία της περιουσίας ήταν αυτή που παρείχε την κατάλληλη ευκαιρία στα όργανα εφαρμογής της Σύμβασης να υιοθετήσουν τις νέες διαδικασίες ελέγχου της Σύμβασης τόσο στο πλαίσιο λειτουργίας του 14^{ου} Πρόσθετου Πρωτοκόλλου³ όσο και στο πλαίσιο της ίδιας της πιλοτικής διαδικασίας⁴. Το Δικαστήριο έχει διαμορφώσει μία ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα νομολογία για την προστασία των περιουσιακών δικαιωμάτων, η οποία τα τελευταία χρόνια εξελίσσεται με ολοένα πιο γρήγορους ρυθμούς. Σε αυτό το πλαίσιο λειτουργίας του, οι υποθέσεις προσβολής της περιουσίας Κυπρίων υπηκόων συνεπεία της τουρκικής εισβολής και κατοχής του βόρειου τμήματος του νησιού κατέχουν ένα μεγάλο και σημαντικό τμήμα.

---

3. ETS No 194 με έναρξη ισχύος την 1/6/2010.

4. Είναι εξάλλου γνωστό πως η υπόθεση Broniowski κατά Πολωνίας (Reports of Judgments and Decisions 2004-V) λειτούργησε ως αφετηρία για τη θεμελίωση των πιλοτικών αποφάσεων και ακολούθησαν άλλες συναφείς υποθέσεις με αντικείμενο διάφορες μορφές προσβολών της περιουσίας, όπως η Hutten-Czapska κατά Πολωνίας (Reports of Judgments and Decisions 2006-VIII).

Επομένως, ο χώρος της περιουσίας αποτελεί το κατάλληλο θεσμικό πλαίσιο για να δοκιμαστεί η αντοχή και η δυναμική του νέου συστήματος μαζί με την αποτελεσματικότητά του. Βέβαια, οι περιπτώσεις αποκατάστασης για την προσβολή της περιουσίας είναι διαφορετικές μεταξύ τους, ιδίως όταν αφορούν σε μαζικές παραβιάσεις του δικαιώματος, όπως συνέβη στις κυπριακές υποθέσεις. Αυτό οφείλεται κυρίως στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των καταστάσεων κατοχής που συνήθως λειτούργησαν ως υπόβαθρο για τις προσβολές του δικαιώματος. Με τη σειρά τους, οι καταστάσεις κατοχής προέρχονταν είτε από ένοπλη σύρραξη είτε από ανατροπή καθεστώτος και εγκαθίδρυση ενός νέου, όπως συνέβη με τις αλλαγές στις χώρες της πρώην Ανατολικής Ευρώπης. Και πάλι όμως οι συνέπειες της προσβολής στις περιπτώσεις μαζικών παραβιάσεων είναι συνήθως διαφορετικές από εκείνες που τελούνται στο πλαίσιο ενός σύγχρονου κράτους δικαίου ελλείψει των προϋποθέσεων νομιμότητας. Αναπόφευκτα λοιπόν και οι δυνατότητες για επανόρθωση της υφιστάμενης ζημίας, όπως αυτές διαμορφώνονται στο γενικότερο πλαίσιο μετάβασης σε ένα δημοκρατικό καθεστώς⁵ διαφοροποιούνται ανάλογα με τις εκάστοτε πολιτικές, οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες που διέπουν το συγκεκριμένο μεταβατικό καθεστώς⁶. Έτσι, τα σχετικά ζητήματα που ανακύπτουν είναι πολλά και διαφορετικά: η σύγκρουση αναπτύσσεται ανάμεσα σε δύο διαφορετικές τάσεις, αυτή που υποστηρίζει την διατήρηση της υπάρχουσας κατάστασης ανεξάρτητα της νομιμότητας του ιδιοκτησιακού

---

5. Συστήματα μεταβατικής δικαιοσύνης (transitional justice) αποκαλούνται όσα ανταποκρίνονται σε συστηματικές και μαζικές παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων του παρελθόντος. Η ιδιαιτερότητα της κατάστασης δεν αφορά σε ένα ξεχωριστό δικαιοσύνη σύστημα αλλά στις ιδιαίτερες ανάγκες των κοινωνιών που αναδύονται μετά από μακρόχρονες περιόδους που χαρακτηρίζονται από εντατικές παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Η επανορθωτική δικαιοσύνη αποτελεί τμήμα αυτών των συστημάτων και στοχεύει στην αποκατάσταση των βλαβών που προξένησαν οι παραβιάσεις στα θύματα, υλικές και ηθικές. Για τα σχετικά ζητήματα, βλ. αντί άλλων το έργο του Διεθνούς Κέντρου για την Μεταβατική Δικαιοσύνη στο <http://www.ictj.org>.

6. Τέτοιες συνθήκες αποτελούν η ύπαρξη προσφύγων ή εσωτερικά εκτοπισμένων κατόπιν διεθνών συρράξεων ή εσωτερικών αναταραχών, όπως και οι εθνικοποιήσεις ευρείας ή πιο περιορισμένης κλίμακας.

τίτλου επιδιώκοντας την ασφάλεια δικαίου και εκείνη που στοχεύει στην αποκατάσταση των ζημιών που προκάλεσαν οι παραβιάσεις στο δικαίωμα της περιουσίας όπως ακριβώς στις «συννηθισμένες» περιπτώσεις.

Στόχο λοιπόν του παρόντος άρθρου αποτελεί να διαπιστώσουμε την εξέλιξη της προστασίας της ιδιοκτησίας ειδικότερα σε περιπτώσεις μαζικών παραβιάσεων που παρέχει το δικαιοδοτικό σύστημα προστασίας της ΕΣΔΑ, έτσι όπως αυτό διαμορφώθηκε μετά τις αλλαγές που επέφερε η υιοθέτηση του 14^{ου} Πρόσθετου Πρωτοκόλλου και ιδιαίτερα η διαδικασία των πιλοτικών αποφάσεων για τα κράτη μέρη στη Σύμβαση (2^ο μέρος του άρθρου). Ως προϋπόθεση για την ολοκληρωμένη ανάπτυξη του ζητήματος αυτού απαιτείται αντίστοιχα η ανάλυση των υποχρεώσεων συμμόρφωσης στις αποφάσεις του ΕΔΔΑ από τα κράτη μέρη, τόσο στο διεθνές όσο και στο εθνικό επίπεδο (1^ο μέρος του άρθρου, τμήματα α' και β' αντίστοιχα). Το ερώτημα που δεν φαίνεται να βρίσκει άμεση λύση έως και σήμερα είναι εάν τα κράτη μέρη εκτός από τη διεθνή ευθύνη που υπέχουν σε περίπτωση μη συμμόρφωσης με τις συμβατικές υποχρεώσεις που πηγάζουν από την ΕΣΔΑ, υποχρεούνται να ενσωματώνουν περαιτέρω τις αποφάσεις του Δικαστηρίου στην εσωτερική τους έννομη τάξη. Η στοιχειοθέτηση δεδικασμένου για τα εθνικά δικαστήρια αλλά και η υποχρέωση για υιοθέτηση τυχόν νομοθετικών ρυθμίσεων προς τροποποίηση των υφισταμένων, όπως η θεσμοθέτηση ενός αποτελεσματικού ένδικου μέσου, αποτελούν στοιχειώδη βήματα για την ολοκληρωμένη συμμόρφωση των κρατών μερών σε εθνικό επίπεδο.

Το κυπριακό πρόβλημα ιδίως στην έκφανση προστασίας της ατομικής περιουσίας Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων αποτελεί χαρακτηριστική περίπτωση προς μελέτη των παραπάνω προβλημάτων. Η προσπάθεια του ΕΔΔΑ να διαχειριστεί το πολύπλοκο αυτό πρόβλημα υπό το φως των νέων αρμοδιοτήτων του ίσως να θέσει και τις κατευθυντήριες γραμμές για την επίλυση και άλλων συναφών προβλημάτων σε μεταβατικές περιόδους, ολοκληρώνοντας τους στόχους ενδυνάμωσης και αποτελεσματικής εφαρμογής της ΕΣΔΑ στον ευρωπαϊκό χώρο.

1. Η υποχρέωση συμμόρφωσης με τις αποφάσεις του ΕΔΔΑ και το 14^ο Πρόσθετο Πρωτόκολλο

α. Η διεθνής πλευρά της υποχρέωσης

Στην πρόσφατη Συνδιάσκεψη του Interlaken για το μέλλον του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου δικαιωμάτων του ανθρώπου έγινε σαφές ότι η έγκαιρη εκτέλεση των αποφάσεων του ΕΔΔΑ αποτελεί ουσιαστικό τμήμα της συμμόρφωσης και αναπόφευκτα της βελτίωσης της αποτελεσματικότητας του συστήματος προστασίας⁷. Στο μέτρο λοιπόν που η Επιτροπή Υπουργών κυρίως αλλά και το Δικαστήριο τώρα πια λειτουργούν ως όργανα επίβλεψης της εκτέλεσης και της γενικότερης συμμόρφωσης με τις αποφάσεις του ΕΔΔΑ, η σχετική υποχρέωση συμμόρφωσης των κρατών μερών διαθέτει, εκτός από την εθνική και μία διεθνή πτυχή⁸.

Στην τελική διακήρυξη της ως άνω Συνδιάσκεψης, τονίσθηκε ιδιαίτερα ο ενδυναμωμένος ρόλος της Επιτροπής Υπουργών όπως προκύπτει μετά και από τις θεσμικές αλλαγές στο σύστημα ελέγχου της ΕΣΔΑ με την υιοθέτηση του 14^{ου} Πρόσθετου Πρωτοκόλλου και τη διαδικασία των πιλοτικών αποφάσεων⁹. Έτσι, η Επιτροπή Υπουργών καλείται να διευκολύνει το Δικαστήριο στην επιτάχυνση της εκτέλεσης του δικαιοδοτικού του έργου, καθώς και να προτείνει νέα μέτρα για την πλέον εύρυθμη εκτέλεση του έργου του.

Πιο αναλυτικά, το Δικαστήριο καλείται να προτείνει έναν πρόσθετο μηχανισμό διαλογής παραδεκτών ατομικών προσφυγών, εκτός αυτού που προβλέπει το 14^ο Πρόσθετο Πρωτόκολλο (filtering mechanism).

---

7. Ο.π., αρχή (7) της Διακήρυξης.

8. Βλ. Λ.-Αλ. Σισιλιάνο, Αφιέρωμα: Η συμμόρφωση στις αποφάσεις του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου β. Οι διεθνείς πτυχές, ΤοΣ 4/2002, <http://tosyntagma.ant-sakkoulas.gr>.

9. Ο.π., Σχέδιο Δράσης, F: Επίβλεψη εκτέλεσης των αποφάσεων. Για τις αλλαγές στο σύστημα ελέγχου της ΕΣΔΑ τις οποίες εισήγαγε το 14^ο Πρόσθετο Πρωτόκολλο, βλ. L.-Al. Sicilianos, La "réforme de la réforme" du système de protection de la convention européenne des droits de l'homme, AFDI 2003, σελ. 611 επ. και γενικότερα, Council of Europe, Reforming the European Convention on Human Rights: A work in progress, Council of Europe 2009.

Στη συνέχεια, προβλέπεται η συνεργασία με τα κράτη μέλη για την αποτελεσματική εκτέλεση των αποφάσεων του ΕΔΔΑ, ιδίως εκείνων που διαπιστώνουν θεσμικά προβλήματα στις κρατικές δομές τα οποία με τη σειρά τους οδηγούν σε παραβιάσεις της ΕΣΔΑ¹⁰.

Είναι πλέον εμφανές πως η Επιτροπή Υπουργών δεν αρκείται πλέον στον παραδοσιακό της ρόλο ως επιβλέπουσα την εκτέλεση των αποφάσεων του ΕΔΔΑ. Αντίθετα, οι διευρυμένες της αρμοδιότητες καλύπτουν όλο το φάσμα του ελέγχου εφαρμογής της Σύμβασης από τον προθάλαμο, όπως χαρακτηριστικά μπορεί να ονομάζεται η διαδικασία screening των ατομικών προσφυγών, έως και την έξοδο, όπου ολοκληρώνεται η εσωτερική διαδικασία με την αυστηρότερη επίβλεψη των κρατών μερών να υποχρεούνται να διορθώνουν τις σχετικές ελλείψεις θεσπίζοντας ένδικα βοηθήματα.

Το Σχέδιο Δράσης που προέκυψε από τη Συνδιάσκεψη του Interlaken είναι ενδεικτικό των αλλαγών που συνεπάγονται οι τροποποιήσεις στο δικαιοδοτικό σύστημα εφαρμογής της Σύμβασης. Μία τέτοια αλλαγή είναι και ο αυξανόμενος ρόλος του Δικαστηρίου στη διαδικασία εκτέλεσης των αποφάσεων που το ίδιο εκδίδει. Παραδοσιακά, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο αρκείτο στη διαπίστωση ή την απόρριψη των ισχυριζομένων παραβιάσεων της Σύμβασης. Οι ανάγκες όμως για την εύρυθμη λειτουργία του δικαιοδοτικού συστήματος προστασίας έγιναν τόσο πιεστικές, ώστε το Δικαστήριο ανέλαβε έναν πλέον παρεμβατικό ρόλο στη διαδικασία εκτέλεσης. Έτσι, όχι μόνο επιδικάζει αποζημίωση λόγω έλλειψης ή/και πλημμελούς συμμόρφωσης στις δικές του αποφάσεις, αλλά προχωρεί και σε νέες καταδικαστικές αποφάσεις σε περίπτωση που η διοίκηση του καθ' ου κράτους μέρους δεν συμμορφώνεται ή καθυστερεί, ώστε ουσιαστικά να παραμένει εν ισχύ η παραβίαση¹¹. Τελικά, εκτός από την παραβίαση των εκάστοτε ουσι-

---

10. Ibid., υπό G: Απλοποιημένη διαδικασία τροποποίησης της Σύμβασης. Η πρόσθετη αρμοδιότητα της Επιτροπής Υπουργών να μεριμνήσει για μία μελλοντική τροποποίηση της Σύμβασης σχετικά με οργανωτικά θέματα αποδεικνύει την αυξημένη σημασία που προσδίδεται στο όργανο της Επιτροπής Υπουργών.

11. Οι ελληνικές υποθέσεις αποτελούν χαρακτηριστικό παράδειγμα. Βλ. ενδεικτικά τις υποθέσεις Hornsby κατά Ελλάδας, Reports of Judgments & Decisions 1997-II και

αστικών δικαιωμάτων διαπιστώνεται και παραβίαση του άρθρου 6 περί δίκαιης δίκης σε περίπτωση μη συμμόρφωσης με τις αποφάσεις του ΕΔΔΑ. Αυτή ήταν εξάλλου η αφορμή για να θεσμοθετηθούν οι αλλαγές του μηχανισμού ελέγχου και εφαρμογής της Σύμβασης με το 14^ο Πρόσθετο Πρωτόκολλο και τη διαδικασία των πιλοτικών αποφάσεων. Αιτία συνιστούσε η ανάγκη να πιεστούν πλέον τα κράτη μέλη να λάβουν τα αναγκαία μέτρα για την ουσιαστική συμμόρφωση με τις αποφάσεις του Δικαστηρίου και παράλληλα να απαλλαγεί το Δικαστήριο από τον υπερβολικό φόρτο εργασίας για τις ομοειδείς υποθέσεις.

Πιο αναλυτικά, οι βασικές τροποποιήσεις που επήλθαν στο μηχανισμό ελέγχου της Σύμβασης μέσω του 14^{ου} Προσθέτου Πρωτοκόλλου επικεντρώνονται στα τρία παρακάτω στοιχεία:

- α) τη δημιουργία ενός μονοπρόσωπου τμήματος στο πλαίσιο λειτουργίας του ΕΔΔΑ, το οποίο αποφασίζει επί των προφανώς απαραδέκτων υποθέσεων. Στόχο φυσικά αποτελεί και εδώ η επιτάχυνση των διαδικασιών για τις επονομαζόμενες «απέλπιδες» υποθέσεις, οι οποίες και αποτελούν το μεγαλύτερο μέρος των προσφυγών που κατατίθενται ενώπιον του Δικαστηρίου,
- β) τη δημιουργία ενός 3μελούς τμήματος το οποίο με μία απλουστευμένη διαδικασία θα αποφασίζει επί των ομοειδών υποθέσεων που χαρακτηρίζονται από το ίδιο θεσμικό πρόβλημα και
- γ) την καθιέρωση ενός νέου λόγου απαραδέκτου των προσφυγών όταν η παραβίαση της Σύμβασης δεν επέφερε «σοβαρή βλάβη» στο θύμα.

Παράλληλα με την υιοθέτηση του 14^{ου} Προσθέτου Πρωτοκόλλου μία νέα διαδικασία προέκυψε ως καρπός της συνεργασίας του Δικαστηρίου, της Επιτροπής Υπουργών και των κρατών μερών με στόχο την πιο γρήγορη και αποτελεσματική εκτέλεση του έργου του Δικαστηρίου: αυτή της διαδικασίας των πιλοτικών αποφάσεων. Η αφετηρία της βρίσκεται στην απόφαση της Επιτροπής Υπουργών 2004(3)¹²

Μάλαμα κατά Ελλάδας, Reports of Judgments & Decisions 2001-II. Γενικότερα, για το πρόβλημα, βλ. Λ.-Αλ. Σισιλιάνο, ο.π., υποσ. 8.

12. Res 2004(3) on judgments revealing an underlying systemic problem στο <https://>

όπου η Επιτροπή καλεί το Δικαστήριο να διαγνώσει μέσω των αποφάσεών του τα θεσμικά προβλήματα των κρατών μερών που οδηγούν σε παραβιάσεις της Σύμβασης και τα ίδια τα κράτη μέρη να εξαλείψουν την πηγή των προβλημάτων αυτών με στόχο πάντα να αποφευχθεί η μελλοντική σώρευση ατομικών προσφυγών¹³. Συχνά όμως ο χαρακτηρισμός της σχετικής απόφασης ως πιλοτικής δεν περιλαμβάνεται στο διατακτικό των αποφάσεων του ΕΔΔΑ. Έτσι, συμβαίνει και πάλι συχνά στην πρακτική του Δικαστηρίου να αντιμετωπίζεται μία υπόθεση ως πιλοτική χωρίς να χρησιμοποιείται ο σχετικός όρος και χωρίς να απορρίπτονται οι ομοειδείς υποθέσεις ως απαράδεκτες. Από την πλευρά του όμως το κράτος μέρος οφείλει να λάβει γενικότερα μέτρα συμμόρφωσης¹⁴ και σε αυτές τις περιπτώσεις, οι οποίες χαρακτηρίστηκαν ως μη γνήσιες¹⁵.

---

wcd.coe.int. Για μία συνοπτική παρουσίαση της διαδικασίας και την αποτίμηση της εφαρμογής της ιδίως μέσα από το πρίσμα ενός από τα μέλη του Δικαστηρίου, βλ., Pilot judgments from the Court's perspective, Towards Stronger Implementation of the ECHR at National Level, Proceedings of the Stockholm Colloquy (9-10 June 2008), CoE, σελ. 86-93, D. Milner, Codification of the Pilot Judgment Procedure, Responding to Systemic Human Rights Violations: Pilot Judgments of the ECHR and their Impact at National Level και E. Fribergh, The Court's Recent Policy on Pilot Judgments Procedure, Pilot Judgment Seminar in Strasbourg 14/6/2010 στο <http://londonmet.ac.uk>.

13. Ο πρώην Πρόεδρος του ΕΔΔΑ, L. Wildhaber, έθεσε οκτώ καίρια σημεία για την οριοθέτηση μίας πιλοτικής απόφασης, θέση η οποία αποτέλεσε πολύτιμο οδηγό για το Δικαστήριο, αν και δεν λαμβάνει πάντα υπόψη του σωρευτικά όλα τα σημεία.

14. Η διστακτικότητα να χαρακτηρίσει ως πιλοτική κάθε απόφαση η οποία απευθύνει οδηγίες προς το καθ' ου κράτος να λάβει γενικά μέτρα συμμόρφωσης ανήκει κυρίως στο Τμήμα ευρείας σύνθεσης. Αντίθετα τα τμήματα δεν διστάζουν να πράξουν κάτι τέτοιο. Αντίστοιχη διχογνωμία σχετικά με τη στάση αυτή του Δικαστηρίου επικρατεί ανάμεσα στους σχολιαστές. Βλ. κυρίως A. Buyse, The Pilot Judgment Procedure at the European Court of Human Rights: Possibilities and Challenges, Nomiko Vima, November 2009 στο <http://echrblog.blogspot.com>.

15. Ph. Leach, H. Hardman & S. Stephenson, Can the European Court's Pilot Judgment procedure Help Resolve Systemic Human Rights Violations? Burdov and the Failure to Implement Domestic Courts Decisions in Russia, HRLR 2010, Vol. 10-2, σελ. 346-359. Το γεγονός ότι η διαδικασία των πιλοτικών αποφάσεων δεν έχει συμπεριληφθεί στις ρυθμίσεις του 14^{ου} Πρόσθετου Πρωτοκόλλου το χαρακτηρίζει ως εξωθεσμικό μέτρο. Ταυτόχρονα αποτελεί κι ένα ιδιαίτερα ευέλικτο μέσο, πραγματιστικό, όπως έχει κληθεί, για να χρησιμοποιηθεί σύμφωνα με τη διακριτική ευχέρεια του Δικαστηρίου

Κατ' αυτόν τον τρόπο το Δικαστήριο φαίνεται πλέον να επεμβαίνει στις εσωτερικές υποθέσεις των κρατών μερών και μάλιστα στη διαμόρφωση της εθνικής τους νομοθεσίας, εφόσον αυτή συνήθως αποτελεί και την πηγή των θεσμικών τους προβλημάτων. Απώτερος βέβαια σκοπός είναι να δημιουργηθούν τα ελάχιστα δεδομένα που συνιστούν ένα πρότυπο κράτος δικαίου σύμφωνα με μία ενιαία ευρωπαϊκή αντίληψη και παράλληλα να αποφευχθεί η υπερφόρτωση του Δικαστηρίου με ομοειδείς υποθέσεις¹⁶. Σε αυτό το έργο του το Δικαστήριο διαθέτει την Επιτροπή Υπουργών ως συνεργάτη για την επίβλεψη εκτέλεσης των σχετικών αποφάσεων, εφόσον το συγκεκριμένο καθήκον επιμερίζεται πλέον ανάμεσα στα δύο συγκεκριμένα όργανα. Βέβαια η ενδυνάμωση του ρόλου του Δικαστηρίου, πλέον των δικαιοδοτικών του καθηκόντων, δεν σημαίνει ταυτόχρονα και αντίστοιχη αποδυνάμωση του ρόλου της Επιτροπής Υπουργών. Αντίθετα, φαίνεται ότι σε πρακτικό επίπεδο το Δικαστήριο προχωρεί σε μία γενική εκτίμηση των εθνικών μέτρων που λαμβάνει το εκάστοτε κράτος μέρος ενώ την ουσιαστική, σε βάθος εκτίμηση, αναλαμβάνει η Επιτροπή Υπουργών¹⁷. Αυτό βέβαια συνεπάγεται την ενεργό ανάμιξη της Επιτροπής στη διαδικασία εκτέλεσης των αποφάσεων που εντάσσονται στην πιλοτική διαδικασία. Το περιουσιακό ζήτημα στις πολυάριθμες κυπριακές υποθέσεις αλλά και στις πλέον πρόσφατες τουρκικές υποθέσεις¹⁸ αποτελεί ευκαιρία για να παρακολουθήσει κανείς την Επιτροπή Υπουργών όταν επιβλέπει την

όπου αυτό κρίνει ότι συντρέχουν οι προϋποθέσεις. Βλ. σχετικά E. Friberg, ο.π.

16. Η πρόσφατη απόφαση Burdon κατά Ρωσίας (2), 15-1-2009 αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα για τους στόχους των οργάνων εφαρμογής της ΕΣΔΑ και ιδιαίτερα για το Δικαστήριο.

17. Βλ. περαιτέρω A. Buyse, ο.π., υποσ. 14.

18. Απόφαση Yetis και άλλοι κατά Τουρκίας της 6-7-2010 για την έλλειψη συστήματος υπολογισμού της αποζημίωσης λόγω απαλλοτριώσεως, δεδομένης της μακράς διάρκειας της δέσμευσης και του πληθωρισμού. Βέβαια και οι υποθέσεις κατά Ιταλίας για την παρέλευση του ευλόγου χρόνου των διαδικασιών σε εθνικό επίπεδο αποτελεί άλλο ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα της ένταξης ενός θεσμικού προβλήματος στη διαδικασία των πιλοτικών αποφάσεων. Βλ. Scordino κατά Ιταλίας (1), Reports of Judgments & Decisions 2006-V.

Τουρκία στην εφαρμογή των υποχρεώσεών της, όπως αυτές πηγάζουν από τη διαδικασία των πιλοτικών αποφάσεων.

β. Η εθνική πλευρά της υποχρέωσης

Κατά τη διάρκεια της Συνδιάσκεψης του Interlaken¹⁹ έγινε κατανοητό ότι η επιτυχημένη λειτουργία του Δικαστηρίου εξαρτάται από τη συνεργασία που θα έχουν τα συμβατικά όργανα εφαρμογής της ΕΣΔΑ με τα ίδια τα κράτη μέλη της. Έτσι, το Σχέδιο Δράσης απευθύνεται στα κράτη μέλη ζητώντας την συνεργασία τους, ώστε εκτός από την εκτέλεση των αποφάσεων του ΕΔΔΑ, η οποία συνήθως εξαντλείται στην καταβολή αποζημίωσης, να προχωρήσουν στη συμμόρφωση υπό ευρεία έννοια ώστε να απονέμεται πλέον ουσιαστική και μακρόχρονη προστασία των ατομικών δικαιωμάτων.

Αν και τα κείμενα προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων αποτελούν διεθνείς συνθήκες οι οποίες συνάπτονται και ερμηνεύονται σύμφωνα με τους κανόνες του διεθνούς δικαίου, ο ιδιαίτερος χαρακτήρας τους εξακολουθεί να ισχύει, γεγονός που επηρεάζει άμεσα και την εφαρμογή τους σε διεθνές και εθνικό επίπεδο. Έχοντας υπόψη ότι οι διεθνείς συνθήκες περί ανθρωπίνων δικαιωμάτων δεν στοχεύουν στην αμοιβαία κατοχύρωση δικαιωμάτων και υποχρεώσεων για το καλό των συμβαλλομένων κρατών, αλλά στην προστασία των ατόμων από την άσκηση της κρατικής εξουσίας, η επανόρθωση σε περίπτωση παραβίασης στοχεύει όχι μόνον στην αποκατάσταση της ζημίας του παθόντος, αλλά και στη γενικότερη συμμόρφωση με τους κανόνες προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων²⁰. Υπό αυτό το πρίσμα, η υποχρέωση καθιέρωσης ενδίκων βοηθημάτων για την αποκατάσταση των παραβιάσεων αλλά και για την αποτροπή μελλοντικών είναι θεμελιώδους σημασίας για την πλήρη απόλαυση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και την αποτελεσματική λειτουργία ενός κράτους δικαίου, όπως αυτή προκύπτει από το πρωτόλειο άρθρο 1 της Σύμβασης. Η συγκε-

---

19. Ο.π., υποσ. 2.

20. D. Shelton, Remedies in International Human Rights Law, 2nd ed., OUP 2005, σελ. 10-17.

κρυμμένη λοιπόν υποχρέωση απευθύνεται στα κράτη μέρη ως τα καταρχήν αρμόδια για την εφαρμογή των διεθνών συνθηκών. Είναι γνωστό άλλωστε ότι τα όργανα εφαρμογής των διεθνών συμβάσεων και ειδικότερα το ΕΔΔΑ δρουν επικουρικά σε περίπτωση που δεν παρέχεται αποτελεσματική έννομη προστασία από τα κράτη μέρη²¹. Επιπλέον, τα κράτη μέρη είναι τα πλέον αρμόδια να κρίνουν καλύτερα τις ανάγκες τους και τα μέσα με τα οποία θα τις καλύψουν.

Πιο αναλυτικά, η εθνική διάσταση της υποχρέωσης συμμόρφωσης²² συνίσταται στην αντίστοιχη υποχρέωση των εθνικών αρχών να υιοθετήσουν γενικά μέτρα στην εσωτερική τους έννομη τάξη, ειδικότερα δε στις περιπτώσεις επαναλαμβανομένων παραβιάσεων, οι οποίες είναι ενδεικτικές θεσμικών προβλημάτων στις κρατικές δομές. Τα όργανα εφαρμογής της Σύμβασης και μάλιστα η Διευθύνουσα Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (CDDH) είχαν και αυτά επισημάνει το σημαντικό θεσμικό πρόβλημα της έλλειψης συμμόρφωσης πολλών κρατών μερών με τις αποφάσεις των εθνικών τους δικαστηρίων, γεγονός το οποίο αναπόφευκτα οδηγεί και σε παραβίαση της ΕΣΔΑ και παράλληλη αύξηση των ατομικών προσφυγών²³. Παράλληλα, τονίστηκε ότι βασικές ελλείψεις παρατηρούνται ιδιαίτερα στο νομικό πλαίσιο ελέγχου χρήσης και αποκατάστασης της στερηθείσας περιουσίας, επιβεβαιώνοντας σωρεία παραβιάσεων της σχετικής ρύθμισης.

---

21. Η αρχή της επικουρικότητας είναι θεμελιώδης για το χώρο του διεθνούς δικαίου όπως θα διαπιστώσουμε παρακάτω στη μελέτη. Για αυτό το λόγο άλλωστε και ισχύει η αρχή της εξάντλησης των εσωτερικών ενδίκων μέσων ως απαραίτητη δικονομική προϋπόθεση για την παραδεκτή άσκηση της ατομικής προσφυγής ενώπιον των διεθνών δικαιοδοτικών οργάνων, ενδεδυμένη μάλιστα με εθιμική ισχύ. Βλ. Γενικά Εμμ. Ρούκουνας, Διεθνής προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, Εστία 1995, σελ. 41-42.

22. Βλ. Φ. Γεωργακόπουλο, Αφιέρωμα: Η συμμόρφωση στις αποφάσεις του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου β. Οι ελληνικές εμπειρίες, *ΤοΣ* 4/2002, <http://tosyntagma.ant-sakkoulas.gr>.

23. Η περίπτωση της Ρωσίας παραμένει χαρακτηριστική. Βλ. Στρογγυλό Τραπέζι για την «Παράλειψη εκτέλεσης των αποφάσεων των εθνικών δικαστηρίων στα κράτη μέρη: γενικά μέτρα για τη συμμόρφωση με τις αποφάσεις του ΕΔΔΑ», Στρασβούργο, DH-PR (2007)004 και CM/Inf/DH(2007)33, 28-6-2007.

Είναι λοιπόν αυτονόητο πως η υποχρέωση θέσπισης γενικών μέτρων συμμόρφωσης σε εθνικό επίπεδο αποκτά βαρύνουσα σημασία ιδιαίτερα για τις περιπτώσεις που εντάχθηκαν στη διαδικασία των πιλοτικών αποφάσεων. Βεβαίως, το ζήτημα της καθιέρωσης των συγκεκριμένων μέτρων μόνον απλό δεν είναι, ακόμα και αν υπάρχει η απαραίτητη πολιτική βούληση από το κράτος μέρος να προχωρήσει στις αναγκαίες αλλαγές. Το σύστημα ενσωμάτωσης του διεθνούς δικαίου στη χώρα, όπως και η δέσμευση των εθνικών δικαστηρίων να ακολουθήσουν την ερμηνευτική προσέγγιση του ΕΔΔΑ και στο μέλλον για τις ίδιες ή αντίστοιχες υποθέσεις είναι ζητήματα που επιδρούν άμεσα στην υποχρέωση συμμόρφωσης των κρατών.

Μιλώντας για την ένταξη των αποφάσεων των διεθνών δικαστηρίων στις εσωτερικές έννομες τάξεις θα πρέπει να λάβουμε υπόψη μας πως καταρχήν καμμία τέτοια υποχρέωση δεν πηγάζει από το διεθνές δίκαιο²⁴. Αυτό σημαίνει πως οι διεθνείς δικαστικές αποφάσεις δεν δημιουργούν δεδικασμένο παρά μόνο μεταξύ των διαδίκων μερών με εξαίρεση ίσως την περίπτωση του ερμηνευτικού δεδικασμένου²⁵. Παρ'όλα αυτά, η διεθνής ευθύνη της χώρας για εκτέλεση των υποχρεώσεών της που πηγάζουν από την υιοθέτηση μίας διεθνούς σύμβασης, όπως είναι η ΕΣΔΑ και η αποτελεσματικότητα του ελεγκτικού μηχανισμού που η ίδια θέσπισε και έχει θέσει σε λειτουργία αποτελεί ένα επαρκές μέσο πίεσης στα κράτη μέρη όχι μόνο για την εφαρμογή της συγκεκριμένης

---

24. Φυσικά δεν πρέπει να λησμονεί κανείς ότι η παράλειψη συμμόρφωσης με το διατακτικό των αποφάσεων συνεπάγεται τη διεθνή ευθύνη του κράτους, δεδομένου ότι το κράτος δεν εκπληρώνει τις υποχρεώσεις του όπως αυτές προκύπτουν από τη διεθνή σύμβαση την οποία έχει υπογράψει και επικυρώσει, σύμφωνα με την κλασική αρχή του διεθνούς δικαίου *pacta sunt servanda*. Για περαιτέρω ανάλυση της επίδρασης των αποφάσεων του ΕΔΔΑ στις εθνικές έννομες τάξεις, βλ. ιδίως G. Ress, *The Effects of Decisions and Judgments of the European Court of Human Rights in the Domestic Legal Order*, 40 *Texas Int'l L. J.*, σελ. 359 επ.

25. Ως ερμηνευτικό δεδικασμένο εννοούμε τη χρήση του σκεπτικού της διεθνούς δικαστικής απόφασης ως νομική βάση και για άλλες αποφάσεις σε παρόμοιες καθ' ύλην υποθέσεις που λαμβάνουν τα εθνικά δικαστήρια. Για τη σχετική πρακτική, βλ. Α. Γιόκαρη, *Η πρακτική των δικαιοδοτικών οργάνων στην εφαρμογή του διεθνούς δικαίου*, Β' εκδ., Αθήνα-Κομοτηνή 2008, σελ. 27-34. Για την εφαρμογή της έννοιας στο χώρο της ΕΣΔΑ, βλ. παρακάτω και υποσ. 28.

απόφασης, αλλά και για τη λήψη γενικότερων μέτρων συμμόρφωσης. Η κατάσταση αυτή έχει οδηγήσει πολλά κράτη στην αναθεώρηση της εθνικής τους νομοθεσίας, ακόμα και του Συντάγματός τους, τα οποία πλέον συμβαδίζουν με τη νομολογία του ΕΔΔΑ, με χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτό του Βελγίου πολύ πριν υιοθετηθεί η διαδικασία των πιλοτικών αποφάσεων²⁶. Σε αυτό το πνεύμα επίδρασης που ασκούν στον ευρωπαϊκό χώρο οι αποφάσεις του ΕΔΔΑ θα πρέπει να υπολογίσει επιπλέον κανείς και τις πολιτικές και κοινωνικές επιρροές, οι οποίες είναι συχνά ιδιαίτερα ισχυρές²⁷. Αλλά και οι περισσότερες αποφάσεις του ΕΔΔΑ στο χώρο προστασίας της ιδιοκτησίας έχουν ευρύτερο αντίκτυπο στο εσωτερικό των κρατών μερών, ιδιαίτερα αυτές που ανακύπτουν λόγω θεσμικών προβλημάτων σε νομοθετικό και διοικητικό επίπεδο, όπως θα δούμε αναλυτικότερα στο δεύτερο μέρος του άρθρου.

Στην παρούσα φάση της δράσης του, το ΕΔΔΑ, ιδίως με τις πρόσφατες τροποποιήσεις έχει πλέον θεσμοθετήσει την έως τώρα άτυπη συμμόρφωση των κρατών μερών με τις αποφάσεις που το Δικαστήριο εκδίδει. Αυτό συνεπάγεται και την υποχρέωση των ίδιων των κρατών να συμμορφώνονται μελλοντικά και σε άλλες περιπτώσεις άμεσα χωρίς την μεσολάβηση της ερμηνευτικής οδού, μέθοδος ιδιαίτερα οικεία και για τα ελληνικά δικαστήρια όταν ήθελαν να εφαρμόσουν τη *ratio legis* των αποφάσεων του ΕΔΔΑ, αντί της εθνικής νομοθεσίας²⁸. Η θεσμοθέτηση αυτή έχει και μία πρόσθετη συνέπεια για τα κράτη μέλη, θεμελιώδη για την εξέλιξη της διαδικασίας τόσο σε διεθνές όσο και σε εσωτερικό επίπεδο: την υποχρέωση των κρατών μερών να υιοθετήσουν τα αναγκαία και αποτελεσματικά ένδικα μέσα όταν ελλείπουν από την

---

26. Βλ. ήδη από το 1979 την υπόθεση *Marckx* κατά Βελγίου, Σειρά Α', Νο 31.

27. Μία παρόμοια υπόθεση ήταν αυτή της Στραν & Στρατή Ανδρεάδη (Σειρά Α', Νο 301-B) και η υπόθεση για την παρουσία του πρώην βασιλιά της Ελλάδας Κωνσταντίνου (*Reports of Judgments & Decisions* 2000-XII).

28. Αυτή ήταν άλλωστε η έννοια του ερμηνευτικού δεδικασμένου με το οποίο δέσμευαν οι αποφάσεις του ΕΔΔΑ την ελληνική δικαιοσύνη. Βλ. την εισήγηση του Στ. Μαθθία, Συμμόρφωση προς τις καταδικαστικές αποφάσεις του Δικαστηρίου του Στρασβούργου, Ιούλιος 2009 στο <http://www.proeuro.gr/articles>.

εθνική έννομη τάξη ή αποδεικνύονται ελλειπή ώστε να μην υπάρχει ολοκληρωμένη συμμόρφωση με τις αποφάσεις του ΕΔΔΑ.

Στο δεύτερο μέρος του άρθρου που ακολουθεί θα εξετάσω πως εφαρμόζεται στο χώρο της ιδιοκτησίας η υποχρέωση θέσπισης αποτελεσματικών ενδίκων μέσων με στόχο την ευρύτερη συμμόρφωση που οφείλουν τα κράτη μέρη με την Ευρωπαϊκή Σύμβαση. Οι περιπτώσεις των ιδιοκτησιών Ελληνοκυπρίων για τις οποίες κρίθηκε ότι υπάρχει προσβολή του σχετικού δικαιώματος και μάλιστα διαρκής από την εποχή της εισβολής της Τουρκίας έως σήμερα αποτελεί μία από τις πιο αντιπροσωπευτικές περιπτώσεις υπαγωγής στη διαδικασία των πιλοτικών αποφάσεων.

2. Η προστασία της ιδιοκτησίας υπό το πρίσμα του 14^{ου} Προσθέτου Πρωτοκόλλου και οι κυπριακές υποθέσεις

α. Οι αρχές αποκατάστασης της περιουσιακής ζημίας

Στο χώρο του Συμβουλίου της Ευρώπης η προστασία της ατομικής ιδιοκτησίας άργησε να υλοποιηθεί. Αν και ως δικαίωμα είχε ήδη κατοχυρωθεί στο 1^ο Πρόσθετο Πρωτόκολλο της ΕΣΔΑ²⁹, η πραγματική ενασχόληση του Δικαστηρίου και της Επιτροπής που λειτουργούσε τότε καθυστέρησε σημαντικά. Αυτό συνέβη μετά από μία δεκαετία με αφορμή την υπόθεση *Sporrong & Lonnroth* κατά Σουηδίας³⁰ την οποία ακολούθησαν πολύ γρήγορα εξίσου σημαντικές υποθέσεις³¹. Από τότε, η εξέλιξη της νομολογίας ήταν ραγδαία, ώστε η προστασία της ιδιοκτησίας να πραγματοποιείται πλέον με ιδιαίτερα γρήγορους ρυθμούς.

Με την πάροδο του χρόνου έγινε φανερό πως ο έλεγχος που ασκούσαν τα δικαιοδοτικά όργανα ελέγχου της Ευρωπαϊκής Σύμβασης αφορούσε και στα όρια άσκησης της κυβερνητικής πολιτικής και φυσικά στην εκτίμηση του δημοσίου συμφέροντος από τα ίδια τα κράτη μέρη.

---

29. Το 1^ο Πρόσθετο Πρωτόκολλο τέθηκε σε ισχύ το 1954 μαζί με την ίδια τη Σύμβαση.

30. Σειρά Α', Νο 52.

31. Βλ. *James & άλλοι* κατά Ηνωμένου Βασιλείου, Σειρά Α', Νο 98 και *Lithgow & άλλοι* κατά Ηνωμένου Βασιλείου, Σειρά Α', Νο 102.

Βεβαίως, το Δικαστήριο δεν παραβλέπει το ευρύ πεδίο διακριτικής ευχέρειας που διατηρούν τα κράτη μέρη ως προς την ανάγκη επιβολής μέτρων που περιορίζουν την ελεύθερη απόλαυση της ιδιοκτησίας από τους δικαιούχους³². Τελικά, ο διεθνής έλεγχος αφορά πλέον στη διαμόρφωση της δίκαιης ισορροπίας ανάμεσα στην προστασία του ατομικού δικαιώματος και την προώθηση του δημοσίου συμφέροντος, σχέση που οφείλει εξάλλου να διέπει κάθε περιοριστικό μέτρο που λαμβάνουν τα κράτη μέρη κατά την άσκηση της οικονομικής και κοινωνικής τους πολιτικής³³.

Ανάλογος έλεγχος πραγματοποιείται και σε ύστερη φάση διαπίστωσης της παραβίασης, δηλαδή κατά το στάδιο αποτίμησης της χρηματικής ζημίας που έχει υποστεί ο προσφεύγων, ώστε να προσδιορισθεί το είδος και το ποσό της οφειλόμενης αποζημίωσης. Η πορεία της σχετικής νομολογίας του ΕΔΔΑ ήταν μακρά και περιπετειώδης. Και δικαιούται να προσθέσει όποιος γνωρίζει από κοντά τη δικαστηριακή πρακτική πως είναι και αποσπασματική, επειδή δεν υπάρχει πάντοτε αντιστοιχία ζημίας και επιδικαζόμενης χρηματικής αποζημίωσης. Εξάλλου, η έννοια της «δίκαιης ικανοποίησης» ποτέ δεν παρείχε τα εχέγγυα μίας θωρακισμένης κρίσης γιατί δεν έχουν διαμορφωθεί γενικά κριτήρια προσδιορισμού του χαρακτηρισμού της αποζημίωσης ως δικαίας³⁴.

---

32. Βλ. αντί άλλων την απόφαση Φακιρίδου & Σχοινά κατά Ελλάδας, 14-11-2008, παρ. 49-54.

33. Βλ. χαρακτηριστικά την υπόθεση του πρώην βασιλιά της Ελλάδας, ο.π., υποσ. 27, παρ. 89 και την ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα πρόσφατη απόφαση Αποστολάκη κατά Ελλάδας, 22-10-2009, παρ. 41-42. Οι ελληνικές υποθέσεις ενώπιον του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου αποτέλεσαν χαρακτηριστικό παράδειγμα της συγκεκριμένης νομολογιακής πορείας, αφού η ελληνική νομοθετική και διοικητική πρακτική αποτέλεσε αντικείμενο εκτεταμένου ελέγχου από το Δικαστήριο. Παράλληλα, η πρακτική αυτή αποτέλεσε στόχο οξείας κριτικής εφόσον ουσιαστικά κατέληγε σε στέρηση της ιδιοκτησίας λόγω της έλλειψης ολικής ή μερικής καταβολής κατάλληλου χρηματικού αντισταθμίματος. Βλ. ενδεικτικά την υπόθεση TZANTE Μαραθωνήσι κατά Ελλάδας, 6-12-2007, παρ. 49 επ. και την αντίστοιχη Ανώνυμος Τουριστική Εταιρεία Ξενοδοχεία Κρήτης κατά Ελλάδας, 21-2-2008, παρ. 44-45.

34. Βλ. ενδεικτικά, Κατσούλης κατά Ελλάδας, 2-11-2005 (απόφαση για την δίκαιη ικανοποίηση) και Ξενοδοχεία Κρήτης κατά Ελλάδας, 2-12-2010 (απόφαση για την δίκαιη ικανοποίηση).

Αντίθετα, η κρίση του Δικαστηρίου είναι εξειδικευμένη, εφόσον διαμορφώνεται ανάλογα με τα πραγματικά περιστατικά κάθε υπόθεσης.

Το ερώτημα που φυσικά κυριαρχεί σε περιπτώσεις αποκατάστασης της τρωθείσης περιουσίας είναι εάν η συγκεκριμένη έλλειψη γενικότερης κρίσης για την καταβολή αποζημίωσης συμβαδίζει με τις αρχές αποκατάστασης της ζημίας συνεπεία μίας διεθνώς άδικης πράξης, όπως αυτές αποτυπώνονται στα άρθρα περί διεθνούς ευθύνης της Επιτροπής Διεθνούς Δικαίου³⁵. Η εθιμική ισχύς των άρθρων αυτών συνεπάγεται τη δέσμευση καταρχήν των κρατών ως βασικών αποδεκτών των διεθνών κανόνων δικαίου αλλά και των διεθνών δικαιοδοτικών οργάνων τα οποία δεσμεύονται ως όργανα του κράτους, να εφαρμόσουν το ισχύον συμβατικό και εθιμικό διεθνές δίκαιο³⁶. Αυτές λοιπόν οι αρχές αφορούν και στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, το οποίο οφείλει να λειτουργεί μέσα στο πλαίσιο του διεθνούς δικαίου³⁷.

Βασική λοιπόν αρχή επανόρθωσης της ζημίας που προήλθε από μία διεθνώς άδικη πράξη αποτελεί η πλήρης αποκατάσταση η οποία μπορεί να λάβει διάφορες μορφές από την χρηματική, την *in natura* αποζημίωση, ή άλλης μορφής ικανοποίηση με στόχο την επαναφορά της λειτουργίας της αρχής της νομιμότητας, βασικό συστατικό του κράτους δικαίου³⁸. Είναι σημαντικό να διευκρινίσουμε πως η επιλογή των μέσων είναι σωρευτική και όχι διαζευκτική, επιλογή η οποία εξαρτάται από τις συγκεκριμένες συνθήκες κάθε περίπτωσης.

---

35. Βλ. J. Crawford, *The International Law Commission's Articles on State Responsibility: Introduction, texts and Commentaries*, CUP 2002. Για την ελληνική απόδοση του κειμένου, βλ. Α. Γιόκαρη και Φ. Παζαρτζή, *Η διεθνής ευθύνη των κρατών*, Αθήνα-Κομοτηνή 2004.

36. *Ibid.*, άρθρο 4. Σε αυτό το συμπέρασμα κατέληξε και το Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης στην υπόθεση Εφαρμογής της Σύμβασης για την πρόληψη και καταστολή του εγκλήματος της γενοκτονίας (Βοσνία κατά Σερβίας), ICJ Reports 2007, παρ. 385 επ. Ειδικότερα, βλ. και M. N. Shaw, *International Law*, 6th ed., CUP 2008, σελ. 786-787.

37. Για τη σχέση διεθνούς δικαίου και δικαίου ανθρωπίνων δικαιωμάτων βλ. αντί άλλων, Λ.-Αλ. Σισιλιάνου, *Η ανθρώπινη διάσταση του διεθνούς δικαίου*, Νομική Βιβλιοθήκη 2010.

38. Ο.π., κεφάλαιο II, άρθρο 34 των άρθρων.

Γίνεται λοιπόν σαφές πως η *in natura* αποζημίωση δεν αποτελεί αναγκαστική λύση για το καθ' ου η υποχρέωση κράτος κατά τη διαδικασία επιλογής του τρόπου αποκατάστασης της ζημίας, αν και το ΔΔΧ έχει ήδη τονίσει την προτίμησή του σε αυτήν³⁹. Εξάλλου και η αρχή της αναλογικότητας συνηγορεί προς αυτήν τη λύση, ιδιαίτερα όταν η αρχή της πλήρους αποκατάστασης καταλήγει σε δυσανάλογα αποτελέσματα ανάμεσα στο κέρδος για τον ζημιωθέντα και το βάρος που αναλαμβάνει το καθ' ου η υποχρέωση κράτος⁴⁰. Έτσι, στην πραγματικότητα τα όργανα επίλυσης των σχετικών διαφορών διαθέτουν ευρεία διακριτική ευχέρεια να επιλέξουν ανάμεσα στους διαφόρους τρόπους αποκατάστασης της ζημίας, προσπαθώντας να επιτύχουν μία δίκαιη ισορροπία ανάμεσα στα αντίθετα συμφέροντα ζημιωθέντος και ζημιώσαντος. Αυτός βέβαια είναι και ο δρόμος που επιλέγει και το ΕΔΔΑ χωρίς, όπως είπαμε, να διατηρεί σταθερούς κάποιους γνώμονες για την οριοθέτηση της δίκαιης ισορροπίας εκ των προτέρων.

Πρόσφατα, το Δικαστήριο φάνηκε να αλλάζει κατεύθυνση σε αυτή του την πορεία, κατεύθυνση που δεν έτυχε ιδιαίτερα ευνοϊκής υποδοχής, κριτική η οποία προέρχεται και από τους ίδιους τους κόλπους του Δικαστηρίου. Ειδικότερα, στην υπόθεση *Guiso-Galisay* κατά Ιταλίας⁴¹, το ΕΔΔΑ στη κρίση του για περιπτώσεις *de facto* απαλλοτριώσεων από το ιταλικό κράτος, με τα υπό σχεδιασμό έργα να έχουν τελικά εκτελεστεί, έλαβε υπόψη του τη νομιμότητα του στρεφτικού μέτρου κατά της ιδιοκτησίας και αντιμετώπισε επιεικέστερα τα στρεφτικά μέτρα που είχαν επιβληθεί σύμφωνα με την εθνική νομοθεσία από εκείνα που είχαν παραβιάσει τους σχετικούς εσωτερικούς νόμους. Το Δικαστήριο αιτιολογώντας αυτή του την απομάκρυνση από την προηγούμενη νομολογία του επικαλέσθηκε το γενικό διεθνές δίκαιο, όπως

39. Η γνωστότερη και συνεχώς επαναλαμβανόμενη απόφαση του Διαρκούς Δικαστηρίου Διεθνούς Δικαιοσύνης επί της υπόθεσης του Εργοστασίου στο Chorzow της Πολωνίας ήταν η αιτία για την εδραίωση των γενικών αρχών αποκατάστασης της ζημίας λόγω μίας διεθνούς άδικης πράξης. Βλ. *Factory at Chorzów, Merits*, 1928, P.C.I.J. Σειρά Α', No 17.

40. Ο.π., άρθρο 34 και αντίστοιχο σχόλιο, εδάφιο (5).

41. Απόφαση της 21-10-2008 για τη δίκαιη ικανοποίηση.

αυτό εκφράζεται μέσα από τα άρθρα περί διεθνούς ευθύνης, αλλά και την προηγούμενη δική του νομολογία με έμφαση στην υπόθεση Παπαμιχαλόπουλου κατά Ελλάδας⁴². Το διακριτικό γνώρισμα το οποίο επισήμανε το Δικαστήριο ανάμεσα στις δύο υποθέσεις ήταν η νομιμότητα των μέτρων οικοδόμησης που κήρυξε η ιταλική κυβέρνηση μέσω των εθνικών της ρυθμίσεων βάσει των οποίων οι προσφεύγοντες είχαν απωλέσει την κυριότητα των ιδιοκτησιών τους. Αντίθετα στην υπόθεση του Παπαμιχαλόπουλου δεν υπήρχε απώλεια της κυριότητας και τα στερητικά της περιουσίας μέτρα ήταν παράνομα. Έτσι, είναι εμφανής η εμπιστοσύνη που δείχνει το Δικαστήριο στην εθνική νομοθεσία των κρατών μερών και στην προσπάθειά τους να εκπληρώσουν νομίμως τους κοινωνικούς και οικονομικούς στόχους που έχουν θέσει.

Βεβαίως, το ΕΔΔΑ δεν αρνήθηκε τη ζημία που υπέστησαν οι προσφεύγοντες στην ιδιοκτησία τους και μάλιστα επιβεβαίωσε την πίστη του στην αρχή της πλήρους αποκατάστασης της ζημιάς⁴³. Σημαντικό ρόλο στην κρίση του Δικαστηρίου διαδραμάτισε το γεγονός ότι δεν υπήρχε δυνατότητα για επαναφορά των πραγμάτων στην προτέρα κατάσταση, δηλαδή διεκδίκηση των ακινήτων περιουσιών από τους προσφεύγοντες. Έτσι στροφή της νομολογίας του Δικαστηρίου δεν παρατηρήθηκε στις γενικές αρχές του δικαίου της αποζημίωσης, αλλά κυρίως στη μέθοδο υπολογισμού της αξίας της αποζημίωσης, η οποία, σύμφωνα με την καινούργια κρίση του ΕΔΔΑ, πραγματοποιείται κατά το χρόνο απώλειας της κυριότητας και όχι κατά το χρόνο εκδίκασης της σχετικής προσφυγής από το Δικαστήριο.

Αν και η υπόθεση Guiso-Galisay αφορά σε περίοδο ειρήνης όπου το κράτος μέρος στη Σύμβαση άσκησε τη διακριτική ευχέρεια που του απονέμει η ΕΣΔΑ για την επιδίωξη ορισμένων κοινωνικών και οικονομικών στόχων, ενώ η στέρηση της ιδιοκτησίας στην περίπτωση της Κύπρου έχει κριθεί αναμφισβήτητα παράνομη συνεπεία κατοχής αντίθετης στους κανόνες του διεθνούς δικαίου διαφαίνεται πλέον η διάθεση του Δικαστηρίου να αντιμετωπίζει με περισσότερο πρακτικό τρόπο τις

---

42. Απόφαση για τη δίκαιη ικανοποίηση, Σειρά Α', Νο 330-B.

43. Ibid., παρ. 103.

περιπτώσεις προσβολής της ιδιοκτησίας ιδιαίτερα εκείνες όπου δεν έχει απωλεσθεί η κυριότητα για τα θύματα. Επιπλέον, οι κυπριακές υποθέσεις περί ιδιοκτησίας έχουν την ιδιαιτερότητα της μαζικότητας των παραβιάσεων και δεν αφορούν σε ορισμένο αριθμό μεμονωμένων υποθέσεων, όπως οι ιταλικές υποθέσεις. Αυτό το χαρακτηριστικό ώθησε το Δικαστήριο να εντάξει όλες τις εκκρεμούσες κυπριακές υποθέσεις στη διαδικασία των πιλοτικών αποφάσεων⁴⁴.

Αφορμή αποτέλεσε η υπόθεση Ξενίδη-Αρέστη⁴⁵, όπου το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι τίποτα δεν έχει αλλάξει από την εποχή της Λοϊζίδου και την διακρατική υπόθεση της Κύπρου κατά της Τουρκίας, απορρίπτοντας οποιαδήποτε αμφισβήτηση μπορούσε ακόμα και να αιωρείται επί του ουσιαστικού ζητήματος της παραβίασης εκ μέρους του τουρκικού κράτους⁴⁶. Παράλληλα, το Δικαστήριο αφιέρωσε το

---

44. Πάντως, το Δικαστήριο εμμέσως πλην σαφώς ενέταξε και την υπόθεση Guiso-Galisay στη διαδικασία των πιλοτικών αποφάσεων προτείνοντας στα εθνικά δικαστήρια να εφαρμόσουν τις αρχές της συγκεκριμένης απόφασης σε όσες εκκρεμείς, αλλά και μελλοντικές υποθέσεις έχουν να αντιμετωπίσουν. Ibid., παρ. 104. Το γεγονός ότι το ΕΔΔΑ δεν χαρακτήρισε ρητά την υπόθεση ως πιλοτική οδήγησε κάποιους συγγραφείς να εντάξουν αυτές τις υποθέσεις σε μία τρίτη κατηγορία, τις «ημι-πιλοτικές». Βλ. Ph. Leach, H. Hardman & S. Stephenson, ο.π. Κάτι τέτοιο δεν φαίνεται όμως να διευκολύνει τη διαδικασία εφαρμογής της Σύμβασης.

45. Απόφαση της 23-5-2007 για τη δίκαιη ικανοποίηση.

46. Η θεμελιώδης υπόθεση Λοϊζίδου κατά Τουρκίας, Reports of Judgments & Decisions 1996-VI, αποτέλεσε το έναυσμα για το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο ώστε να ασχοληθεί με τις συνέπειες που είχε η μακρόχρονη κατοχή του βορείου τμήματος του νησιού για την ελεύθερη και ειρηνική απόλαυση των περιουσιακών δικαιωμάτων των Ελληνοκυπρίων, διατηρώντας ως απαράβατη αρχή του διεθνούς δικαίου ότι το καθεστώς κυριότητας δεν αλλάζει λόγω κατοχής μετά από παράνομη χρήση ένοπλης βίας (άρθρο 55 της Σύμβαση της Χάγης του 1907). Συνεπώς, ο καθολικός και συνεχής περιορισμός στην ελευθερία κινήσεων της προσφεύγουσας οδήγησε αναπόφευκτα σε αντίστοιχο περιορισμό στην πρόσβαση, χρήση και απόλαυση της περιουσίας της σε τέτοιο σημείο ώστε να χαθεί οποιοσδήποτε έλεγχος σε αυτήν. Έτσι, το Δικαστήριο θεώρησε ότι η περίπτωση της Λοϊζίδου αποτελεί παραβίαση της γενικής αρχής σεβασμού της περιουσίας και όχι στέρηση της περιουσίας ή έλεγχο χρήσης παραμένοντας πιστό στη θέση του ότι στέρηση περιουσίας υπάρχει μόνον όταν ο προσφεύγων στερείται της κυριότητας του συγκεκριμένου περιουσιακού αντικειμένου. Επομένως, κατέληξε το Δικαστήριο, η προσφεύγουσα παρέμενε κυρία της περιουσίας της, ανεξάρτητα από το καθεστώς κατοχής που επικρατούσε στο βόρειο τμήμα του νησιού. Η επιτυχημένη έκβαση της υπόθεσης Λοϊζίδου αποτέλεσε

μεγαλύτερο μέρος του σκεπτικού του στη διαπίστωση ενός συστημικού προβλήματος ως προς την εφαρμογή της Σύμβασης και συγκεκριμένα ως προς το σεβασμό των περιουσιακών δικαιωμάτων των Ελληνοκυπρίων. Με βάση την τελική του κρίση, το ΕΔΔΑ αναγνώρισε ότι η Τουρκία οφείλει στο πλαίσιο των συμβατικών της υποχρεώσεων να συμμορφωθεί όχι μόνον ως προς τη συγκεκριμένη απόφαση αλλά και «να επιλέξει τα γενικά, ή ακόμα και τα ατομικά μέτρα με στόχο την άρση των συνεπειών της παραβίασης»⁴⁷, σηματοδοτώντας κατ'αυτόν τον τρόπο την ενεργοποίηση της διαδικασίας των πιλοτικών αποφάσεων για το συγκεκριμένο θέμα⁴⁸.

Η επόμενη πράξη διαδραματίστηκε μόλις ένα χρόνο μετά με αφορμή την υπόθεση Δημόπουλου⁴⁹, όπου το Δικαστήριο θέλησε να λύσει πλέον το γόρδιο δεσμό των κυπριακών υποθέσεων. Και τα κατάφερε υιοθετώντας μία μάλλον βιαστική λύση ως προς τη συμβατότητα του προτεινόμενου ενδίκου μέσου από την Τουρκία, όπως θα δούμε αναλυτικότερα στο επόμενο τμήμα της μελέτης. Το Δικαστήριο παρέμεινε πιστό στη θέση του περί δυνατότητας επιλογής του ζημιώσαντος κράτους ανάμεσα σε διαφορετικά μέσα αποκατάστασης της ζημίας των προσφευγόντων, σύμφωνα με τις εθμικές αρχές του διεθνούς δικαίου, όπως αναλύσαμε προηγουμένως. Συνεπώς, η *in natura* ή η χρηματική

την αφετηρία για την κατάθεση σωρείας ατομικών προσφυγών ενώπιον του ΕΔΔΑ στα χρόνια που ακολούθησαν. Η πορεία της σχετικής νομολογίας όλα αυτά τα χρόνια από το 1996 έως σήμερα καταδεικνύει ότι το Δικαστήριο τήρησε την ίδια απαρέγκλιτη θέση επί του ζητήματος προστασίας της περιουσίας των Ελληνοκυπρίων. Με δεδομένη την ύπαρξη ευρείας βιβλιογραφίας για τη συγκεκριμένη υπόθεση εδώ δεν θα ασχοληθώ περισσότερο με την ιστορία του ζητήματος. Εξάλλου έχει ήδη επανειλημμένα τονισθεί η σημασία της υπόθεσης για την συνεισφορά της υπόθεσης στη δημιουργία μίας ευρωπαϊκής συνταγματικής τάξης. Βλ. R. Lawson & H. G. Schermers (ed.), *Leading cases of the European Court of Human Rights*, Nijmegen 1997.

47. Υπόθεση Ξενίδη-Αρέστη κατά Τουρκίας, 22-12-05, παρ. 40.

48. Δεν πρέπει να ξεχνάμε πως μόλις ένα χρόνο πριν είχε ενεργοποιηθεί από το ΕΔΔΑ η διαδικασία εκτέλεσης των πιλοτικών αποφάσεων με αφορμή την υπόθεση Broniowski, ο.π. Ήταν λοιπόν αναμενόμενο να κληθεί το τουρκικό κράτος να εισάγει και αυτό στη νομοθεσία του ένα ένδικο μέσο, το οποίο όφειλε να είναι κατάλληλο και αποτελεσματικό.

49. Απόφαση 1-3-2010 επί του παραδεκτού.

αποζημίωση, ακόμα και η ανταλλαγή αποτελούν ισοδύναμους τρόπους αποκατάστασης της ζημίας, οι οποίοι μπορούν να προβλεφθούν σωρευτικά ή διαξενκτικά ανάλογα με τις ανάγκες που θα προκύψουν⁵⁰. Από την πλευρά τους, τα συμβαλλόμενα κράτη είναι αυτά που, σύμφωνα με το ΕΔΔΑ, διαθέτουν καταρχήν την ελευθερία επιλογής του πλέον κατάλληλου από τα διαθέσιμα μέτρα αποκατάστασης της ζημίας, ακόμα και σε περιπτώσεις κατάφωρης παραβίασης των περιουσιακών δικαιωμάτων, όπως έχει αποφανθεί και σε παρόμοιες περιπτώσεις κατά της Ελλάδας⁵¹.

Το σημείο όμως του σκεπτικού του Δικαστηρίου το οποίο δέχθηκε την μεγαλύτερη κριτική δεν είναι άλλο από τη θεωρητική θεμελίωση της απόφασής του, άλλως η *ratio legis* αυτής, η οποία θα μπορούσε εύκολα να χαρακτηριστεί ως μία απλουστευμένη, «πραγματιστική» αντιμετώπιση των σχετικών δικαιοτικών αρχών. Ειδικότερα, το ΕΔΔΑ, βασιζόμενο στη γνωμοδότηση του Διεθνούς Δικαστηρίου της Χάγης για τη Ναμίμπια⁵², υποστήριξε πως δεν είναι δυνατόν να παραβλέψει κανείς την πραγματική κατάσταση που έχει δημιουργηθεί στο νησί της Κύπρου και άρα να αρνηθεί την αναζήτηση της δίκαιης ισορροπίας ανάμεσα στα αντικρουόμενα συμφέροντα. Η συγκεκριμένη αναφορά του Δικαστηρίου μάλλον ως ατυχής μπορεί να χαρακτηριστεί, εφόσον οι δύο καταστάσεις είναι διαφορετικές και δεν μπορούν να εξομοιωθούν, όπως θα διευκρινισθεί παρακάτω.

Η υπόθεση Δημόπουλου έγινε η αφορμή για το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο να επαναπροσδιορίσει το δικαιοδοτικό του έργο τονίζοντας τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του. Έχοντας οριοθετήσει την υπόθεση της

---

50. Κατ'αυτόν τον τρόπο, απεργίφθη η ένσταση των προσφευγόντων βάσει της οποίας η δυνατότητα αποκατάστασης των πραγμάτων στην προτέρα τους κατάσταση, δηλαδή η ελεύθερη πρόσβαση στα κατεχόμενα εδάφη και η ελεύθερη χρήση και εκμετάλλευση των ίδιων των ακινήτων τα οποία είχαν στερηθεί οι προσφεύγοντες αποτελεί το μόνο αποτελεσματικό τρόπο αποκατάστασης. *Ibid.*, παρ. 114.

51. Το ΕΔΔΑ αναφέρθηκε σχετικά στις υποθέσεις Παπαμιχαλόπουλου, ο.π., και Ιατρίδη (*Reports of Judgments & Decisions* 2000-X).

52. Έννομες συνέπειες από τη συνεχιζόμενη παρουσία της Ν. Αφρικής στο έδαφος της Ναμίμπια (Νοτιοδυτική Αφρική) παρὰ την απόφαση του Συμβουλίου Ασφαλείας 276 (1970), *ICJ Reports* 1971, παρ. 125.

Ξενίδη-Αρέστη ως πιλοτική, άρα και καθοριστική για την τύχη των ομοειδών μελλοντικών υποθέσεων, το Δικαστήριο τόνισε με έμφαση μάλιστα πως δεν μπορεί και δεν πρέπει να λειτουργεί ως πρωτοβάθμιο δικαστήριο ουσίας. Παράλληλα, το Δικαστήριο αρνήθηκε να λειτουργήσει ως μοχλός πίεσης για την επίλυση περίπλοκων πολιτικών προβλημάτων διεθνούς χαρακτήρα, διαχωρίζοντας έτσι το πρόβλημα παραβίασης των ατομικών δικαιωμάτων από το γενικότερο πρόβλημα των μαζικών παραβιάσεων του διεθνούς δικαίου⁵³. Εξάλλου, συνέχισε το ΕΔΔΑ, το έργο του ως διεθνούς δικαιοδοτικού οργάνου έγκειται αποκλειστικά στο να μεριμνά και να εξασφαλίζει την άμεση και αποτελεσματική εφαρμογή της ΕΣΔΑ. Και αυτό οφείλει να το κάνει σε δεύτερο στάδιο, σύμφωνα με την αρχή της επικουρικότητας της διεθνούς προστασίας⁵⁴, εφόσον τα συμβαλλόμενα κράτη δεν μπορούν ή δεν θέλουν να το πράξουν.

Αν και το Δικαστήριο παραμένει πιστό στις αρχές αποκατάστασης της περιουσιακής ζημίας, έτσι όπως αυτές διαμορφώθηκαν μέσα από το γενικό διεθνές δίκαιο αλλά και την ίδια τη νομολογία του όπως ήδη αναλύθηκε παραπάνω, φαίνεται να παραβλέπει ορισμένες διαφορετικές ερμηνευτικές τάσεις που αναπτύσσονται ταχέως, ιδιαίτερα σε επίπεδο παγκόσμιας πλέον προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Σχετική διευρυμένη ερμηνεία έχει διαμορφωθεί στο πλαίσιο των δραστηριοτήτων του Ειδικού Εισηγητή των Ηνωμένων Εθνών για τη στέγη και την αποκατάσταση περιουσίας. Οι επονομαζόμενες αρχές Πινέιρο⁵⁵ για την αποκατάσταση της περιουσίας προσφύγων και εκτο-

---

53. Αυτό βέβαια δεν σήμαινε πως το Δικαστήριο παρέβλεπε τη βαρύτητα των παραβιάσεων του διεθνούς δικαίου στην περίπτωση της Κύπρου. Αντίθετα, επανέλαβε συχνά πως η συγκεκριμένη απόφαση επ' ουδενί τρόπω δεν συνεπάγεται έμμεση νομιμοποίηση ενός παράνομου καθεστώτος, όπως η κατοχή ξένου εδάφους λόγω παράνομης χρήσης βίας, σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο.

54. Βλ. και C. Paraskeva, *Returning the Protection of Human Rights to Where they Belong, at Home*, *The International Journal of Human Rights*, Vol. 12-3, σελ. 415-448.

55. *The Pinheiro Principles*, United Nations Principles on Housing and Property Restitution for Refugees and Displaced Persons στο <http://www.unhcr.org.ua>. Οι αρχές αναγνωρίζουν ρητά τη σημασία της αποκατάστασης απώλειας ή βλάβης των ιδιοκτησιών συνεπεία μαζικών παραβιάσεων και μάλιστα προτείνουν ώστε

πισμένων ήταν το αποτέλεσμα της συνεργασίας μεταξύ της Υπο-Επιτροπής για την προώθηση και προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και ειδικών-εμπειρογνομόνων το 2005, οι οποίοι παρείχαν πρακτικές οδηγίες στα κράτη για την αποκατάσταση της προσβαλλόμενης ατομικής ιδιοκτησίας σε περιπτώσεις αδυναμίας πρόσβασης και απώλειας της χρήσης γαιών και οικιών⁵⁶. Σε μία από τις αρχές αυτές ορίζεται ότι η καταβολή χρηματικής αποζημίωσης δεν αποτελεί εναλλακτική λύση αντί της επιστροφής και αποκατάστασης των δικαιωμάτων του νομίμου ιδιοκτήτη⁵⁷. Αντίθετα θεωρείται ότι αποτελεί ένα εξαιρετικό μέτρο που μπορεί να αποτελέσει λύση ιδιαίτερα σε περιπτώσεις καταστροφής της ιδιοκτησίας.

Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να επισημάνουμε ότι οι αρχές Πινέιρο δεν διαμορφώθηκαν σε νομικό κενό. Αντίθετα, ένα σύνολο αποφάσεων (resolutions) της Γενικής Συνέλευσης των Ηνωμένων Εθνών είχε ήδη δημιουργήσει το κατάλληλο υπόβαθρο⁵⁸. Και βέβαια το γεγονός ότι οι συγκεκριμένες αποφάσεις διαθέτουν την ισχύ ενός soft law που επαναλαμβάνεται για χρόνια ενδυναμώνει την άποψη ότι ενδέχεται να υπάρχει μία αρχή δημιουργίας εθνικού με συγκεκριμένο περιεχόμενο υπέρ της αποκατάστασης της πρόσβασης, ελεύθερης χρήσης και διάθεσης της απωλεσθείσας ιδιοκτησίας λόγω παράνομης κατοχής⁵⁹. Το

οι διαδικασίες αποκατάστασης να αποτελούν τμήμα των συνθηκών ειρήνης ή συμφιλίωσης ειδικά οι τελευταίες θα κινδυνεύσουν να παραμείνουν γράμμα κενό (αρχή 12: εθνικές διαδικασίες, θεσμοί και μηχανισμοί). Βλ. και IDMC et al. (eds.), *Handbook on Housing and Property Restitution for Refugees and Displaced Persons: Implementing the Pinheiro Principles*, March 2007, <http://www.internal-displacement.org>.

56. Η Υπο-Επιτροπή όπως και η Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων έχουν καταργηθεί και έχουν αντικατασταθεί από το ισχύον Συμβούλιο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων

57. Ο.π., αρχή 21.

58. Βλ. αντί άλλων την τελευταία έκθεση του Ύπατου Αρμοστή για τα ανθρώπινα δικαιώματα (2-3-2010) όπου συνοψίζονται οι προσπάθειες των αρμοδίων οργάνων των Ηνωμένων Εθνών για επίλυση των προβλημάτων που ανακύπτουν από το κυπριακό πρόβλημα και αφορούν στην προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, A/HRC/13/24.

59. Η ύπαρξη του δικαιώματος προς επιστροφή και αποκατάσταση του ιδιοκτησιακού καθεστώτος των θυμάτων μετά το πέρας των αντίστοιχων συρράξεων

ενδιαφέρον, αν όχι ανησυχητικό, στοιχείο στο σκεπτικό του ΕΔΔΑ είναι πως το τελευταίο ακολούθησε μία ιδιαίτερα στενή άποψη περί αποκατάστασης της ζημίας λόγω προσβολής της ατομικής ιδιοκτησίας των Ελληνοκυπρίων. Παρ'όλα αυτά, σχετικές ρυθμίσεις του διεθνούς δικαίου τις οποίες «υποχρεούται» το ΕΔΔΑ να λάβει υπόψη του δεν είναι μόνον ορισμένες αποφάσεις του Διεθνούς Δικαστηρίου των Ηνωμένων Εθνών και μάλιστα αμφισβητούμενες αλλά και οι υπόλοιπες αποφάσεις μη δικαιοδοτικών οργάνων, οι οποίες εμπεριέχουν σπέρματα δεσμευτικότητας. Η άρνηση του ΕΔΔΑ να αναγνωρίσει τον ιδιαίτερο χαρακτήρα του φαινομένου της μαζικότητας των παραβιάσεων στις κυπριακές υποθέσεις προσβολής της ιδιοκτησίας και να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις για την επανόρθωσή τους, οι οποίες συνήθως λειτουργούν σε ένα γενικότερο πλαίσιο *μεταβατικής δικαιοσύνης*⁶⁰, εφαρμόζοντας και άλλους σχετικούς κανόνες διεθνούς δικαίου, είναι ενδεικτική μίας εσωστρέφειας του Δικαστηρίου για περιχαράκωση της δραστηριότητάς του σε έναν αυστηρά προσδιορισμένο χώρο, αυτόν

φαίνεται να κερδίζει ολοένα και περισσότερο έδαφος σε διεθνές επίπεδο, αν και συνήθως δεν μιλάμε για αγωγίμο δικαίωμα. Περαιτέρω δε η προσπάθεια αυτή ξεφεύγει από τα στενά όρια προστασίας της υφιστάμενης ιδιοκτησίας και εκτείνεται στην απαίτηση για αναδασμό των γαιών και διεκδίκηση μεριδίου επ'αυτών. Βλ. ιδιαίτερα Ol. De Schutter, *The emerging human right to land*, ICLR 2010, Vol. 10-3, σελ. 303-334, αλλά και C. Foley & In. S. Aursnes, *Land, Housing and Property Restitution after Conflict: Principles and Practice*, Humanitarian Exchange Magazine, December 2005, issue 32.

60. Στο ερώτημα εάν οι ρυθμίσεις στο πλαίσιο ενός καθεστώτος μεταβατικής δικαιοσύνης εκπληρώνουν τους στόχους ενός κράτους δικαίου δεν υπάρχει οριστική απάντηση, όπως αναφέρθηκε στην εισαγωγή. Και το ερώτημα περιπλέκεται, δεδομένου ότι το ΕΔΔΑ δεν έχει διατυπώσει σαφή άποψη σχετικά με το περιεχόμενο του κράτους δικαίου σε ένα μεταβατικό καθεστώς σε αντίθεση με ό,τι έχει συμβεί σε «κανονικές» περιόδους, όταν αναφέρεται σε περιπτώσεις αποκαταστατικής δικαιοσύνης. Βλ. πιο αναλυτικά, T. Allen, *Restitution and Transitional Justice in the European Court of Human Rights*, 13 Colum. J. Eur. L. 2006-2007, σελ. 1-46. Είναι πάντως βέβαιο ότι, σε διεθνές επίπεδο, η καταβολή αποζημιώσεων προς αποκατάσταση των μαζικών παραβιάσεων δεν απαλλάσσει τα κράτη από τις υπόλοιπες υποχρεώσεις τους, όπως αυτές απορρέουν από την επανασύσταση και λειτουργία ενός κράτους δικαίου. Βλ. σχετικά την πρόσφατη έκθεση του Ύπατου Αρμοστή των Ηνωμένων Εθνών για τα δικαιώματα του ανθρώπου, OHCHR, *Rule-of-law tools for post-conflict states*, New York & Geneva 2009, σελ. 33επ, HR/PUB/09/1.

της ΕΣΔΑ⁶¹, όπως οριοθετείται αποκλειστικά μέσω της νομολογίας του⁶². Το Δικαστήριο φαίνεται να αρκείται σε μία εύλογη ικανοποίηση

61. Το ερώτημα που αναπόφευκτα προκύπτει αφορά στη θέση που καταλαμβάνει το σύστημα της ΕΣΔΑ μέσα στο σύστημα του γενικού διεθνούς δικαίου: αποτελεί άραγε ένα αυθύπαρκτο καθεστώς ή καλύτερα ένα self-contained regime όπως έχει επικρατήσει ο συγκεκριμένος όρος στη θεωρία, το οποίο λειτουργεί με βάση ένα πλήρες, αποκλειστικό και προσδιορισμένο σύνολο δευτερογενών κανόνων δικαίου που έχει το ίδιο θεσπίσει ή ένα υποσύστημα που διέπεται από τους γενικότερους, δευτερογενείς κανόνες του διεθνούς δικαίου για τη ρύθμιση των εννόμων συνεπειών που απορρέουν από τις διεθνώς άδικες πράξεις, όπως οι κανόνες αυτοί εκφράζονται πλέον μέσω των άρθρων της Επιτροπής Διεθνούς Δικαίου περί διεθνούς ευθύνης. Ο όρος ενός self-contained regime μεταφέρθηκε στο χώρο των δευτερογενών υποχρεώσεων με αφορμή την υπόθεση των Ομήρων της Τεχεράνης (Διπλωματικό και Προξενικό Προσωπικό των ΗΠΑ στην Τεχεράνη, ICJ Reports 1980) όπου το ΔΔΧ όρισε τους κανόνες του διπλωματικού δικαίου ως αυτόνομο καθεστώς, βάσει του οποίου καθιερώνονται οι υποχρεώσεις του κράτους υποδοχής όπως και τα μέσα που διαθέτει το κράτος υποδοχής για να αντιμετωπίσει πιθανές καταχρήσεις των δικαιωμάτων από τους διπλωματικούς αντιπροσώπους (παρ. 86). Για την έννοια και λειτουργία των αυτόνομων καθεστώτων στο διεθνές δίκαιο βλ. ιδιαίτερα B. Simma & D. Pulkowski, *Of Planets and the Universe: Self-Contained Regimes in International Law*, EJIL 2006, Vol. 17-3, σελ. 483-529 αλλά και M. Noortmann, *Enforcing International Law: From Self-Help to Self-Contained Regimes*, 2005.

62. Βλ. Δημόπουλος & άλλοι κατά Τουρκίας, ο.π., παρ. 115. Ο χώρος των ανθρωπίνων δικαιωμάτων συνιστά ένα από τα πεδία όπου κυρίως αναπτύχθηκε και καλλιεργήθηκε ο προβληματισμός περί αυτόνομων καθεστώτων οδηγώντας το ίδιο το ΕΔΔΑ να μιλά για «αντικειμενικά καθεστώτα» όπου ισχύουν αποκλειστικά οι ειδικές ρυθμίσεις ως *leges specialis*, εφόσον πληρούται η προϋπόθεση της αποτελεσματικότητας της προστασίας. Χωρίς να είναι δυνατόν να εμβαθύνει κανείς στο περίπλοκο θέμα των αυθύπαρκτων καθεστώτων στο πλαίσιο μίας διαφορετικής έρευνας, όπως η συγκεκριμένη, αρκεί να θίξουμε το ζήτημα θεωρώντας πως η στάση του ΕΔΔΑ να αφήσει στα κράτη μέρη τόσο ευρεία διακριτική ευχέρεια για τον προσδιορισμό των μέσων αποκατάστασης της ζημίας που προξενήθηκε στην ατομική περιουσία δεν σημαίνει απαραίτητα την πρόθεση του Δικαστηρίου να υπαχθεί στις ρυθμίσεις του γενικού διεθνούς δικαίου, τουλάχιστον στον τομέα του Π1-1. Την προσέγγιση γενικού διεθνούς δικαίου και δικαίου ανθρωπίνων δικαιωμάτων σχετικά με την αποκατάσταση των ζημιών υποστηρίζει ο Λ.-Αλ. Σισιλιάνος, ο.π., αν και δεν αναφέρεται ρητά στο χώρο της ιδιοκτησίας. Αντιθέτως, η επίκληση και η εφαρμογή των γενικών αρχών προς επανόρθωση, όπως αυτές εκφράζονται στις ρυθμίσεις της Επιτροπής Διεθνούς Δικαίου, πραγματοποιούνται για να ενδυναμώσουν την αρχή της επικουρικότητας της προστασίας που το ίδιο το Δικαστήριο παρέχει με τελικό στόχο τον προσδιορισμό της δικής του σφαίρας αρμοδιότητας. Αυτό γίνεται ιδιαίτερα στη διαδικασία των πιλοτικών αποφάσεων, αλλά και σε άλλες υποθέσεις, οι οποίες μπορούν να χαρακτηρισθούν ως *de facto* πιλοτικές, όπως η *Guiso-Galisay* και η *προγενεστέρα*

για την αποκατάσταση της ζημίας των θυμάτων προσβολής του δικαιώματος στην περιουσία αρνούμενο να ασχοληθεί με υποθέσεις που αφορούν σε παλιά καθεστώτα πριν τη μεταβατική περίοδο⁶³. Περαιτέρω, οι εγγυήσεις μη-επανάληψης της προσβολής εξαντλούνται στην καθιέρωση ενός αποτελεσματικού ενδίκου μέσου από το καθ' ου η προσφυγή κράτος, όπως θα διαπιστώσουμε αμέσως παρακάτω. Αντιθέτως, σε άλλες περιπτώσεις συστηματικών παραβιάσεων της Σύμβασης το Δικαστήριο έχει απαιτήσει την παύση των άδικων πράξεων, οι οποίες βεβαίως είναι διαρκείς, όπως και την διαβεβαίωση ότι δεν θα επαναληφθούν αυτές στο μέλλον σύμφωνα με τα άρθρα περί διεθνούς ευθύνης πέρα μάλιστα από το στενό πεδίο εφαρμογής του άρθρου 41 ΕΣΔΑ⁶⁴.

Βέβαια, κανείς δεν μπορεί να παραβλέψει το γεγονός ότι το ΕΔΔΑ καλείται να αντιμετωπίσει το σοβαρότατο πρόβλημα του τεράστιου όγκου των ατομικών προσφυγών και μάλιστα χωρίς να «προδώσει» τις θεμελιώδεις αρχές σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων πάνω στις οποίες στηρίχθηκε το οικοδόμημα της Ευρωπαϊκής Σύμβασης. Συνεπώς, ως προς αυτό το σημείο, η ένταξη των περιπτώσεων στη διαδικασία πιλοτικών αποφάσεων και η θετική κρίση για την «Επιτροπή Ακίνητης Περιουσίας» ως το κατάλληλο ένδικο μέσο για να αποκατα-

---

της, Scordino κατά Ιταλίας, ο.π.

63. Βλ. ειδικά την υπόθεση Blečić κατά Κροατίας, Reports of Judgments & Decisions 2006-III.

64. Αυτό συνέβη ιδιαίτερα στον ευαίσθητο χώρο των προσωπικών ελευθεριών όπου η απαίτηση για παύση της άδικης πράξης συνδυαζόταν με μερική αποκατάσταση της ζημίας αφού αποτελούσε μαζί με την χρηματική αποκατάσταση το σύνολο της δίκαιης ικανοποίησης που απαιτεί το άρθρο 41. Βλ. Assanidze κατά Γεωργίας, Reports of Judgments & Decisions 2004-II και Ilascu κατά Ρωσίας και Μολδαβίας, Reports of Judgments & Decisions 2004-VII. Η διαβεβαίωση για την μη επανάληψη της πράξης διεύρυνε φυσικά το πεδίο εφαρμογής του άρθρου 41 ΕΣΔΑ σύμφωνα με τις ρυθμίσεις περί διεθνούς ευθύνης. Για το γενικότερο θέμα της ικανοποίησης ως μορφή επανόρθωσης ξεχωριστή από τη χρηματική αποζημίωση, βλ. το σχολιασμό των άρθρων 34 και 37 της ILC, ο.π. Επιπλέον, βλ. τα σχόλια του V. Colandrea, On the Power of the European Court of Human Rights to Order Specific Non-Monetary Measures: Some Remarks on the Light of the Assanidze, Broniowski and Sejdovic cases, Human Rights Law Review 7:2 (2007), σελ. 396-411.

σταθούν οι ζημιές που υπέστησαν στην περιουσία τους τα θύματα της τουρκικής κατοχής της Κύπρου ήταν αναμενόμενη.

β. Η υποχρέωση θέσπισης ενός αποτελεσματικού ένδικου μέσου

Αν η ένταξη όλων των ομοειδών υποθέσεων σε μία απόφαση-οδηγό συνιστά την μία πλευρά της διαδικασίας των πιλοτικών αποφάσεων, τότε η υποχρέωση εισαγωγής ενός αποτελεσματικού ένδικου μέσου από το, καθ' ου οι προσφυγές, κράτος αποτελεί την άλλη πλευρά της διαδικασίας, η οποία άπτεται της συλλογικής πλευράς της υποχρέωσης αποκατάστασης της παραβίασης. Η εξέλιξη αυτή είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα όσον αφορά στην πορεία των κυπριακών υποθέσεων ήδη από την εποχή της Λοϊζίδου. Η συνεχιζόμενη άρνηση της Τουρκίας να συμμορφωθεί με το διατακτικό της απόφασης Λοϊζίδου ήταν ακόμα ένας παράγοντας διόγκωσης του προβλήματος το οποίο με τη σειρά του οδήγησε στη σώρευση μεγάλου αριθμού πανομοιότυπων ατομικών προσφυγών. Η αλλαγή πολιτικής στάσης και η επανεκτίμηση της κατάστασης οδήγησαν την Τουρκία να αναγνωρίσει τις υποχρεώσεις της⁶⁵ σύμφωνα με όσα είχε αποφανθεί το Δικαστήριο και να προχωρήσει στη θέσπιση ενός ένδικου μέσου για την αποκατάσταση των ζημιών που προξένησε η προσβολή της ιδιοκτησίας.

Η υπόθεση Ξενίδη-Αρέστη επί της ουσίας ήταν ο προθάλαμος για την τελική κρίση του Δικαστηρίου στοχεύοντας στη γνήσια και αποτελεσματική αποκατάσταση των παραβιάσεων, σύμφωνα με την ίδια τη διατύπωση του Δικαστηρίου⁶⁶. Έτσι, το τουρκικό κράτος κλήθηκε να επιλέξει τα κατάλληλα μέτρα επανόρθωσης, ατομικά και γενικά, με την υπενθύμιση πως θα έπρεπε οπωσδήποτε να πληρούνται οι προϋποθέσεις αποτελεσματικότητας που το ίδιο το ΕΔΔΑ είχε θέσει μέσω της νομολογίας του⁶⁷. Στην απόφαση επί του επιδικαζομένου ποσού αποζημίωσης η οποία ακολούθησε, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο δείχνει τα

---

65. Η Τουρκία κατέβαλλε την επιδικασθείσα αποζημίωση επτά χρόνια αργότερα, το 2003.

66. Απόφαση της 22-12-2005, παρ. 40.

67. Ibid., παρ. 39-40.

πρώτα σημάδια αποδοχής του νέου μηχανισμού αποκατάστασης της ζημίας που εισήγαγε με νόμο η Τουρκία⁶⁸. Βασικό στοιχείο της νεώτερης προσπάθειας του Δικαστηρίου αποτελεί η «Επιτροπή Ακίνητης Περιουσίας», η σύσταση της οποίας αναξωπύρωσε τις συζητήσεις για την αποτελεσματικότητα και της ίδιας της διαδικασίας συμμόρφωσης που εφαρμόζει πλέον το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο. Τελικά, τα παραπάνω ερωτήματα όπως και τα κενά που υπέβροσκαν στην Ξενίδη-Αρέστη εμφανίστηκαν στο προσκήνιο με αφορμή την υπόθεση Δημόπουλου και απαιτούσαν άμεση απάντηση⁶⁹.

Συνεπώς, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο, κρίνοντας πλέον το παραδεκτό της προσφυγής, προσπάθησε να απαντήσει σε δύο βασικά ερωτήματα: πρώτον, εάν η Επιτροπή αποζημίωσης που πρότεινε το τουρκικό κράτος αποτελούσε ένδικο μέσο σύμφωνα με την ΕΣΔΑ⁷⁰, ενώπιον του οποίου οφείλουν να προστρέξουν όσοι έχουν καταθέσει προσφυγή για την αποκατάσταση της ζημίας τους, αλλά και όσοι σκόπευαν να καταθέσουν προσφυγή στο εγγύς μέλλον⁷¹ και δεύτερον, εάν το μέτρο αυτό

---

68. Ο συγκεκριμένος μηχανισμός (Νόμος 67/2005) αποτέλεσε τη δεύτερη προσπάθεια της Τουρκίας να συμμορφωθεί με το dictum του Δικαστηρίου περί αποκατάστασης των υφισταμένων παραβιάσεων, δεδομένου ότι η πρώτη προσπάθεια (Νόμος 49/2003) είχε κριθεί ως ανεπαρκής από το Δικαστήριο. Πάντως, είναι σημαντικό να σημειώσουμε τις ενστάσεις και Τούρκων νομικών για τα προβλήματα συνάφειας που παρουσιάζει η σχετική νομοθεσία με το διεθνές δίκαιο. Βλ. ιδιαίτερα M. Hakki, *Property Wars in Cyprus: The Turkish Position According to International Law*, 3 Ankara B. Rev. 2010, σελ. 43-56.

69. Η τελική κρίση του ΕΔΔΑ για την αποτελεσματικότητα της «Επιτροπής Ακίνητης Περιουσίας» ως ενδίκου μέσου μετατοπίστηκε στην υπόθεση Δημόπουλου, επειδή το Δικαστήριο είχε ήδη επιληφθεί της υπόθεσης Ξενίδη-Αρέστη για τον ορισμό της αποζημίωσης όταν συστήθηκε η Επιτροπή και όφειλε να ορίσει συγκεκριμένο ποσό αποζημίωσης για την προσφεύγουσα, ολοκληρώνοντας έτσι την πορεία της προσφυγής. Ο.π., παρ. 37.

70. Σύμφωνα με το άρθρο 35, παρ. 1 ΕΣΔΑ το Δικαστήριο εξετάζει το παραδεκτό κάθε ατομικής προσφυγής, εφόσον έχουν εξαντληθεί τα εσωτερικά ένδικα μέσα. Για τη σχετική ανάλυση βλ. ιδιαίτερα, P. van Dijk et al. (eds.), *Theory and Practice of the European Convention on Human Rights*, 4th ed., Intersentia, Antwerpen-Oxford 2006, Κεφάλαιο 2: Η διαδικασία ενώπιον του ΕΔΔΑ, σελ. 95 επ.

71. Θα πρέπει βέβαια εδώ να διευκρινισθεί πως η προσφυγή ενώπιον της «Επιτροπής Ακίνητης Περιουσίας» έγκειται στη διακριτική ευχέρεια των ιδίων των θυμάτων.

μπορούσε να χαρακτηριστεί ως κατάλληλο και αποτελεσματικό για την άρση των συνεπειών της ζημίας που προκάλεσε η προσβολή της ιδιοκτησίας.

Η αντιπαράθεση Δικαστηρίου και προσφευγόντων επικεντρώθηκε σε ζητήματα διεθνούς δικαίου με έμφαση στην υποχρέωση των αιτούντων να ασκήσουν το εν λόγω ένδικο μέσο ακόμα και αν οι ίδιοι βρίσκονταν έξω από τη δικαιοδοσία του κράτους καθ' ου οι προσφυγές, ενώ η ίδια η παραβίαση αποτελούσε ζήτημα διοικητικής πρακτικής όπου δεν νοείτο θεραπεία μέσω ενδίκου μέσου⁷². Σημαντικό ρόλο βέβαια διαδραμάτισε το επιχείρημα των προσφευγόντων ότι η ενδεχόμενη άσκηση του προτεινόμενου από τη Τουρκία ενδίκου μέσου οδηγούσε στην *de facto* αναγνώριση των παράνομα, σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο, κατεχομένων εδαφών της Κύπρου.

Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο με βάση τα στοιχεία που είχε στη διάθεσή του συμπέρανε πως η εν λόγω Επιτροπή παρέχει *prima facie* τις θεσμικές εγγυήσεις, προσωπικές και λειτουργικές, για να χαρακτηριστεί ως ένδικο μέσο σύμφωνα με την ΕΣΔΑ και μάλιστα αποτελεσματικό⁷³. Το Δικαστήριο σε μία μακροσκελή ανάλυση τόνισε με έμφαση τη σημασία που αποδίδει στην αρχή της επικουρικότητας της λειτουργίας του και επομένως στην υποχρεωτική άσκηση των εσωτερικών ενδίκων μέσων, όπου προβλέπονται ακόμα και χωρίς την συγκατάθεση των προσφευγόντων - θυμάτων. Περαιτέρω, η γνωμοδότηση του ΔΔΧ για τη Ναμίμπια χρησιμοποιήθηκε από το ΕΔΔΑ για να απορρίψει το επιχείρημα περί «νομιμοποίησης» της παράνομης κατοχής του βορειοδυτικού τμήματος της Κύπρου. Ενώ βέβαια η προσπάθεια του

Το ΕΔΔΑ δεν θεώρησε πως μία τέτοια κίνηση είναι υποχρεωτική. Αντίθετα, έκανε σαφές ότι η συγκεκριμένη απόφαση έγκειτο αποκλειστικά στους δικαιούχους-θύματα της παραβίασης.

72. Ο.π., παρ. 90-91.

73. Ibid., παρ. 120. Να σημειωθεί ότι δύο μέλη της Επιτροπής, ο H.-Ch.Kruger και ο D. Tarschys είναι ο πρώην Γενικός Γραμματέας του Συμβουλίου της Ευρώπης και ο Γραμματέας της, ήδη καταργηθείσας, Επιτροπής ανθρωπίνων δικαιωμάτων, αντίστοιχα, προσδίδοντας έτσι εγγυήσεις για την ακώλυτη πρόσβαση ενώπιον της Επιτροπής, όπως και εγγυήσεις για την ανεξαρτησία και αμεροληψία της κρίσης τους.

ΕΔΔΑ να διαφυλάξει την ταυτότητα του δικαιοδοτικού του ρόλου ως καθαρά επικουρικού μόνο για τις περιπτώσεις που το κράτος μέρος αποτυγχάνει πλήρως να συμμορφωθεί με τις υποχρεώσεις του είναι θεμιτή και πάντως κατανοητή, η προσπάθεια εξομοίωσης διαφορετικών περιπτώσεων και μάλιστα υπό τη σκέπη γενικώς αποδεδειγμένων αρχών του διεθνούς δικαίου οδηγεί σε αλλοίωση των αντίστοιχων κανόνων δικαίου και είναι απορριπτέα⁷⁴. Στην υπόθεση των κυπριακών περιουσιών, το ΕΔΔΑ θεώρησε σκόπιμο να δώσει τη δυνατότητα στην κατέχουσα δύναμη να αποκαταστήσει και τελικά να εξαλείψει σοβαρότατες παραβιάσεις ατομικών δικαιωμάτων οι οποίες τελέστηκαν σε βάρος ιδιαίτερα μεγάλου αριθμού ατόμων και όχι βέβαια στη συνέχεια της ροής της ζωής σε όφελος των θυμάτων, όπως στην περίπτωση του λαού της Ναμίμπια. Το αποτέλεσμα βέβαια ήταν η καταστράγγιση όχι μόνο του γράμματος, αλλά και του πνεύματος της IV Σύμβασης της Χάγης του 1907.

Στη συνέχεια, το ΕΔΔΑ απεφάνθη ότι η μέχρι τώρα λειτουργία της Επιτροπής συνηγορεί υπέρ της αποτελεσματικότητάς της, αφού έχει ήδη κρίνει για αρκετές υποθέσεις είτε καταβάλλοντας αποζημίωση, ή παραχωρώντας κάποιο άλλο ακίνητο ως αντάλλαγμα, είτε μάλιστα επιτρέποντας την επιστροφή των ακινήτων σε κάποιες περιπτώσεις⁷⁵.

---

74. Είναι γνωστό πως το ΔΔΧ στην υπόθεση της παράνομης κατοχής του εδάφους της Ναμίμπια από την Νότιο Αφρική όταν ασχολήθηκε με την αποδοχή κάποιων πράξεων της κατέχουσας δύναμης ως *de facto* ισχύουσες αναφέρθηκε σε ορισμένες πράξεις διοικητικού χαρακτήρα που αφορούν στη συνέχιση της ζωής στα κατεχόμενα εδάφη, όπως καταχώρηση γεννήσεων και θανάτων σε ληξιαρχικές καταστάσεις, γεγονός που δεν αλλοιώνει τον χαρακτήρα της κατοχής ως παράνομης. Εξάλλου, το ΔΔΧ αναφέρθηκε στον λαό της Ναμίμπια, ο οποίος παρέμενε στα κατεχόμενα εδάφη και στην προσπάθεια που το Δικαστήριο πραγματοποιούσε ώστε αυτός να μην στερηθεί τα πλεονεκτήματα που απέρρεαν από τη διεθνή συνεργασία για την καταδίκη του παράνομου καθεστώτος. Στην περίπτωση των Ελληνοκυπρίων που στερήθηκαν την πρόσβαση και τη χρήση της περιουσίας τους δεν δόθηκε σημασία στο γεγονός ότι οι προσφεύγοντες είχαν ήδη απομακρυνθεί από την ιδιοκτησία τους και δεν μπορούσαν να την εκμεταλλευτούν επί 35 χρόνια – άρα μιλάμε για διαρκή παραβίαση – και ιδιαίτερα στο γεγονός ότι η προσπάθεια νομιμοποίησης ορισμένων καταστάσεων ή/και συναλλαγών δεν αφορούσε σε μικρότερης σημασίας πράξεις οι οποίες μάλιστα δεν είχαν ως υποκείμενο τα ίδια τα θύματα.

75. Πάντως, η διεθνής πρακτική απέδειξε ότι η χρήση των τοπικών δικαστηρίων

Επιπλέον, η σύνθεση της Επιτροπής συνηγορεί υπέρ της αντικειμενικότητας της κρίσης της, δεδομένου ότι συμμετέχουν δύο διεθνούς κύρους προσωπικότητες. Τέλος, πιθανές ελλείψεις ή σφάλματα στην κρίση της Επιτροπής μπορούν να θεραπευτούν μέσω της προσφυγής στο αρμόδιο δευτεροβάθμιο όργανο που έχει θεσπιστεί σχετικά, σύμφωνα πάντα με την κρίση του ΕΔΔΑ⁷⁶.

Στο μέτρο λοιπόν που οι ιδιώτες-θύματα της προσβολής της περιουσίας τους αποφασίζουν να υπαχθούν στη δικαιοδοσία της «Επιτροπής Ακίνητης Περιουσίας» είναι χρήσιμο να παρακολουθήσει κανείς από κοντά την εξέλιξη της συγκεκριμένης διαδικασίας και στους δύο βαθμούς δικαιοδοσίας. Σε περίπτωση που η διαδικασία αποδειχθεί προβληματική σε σχέση με τις εγγυήσεις που παρέχει η ρύθμιση του άρθρου 6, και εφόσον υπάρχει η κατάλληλη στοιχειοθέτηση πιθανής παραβίασης, ενδεχομένως το Δικαστήριο να μπορέσει να επανεξετάσει το ζήτημα από την πλευρά κατοχύρωσης μίας δίκαιης δίκης από το δευτεροβάθμιο δικαστήριο.

ως ενδίκων μέσων για την αποκατάσταση της ζημίας από την απώλεια της ιδιοκτησίας δεν είναι συνήθως αποτελεσματική. Σύμφωνα με τις αρχές Πινέιρο, προτιμητέα είναι η συνδυαστική εφαρμογή δικαιοδοτικών και διοικητικών μέσων επίλυσης των διαφορών. Βλ. στο Εγχειρίδιο, ο.π., σελ. 66-67. Επιπλέον, στο μέτρο που η «Επιτροπή Ακίνητης Περιουσίας» εξακολουθήσει να λειτουργεί, η κρίση της είναι πιθανόν να επηρεαστεί και από άλλα γεγονότα που διαδραματίζονται παράλληλα σε άλλο θεσμικό πλαίσιο, όπως αυτό της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Συγκεκριμένα, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο έχει αποφανθεί ότι μέρος των υποχρεώσεων της Τουρκίας, όπως αυτές πηγάζουν από το Πρόσθετο Πρωτόκολλο στη Συμφωνία Τελωνειακής Σύνδεσης ΕΕ - Τουρκίας, συνιστά, και η υποχρέωση του υποψηφίου προς ένταξη κράτους να επιτρέψει την πρόσβαση των Ελληνοκυπρίων νομίμων κατοίκων στην αποκλεισμένη περιοχή της Αμμοχώστου, σύμφωνα με τις σχετικές αποφάσεις του Συμβουλίου Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών. Βλ. έκθεση προόδου της Τουρκίας για το έτος 2009, SEC 2009(1334). Αν και δεν υπάρχει άμεση σύνδεση των υποχρεώσεων της Τουρκίας ως προς την Ευρωπαϊκή Ένωση και το Συμβούλιο της Ευρώπης, είναι πολύ πιθανό ότι οι σχετικές αποφάσεις του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου θα αποτελέσουν μία έμμεση πίεση στις κρίσεις της Επιτροπής.

76. Βέβαια το Δικαστήριο έσπευσε να σημειώσει πως ο δικαιοδοτικός χαρακτήρας του δευτεροβάθμιου δικαστηρίου όσο και οι προϋποθέσεις για την αντικειμενική του κρίση δεν έχουν επαληθευτεί, εφόσον κανείς δεν έχει προσφύγει μέχρι στιγμής σε αυτό. Ο.π., παρ. 126.

Πάντως, οι κυπριακές υποθέσεις προσβολής της ιδιοκτησίας εμφανίζουν και μία άλλη παράμετρο, ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα, δεδομένων των προσφάτων εξελίξεων στο χώρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης και μάλιστα ενώπιον του Δικαστηρίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων. Συγκεκριμένα, στην υπόθεση Αποστολίδη κατά Όραμς⁷⁷, το ΔΕΚ κλήθηκε να κρίνει επί του προδικαστικού ερωτήματος που έθεσαν τα δικαστήρια του Ηνωμένου Βασιλείου σχετικά με την αναγνώριση και εκτέλεση αλλοδαπής απόφασης που εξέδωσε δικαστήριο της Κύπρου, όντας κράτος μέλος της Κοινότητας, για τα κατεχόμενα εδάφη, τα οποία δεν υπόκεινται στον αποτελεσματικό έλεγχο του κράτους μέλους της Κύπρου⁷⁸. Το ΔΕΚ αναγνώρισε την εκτελεστότητα της απόφασης του κυπριακού δικαστηρίου στα κατεχόμενα εδάφη και απομένει να δούμε πως θα υλοποιηθεί η απόφαση του ανωτάτου δικαιοδοτικού οργάνου της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Δεν πρέπει βέβαια να λησμονεί κανείς ότι η υπόθεση κρίθηκε με βάση το κοινοτικό δίκαιο και μάλιστα το πρωτογενές, όπως είναι ο κανονισμός. Παρ'όλα αυτά, το ΔΕΚ αναφέρθηκε στο διεθνές εθνικό δίκαιο σχετικά με την απαγόρευση αλλαγής του ιδιοκτησιακού καθεστώτος συνεπεία κατοχής, βήμα το οποίο το ΕΔΔΑ δεν «τόλμησε» να πράξει αρνούμενο να τοποθετήσει και να εκτιμήσει τις κυπριακές υποθέσεις στο γενικότερο κοινωνικό και οικονομικό πλαίσιο.

Αντί συμπερασμάτων: Προς ένα διαφορετικό πλαίσιο επίλυσης των διαφορών για την προστασία της ιδιοκτησίας;

Την προηγούμενη χρονιά το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έκλεισε μισό αιώνα λειτουργίας. Το σύνολο σχεδόν των αποφάσεων που εξέδωσε στο διάστημα αυτό αφορούσε στην τελευταία δεκαετία, ενώ οι περιπτώσεις παραβίασης των υποχρεώσεων που

77. Υπόθεση C-420/2007, 48 ILM 788-803.

78. Η νομική βάση της υπόθεσης ήταν ο κανονισμός 44/2001 για την αμοιβαία αναγνώριση και εκτέλεση αποφάσεων σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις ανάμεσα στα κράτη μέλη. Πάντως για την περίπτωση της Κύπρου το κοινοτικό κεκτημένο δεν εφαρμόζεται στα κατεχόμενα εδάφη, εφόσον το κράτος μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης δεν ασκεί αποτελεσματικό έλεγχο στα εδάφη εκείνα, όπως όριζε η Συμφωνία Σύνδεσης.

πηγάζουν από το άρθρο 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου ανέρχονται στο 15% σχεδόν του συνόλου των αποφάσεων, οι οποίες μαζί με τις περιπτώσεις παραβίασης του άρθρου 6 μονοπωλούν σχεδόν το ενδιαφέρον του Δικαστηρίου.

Επομένως, στο πλαίσιο των διεργασιών για την αναμόρφωση του δικαιοδοτικού συστήματος προστασίας του Συμβουλίου της Ευρώπης η αποσυμφόρηση του έργου του Δικαστηρίου ιδιαίτερα μέσω της διαδικασίας εφαρμογής των πιλοτικών αποφάσεων αποτελεί έναν από τους πρωταρχικούς στόχους. Στόχος, ο οποίος όμως δεν πρέπει να έρχεται σε αντίθεση με την ικανοποιητική προστασία των ατομικών δικαιωμάτων και στη συγκεκριμένη περίπτωση των περιουσιακών. Αντιθέτως, η υιοθέτηση της πιλοτικής διαδικασίας οφείλει να στοχεύει στην επίτευξη υψηλότερου επιπέδου προστασίας, το οποίο μοιραία αφορά στην αναβάθμιση της παρεχόμενης προστασίας από τις εσωτερικές έννομες τάξεις των κρατών-μελών του Συμβουλίου της Ευρώπης. Έτσι, η σύνδεση εθνικής και διεθνούς πλευράς της προστασίας της περιουσίας «επιβάλλει» τη συνεργασία του ΕΔΔΑ και της Επιτροπής Υπουργών με τα αρμόδια εσωτερικά όργανα για την επανόρθωση των παραβιάσεων και την πλήρωση των υφισταμένων κενών και ελλειμμάτων. Με το βάρος της υιοθέτησης των αποτελεσματικών μέσων προστασίας να μετακυλίεται σε μεγάλο βαθμό στα κράτη μέρη αναρωτιέται κανείς μήπως αλλάξει και το σκηνικό της παρεχόμενης προστασίας στο χώρο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και ιδιαίτερα στο χώρο της περιουσίας. Έχοντας ως δεδομένο τον όγκο και την έκταση των παραβιάσεων των περιουσιακών δικαιωμάτων που καλούνται να αντιμετωπίσουν τα κράτη ιδιαίτερα όταν αυτά έχουν τελεστεί σε μαζική κλίμακα, γίνεται πιο επιτακτικό το ερώτημα σχετικά με την αποτελεσματικότητα της προστασίας που μπορούν να παρέχουν τα κράτη, ακόμα και αν διαθέτουν την κατάλληλη βούληση. Σε αυτό το στάδιο εξέλιξης της διαδικασίας, ευκαία θα ήταν η περισσότερη ενεργή ανάμιξη των οργάνων εκτέλεσης των αποφάσεων του ΕΔΔΑ και δη της Επιτροπής Υπουργών. Αν μάλιστα θα ήταν δυνατόν να υπάρξει κατανομή αρμοδιοτήτων ανάμεσα στην Επιτροπή Υπουργών και ένα καινούργιο όργανο – θα ήταν ίσως ευκαία η δημιουργία ενός νέου τμήματος μέσα στο χώρο λειτουργίας της ίδιας της Επιτροπής – ώστε να γίνεται αποτελεσματι-

κότερη επίβλεψη της εκτέλεσης των αποφάσεων που έχουν ενταχθεί στην πιλοτική διαδικασία, πιθανότατα το μέλλον να αποδειχθεί ευοίωνο τόσο για την αναζωογόνηση του δικαιοδοτικού έργου που παρέχει το Συμβούλιο της Ευρώπης όσο και για την αποτελεσματικότερη προστασία των ατομικών δικαιωμάτων από τα κράτη μέλη, τα οποία είναι και τα κατεξοχήν αρμόδια να την προσφέρουν.

Η εκτέλεση των αποφάσεων του ΕΔΑΔ για τις κυπριακές υποθέσεις περιουσιών

Κώστα Παρασκευά
Δ.Ν., Δικηγόρου

Το σύστημα προστασίας της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (Σύμβαση) απετέλεσε σχεδόν από την επαύριο της τουρκικής εισβολής ένα από τα πεδία «διεθνοποίησης» του Κυπριακού προβλήματος.

Στην περίφημη πια υπόθεση *Λοϊζίδου*, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (ΕΔΑΔ) προχώρησε στο επαναστατικό τότε βήμα για τα δεδομένα του να δεχθεί, σε αντίθεση με το τι η Τουρκία υποστήριζε, πως τα τουρκικά στρατεύματα ασκούν πλήρη και αποτελεσματικό έλεγχο στον κατεχόμενο από την Τουρκία κυπριακό βορρά. Το ΕΔΑΔ καταδίκασε την Τουρκία, κρίνοντας ότι η ίδια είναι υπεύθυνη για τις καταγγελλόμενες παραβιάσεις¹, ότι η σύσταση του ψευδοκράτους της «Τουρκικής Δημοκρατίας Βορείας Κύπρου» («ΤΔΒΚ») δεν αίρει τη διεθνή ευθύνη της και ότι στοιχειοθετείται παραβίαση του άρθρου 1 του 1ου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της Σύμβασης, αφού οι «απαλλοτριώσεις» των περιουσιών των Ελληνοκυπρίων δεν έχουν καμία ισχύ και παραμένουν ιδιοκτήτες των περιουσιών αυτών τις οποίες εμποδίζονται να απολαύσουν².

---

1. *Λοϊζίδου ν. Τουρκίας*, Αρ. 15318/89 (επί της ουσίας), 18/12/1996, *inter alia* παρ. 56.

2. Χαρακτηριστικά, κρίνοντας το ΕΔΑΔ ότι η προσφεύγουσα εξακολουθεί να είναι η αποκλειστική κυρία των ακινήτων της στο βόρειο τμήμα του νησιού, όρισε ως εφαρμοστέο κανόνα του άρθρου 1 του 1ου Πρωτοκόλλου της Σύμβασης τον πρώτο εξ' αυτών που αναφέρεται στη γενική αρχή σεβασμού της ιδιοκτησίας και όχι το δεύτερο που αφορά στη στέρηση περιουσίας. Βλ. *Λοϊζίδου ν. Τουρκίας*, Αρ. 15318/89 (επί της ουσίας), 18/12/1996, παρ. 62 και 63.

Δόθηκε ουσιαστικά το «πράσινο φως» σε κάθε Ελληνοκύπριο που αποστερήθηκε της απόλαυσης της ιδιοκτησίας του, από το 1974 και εντεύθεν, να διεκδικήσει αποζημίωση από την Τουρκία για την παράνομη απαγόρευση της ειρηνικής απόλαυσής της³. Καθίσταται έτσι φανερό πως η στρατιωτική τουρκική κατοχή του βορείου τμήματος της Κύπρου είναι πλέον ενδεής νομικών συνεπειών ως προς το ιδιοκτησιακό καθεστώς των περιουσιών των Ελληνοκυπρίων. Όμως παρά το γεγονός ότι έχουν συσσωρευθεί στο Στρασβούργο γύρω στις 1500 προσφυγές θα πρέπει να υπογραμμισθεί πως το ΕΔΑΔ επέλεξε να επιδικάσει αποζημιώσεις μόνο σε 2 προσφυγές που ακολούθησαν την *Λοϊζίδου (Ξενίδη-Αρέστη, Δημάδης)* ενώ επί του παρόντος εκκρεμούν στο στάδιο της δίκαιης ικανοποίησης άλλες 32.

Λογική συνέχεια της υπόθεσης *Λοϊζίδου* υπήρξε η Τέταρτη Διακρατική Προσφυγή της Κύπρου εναντίον της Τουρκίας⁴, όπου το ΕΔΑΔ καταδίκασε την Τουρκία για σημαντικό αριθμό παραβιάσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων συμπεριλαμβανομένου των δικαιωμάτων περιουσίας. Την ίδια στιγμή, ειδικά για τα δικαιώματα περιουσίας το ΕΔΑΔ καταδικάζει την Τουρκία και για πρόσθετη παραβίαση του άρθρου 13 της Σύμβασης, ότι δηλαδή “απέτυχε να προσφέρει στους Ελληνοκυπρίους οι οποίοι δεν κατοικούν στη βόρεια Κύπρο θεραπείες μέσω των οποίων θα μπορούσαν να προσβάλουν τις παρεμβάσεις στα δικαιώματα τους κάτω από τα άρθρα 8 της Σύμβασης και άρθρο 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου”⁵.

Η επιτυχία του ΕΔΑΔ, στην απόφαση *Λοϊζίδου* και στην Τέταρτη Διακρατική προσφυγή, έγκειται κατά την άποψή μου στο γεγονός ότι τόλμησε να απομονώσει με το μεγεθυντικό του φακό και κατάφερε να αποσυνδέσει τα πραγματικά περιστατικά των υπό κρίση τότε υποθέσεων από τον περιβάλλοντα πολιτικό χρωματισμό του Κυπριακού προ-

3. Το ΕΔΑΔ στην υπόθεση *Ξενίδη-Αρέστη* στην απόφαση επί της ουσίας τον Δεκέμβριο του 2005 σημείωσε ότι εκκρεμούσαν ενώπιόν του 1400 προσφυγές Ελληνοκυπρίων κατά της Τουρκίας (*Ξενίδη-Αρέστη ν. Τουρκίας*, Αρ. 46347/99, 22/12/2005, παρα. 38).

4. *Κυπριακή Δημοκρατία ν Τουρκίας*, Αρ. 25781/94, 10/05/2001.

5. *Κυπριακή Δημοκρατία ν Τουρκίας*, Αρ. 25781/94, 10/05/2001, παρα. 194.

βλήματος και να απονεμίει το δίκαιο, έτσι όπως η Σύμβαση το ορίζει. Παράλληλα, θα πρέπει να αναφερθεί κανείς και στην ευκρινή αλλά και ρεαλιστική οριοθέτηση των επιδιώξεων των Ελληνοκυπρίων μέσω της Λοϊζίδου και της Τέταρτης Διακρατικής προσφυγής. Είναι φανερό από αυτές τις δύο υποθέσεις και ειδικά στη Λοϊζίδου πως είχαν αντιληφθεί και πρόσεξαν να μην πέσουν στην παγίδα να επιζητήσουν ενώπιον του ΕΔΑΔ την ανατροπή της παράνομης κατοχής των ελληνοκυπριακών περιουσιών στο βόρειο τμήμα της νήσου, αφού όπως είναι φυσικό το ΕΔΑΔ δεν θα μπορούσε να ανταποκριθεί σε τέτοιες προσδοκίες.

Παρά την πείσμονα άρνηση της Τουρκίας να πληρώσει το ποσό της δίκαιης ικανοποίησης στην υπόθεση Λοϊζίδου, γεγονός παραμένει, ότι μετά από καθυστέρηση πέντε χρόνων, κατέβαλε τελικά την αποζημίωση που όφειλε στην προσφεύγουσα. Ωστόσο, η διεθνής ευθύνη της Τουρκίας για συμμόρφωση στις υποθέσεις αυτές και ειδικά στην υπόθεση Λοϊζίδου δεν εξαλείφεται απλά και μόνο με την καταβολή αποζημίωσης. Εάν οι συνέπειες της διεθνούς ευθύνης του παραβάντος κράτους συρρικνωνόταν στην καταβολή αποζημίωσης, τότε θα γίνονταν λόγος για «χρηματική αποτίμηση» των παραβιάσεων. Έτσι αν και η Τουρκία πλήρωσε το ποσό της δίκαιης ικανοποίησης, εντούτοις δεν είχε συμμορφωθεί με την απόφαση του Δικαστηρίου.

Εκτέλεση Αποφάσεων του ΕΔΑΔ

Η απόφαση του ΕΔΑΔ, με την οποία διαγιγνώσκεται η παραβίαση από το Καθ' ου Κράτος μίας ή περισσότερων διατάξεων της Σύμβασης επιβάλλει μια σειρά υποχρεώσεων για το εν λόγω κράτος. Η υποχρέωση συμμόρφωσης με το ουσιαστικό δεδικασμένο κάθε απόφασης του ΕΔΑΔ αφορά στη λήψη των κατάλληλων ατομικών και γενικών μέτρων που θα εξασφαλίσουν την εξάλειψη των γενεσιουργών αιτίων της διαπιστωμένης παραβίασης, με σκοπό τη θεραπεία της.

Ως θεραπεία στα πλαίσια της έννοιας του ουσιαστικού δεδικασμένου νοείται η διακοπή της συνεχιζόμενης κατά την έκδοση της απόφασης παραβίασης των διατάξεων της Σύμβασης και η λήψη των θετικών αυτών μέτρων που θα εγγυηθούν την μη επανάληψή της σε βάρος, καταρχήν, του προσφεύγοντος.

Οι απορρέουσες για το καταδικασθέν κράτος υποχρεώσεις από το τυπικό δεδικασμένο μίας απόφασης προσδιορίζονται επακριβώς με το διατακτικό της. Αντίθετα, προκειμένου να εξαληφθεί η υποχρέωση συμμόρφωσης με το ουσιαστικό δεδικασμένο, αναγνωρίζεται στο κράτος ότι έχει ευρύ “περιθώριο εκτιμήσεως”, μεγάλη δηλαδή δυνατότητα και ευχέρεια στην επιλογή των κατάλληλων μέσων. Πρόκειται, επομένως, για υποχρέωση ορισμένου ή συγκεκριμένου «αποτελέσματος», επιδιωκτέου και επιτευχθησομένου μέσω των όποιων μέτρων κρίνει ενδεδειγμένα το καταδικασθέν κράτος⁶. Έτσι επαφίεται στο καθ’ ου κράτος να επιλέξει τα κατάλληλα μέτρα στην εσωτερική του έννομη τάξη την οποία είναι σε θέση να γνωρίζει καλύτερα από το ΕΔΑΔ, προκειμένου να συμμορφωθεί με την εις βάρος του καταδικαστική απόφαση.

Η δυνατότητα της σύστασης ενδίκων μέσων στα κατεχόμενα από την Τουρκία

Όπως έχει ήδη εξηγηθεί το ΕΔΑΔ δέχεται πλέον πως δικαιοδοσία στα κατεχόμενα έχει η Τουρκία και άρα είναι και υπεύθυνη για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Η «ΤΔΒΚ» είναι μια υποτελής τοπική διοίκηση της Τουρκίας και συνεπώς είναι η Τουρκία, σύμφωνα με τη νομολογία του ΕΔΑΔ, η οποία έχει υποχρέωση για τη λήψη ατομικών και γενικών μέτρων για να συμμορφωθεί με τις αποφάσεις του. Το ΕΔΑΔ ξεκαθάρισε στην Τέταρτη Διακρατική πως:

«101. ...Θα ήταν δύσκολο... να γίνει δεκτό πως ένα κράτος καθίσταται υπεύθυνο για τις πράξεις που λαμβάνουν χώρα σε επικράτεια η οποία κατέχεται παράνομα και διοικείται από αυτό και να αρνείται σε αυτό την δυνατότητα να προσπαθήσει να αποφύγει αυτή την ευθύνη διορθώνοντας τα λάθη που του αποδίδονται ενώπιον των δικαστηρίων του. Το να επιτραπεί αυτή η δυνατότητα στο Καθ’ ου κράτος στο πλαίσιο της παρούσας προσφυγής σε καμία περίπτωση

---

6. Περισσότερα για την εκτέλεση των αποφάσεων του ΕΔΑΔ βλέπε: Elisabeth Lambert Abdelgawad, “The execution of judgments of the European Court of Human Rights”, Council of Europe Publishing, Human Rights Files, No. 19, 2nd Edition, 2008.

δεν ισοδυναμεί με έμμεση νομιμοποίηση ενός καθεστώτος το οποίο είναι παράνομο κάτω από το διεθνές δίκαιο»⁷.

Το ΕΔΑΔ θεωρεί πως για σκοπούς της Σύμβασης, ένδικα μέσα τα οποία είναι διαθέσιμα στην «ΤΔΒΚ» μπορούν να θεωρούνται ως ένδικα μέσα της Τουρκίας και το ζήτημα της αποτελεσματικότητας τους θα εξετάζεται από το ΕΔΑΔ σε κάθε περίπτωση⁸.

Παρά τις προσεγμένες επιλογές των Ελληνοκυπρίων ενώπιον του ΕΔΑΔ προκειμένου να πετύχουν ευρήματα παραβίασης της Σύμβασης πιστεύω πως δεν υπήρξε ανάλογη συμπεριφορά/στάση και διορατικότητα στον τομέα της εκτέλεσης των αποφάσεων αυτών. Είναι προφανές πως η Κυπριακή Δημοκρατία δεν ευνοούσε φυσικά τη σύσταση τουρκικών ενδίκων μέσων στο κατεχόμενο τμήμα της επικράτειάς της. Από την άλλη όμως οι προσφυγές και οι συνεπακόλουθες καταδικαστικές αποφάσεις επέβαλαν και το σεβασμό στις παραμέτρους του συστήματος της Σύμβασης και σαφώς στη νομολογία του ΕΔΑΔ. Οι μηχανισμοί της Σύμβασης ουδέποτε απέκλεισαν το ενδεχόμενο η Τουρκία να μπορεί να συστήνει ένδικα μέσα στα κατεχόμενα. Απαιτούνταν τολμηρές τοποθετήσεις αλλά πάνω από όλα ρεαλιστική προσέγγιση και ενασχόληση με τη νομολογία του ΕΔΑΔ που στην πορεία του χρόνου είχε εδραιωθεί. Αντί αυτού οι Ελληνοκύπριοι επέλεξαν να χτυπούν τη νομολογία αυτή κάθε φορά που προέκυπτε το ζήτημα και το ΕΔΑΔ ισάριθμες φορές επέμενε σε αυτή και απέρριπτε τα επιχειρήματά τους.

Υπόθεση Ξενίδη-Αρέστη, Απόφαση επί του Παραδεκτού

Στην υπόθεση Ξενίδη-Αρέστη το ΕΔΑΔ κλήθηκε για πρώτη φορά να κρίνει την «Επιτροπή Αποζημιώσεων», που τέθηκε σε λειτουργία το 2003 από την Τουρκία στο βόρειο τμήμα του νησιού, ως μια θεραπεία

7. Βλέπε για παράδειγμα *Κυπριακή Δημοκρατία ν Τουρκίας*, Αρ. 25781/94, 10/05/2001, παρ. 101, 102, 194; *Djavit An ν Τουρκίας*, Αρ. 20652/92, 20/02/2003, παρ.30-31; *Adali ν Τουρκίας*, Αρ. 38187/97, 31/03/2005, παρ. 186-187; *Κακουλλή ν Τουρκίας*, Αρ. 38595/97, 22/11/2005, παρ.89, *Ισαάκ ν Τουρκίας*, Αρ. 44587/98, 24/06/2008, παρ. 76-77, *Φωκά ν Τουρκίας*, Αρ. 28940/95, 24/06/2008, παρ.83-84, *Πρωτοπαπά ν Τουρκίας*, Αρ.16084/90, 24/02/2009, παρ.120-121).

8. *Κυπριακή Δημοκρατία ν Τουρκίας*, Αρ. 25781/94, 10/05/2001, παρ.102.

για κάθε Ελληνοκύπριο, για τη διατάραξη που υπέστη στην απόλαυση της περιουσίας του.

Σε περίπτωση που θα κρινόταν ότι η εν λόγω Επιτροπή συνιστά «επαρκές» και «αποτελεσματικό» εσωτερικό ένδικο μέσο, που ικανοποιεί τις προϋποθέσεις παραδεκτού του άρθρου 35 παρ. 1 της Σύμβασης, θα συνεπάγετο δύο συνέπειες για τους Ελληνοκυπρίους αφενός η εξάντλησή της θα συνιστούσε προϋπόθεση του παραδεκτού κάθε προσφυγής Ελληνοκυπρίου ενώπιον του ΕΔΑΔ· αφετέρου, κάθε εκκρεμής, παρόμοια με την υπόθεση *Ξενίδη - Αρέστη*, προσφυγή που δεν είχε ακόμα κριθεί ως προς το παραδεκτό της, θα έπρεπε να «επιστρέψει» σε «εσωτερικό» επίπεδο και να κριθεί από την «Επιτροπή Αποζημιώσεων».

Το ΕΔΑΔ έκρινε ομόφωνα, συμπεριλαμβανομένης της ψήφου του Τούρκου Δικαστή, ότι η Επιτροπή αυτή δεν συνιστούσε «επαρκές» και «αποτελεσματικό» εσωτερικό ένδικο μέσο και, κατά συνέπεια, δεν απαιτείτο η εξάντλησή του. Οι λόγοι για τους οποίους η Επιτροπή δεν αναγνωρίστηκε ως τέτοιας ποιότητας, ώστε να ανταποκρίνεται στις επιταγές της Σύμβασης, ήταν αρκετοί, με κυριότερο το γεγονός ότι ο σκοπός της ήταν η καταβολή αποζημίωσης για την «απαλλοτρίωση» των περιουσιών των Ελληνοκυπρίων, χωρίς να έχει την αρμοδιότητα αποκατάστασης περιουσιών.

Ωστόσο, το ΕΔΑΔ, στην απόφασή του εντοπίζει τα συγκεκριμένα στοιχεία που δεν του επιτρέπουν να της «απονεμίει το χρίσμα» του επαρκούς και αποτελεσματικού εσωτερικού ενδίκου μέσου, ενώ, με έμμεσο τρόπο, προτείνει και τις αναγκαίες τροποποιήσεις στη σύνθεση, λειτουργία και αρμοδιότητά της.

Το ΕΔΑΔ επιβεβαίωσε τη νομολογιακή του θέση, σύμφωνα με την οποία, το γεγονός ότι η «ΤΔΒΚ» δεν αναγνωρίζεται, με αποτέλεσμα να ευθύνεται διεθνώς η τουρκική Κυβέρνηση, δεν συνεπάγεται ότι δεν μπορεί και να «νομοθετήσει», θεσπίζοντας ένδικα μέσα απευθυνόμενα στους Ελληνοκυπρίους, για την αποκατάσταση των παραβιάσεων που υπέστησαν στα δικαιώματά τους. Επομένως, το ΕΔΑΔ δεν αμφισβήτησε τη «νομιμότητα» της «Επιτροπής αποζημιώσεων» και άφηνε ανοιχτό το ενδεχόμενο να την «αναγνωρίσει» στο μέλλον, ως εσωτερικό ένδικο μέσο της Τουρκίας.

Υπόθεση Ξενίδη-Αρέστη, Απόφαση επί της ουσίας

Το ΕΔΑΔ στην απόφαση Ξενίδη-Αρέστη ζήτησε κατά τρόπο επιτακτικό από την Τουρκία να ανταποκριθεί επιτέλους στις υποχρεώσεις της, για λήψη γενικών μέτρων, οι οποίες χρονολογούνται από την Λοϊζίδου και την Τέταρτη Διακρατική και απαίτησε την εισαγωγή αποτελεσματικής θεραπείας. Το ΕΔΑΔ σημειώνει στην απόφασή του πως “η παραβίαση των δικαιωμάτων της προσφεύγουσας που προστατεύονται από τα άρθρα 8 της Σύμβασης και το άρθρο 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου προέρχεται από ένα διαδεδομένο πρόβλημα που επηρεάζει μεγάλους αριθμούς ανθρώπων, δηλαδή την αδικαιολόγητη παρεμπόδιση του “σεβασμού της κατοικίας της” και της “ειρηνικής απόλαυσης της περιουσίας της” η οποία εκτελείται σαν ζήτημα πολιτικής και πρακτικής της “ΤΔΒΚ” (see *Cyprus v. Turkey*, §§ 174 and 185)”⁹.

Παράλληλα το ΕΔΑΔ βαπτίζει ως «πιλότο» την απόφαση Ξενίδη-Αρέστη και θέτει σε εφαρμογή την καινούρια αλλά και αρκετά ριζοσπαστική για τα δεδομένα του διαδικασία «πilotικών αποφάσεων». Σύμφωνα με τη διαδικασία αυτή τα κράτη μέλη καλούνται να προσδώσουν αναδρομική ισχύ στα εσωτερικά ένδικα μέσα προστασίας προκειμένου να δοθεί η δυνατότητα ικανοποίησης και σε εκείνους οι οποίοι έχουν ήδη καταθέσει προσφυγές στο Στρασβούργο. Σε τέτοια περίπτωση, το ΕΔΑΔ «παγώνει την εξέταση» των εν λόγω προσφυγών, αναμένοντας την ικανοποίηση των ενδιαφερομένων στο πλαίσιο της εσωτερικής έννομης τάξης. Το ΕΔΑΔ κρίνει, βεβαίως, κατά πόσον τα προβλεφθέντα εσωτερικά μέσα προστασίας είναι αποτελεσματικά. Σε καταφατική περίπτωση, οι ήδη κατατεθειμένες προσφυγές καθίστανται άνευ αντικειμένου και διαγράφονται από το πινάκιο.

Η Τουρκία παρακολουθεί από κοντά τις μεταρρυθμίσεις στο ΕΔΑΔ και τα νέα δεδομένα που δημιουργούνται με την έκδοση «πilotικών αποφάσεων». Αξίζει να σημειωθεί πως συστήνει επιτροπές αποζημιώσεων στην Νοτιοανατολική Τουρκία με τις οποίες πείθει το ΕΔΑΔ πως προσφέρει αποτελεσματική θεραπεία στους Κούρδους εκτοπι-

---

9. Ξενίδη-Αρέστη ν. Τουρκίας, Αρ. 46347/99, 22/12/2005, παρα.38.

σμένους και έτσι απορρίπτονται 1500 προσφυγές που αφορούσαν τα δικαιώματα περιουσίας τους. Δείχνοντας να κρέμεται πραγματικά από τα χείλη του ΕΔΑΔ στην απόφαση επί της ουσίας στην *Ξενίδη-Αρέστη*, η Τουρκία εισάγει άμεσα «νομοθεσία για αποζημίωση, ανταλλαγή και αποκατάσταση ακινήτων περιουσιών» που τίθεται σε ισχύ στις 22 Δεκεμβρίου 2005 και συστήνει ένα νέο μηχανισμό, την «Επιτροπή Ακινήτων Περιουσιών». Η επιτροπή αυτή φέρει τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα των επιτροπών της Νοτιοανατολικής Τουρκίας που με τη σφραγίδα του ΕΔΑΔ είχαν αναδειχθεί σε «επαρκές και αποτελεσματικό ένδικο μέσο».

Υπόθεση Ξενίδη-Αρέστη Απόφαση για Δίκαιη Ικανοποίηση

Το ΕΔΑΔ επεφύλαξε το ζήτημα της εφαρμογής του Άρθρου 41 και εξέδωσε την απόφασή του για δίκαιη ικανοποίηση το Δεκέμβριο του 2006. Σε αυτή την απόφασή του καλωσόρισε «τα μέτρα τα οποία έλαβε η Τουρκική Κυβέρνηση σε μια προσπάθεια να αποδώσει θεραπεία στα δικαιώματα της [προσφεύγουσας] κάτω από τη Σύμβαση αλλά και σχετικά με όλες τις παρόμοιες προσφυγές που εκκρεμούν ενώπιον του». Σημείωσε ακόμη πως «ο νέος μηχανισμός αποζημιώσεων και αποκατάστασης, καταρχήν, είχε προσέξει όλες τις απαιτήσεις της απόφασης του ΕΔΑΔ επί του παραδεκτού στις 14 Μαρτίου 2005 και της απόφασης της 22 Δεκεμβρίου 2005»¹⁰.

Υπόθεση Δημόπουλος (8 Δοκιμαστικές Υποθέσεις)

Το ΕΔΑΔ επιλέγει κατόπιν τον Μάρτιο του 2008, οκτώ (8) ατομικές προσφυγές οι οποίες εκκρεμούσαν ενώπιόν του και δεν είχαν περάσει το στάδιο του παραδεκτού στις οποίες δίδει τον τίτλο των υποθέσεων «τεστ». Μέσω των δοκιμαστικών αυτών υποθέσεων το ΕΔΑΔ θέλει να δοκιμάσει (να τεστάρει δηλαδή) την αποτελεσματικότητα του σχετικού μηχανισμού αποζημιώσεων και αποκατάστασης. Δέον να σημειωθεί πως κανένας από τους Αιτητές στις 8 υποθέσεις αυτές δεν είχε προ-

---

10. *Ξενίδη-Αρέστη ν. Τουρκίας*, Αρ. 46347/99 (δίκαιη ικανοποίηση), 07/12/2006, παρα.37.

σφύγει ενώπιον του μηχανισμού αυτού αλλά το ΕΔΑΔ, φαίνεται πως θεωρούσε τα επιχειρήματα των διαδίκων στις υποθέσεις αυτές να είναι καθοριστικής σημασίας προκειμένου να καταλήξει στην απόφασή του για την αποτελεσματικότητα της προτεινόμενης από την Τουρκία θεραπείας.

Το ΕΔΑΔ είχε υποβάλει δύο ερωτήσεις και ζήτησε από τα διάδικα μέρη να υποβάλουν τις παρατηρήσεις τους. Ουσιαστικά το ΕΔΑΔ ρωτούσε εάν τα ένδικα μέσα είχαν εξαντληθεί μετά τη δημιουργία της επιτροπής περιουσιών και κατά πόσο οι παραβιάσεις των δικαιωμάτων στην περιουσία και στην κατοικία θεραπεύονταν με τη σύσταση του ενδίκου αυτού μέσου: α) Δεδομένου ότι είχε τεθεί σε ισχύ η νομοθεσία για την Επιτροπή στα κατεχόμενα, κατά πόσο είχαν εξαντληθεί τα εσωτερικά ένδικα μέσα σε αυτές τις υποθέσεις και β) Κατά πόσο η συνεχής άρνηση της πρόσβασης και της χρήσης της κατοικίας και της περιουσίας των προσφευγόντων καθώς και η συνεπακόλουθη απώλεια κάθε ελέγχου επ' αυτών συνιστούσε παραβίαση του άρθρου 8 της Σύμβασης και του άρθρου 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου από μόνα τους ή σε συνδυασμό με το άρθρο 14 της Σύμβασης. Η υπόθεση είχε παραπεμφθεί και με τη σύμφωνη γνώμη της Τουρκικής κυβέρνησης για ακρόαση ενώπιον του τμήματος ευρείας σύνθεσης του ΕΔΑΔ.

Με αυτά τα δεδομένα η Κυπριακή Δημοκρατία και οι Αιτητές κατέρχονται στην ακρόαση της 18ης Νοεμβρίου 2009 προτάσσοντας κατά κύριο λόγο την παρανομία κάτω από το διεθνές δίκαιο της εν λόγω επιτροπής αλλά και την αδυναμία της Τουρκίας ως κατοχικής δύναμης να συστήνει ένδικα μέσα στα κατεχόμενα. Θέση η οποία ερχόταν σε άμεση ρήξη με την καλά εδραιωμένη νομολογία του ΕΔΑΔ στο θέμα αυτό όπως έχει ήδη μερικώς σκιαγραφηθεί, με τους κανόνες του συστήματος της Σύμβασης που δίδουν το δικαίωμα αλλά και επιβάλλουν την υποχρέωση στο παραβάν/ Καθ' ου Κράτος για λήψη γενικών μέτρων αλλά και θέση η οποία δεν ελάμβανε υπόψη τις μεταρρυθμίσεις στο ΕΔΑΔ και αγνοούσε τη σύσταση της διαδικασίας των «πιλοτικών αποφάσεων».

Έχω την άποψη πως η επιλογή των Ελληνοκυπρίων στις υποθέσεις αυτές να δώσουν την έμφαση των επιχειρημάτων τους στην “παρανο-

μία” της Επιτροπής άφησε τις θέσεις τους στα σημεία της αποτελεσματικότητας ευάλωτες και τις κατέστησε ανοχύρωτες μπροστά στα τουρκικά επιχειρήματα και έτσι η Τουρκία κατάφερε ουσιαστικά να προελάσει στο θέμα αυτό. Παράλληλα, το ΕΔΑΔ προκειμένου να απαντήσει στην ένταση των επιχειρημάτων αυτών αναγκάστηκε τελικά να φτάσει σε άκρως αρνητικές τοποθετήσεις.

Το ΕΔΑΔ απορρίπτει το επιχείρημα πως η νομοθεσία αποζημιώσεων της «ΤΔΒΚ» δεν αποτελεί μέρος του τουρκικού εσωτερικού δικαίου και χωρίς να προσθέσει κάτι καινούριο, επικαλούμενο απλά και μόνο την νομολογία του το χαρακτηρίζει «τεχνητό»¹¹. Εξηγεί πως η πολιτική και πρακτική που ήταν η πηγή όλων των υποθέσεων περιουσιών των Ελληνοκυπρίων έχει πλέον αλλάξει, ενώ υπάρχει τώρα νομοθεσία η οποία επιζητεί να αποδώσει ένα μηχανισμό θεραπείας και ο οποίος έχει ερμηνευθεί ότι συμμορφώνονται με το διεθνές δίκαιο συμπεριλαμβανομένης της Σύμβασης, ενώ το πολιτικό κλίμα έχει βελτιωθεί και τα οδοφράγματα δεν είναι πια κλειστά¹².

Το ΕΔΑΔ επικριτικά πλέον απορρίπτει το επιχείρημα ότι η εξάντληση ενδίκων μέσων νομιμοποιεί την παράνομη κατοχή και επικαλούμενο την εδραιωμένη νομολογία του παραμένει στην πάγια θέση του πως το να επιτραπεί στο Καθ’ ου Κράτος να διορθώσει τα λάθη που του αποδίδονται δεν συνεπάγεται έμμεση νομιμοποίηση ενός παράνομου καθεστώτος κάτω από το διεθνές δίκαιο¹³. Ξεκαθαρίζει ακόμα, προσκολλημένο στην βασική αρχή της εξάντλησης των ενδίκων μέσων ότι «ένα κατάλληλο εσωτερικό σώμα, με πρόσβαση στις περιουσίες, κτηματολόγια και αρχεία, είναι σαφώς το πιο κατάλληλο *forum* για να αποφασίζει επί πολύπλοκων ζητημάτων ιδιοκτησίας περιουσιών και αξιολόγησης και εκτίμησης οικονομικής αποζημίωσης»¹⁴. Τα σχόλια του ΕΔΑΔ για την απώλεια χρήσης είναι δυστυχώς σχεδόν καταστροφικά αφού φτάνει στο σημείο να καταλήξει πως με την

---

11. Δημόπουλος και Άλλοι ν. Τουρκίας, Αρ. 46113/99, 05/03/2010, παρα.89.

12. *Ibid*, παρα. 90.

13. *Ibid*, παρα. 96.

14. *Ibid*, παρα. 97.

πάροδο του χρόνου η κατοχή του τίτλου ιδιοκτησίας μπορεί να κενώνεται από όποιες πρακτικές συνέπειες¹⁵.

Το ΕΔΑΔ σημειώνει πως δεν θα ήταν ρεαλιστικό να αναμένει κανείς πως σαν αποτέλεσμα των υποθέσεων αυτών το ΕΔΑΔ πρέπει ή μπορεί, άμεσα να διατάξει την τουρκική κυβέρνηση να διασφαλίσει ότι οι Αιτητές θα έχουν πρόσβαση και πλήρη κατοχή των περιουσιών τους ανεξάρτητα από το ποιος κατοικεί εκεί τώρα ή από το ότι η περιουσία φέρεται να είναι σε στρατιωτική ευαίσθητη ζώνη ή χρησιμοποιείται για ζωτικούς δημόσιους σκοπούς¹⁶.

Το ΕΔΑΔ φανερά ενοχλημένο από τη στάση των Ελληνοκυπρίων που επέλεξαν να αγνοήσουν αλλά και να «χτυπήσουν στα ίσα» για άλλη μια φορά την καλά εδραιωμένη νομολογία του ξεκαθαρίζει πως οι προσφυγές αυτές είναι υποθέσεις σχετικά με παρεμβάσεις σε ατομικά δικαιώματα περιουσίας και τη *διάθεση θεραπείας* για αυτές και δεν μπορούν να χρησιμοποιούνται σαν μέσο για τη δικαίωση κυριαρχικών δικαιωμάτων ή ευρήματα παραβιάσεων του διεθνούς δικαίου μεταξύ των Συμβαλλομένων κρατών¹⁷.

Πράγματι οι Ελληνοκύπριοι είχαν παραθέσει και αριθμό επιχειρημάτων τα οποία άπτονταν της αποτελεσματικότητας της Επιτροπής, όμως αυτά χάνονταν και πολλές φορές αντικρούονταν μέσα σε ένα συνονθύλευμα ισχυρισμών που εκ των πραγμάτων δεν μπορούσαν να συνυπάρξουν. Η επιμονή για αποκατάσταση όλων των περιουσιών προκάλεσε το ΕΔΑΔ να αντιτείνει πως κάτι τέτοιο δεν προβλέπεται από τη νομολογία του χωρίς να ληφθεί υπόψη η παρούσα χρήση και κατοχή της περιουσίας¹⁸.

Το ΕΔΑΔ απέρριψε και αυτά τα επιχειρήματα τονίζοντας πως ορισμένα δεν μπορούσαν να σταθούν ενώπιόν του αφού δεν υποστηρίζονταν και δεν τεκμηριώνονταν από την απαιτούμενη μαρτυρία. Το

---

15. *Ibid*, παρα.111.

16. *Ibid*, παρα.112.

17. *Ibid*, παρα.115.

18. *Ibid*, παρα.117.

ΕΔΑΔ σαν ένα καθαρά/ αμιγώς δικαιοδοτικό όργανο απαιτούσε την ύπαρξη εμπεριστατωμένης μαρτυρίας η οποία και θα αντέκρουε τον αριθμό διευθετημένων υποθέσεων της επιτροπής (sample cases) προκειμένου να πεισθεί περί της αναποτελεσματικότητας της. Φαίνεται πως η επιλογή να αγνοηθεί η δημιουργία της Επιτροπής στα κατεχόμενα (ως αν να μην υπήρχε) και η προσκόλληση σε δογματισμούς που αντίφασκαν και παρέβλεπαν τη νομολογία του ΕΔΑΔ στοίχησαν στην Ελληνοκυπριακή πλευρά τη δυνατότητα να αποδείξει τουλάχιστον την αναποτελεσματικότητα της επιτροπής που ήταν και το μόνο επίδικο θέμα για το ΕΔΑΔ στην υπόθεση *Δημόπουλος*. Επομένως η αποτελεσματικότητα της Επιτροπής στα κατεχόμενα ουδέποτε έχει ουσιαστικά δοκιμαστεί αφού δεν έχει έρθει αντιμέτωπη με καλά στοιχειοθετημένες προσφυγές βασισμένες στη νομολογία του ΕΔΑΔ και τις επιταγές της Σύμβασης.

Επίλογος

Το ΕΔΑΔ δεν δίστασε να φτάσει σε επαναστατικά ευρήματα, πρωτοποριακά για τα δεδομένα και τη νομολογία του προκειμένου να καταδικάσει την Τουρκία για τις παραβιάσεις της ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην Κύπρο. Η απόφαση *Λοϊζίδου* παραμένει ακόμη και σήμερα ορόσημο για τη νομική επιστήμη στο χώρο του δικαιώματος της περιουσίας. Σε αυτό αναντίλεκτα συνεισέφεραν και οι Ελληνοκύπριοι με τα «χειρουργικά τους χτυπήματα» και τον ρεαλισμό των επιδιώξεών τους ακολουθώντας πιστά τη νομολογία του ΕΔΑΔ.

Το θέμα όμως της εκτέλεσης των αποφάσεων του ΕΔΑΔ στα θέματα περιουσιών αποδείχτηκε στρεφνό για τους Ελληνοκυπρίους και δεν προσεγγίστηκε με ανάλογους λεπτούς χειρισμούς. Επιλέγηκε η οδός της αντιπαλότητας με τη νομολογία του ΕΔΑΔ και των παραμέτρων της Σύμβασης και άρχισαν να τίθενται ενώπιόν του ισχυρισμοί και αιτήματα «ξένα» προς το σύστημα της Σύμβασης που αγνοούσαν τα όρια και τις πραγματικότητες του.

Εν κατακλείδι αξίζει να σημειωθεί πως ο αντιπρόεδρος του ΕΔΑΔ, Έλληνας δικαστής κ. Ροζάκης σε πρόσφατη συνέντευξή του παρατήρησε:

“Αν συγκρίνετε την υπόθεση Λοϊζίδου με την τρέχουσα, θα διαπιστώσετε ότι στην πρώτη περίπτωση το κύριο αντικείμενο της διεκδίκησης δεν ήταν η επιστροφή του περιουσιακού στοιχείου, αλλά η αδυναμία πρόσβασης σε αυτό. Το δικαστήριο έδωσε αποζημίωση όχι για το περιουσιακό στοιχείο καθεαυτό, αλλά για την απώλεια των δυνατοτήτων πρόσβασης και απόλαυσης. Στη διάρκεια των χρόνων, υπήρξε θα έλεγα ένα “γλίστρημα” προς την κατεύθυνση του ίδιου του περιουσιακού στοιχείου, δηλαδή της διεκδίκησης της κυριότητας. Αυτό είναι ένα σφάλμα, το οποίο έγινε και από την πλευρά των προσφευγόντων, και το οποίο εκμεταλλεύτηκε η τουρκική πλευρά”¹⁹.

---

19. Χρήστος Ροζάκης: «Μετέωρο το ψευδοκράτος στην Κύπρο», Συνέντευξη στον Γιώργο Χρηστίδη, Εφημερίδα «Μακεδονία», 13/04/2010.

ΕΝΟΤΗΤΑ ΠΕΜΠΤΗ

Ενάντια στο Διχοτομικό Ψευδοκράτος: Διεθνές Δίκαιο και Κρατική Οντότητα

Ιάκωβου Καρεκλά

Επίκουρου Καθηγητή Διεθνούς Δικαίου και
Φιλοσοφίας του Δικαίου Ευρωπαϊκού Πανεπιστημίου Κύπρου

Εκλεκτοί συνάδελφοι,

Εν πρώτοις να δώσω τις εγκάρδιες ευχαριστίες μου στο έγκριτο Ίδρυμα Διεθνών Νομικών Μελετών του Καθηγητού Ηλία Κρίσπη και προσωπικώς στην αγαπητή Δρα Αναστασία Σαμαρά-Κρίσπη για την τιμητική πρόσκληση να προσφέρω το ανά χείρας επιστημονικό κείμενο προς δημοσίευση στον τόμο του προσφάτου εν Κύπρω Συνεδρίου του Ιδρύματος. Το Ίδρυμα έχει πασιφανώς καταστεί συνεκτικός πολιτικός θεσμός και βήμα του ενεργού πολίτου.

Εν όψει των κρίσιμων εξελίξεων στο κυπριακό ζήτημα κρίνω ότι η παρούσα διάλεξη-επιστημονική εισήγηση-τιτλοφορούμενη *Ενάντια στο Διχοτομικό Ψευδοκράτος - Διεθνές Δίκαιο και Κρατική Οντότητα* είναι τόσο επίκαιρη όσο και επιτακτική.

Τω 1983 η τουρκοκυπριακή ηγεσία προέβη σε μονομερή ανακήρυξη της ούτω καλουμένης Τουρκικής Δημοκρατίας Βορείου Κύπρου. Ο Ντενκτάς, ηγέτης της τουρκοκυπριακής κοινότητας, δήλωσε:

«Δεν αποσχιζόμαστε από το ανεξάρτητο νησί της Κύπρου, από την Δημοκρατία, ή δεν θα πράξουμε τούτο εάν μας δοθεί η ευκαιρία να επανιδρύσουμε ένα διζωνικό ομοσπονδιακό σύστημα. Αλλά εάν οι ληστές των δικαιωμάτων μου εξακολουθήσουν να επιμένουν ότι είναι η νόμιμη κυβέρνηση της Κύπρου, θα είμαστε τόσο νόμιμοι όσο αυτοί, τόσο κυρίαρχοι όσο εκείνοι στο Βόρειο Κράτος της Κύπρου».

Στόχος της διαλέξεως είναι να εξετάσει την νομιμότητα αυτής της πράξεως στο Διεθνές Δίκαιο, συγκεκριμένα κατά πόσον μπορεί να δοθεί αναγνώριση στο ψευδοκράτος, αν είναι πράγματι ορατός ο κίν-

δυνος διχοτομήσεως. Θα αναλυθούν σε σύντομο χρονικό διάστημα πέντε θεματικές ενότητες: α. Θεωρητικές ή φιλοσοφικές προσεγγίσεις, β. Κράτη δημιουργηθέντα ως αποτέλεσμα παρانونίμου χρήσεως βίας εν σχέσει προς το ψευδοκράτος, γ. Κλασικά κριτήρια κρατικής οντότητας, δ. Αυτοδιάθεση και ψευδοκράτος, ε. Πρακτική Κρατών ως προς την μονομερή απόσχιση, και αντίδραση της διεθνούς κοινότητας στη μονομερή διακήρυξη Ανεξαρτησίας της ούτω καλουμένης Τουρκικής Δημοκρατίας Βορείου Κύπρου.

Πρώτον, φιλοσοφικές προσεγγίσεις. Υπάρχουν δύο θεωρίες αναφορικά προς την δημιουργία Κρατών. Η διεθνής ορολογία για την πρώτη είναι **constitutive theory**. Η θεωρία αυτή, η οποία τεκμαίρει την νομική ύπαρξη και δημιουργία κρατών από την βούληση των ήδη υφισταμένων χρονολογείται στην εποχή του Hegel, ενός από τους πνευματικούς πατέρες του νομικού θετικισμού και της απολύτου κυριαρχίας των κρατών στη διεθνή σφαίρα. Βάσει του Θετικισμού, η υποχρέωση να υπακούει κανείς το Διεθνές Δίκαιο απορρέει από την συγκατάθεση των Κρατών. Το έργο του Γερμανού Oppenheim *International Law* παρέχει την πιο ισχυρή έκφραση της σχολής σκέψεως του Θετικισμού, η οποία αντίκριζε το Διεθνές Δίκαιο ως το ισχύον δίκαιο μεταξύ πολιτισμένων εθνών. Στα 1859 δε Βρετανοί Νομικοί Αξιωματούχοι του Κράτους εξέφρασαν την άποψη ότι το Διεθνές Δίκαιον υπάρχει δια της κοινής αποδοχής και συγκαταθέσεως των χριστιανικών εθνών. Πλείστοι όσων συμμερίζονται την θεωρία constitutive είναι νομικοί θετικιστές και κύριο γνώρισμά τους είναι ο υποκειμενισμός. Ο Kelsen για παράδειγμα έγραψε ότι «η νομική ύπαρξη ενός Κράτους έχει σχετικό χαρακτήρα. Ένα Κράτος υπάρχει νομικώς, έχει νομική οντότητα, μόνον εν σχέσει προς άλλα Κράτη». Ο επιφανέστατος καθηγητής Διεθνούς Δικαίου του Πανεπιστημίου Cambridge Sir Hersch Lauterpacht, αργότερα Πρόεδρος του Διεθνούς Δικαστηρίου της Χάγης, παρότι δεν ήταν θετικιστής, υπεστήριξε με πειθώ την θεωρία constitutive. Στο περίφημο σύγγραμμά του *Recognition in International Law* Αναγνώριση στο Διεθνές Δίκαιο έγραψε, «η διεθνής προσωπικότητα δεν μπορεί να είναι αυτόματη. Επειδή η επιβεβαίωσή της απαιτεί τον προκαθορισμό δύσκολων πραγματικών και νομικών ζητημάτων, πρέπει να υπάρχει κάποιος για να διεκπεραιώσει αυτό το καθήκον. Απουσία μιας καλύ-

τερης διευθετήσεως, το καθήκον αυτό πρέπει να εκπληρωθεί υπό των ήδη υπαρχόντων Κρατών».

Στο σύγχρονο Διεθνές Δίκαιο αυτή η θεωρία και τα επιχειρήματά της δεν τυγχάνουν ευρείας εφαρμογής. Ο καθορισμός της νομιμότητας της χρήσεως βίας, ή της παραβιάσεως μιας συνθήκης, μπορεί να περιλαμβάνει δύσκολες πραγματικές και νομικές καταστάσεις, αλλά δεν μπορεί να λεχθεί ότι η γνώμη συγκεκριμένων Κρατών ως προς τα ζητήματα αυτά είναι καθοριστικές. Αν συνέβαινε κάτι τέτοιο, κάθε κανών Διεθνούς Δικαίου θα ήταν υποκείμενος σε επιφυλάξεις Κρατών και θα τελούσε υπό αμφισβήτηση.

Η έτερη θεωρία δημιουργίας κρατικής οντότητας καλείται **declaratory**. Αυτή αποτελεί έκφραση της Φιλοσοφίας ή της σχολής σκέψης του Φυσικού Δικαίου, που η απαρχή του ανάγεται στην κλασική ελληνική αρχαιότητα. Με υπεραπλουστευμένα λόγια, Φυσικόν Δίκαιο είναι (i) είναι το σύνολον των βασικών πρακτικών αρχών οι οποίες υποδεικνύουν τά βασικά αγαθά της ανθρώπινης ευδαιμονίας. (ii) το σύνολον των βασικών κριτηρίων της πρακτικής σκέψης, τά οποία διαχωρίζουν την λογική από την παράλογη σκέψη. (iii) ένα σύνολο γενικών ηθικών αρχών. Βάσει λοιπόν της θεωρίας declaratory έν Κράτος υπάρχει ως υποκείμενο του Διεθνούς Δικαίου, δηλαδή ως υποκείμενο διεθνών δικαιωμάτων και υποχρεώσεων, εφ'όσον υπάρχει ως γεγονός, δηλαδή αφ'ης στιγμής πληροί τις προϋποθέσεις της κρατικής οντότητας, όπως αυτές καθορίζονται στο Διεθνές Δίκαιο. Αν η δημιουργία και αναγνώριση κρατών είναι μόνο διακηρυκτική (declaratory) ενός υπάρχοντος γεγονότος, τότε ποία είναι η νομική της σημασία; Ο διεθνολόγος του Cambridge Crawford δίδει την απάντηση, στο εξαιρετο σύγγραμμά του «Η δημιουργία Κρατών στο Διεθνές Δίκαιο». Η αναγνώριση ενός κράτους είναι μια πολιτική παρά νομική πράξη. Είναι ενδεικτική θέση του βαθμού αλληλεξαρτήσεως του Διεθνούς Δικαίου και της Διεθνούς πολιτικής όσον αφορά το θέμα της κρατικής οντότητας και πέραν αυτής. Ο διεθνολόγος της Οξφόρδης Brierly έγραψε μάλιστα στα μέσα του εικοστού αιώνα στο βιβλίο του *The Law of Nations* ότι η κρατούσα θεωρία είναι η διακηρυκτική. Η πράξη της αναγνώρισεως είπε δεν δημιουργεί ένα Κράτος που δεν υπήρχε προηγουμένως. Ένα Κράτος δύναται να υπάρχει χωρίς να είναι αναγνω-

ρισμένο, εφ' όσον υπάρχει ως γεγονός, εφ' όσον πληροί τους όρους του Διεθνούς Δικαίου.

Προτού εξετάσουμε εν εκτάσει τους όρους ή τις προϋποθέσεις κρατικής οντότητας, ας δούμε στη δεύτερη θεματική πως το Διεθνές Δίκαιο μεταχειρίζεται Κράτη δημιουργηθέντα δια της παράνομης χρήσεως βίας. Η καθιερωμένη αρχή είναι ότι έδαφος δεν μπορεί να αποκτηθεί με την παράνομη χρήση βίας. Ο όρος εξαρτημένα Κράτη ή Κράτη ανδρείκελα (puppet States) χρησιμοποιείται για να περιγράψει μόνο κατόνομα κρατικές οντότητες που βρίσκονται στην πραγματικότητα κάτω από ξένο έλεγχο, ιδιαίτερα στις περιπτώσεις όπου η εγκαθίδρυση του εξηρημένου Κράτους αποσκοπεί στο να συγκαλύψει μια παρανομία (να λειτουργήσει ως μανδύας μιας παρανομίας). Ο όρος ισχύει τουλάχιστον για δυο ευρωπαϊκά «κράτη» που ιδρύθηκαν σε εδάφη που κατείχε ο γερμανικός στρατός. Η Σλοβακία ήταν κατόνομα ανεξάρτητο μέρος της Τσεχοσλοβακίας υπό Γερμανική προστασία μεταξύ 1939-1945. Η Κροατία ιδρύθηκε επίσης σε κατεχόμενο Γιουγκοσλαβικό έδαφος κατά την ίδια περίοδο. Αυτές οι οντότητες προέκυψαν παρανόμως από την χρήση εξωτερικής στρατιωτικής βίας.

Από την άλλη, το Manchukuo γεννήθηκε όταν η Ιαπωνία εισέβαλε τω 1934 στην Μαντσουρία, επαρχία της Κίνας. Την επομένη χρονιά, η Ιαπωνία αναγνώρισε το Manchukuo ως ανεξάρτητο Κράτος. Η τότε Κοινωνία των Εθνών -πρόγονος του Ο.Η.Ε.- απέστειλε την Επιτροπή Lytton στην περιοχή για να διερευνήσει το συμβάν. Η Επιτροπή απεφάνθη ότι το Manchukuo δεν ήταν απότοκο γνησίου κινήματος ανεξαρτησίας. Όπως υποδηλοί το Επίσημο Δελτίο της Κοινωνίας των Εθνών υπ' αριθμόν 112 και σελίς 75, η Συνέλευσις της Κοινωνίας των Εθνών ψήφισε ότι η κυριαρχία επί της Μαντσουρίας ανήκει στην Κίνα. Εκ του γεγονότος αυτού προέκυψε το διαβόητο δόγμα της Μη-Αναγνώρισεως Stimson. Ο Στίμσον, Υπουργός Εξωτερικών των Η.Π.Α. έστειλε σημείωμα προς την Ιαπωνική και Κινεζική Κυβέρνηση τονίζοντας την παρανομία της ιδρύσεως του Manchukuo, συμπληρώνοντας ότι ήταν επιβεβλημένη η μη αναγνώριση καταστάσεως, Συνθήκης ή Συμφωνίας αντίθετης προς τη Συνθήκη της Κοινωνίας των Εθνών ή το Σύμφωνο των Παρισίων.

Ενδιαφέρουσα είναι η υπόθεση της Bangladesh. Εν συντομία τα γεγονότα έχουν ως εξής. Το Πακιστάν, έως το 1971, απετελείτο από το επισήμως Ανατολικό και Δυτικό Πακιστάν, με την Ινδία να εκτείνεται μεταξύ των δύο μερών. Τον μήνα Μάρτιο του 1971, το Ανατολικό Πακιστάν αυτοανекηρύχθη ανεξάρτητο με το όνομα Bangladesh. Μαρτυρίες υποδεικνύουν ότι η Ινδία, η οποία εδέχθη στο έδαφός της περίπου ένα εκατομμύριο πρόσφυγες από το Ανατολικό Πακιστάν, είχε συνδράμει στρατιωτικά τους αποσχισθέντες και στα σύνορα Ινδικές μονάδες στρατού συγκρούστηκαν με Πακιστανούς. Προκηρύχθηκε πόλεμος και επακολούθησαν αιματηρές συγκρούσεις. Τελικώς, το Πακιστάν παραδόθηκε, και η Bangladesh έλαβε αναγνώριση περιλαμβανομένης και αυτής του Πακιστάν. Μεγάλος αριθμός συγγραφέων υπεστήριξε ότι όντως το Ανατολικό Πακιστάν είχε δικαίωμα αυτονομίσεως και ανεξαρτησίας.

Η περίπτωση της ούτω καλουμένης Τουρκικής Δημοκρατίας Βορείου Κύπρου ωστόσο διαφέρει αυτής της Bangladesh. Ο κορυφαίος καθηγητής Διεθνούς Δικαίου του Πανεπιστημίου Cambridge Crawford, που με δίδαξε όταν σπούδαζα Νομικά στο εν λόγω πνευματικό κέντρο, επισημαίνει ότι «**στις περιπτώσεις όπου ένα Κράτος επεμβαίνει παράνομα σε άλλο και υποδανλίζει απόσχιση μέρους του μητροπολιτικού Κράτους, άλλα Κράτη ευρίσκονται κάτω από την υποχρέωση μη αναγνώρισης, όπως και στην περίπτωση παράνομης προσαρτήσεως εδαφών. Μια οντότητα που δημιουργήθηκε κατά παράβαση των κανόνων που διέπουν τη χρήση βίας σε τέτοιες περιπτώσεις δεν θεωρείται Κράτος. Δεν νοείται ότι ένα τουρκικό κράτος στην Κύπρο που δημιουργήθηκε ως αποτέλεσμα εισβολής θα μπορούσε να αναγνωρισθεί ή να γίνει αποδεκτό**».

Η παρανομία δεν μπορεί να γίνει πηγή δικαιωμάτων για τον αδικοπραγούντα. Ισχύει το λατινικό νομικό γνωμικό, η αρχή διεθνούς δικαίου, *ex injuria jus non oritur* (δεν γεννάται δίκαιο εκ της αδικίας). Ειρήσθω εν παρόδω ότι η αρχή αυτή γραμμένη λατινιστί έχει τη ρίζα της στους *Πανδέκτες* του μνημειώδους έργου *Corpus Juris Civilis* του Ιουστινιανού.

Να σημειωθεί επιπλέον ότι σημαντική μερίδα επιστημόνων του Διεθνούς Δικαίου θεωρεί ότι η απαγόρευση χρήσεως βίας όπως προνοεί-

ται στον Χάρτη του Ο.Η.Ε. συνιστά αναγκαστικό διεθνές δίκαιο (*jus cogens*). Η Χρήση βίας εκ πλευράς Τουρκίας κατά παράβαση του Χάρτου, αποτελεί παραβίαση του αναγκαστικού διεθνούς δικαίου και επιφέρει την υποχρέωση της μη αναγνώρισης της συγκροτηθείσης από αυτή παρانونίου οντότητας. Είναι αξιοσημείωτο ότι ένα μέλος της Επιτροπής Διεθνούς Δικαίου δημοσίευσε στο Αμερικανικό Επιστημονικό Περιοδικό Διεθνούς Δικαίου ότι υπάρχουν κανόνες που έχουν τον χαρακτήρα του *jus cogens*. Το κριτήριο για τους κανόνες αυτούς συνίσταται εις το ότι δεν υπάρχουν για να ικανοποιούν τις ανάγκες Κρατών ξεχωριστά, αλλά για να υπηρετούν το υψηλότερο συμφέρον της συνόλου διεθνούς κοινότητας. Εξ ου και αυτοί οι κανόνες είναι απόλυτοι και αναγκαστικοί.

Ας διέλθουμε τώρα στην Τρίτη ενότητα για να δούμε τις προϋποθέσεις κρατικής οντότητας, τα **κλασικά κριτήρια κρατικής οντότητας**. Το 1^ο Άρθρο της Συνθήκης του Montevideo ορίζει τα βασικά κριτήρια αυτά: (α) συγκεκριμένο έδαφος, (β) μόνιμος πληθυσμός, (γ) κυβέρνηση, και (δ) ανεξαρτησία και δυνατότης αναπτύξεως διακρατικών σχέσεων. Τα κριτήρια αυτά είναι βασισμένα επάνω στην θεωρία *declaratory* και θεωρούνται ως αντικειμενικά κριτήρια κρατικής οντότητας ή υποστάσεως. Ένα Κράτος πρέπει εξάπαντως να διαθέτει έδαφος και εδαφική κυριαρχία. Ωστόσο δεν υπάρχει κανόνας που να καθορίζει την ελάχιστη εδαφική περιφέρεια. Απαντώνται Κράτη με μικρή γεωγραφική έκταση, ενδεικτικώς αυτό του Μονακό που καλύπτει 1.5 τετραγωνικό χιλιόμετρο και του Βατικανό που καλύπτει μόλις 0.4. Επιπλέον, οι μονογραφίες αναφερόμενες στο θέμα της εδαφικής κυριαρχίας δεν διατυπώνουν ότι το έδαφος ενός Κράτους πρέπει να είναι επακριβώς καθορισμένο από αμετακίνητα σύνορα, κανόνας που επιβεβαιώθηκε από το Διεθνές Δικαστήριο στα 1969. Μολονότι, όπως είπε η διεθνολόγος του Πανεπιστημίου του Λονδίνου Higgins, όταν οι αμφιβολίες ως προς τα σύνορα είναι σοβαράς μορφής, τότε η κρατική οντότης τίθεται υπό αμφισβήτηση. Στην περίπτωση του ψευδοκράτους δεν προϋπήρχε συγκεκριμένο έδαφος το οποίο γηγενής πληθυσμός ανέλαβε να διοικήσει. Αντιθέτως το έδαφος που καλύπτει το ψευδοκράτος είναι ακριβώς εκείνο που κατέχεται στρατιωτικά μετά την τουρκική εισβολή του '74. Το έδαφος αυτό, όπως έχει ήδη αποδειχθεί στη διάρκεια της διαλέξεως,

κατελήφθη διά της παρανόμου χρήσεως βίας και συνεπώς δεν μπορεί εν προκειμένω να αποτελέσει κριτήριο κρατικής οντότητας. Ο **μόνιμος πληθυσμός**, από την άλλη, είναι αναγκαίος για μια κρατική οντότητα. Οι ακόλουθες επισημάνσεις όμως επιβάλλονται. Πρώτον, ο μόνιμος πληθυσμός του υπό κατοχήν εδάφους της Δημοκρατίας αναγκάστηκε να εγκαταλείψει τη γη του, αλλά ουδέποτε έπαψε να απαιτεί την επιστροφή των περιουσιών του στους νομίμους ιδιοκτήτες. Δεύτερον, πρό του 1974, Ελληνοκύπριοι και Τουρκοκύπριοι συνυπήρχαν, εξαιρέσει της περιόδου των διακοινοτικών ταραχών '63 και '67, αρκετά αρμονικά, διασκορπισμένοι σε όλη την εδαφική περιφέρεια της Κυπριακής Δημοκρατίας. Οι Τουρκοκύπριοι δεν ζούσαν σε χωριστή περιοχή ανήκουσα νομικώς αποκλειστικά σε αυτούς. Τρίτον, πλείστοι κάτοικοι του εδάφους, του κατ'επίφασιν ανήκοντος στο ψευδοκράτος, είναι παράνομοι έποικοι εκ της ενδοχώρας της Τουρκίας, ενώ η πλειονότητα των τουρκοκυπρίων έχει μεταναστεύσει κυρίως στο Ηνωμένο Βασίλειο λόγω κακομεταχείρισεως εκ μέρους του στρατιωτικού καθεστώτος κατοχής. Η **αποτελεσματική Κυβέρνηση** είναι το έτερον χαρακτηριστικό της κρατικής οντότητος. Το κυβερνητικό σχήμα του ψευδοκράτους είναι όχι μόνο το προϊόν παρανόμου χρήσεως ενόπλου βίας, αλλά εξαρτάται οικονομικώς και στρατιωτικώς από την Τουρκία. Δεν πρόκειται εμφανώς περί ενός σταθερού πολιτικού οργανισμού.

Μέγα προαπαιτούμενο κρατικής οντότητος αποτελεί η αυτοδιάθεση, η οποία θα αναλυθεί διεξοδικώς στο τέταρτο και μεγαλύτερο τμήμα της διαλέξεως. Η έννοια της πολιτικής και νομικής αρχής της αυτοδιαθέσεως σημαίνει την ελευθερία των λαών να καθορίζουν στο εσωτερικό πεδίο την ίδια τους την κυβέρνηση άνευ οιασδήποτε εξωτερικής παρεμβάσεως (εσωτερική αυτοδιάθεση) και στον εξωτερικό τομέα την τύχη τους και τη διεθνή τους θέση (εξωτερική αυτοδιάθεση). Ο Χάρτης του Ο.Η.Ε., στο άρθρο 1, παράγραφο 2, δηλοί ότι ένας από τους στόχους του Οργανισμού είναι να αναπτύξει φιλικές σχέσεις μεταξύ των εθνών βασισμένες στον σεβασμό της αρχής των ίσων δικαιωμάτων και της αυτοδιαθέσεως των λαών. Μεγάλης σημασίας είναι η Διεθνής Σύμβαση Πολιτικών Δικαιωμάτων 1966, μα κυρίως η Διακήρυξη Ανεξαρτησίας των Αποικιακών Εδαφών και Λαών, υιοθετηθείσα το 1960 από τη Γενική Συνέλευση του Ο.Η.Ε. Οι παράγραφοι 1 και 2

διατυπώνουν ότι: Όλοι οι λαοί έχουν το δικαίωμα της αυτοδιαθέσεως. Εξ αιτίας αυτού του δικαιώματος ελευθέρως καθορίζουν το πολιτικό τους status και ελευθέρως επιδιώκουν την οικονομική, κοινωνική και πολιτιστική τους ανάπτυξη. Παρόμοιες πρόνοιες περιλαμβάνει η Διακήρυξη Αρχών των Φιλικών Σχέσεων μεταξύ Κρατών, πανομοιότυπη δε ήταν και η απόφαση του Διεθνούς Δικαστηρίου εν σχέσει προς τους λαούς που διέρχονται της αποαποικιοποιήσεως στη υπόθεση της Δυτικής Σαχάρας.

Για τους σκοπούς του παρόντος, αυτό που προέχει είναι να αναλύσουμε το αν η αρχή της αυτοδιαθέσεως μπορεί να εφαρμοσθεί στην περίπτωση της τουρκοκυπριακής κοινότητας -κατ'ουσίαν μειονότητας- κάτι που θα της επέτρεπε να επιζητεί την δημιουργία χωριστού κράτους.

Η αρχή της αυτοδιαθέσεως ήταν το κυρίαρχο στοιχείο στην περίφημη υπόθεση των Νήσων Aaland. Ο πληθυσμός των νήσων εξέφρασε την επιθυμία να αποτελεί μέρος της Σουηδίας αντί της Φινλανδίας, όταν η τελευταία ανεξαρτητοποιείτο από την Ρωσική Αυτοκρατορία. Μια Διεθνής Επιτροπή Νομικών συνεστήθη για να εξετάσει το ζήτημα. Κατά την γνώμη της Επιτροπής, η Φινλανδία δεν ήταν νεοϊδρυθέν Κράτος και ανέκαθεν εμπεριέκλειε τις νήσους Aaland. Δεν υπήρχε περιθώριο για εφαρμογή της αρχής της αυτοδιαθέσεως. Οι Νομικοί διέτυπωσαν τα ακόλουθα βαρυσήμαντα: το να παραχωρηθεί σε μειονότητες, γλώσσης ή θρησκείας, ή οιοδήποτε μέρους του πληθυσμού το δικαίωμα να αποσυρθούν από την κοινότητα στην οποία ανήκουν, γιατί αυτή είναι η επιθυμία των ή ευχαρίστησή τους, θα σήμαινε την καταστροφή της τάξεως και σταθερότητας εντός των Κρατών και θα εγκαινίαζε την αναρχία στη διεθνή πολιτική ζωή. Θα σήμαινε την επικράτηση μιας θεωρίας ασύμβατης προς την ίδια την ιδέα του Κράτους ως εδαφικής και πολιτικής ενότητας.

Υπό παρόμοιες περιστάσεις, η αρχή της αυτοδιαθέσεως δεν εφαρμόστηκε και εμπόδισε την δημιουργία Κράτους στη Ροδεσία. Παρά την μονομερή Ανακήρυξη Ανεξαρτησίας της Ροδεσίας εν έτει 1965, ουδέν Κράτος την ανεγνώρισε ως ανεξάρτητη. Το Συμβούλιο Ασφαλείας στο Ψήφισμα 216 κάλεσε όλα τα Κράτη να μην αναγνωρίσουν αυτή την

παράνομη μειονότητα στην Νότια Ροδεσία. Επιβεβαίωσε ότι η Ανακήρυξη Ανεξαρτησίας δεν είχε καμμία νομιμότητα ή εγκυρότητα και χαρακτήρισε την διοίκηση του Smith ως παράνομη.

Ας δούμε τα ενδιαφέροντα τουρκικά επιχειρήματα αναφορικά προς το δικαίωμα αυτοδιαθέσεως. Η τουρκική θέση είναι ότι το δικαίωμα αυτοδιαθέσεως εξασκήθηκε τω 1960 από κοινού από τις δύο κοινότητες οι οποίες αναγνωρίστηκαν ως συνιδρυτές της δικοινοτικής δημοκρατίας της Κύπρου. Το πολιτικό αυτό επιχείρημα απορρέει από το γεγονός ότι η ανεξαρτησία δεν εδόθη μονομερώς εκ πλευράς Ηνωμένου Βασιλείου, αλλά ήταν συνέπεια της υπογραφής ενός αριθμού Συνθηκών μεταξύ της Κύπρου, του Ηνωμένου Βασιλείου, της Τουρκίας και της Ελλάδος. Οι αντιπρόσωποι των δύο κοινοτήτων υπέγραψαν τα σχετικά έγγραφα, ώστε η κυριαρχία επήλθε από τις δύο κοινότητες, ανεξαρτήτως του αριθμητικού τους μεγέθους. Συνεπώς, οι όροι κοινότητες και λαοί είναι συνώνυμες. Αυτή η θέση εξεφράσθη συγκεκριμένα από τον Zaim Necatigil, πρώην Γενικό Εισαγγελέα της λεγομένης Τουρκικής Δημοκρατίας Βορείου Κύπρου στο έργο του *Cyprus and the Turkish Position in International Law* Κύπρος και η Τουρκική Θέση στο Διεθνές Δίκαιο, έκδοση της Οξφόρδης 1993. Εν παρόδω είναι αξιωματικόν ότι ο Lennox-Boyd, ο Βρετανός Υπουργός Αποικιών, πρώτος στα 1956 δήλωσε στο Βρετανικό Κοινοβούλιο: είναι ο στόχος της Κυβερνήσεως της Αυτής Μεγαλειότητος να διαβεβαιώσει ότι οιαδήποτε άσκηση του δικαιώματος αυτοδιαθέσεως πρέπει να εφαρμοσθεί με τέτοιο τρόπο ώστε στην τουρκοκυπριακή κοινότητα, υπό τις ειδικές περιστάσεις της Κύπρου να δοθεί η ελευθερία να αποφασίσει για τον εαυτό της το μελλοντικό της καθεστώ. Τα επιχειρήματα της τουρκοκυπριακής πλευράς είναι βασισμένα σε Γνωμοδότηση δοθείσα από τον αγγλο-εβραίο Sir Elihu Lauterpacht, διαπρεπέστατο Καθηγητή Διεθνούς Δικαίου του Πανεπιστημίου του Καίμπριτζ, Σύμβουλο του Στέμματος. Θέλω να τονίσω εδώ ότι ο εν λόγω ακαδημαϊκός διετέλεσε Νομικός Σύμβουλος και της Κυπριακής Κυβερνήσεως στο πρώτο ήμισυ της δεκαετίας του '60, αλλά έπαυσε να είναι εξ αιτίας δικών μας λαθών, που βεβαίως δεν είναι της παρούσης. Έκτοτε συμβουλεύει ανελλιπώς την Τουρκία. Στο Πρώτο Μέρος της Γνωμοδοτήσεως, που φέρει τίτλο *Το Καθεστώς των Κυπριακών Κοινοτήτων στο πλαίσιο*

Διευθετήσεως του Κυπριακού Ζητήματος, ο Lauterpacht λέγει – ακούστε τη φρασεολογία του – **the two parties are separate communities of equal standing in the negotiations, each exercising its right to determine its own future and neither being subordinate to the other**, τα δύο μέρη είναι χωριστές κοινότητες ίσου καθεστώτος στις διαπραγματεύσεις, η κάθε μία ασκούσα το δικαίωμά της να καθορίσει το δικό της μέλλον και ουδεμία είναι υποτελής στην άλλη. Λέγει ακόμα ότι το Μνημόνιο που αναπτύσσει την Συμφωνημένη Τελική Διευθέτηση του Προβλήματος της Κύπρου, υπογραφέν εν Λονδίνω τη 19^η Φεβρουαρίου 1959, έλαβε υπόψιν την Διακήρυξη του Εκπροσώπου της ελληνοκυπριακής κοινότητας και του Εκπροσώπου της τουρκοκυπριακής κοινότητας ότι αποδέχονται τα παραρτήματα του Μνημονίου ως την συμφωνηθείσα βάση για την τελική επίλυση του προβλήματος της Κύπρου. Ο Lauterpacht επιπλέον επικαλείται τις πρόνοιες των Συμφωνιών Ζυρίχης, μεταξύ άλλων την πρώτη παράγραφο – η οποία έμελλε να γίνει το Πρώτο Άρθρο του Συντάγματος – για να καταλήξει στο ότι ουδεμία πρόνοια περιελαμβάνετο παρέχουσα ανώτερο συνταγματικό καθεστώς στην ελληνοκυπριακή κοινότητα. Διατείνεται περαιτέρω ότι η Βασική Δομή ή τα θεμελιώδη Άρθρα του Κυπριακού Συντάγματος διεθνοποιήθηκαν με Συνθήκες που συμφωνήθηκαν ταυτοχρόνως από την Κύπρο, την Ελλάδα, την Τουρκία και το Ηνωμένο Βασίλειο (όπως τη Συνθήκη Εγκαθιδρύσεως και την Συνθήκη Εγγυήσεως).

Ένα άλλο επιχείρημα της τουρκικής και τουρκοκυπριακής πλευράς για αυτοδιάθεση είναι ότι η ελληνοκυπριακή κοινότητα βιαίως παρεμπόδισε την τουρκοκυπριακή κοινότητα από του να έχει ρόλο στη κυπριακή Κυβέρνηση, ότι οι Έλληνες Κύπριοι προκάλεσαν τις διακοινοτικές ταραχές του 63 και είχαν στο μυαλό τους την Ένωση με την Ελλάδα.

Έτερο επιχείρημα είναι ότι, βάσει εγγράφων του Ο.Η.Ε., οι συνταγματικές διαπραγματεύσεις επί του κυπριακού πρέπει να διεξαχθούν στη βάση της ισότητας. Το Ψήφισμα της Γενικής Συνελεύσεως 3315 της 9^{ης} Νοεμβρίου 1978, το οποίον αναφέρει ο Necatigil, καλεί για επανέναρξη των συνομιλιών υπό την αιγίδα του Γενικού Γραμματέως *μεταξύ των δύο κοινοτήτων και την διεξαγωγή τους επί ίσοις όροις*. Στην δε

εναρκτήριοι δήλωσή στις διακοινοτικές διαπραγματεύσεις τω 1989, ο Γενικός Γραμματέας Boutros Ghali, έκανε αναφορά στην αρχή της πολιτικής ισότητας των δύο κοινοτήτων. Τω 1990 δε δήλωσε ότι η λύση που θα εξευρεθεί πρέπει να είναι αποδεκτή και από τις δύο κοινότητες, των οποίων η σχέση δεν είναι σχέση πλειοψηφίας και μειονότητας.

Θα επιχειρήσω τώρα να απαντήσω στα τουρκικά επιχειρήματα. Άρχομαι από το τελευταίο. Αν με τον όρο ισότητα και πολιτική ισότητα εννοείται ότι οι τουρκοκύπριοι θα μπορούσαν να επιλέξουν την μορφή διακυβερνήσεως που θα επιθυμούσαν να απολαμβάνουν ή ότι παρά την αριθμητική τους κατωτερότητα θα πρέπει να εκπροσωπηθούν στο επίπεδο της κεντρικής κυβερνήσεως στον ίδιο βαθμό όπως και οι ελληνοκύπριοι, αυτή είναι μια πολύ φιλόδοξη επιδίωξη και οπωσδήποτε μη νόμιμη, παραβιάζουσα την δημοκρατική αρχή. Αν υπονοείται ότι τα ανθρώπινα δικαιώματα των τουρκοκυπρίων πρέπει να προστατευθούν και να διασφαλισθεί η ίση προστασία ενώπιον του νόμου εντός ενός συστήματος διακυβερνήσεως, τότε θα ήμουν ένθερμος υποστηρικτής μιας τέτοιας νομικής προτάσεως.

Όσον αφορά το επιχείρημα ότι οι ελληνοκύπριοι κατ'επίφασιν προέκάλεσαν την διακοινοτική διένεξη και ότι αυτή δικαιολογεί την τότε απόσυρση των τουρκοκυπρίων από την κυβέρνηση και την μονομερή Διακήρυξη Ανεξαρτησίας του 1983, είναι αναγκαία η αναφορά στο δόγμα της ανάγκης. Η συνταγματική τάξη της Κυπριακής Δημοκρατίας διατηρήθηκε δια της επικλήσεως του δόγματος της ανάγκης. Το δόγμα εισήχθη δια της υποθέσεως **Γενικός Εισαγγελέας της Δημοκρατίας εναντίον Μουσταφά Ιμπραχίμ**. Η υπόθεση εκτυλίχθηκε γύρω από την συνταγματικότητα του Νόμου 33 του 1964 βάσει του οποίου το Συνταγματικό Δικαστήριο συνενωνόταν με το Ανώτατο. Προεβλήθη το επιχείρημα ότι ο Νόμος αυτός δεν θεσπίσθηκε τη βάσει του Συντάγματος του 1960 με τη συμμετοχή τουρκοκυπρίων. Ο Γενικός Εισαγγελεύς επιχειρηματολόγησε ότι η ψήφιση του Νόμου ήταν θεμελιωμένη επί του δόγματος της ανάγκης. Το δόγμα της ανάγκης ήταν το μέσον δια του οποίου εν μέσω εξαιρετικών περιστάσεων και ανάγκης διετηρήθη η πολιτική συνέχεια της Δημοκρατίας και η εγκυρότητα του Συντάγματος μετά τις διακοινοτικές ταραχές. Από τότε σειρά νόμων

θεσπίσθηκαν βασισμένοι στο δόγμα. Χάριν ιστορικής ακριβείας και τεκμηριώσεως, το δόγμα της ανάγκης έχει τη ρίζα του στο κλασικό Ρωμαϊκό Δίκαιο και διατυπώθηκε στην Κικερώνεια αρχή *salus populi suprema lex*. Το δόγμα δεν είναι άγνωστο στο σύστημα του αγγλικού κοινοδικαίου, εξ ου και η εύστοχη αναφορά στο βιβλίο του συνταγματολόγου Stanley de Smith *Συνταγματικό και Διοικητικό Δίκαιο*. Να λεχθεί ακόμη εν παρενθέσει χάριν της ιστορικής αλήθειας ότι οι διακοινοτικές συγκρούσεις οργανώθηκαν κατά κανόνα από ξένες και δη βρετανικές μυστικές υπηρεσίες.

Αναφορικός προς το πρώτο και ίσως σημαντικότερο επιχείρημα ότι οι τουρκοκύπριοι αποτελούν λαό, άρα δύνανται να ασκήσουν το δικαίωμα αυτοδιαθέσεως, λέγω ευθαρσώς ότι αυτό το επιχείρημα που φέρει την σφραγίδα του καθηγητού Lauterpacht είναι με όλο το σεβασμό μάλλον νομικίστικο. Το δικαίωμα της αυτοδιαθέσεως, στο βαθμό που αυτό εφαρμόστηκε, ασκήθηκε από τον λαό της Κύπρου καθ'ολοκληρίαν, που είναι ένας και αδιαίρετος. Ακόμη και ο τότε Πρωθυπουργός της Βρετανίας στη δήλωσή του κατά την τελική φάση της Διασκέψεως του Λονδίνου, που δημοσιεύεται στο έγγραφο Cmnd 680 του Foreign Office είπε: **«Αυτή η διευθέτηση είναι μια διευθέτηση που αναγνωρίζει το δικαίωμα του λαού της Κύπρου σε ένα ανεξάρτητο καθεστώς στον κόσμο. Είναι μια διευθέτηση που αναγνωρίζει τον ελληνικό χαρακτήρα της πλειοψηφίας του κυπριακού λαού. Αλλά, ταυτοχρόνως, μια διευθέτηση που προστατεύει τον εθνικό χαρακτήρα της τουρκοκυπριακής κοινότητας»**. Δεν φαίνεται λοιπόν η επίσημη βρετανική κυβέρνηση να δέχθηκε ότι και οι δύο κοινότητες άσκησαν το δικαίωμα της αυτοδιαθέσεως. Να τονισθεί εδώ ότι βάσει του Άρθρου II της Συνθήκης Εγγυήσεως, που αποτελεί τμήμα της Συνταγματικής δομής της Δημοκρατίας, συνταχθέν από Βρετανούς ειδήμονες, **«η Τουρκία, η Ελλάς, και το Ηνωμένο Βασίλειο ανέλαβαν να εμποδίσουν πράξη που να στοχεύει στο να προωθήσει αμέσως ή εμμέσως την Ένωση της Κύπρου με οιοδήποτε άλλο Κράτος ή την διχοτόμηση της νήσου»**.

Ας εξετάσουμε σε ακόμη περισσότερο βάθος τις έννοιες λαός και μειονότητα εν σχέσει προς την αυτοδιάθεση. Έχει ήδη ειπωθεί ότι η τουρ-

κοκύνπριοι αποτελούν μειονότητα και όχι λαό. Οι λαοί και οι μειονότητες έχουν προσδιορισθεί, ήδη από την εποχή του Μονίμιου Δικαστηρίου Διεθνούς Δικαιοσύνης στην υπόθεση των Ελληνο-βουλγαρικών Κοινοτήτων, ως δύο χωριστές έννοιες, διότι μόνο οι λαοί δικαιούνται αυτοδιαθέσεως. Το Πρώτο Άρθρο της Διεθνούς Συμβάσεως Ατομικών και Πολιτικών Δικαιωμάτων δίδει στους λαούς το δικαίωμα της αυτοδιαθέσεως και το Άρθρο 27 αρνείται το δικαίωμα αυτό στις μειονότητες, μερμινά ωστόσο για την προστασία των θρησκευτικών και άλλων δικαιωμάτων τους. Παραταύτα, πολλές εθνικές μειονοτικές ομάδες επιζητούν να καλούνται λαοί. Κάποιοι συγγραφείς, μεταξύ των οποίων και ο Felix Ermacora, εισηγήθηκαν ότι η μειονότητα αποτελεί λαό και έχει το δικαίωμα στην αυτοδιάθεση. (βλέπε το *Προστασία Μειονοτήτων Ενώπιον των Ηνωμένων Εθνών*, σελίς 327) Παρόμοια γνώμη εξέφρασε η Επιτροπή **Badinter** τω 1992. Το διακύβευμα ήταν κατά πόσον οι Σερβικές μειονότητες της Κροατίας και Βοσνίας – Ερζεγοβίνης είχαν το δικαίωμα αυτοδιαθέσεως. Η Επιτροπή απεφάσισε ότι οι Σερβικές μειονότητες ήσαν λαοί και είχαν το δικαίωμα αυτοδιαθέσεως, ωστόσο το δικαίωμα αυτό δεν περιλάμβανε την δυνατότητα μεταβολής των υπαρχόντων συνόρων.

Πως καθορίζεται, όμως, ο λαός; Η έννοια λαός είναι το αντικείμενο εντυπωσιακών ακαδημαϊκών συγγραμμάτων και θέσεων με βαρύνουσα σημασία. Ο Dinstein στο έργο του *Συλλογικά Ανθρώπινα Δικαιώματα Λαών και Μειονοτήτων* προσδιορίζει τον λαόν τη βάση εθνικών κριτηρίων. Λέγει, **η έννοια του λαού έχει ένα αντικειμενικό στοιχείο. Το αντικειμενικό στοιχείο είναι ότι πρέπει να υπάρχει μια εθνική ομάδα διασυνδεδεμένη δια κοινής ιστορίας...Αλλά δεν είναι επαρκές να υφίσταται ένας εθνικός δεσμός γενεαλογικός και ιστορικός. Είναι επάναγκες να υπάρχει επί του παρόντος κοινό ήθος ή νοητική κατάσταση. Ένας λαός δικαιούται και απαιτείται να ταυτοποιεί τον εαυτό του κατ'αυτόν τον τρόπον.** Ο διεθνολόγος της Οξφόρδης Ian Brownlie ορίζει τον λαόν επίσης βάσει εθνικών κριτηρίων φυλής, γλώσσης, θρησκείας και ψυχολογίας του συνόλου. Η Διεθνής Επιτροπή Νομικών στον ορισμό της αναφέρει τα εξής – αν δούμε τις ανθρώπινες κοινωνίες που αναγνωρίζονται ως λαοί, τα μέλη τους έχουν κοινά συνεκτικά χαρακτηριστικά, ιστορικά εθνικά, γλωσσικά, θρησκευτικά,

γεωγραφικά. Υποβάλλεται ότι θα ήταν δύσκολο οι τουρκοκύπριοι να ικανοποιήσουν το κριτήριο της γεωγραφικής εγγύτητας εν συγκρίσει προς τους ελληνοκυπρίους.

Ας υποθέσουμε, όμως, για μια στιγμή ότι οι τουρκοκύπριοι αποτελούν λαό. Η εθνική τους καταγωγή από τη μια – σημειωτέον το 1^ο Άρθρο του Συντάγματος ρητώς δηλοί ότι το Κράτος της Κύπρου αποτελείται από Έλληνες και Τούρκους, και η γλώσσα και θρησκεία τους από την άλλη συνηγορούν προς αυτή την κατεύθυνση. Όντως αποτελούν λαόν; Η **Διεθνής Επιτροπή Νομικών** δίδει την απάντηση. Επισημαίνει ότι για να αποτελεί λαό ένα σύνολο πρέπει να διαθέτει ένα απαραίτητο γνώρισμα, το οποίο είναι ιδεολογικό και ιστορικό. Ένας λαός υπάρχει μόνο όταν συνειδητοποιήσει την δική του ταυτότητα. Οι τουρκοκύπριοι δεν ανέπτυξαν συνείδηση ταυτότητας. Ούτε υπάρχει κυπριακή εθνική ταυτότητα, όπως κάποιοι Νεοκύπριοι τεχνηέντως διατείνονται, την δράση των οποίων κρίνω ζημιογόνο. Παράλληλως είναι θέμα διεθνούς Ιστορίας. Η ιστορία μιλάει από μόνη της και τα ιστορικά γεγονότα είναι αναντίλεκτα και ατράνταχτα. Ακόμη και ύπατοι πολιτειακοί αξιωματούχοι δήλωσαν σε συνεντεύξεις τους στον κρατικό τηλεοπτικό σταθμό ότι οι Τούρκοι βρίσκονται στην Κύπρο από το 1571, για 400 και πλέον έτη. Ε λοιπόν, οι Έλληνες της Κύπρου ευρίσκονται στην ιερή αυτή γη εδώ και 3.500 και πλέον έτη. Να υπενθυμίσω δε το εξής εξαιρετικής σημασίας στοιχείο. Βάσει του **Άρθρου 23 της Συνθήκης της Λωζάνης**, μ' όλα τα δεινά που αυτή συσώρευσε στον αυτάδελφο Μικρασιατικό Ελληνισμό, η Τουρκία απεμπόλησε πλήρως τα κυριαρχικά της δικαιώματα επί της Κύπρου. Το Διεθνές Δίκαιο κατηγορηματικώς αναγνωρίζει το επιχείρημα της ιστορικής συνεχείας και συνειδήσεως. Η νομιμοποίηση του ιστορικού επιχειρήματος αποτελεί την πιο ισχυρή δικαιοῦκή μας βάση- το ακλόνητο δικαιοῦκό μας θεμέλιο.

Ας εισέλθουμε εν τάχει στο τελευταίο μέρος που αφορά πιο εξειδικευμένα την πρακτική μονομερούς αποσχίσεως. Αποσχίση είναι η διαδικασία δια της οποίας μια ομάδα ή εδαφική περιφέρεια επιδιώκει να διαχωρισθεί από το Κράτος στο οποίο ανήκει, και να δημιουργήσει ένα νέο Κράτος επί του ιδίου εδάφους ή να προσαρτηθεί σε άλλο κράτος. Εν όψει περιστασιακών απειλών εκ πλευράς τουρκικής Κυβερνή-

σεως ότι τα κατεχόμενα εδάφη θα προσαρτηθούν στην Τουρκία, η διεθνής πολιτική πρακτική αποκτά ιδιαίτερη επικαιρότητα. Τα κράτη της Βαλτικής παρانونώς προσηρτήθησαν στην Σοβιετική Ένωση τω 1940. Η Λιθουανία διακήρυξε την ανεξαρτησία της τω 1990, δια δημοψηφίσματος, η Εσθονία τω 1991 και η Λάτβια την ίδια χρονιά. Το κρατικό Συμβούλιο της τότε Σοβιετικής Ενώσεως αναγνώρισε την ανεξαρτησία των Βαλτικών Κρατών και το Συμβούλιο Ασφαλείας πρότεινε την ένταξή τους στον Ο.Η.Ε. Ο διαχωρισμός της Δημοκρατίας της Τσεχίας και της Σλοβακίας ήτν επίσης μια εμφανώς συναινετική διαδικασία. Η διάλυση επετεύχθη δια κοινοβουλευτικού θεσπίσματος. Η πρόσφατη αναγνώριση από ορισμένα κράτη του Κόσσοβο, που αποτελούσε αυτόνομη περιοχή της Σερβίας, συνιστά κακό προηγούμενο στο Διεθνές Δίκαιο και αντίκειται των κανόνων δημιουργίας κρατικής οντότητας. Η Τσετσενία διακήρυξε την ανεξαρτησία της από την Σοβιετική Ένωση τω 1991, αλλά ουδεμία διεθνής αναγνώριση εδόθη στην Τσετσενία, παρά την παραβίαση ανθρωπίνων δικαιωμάτων των Τσετσενών και του ανθρωπιστικού δικαίου. Από την διεθνή πολιτική πρακτική τα τεκμαίρονται τα εξής: πρώτον, στη διεθνή πρακτική δεν υπάρχει αναγνώριση δικαιώματος μονομερούς αποσχίσεως. Δεύτερον, τα Ηνωμένα Έθνη δεν άνοιξαν ποτέ τους κόλπους τους σε μια αποσχιστική οντότητα αντίθετη στην επιθυμία της κυβερνήσεως του Κράτους από το οποίο αποπειράθηκε να αποσχισθεί. Τρίτον, στο Διεθνές Δίκαιον, η αυτοδιάθεση των λαών εντός ενός ανεξαρτήτου Κράτους επιτυγχάνεται δια της συμμετοχής στο κυβερνητικό σύστημα του Κράτους. Ένα Κράτος δημοκρατικώς κυβερνώμενο και σεβόμενο τα ανθρώπινα δικαιώματα όλων των πολιτών του είναι συμμορφωμένο προς την αρχή της αυτοδιαθέσεως και δικαιούται προστασίας της εδαφικής του ακεραιότητας. Τούτο επιβεβαιώθηκε και στην υπόθεση **Quebec**, όπου το Συνταγματικό Δικαστήριο του Καναδά απεφάσισε ότι το Διεθνές Δίκαιο δεν δίδει στο Κοινοβούλιο ή την Εκτελεστική εξουσία του Quebec το δικαίωμα μονομερούς αποσχίσεως από τον Καναδά. Στα καθ'ημάς, τόσο ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών δια των Ψηφισμάτων του 540 και 541, όσο και η Ευρωπαϊκή Κοινότητα και το Συμβούλιο της Ευρώπης κάλεσαν όλα τα Κράτη να μην αναγνωρίσουν οιοδήποτε Κράτος εκτός από την Δημοκρατία της Κύπρου.

Συμπερασματικά εκ της ως άνω νομικοπολιτικής αναλύσεως μπορούν να απομονωθούν τα ακόλουθα, και όχι μόνον:

1. Λαμβάνοντας υπ' όψιν ότι το ψευδοκράτος δημιουργήθηκε ως αποτέλεσμα παρανόμου στρατιωτικής εισβολής, τεκμαίρεται ότι είναι μια νομικώς άκυρη οντότητα.
2. Βάσει των κλασικών κριτηρίων κρατικής οντότητας στο διεθνές δίκαιο (που ανταποκρίνονται στη θεωρία αναγνώρισεως *declaratory*) η ούτω καλουμένη «Τουρκική Δημοκρατία Βορείου Κύπρου» δεν μπορεί να εκληφθεί ως ανεξάρτητο Κράτος. Ακόμη και αν άλλα Κράτη σπεύσουν στο μέλλον να την αναγνωρίσουν, τέτοια πράξη πρέπει να θεωρηθεί παράνομη. Εκτιμώντας την κυρίαρχη θέση της θεωρίας *declaratory* μεταξύ των διεθνολόγων και δη του δυτικού κόσμου, τέτοια απόπειρα δέον όπως είναι ανεπιτυχής. Ωστόσο, η Κυπριακή Δημοκρατία δεν πρέπει ποτέ να αποδεχθεί σιωπηρώς (*acquiescence* είναι ο όρος στο διεθνές δίκαιο) τα τετελεσμένα της παράνομης τουρκικής εισβολής. Οι δυναμικές εκδηλώσεις διαμαρτυρίας έχουν νομική αξία.
3. Οι Διεθνείς Οργανισμοί και η διεθνής κοινότητα ευρύτερα έχουν καταδικάσει με αυστηρότητα την μονομερή διακήρυξη ανεξαρτησίας και αναγνωρίζουν μόνο την νόμιμη Δημοκρατία της Κύπρου.
4. Έμμεση αναγνώριση (*implied recognition*) δεν συνιστά αναγνώριση. Δεν σημαίνουν αναγνώριση οι επισκέψεις ξένων υπουργών ή διπλωματών στην κατεχομένη περιοχή ή αποφάσεις εθνικών δικαστηρίων όπως στην υπόθεση *Hesperides Hotels v. Aegean Turkish Holidays*. Εδώ ο Λόρδος Denning σε μία λίαν επιεικώς απαράδεκτη απόφαση του αγγλικού Εφετείου αναγνώρισε την ισχύ αποφάσεων παρανόμου δικαστηρίου των κατεχομένων.
5. Έχει αποδειχθεί ότι οι τουρκοκύπριοι δεν δικαιούνται να ασκήσουν το δικαίωμα αυτοδιαθέσεως.
6. Δεν υπάρχει δικαίωμα μονομερούς αποσχίσεως και προσαρτήσεως σε άλλο Κράτος στο διεθνές δίκαιο και την διεθνή πολιτική πρακτική. Μόνο η κυβέρνηση ενός Κράτους δύναται να αποδώσει αναγνώριση οντότητας σε λαό ή λαούς εντός της εδαφικής επικρατείας του Κράτους. Εμφαντικώς λέγω ότι αναγνώριση του ψευδοκρά-

τους θα αποτελούσε κακό προηγούμενο στο Διεθνές Δίκαιο. Τέτοια εξέλιξη θα διάνοιγε το δρόμο της αποσχίσεως για άλλες ομάδες ή λαούς που υποστηρίζουν ότι έχουν το δικαίωμα αυτοδιαθέσεως. Αυτό δεν θα ήταν προς το συμφέρον Κρατών διατρεχόντων τέτοιο κίνδυνο, όπως η Ισπανία (με τους Βάσκους), το Ηνωμένο Βασίλειο (με τους Σκωτσέζους) η Γαλλία (με τους Bretons) και η Ιταλία (με την Παδανία). Αναγνώριση του δικαιώματος μονομερούς αποσχίσεως θα σηματοδοτούσε κατακερματισμό της παγκοσμίου εννόμου τάξεως.

7. Αναγνώριση του υπό συζήτηση παρανόμου μορφώματος, αντιθέτως προς το Διεθνές Δίκαιον, θα δημιουργούσε πολιτικό πρόβλημα τεραστίων διαστάσεων. Θα τοποθετούσε το κυπριακό πρόβλημα εντελώς στη σφαίρα των διεθνών σχέσεων και πολιτικών δυνάμεων με εκρηκτικές επιπτώσεις.
8. Διχοτόμηση και αναγνώριση ενός ισλαμικού κράτους στο βόρειο τμήμα της Κύπρου δεν θα ευνοούσε τα συμφέροντα του γειτονικού Ισραήλ.
9. Η ίδια η Βρετανία πρώτη δεν θα αποδεχόταν λύση διχοτομήσεως, διότι τούτο θα έθετε στο προσκήνιο ζήτημα επαναδιαπραγματεύσεως του καθεστώτος των Βρετανικών Βάσεων, αλλά θα σήμαινε και ματαίωση των μακροπροθέσμων στόχων ολοκληρωτικού ελέγχου της νήσου από τους Βρετανούς. Δεν είναι τυχαίο ότι η Συνθήκη της Κύπρου που απετέλεσε τη βάση του Συντάγματος του 1960 και της επισυναπτομένης Συνθήκης Εγγυήσεως, η οποία απέτρεπε ρητώς τη διχοτόμηση της Κύπρου, συντάχθηκε από Βρετανούς διεθνολόγους.

Αγαπητοί φίλοι, το κυπριακό διέρχεται κρίσιμων ωρών. Τα τελευταία χρόνια διάφοροι πολιτικοί εκφράζουν διαρκώς την γνώμη ότι στο ενδεχόμενο μη λύσεως ομοσπονδιακού τύπου, επικρέμαται ο ορατός κίνδυνος διχοτομήσεως. Είναι σκοπός μου δια της παρούσης διαλέξεως να διατυπώσω ευθαρσώς ότι η διχοτόμηση αποκλείεται. Διχοτόμηση θα υπάρξει μόνον εάν και όταν ο κυρίαρχος κυπριακός λαός και δη ο κυπριακός ελληνισμός και η επίσημη Κυβέρνηση του αποδεχθούν τη διχοτόμηση.

Τέλος, ξέρω ότι η κοινωνία δεν είναι έτοιμη για θυσίες. Προτείνω εντούτοις πολιτική ηγεσία και λαός να σκεφθούν ξανά **πάρα πολύ σοβαρά** το συνταγματικό-πολιτειακό πλαίσιο λύσεως του κυπριακού. Το εκτενές ζήτημα αυτό, βεβαίως, εκφεύγει των ορίων της σημερινής διαλέξεως. Τούτος ο λαός είναι διατεθειμένος να αγωνισθεί με τον δέοντα πολιτικό τρόπο. Να αποδείξει δια της πολιτιστικής διπλωματίας έναντι της Αναγεννησιακής Ευρώπης ότι εντός της φλεβός ημών ορημνικώς ρέει ο Πλάτων. Να διαμορφώσει στρατηγικές συμμαχίες ακόμα και με εκείνους που κατά καιρούς υπήρξαν εχθρικοί απέναντί του. Και εάν αποτύχουμε σ' αυτό μας τον Τιτάνιο αγώνα - ας μη θεωρηθεί αυτό κενή ρητορεία - δεν θα υποταχούμε. Θα συνεχίσουμε να μαχόμεθα, έως ότου η Θεία Δίκη, μεγαλειώδης, δυναμική και ανηλεής, συντρίψει τον αδικοπραγούντα και τείνη χείρα σωτηρίας προς την Ανθρωπότητα.

Ευχαριστώ.

Η εμπλοκή της Τουρκίας στο Κυπριακό

Βύρωνα Ματαράγκα

Αναπληρωτή Καθηγητή στο
Ευρωπαϊκό Πανεπιστήμιο Κύπρου

Η κατάκτηση της Κύπρου ή ο ουσιαστικός έλεγχος αυτής διασφάλιζε και εξασκολουθεί να διασφαλίζει τον αποτελεσματικό έλεγχο της ευρύτερης περιοχής της Ανατολικής Μεσογείου. Το τρίτο σε μέγεθος νησί ολόκληρης της Μεσογείου, μετά την Σικελία και την Σαρδηνία, η Κύπρος απέχει 60 ναυτικά μίλια από την Συρία, 40 ναυτικά μίλια από τις ακτές της Μικράς Ασίας και 230 ναυτικά μίλια από την Αίγυπτο.

Αυτή η προνομιακή γεωγραφική θέση της Κύπρου, την τοποθέτησε στο επίκεντρο της δίνης των θυελλωδών ανέμων που προκαλούσαν και εξακολουθούν να προκαλούν οι ανταγωνισμοί μεταξύ αντιπάλων συμμαχιών, οι παρασκηνιακές πιέσεις, οι συνωμοτικές ενέργειες προς απόκτηση, ενδυνάμωση και περαιτέρω επέκταση πολιτικής επιρροής.

Κατά την αρχαιότητα, όλες οι Αυτοκρατορίες της Ανατολής, όπως οι Ασσύριοι, οι Αιγύπτιοι, οι Φοίνικες, οι Πέρσες, που επεδίωκαν να κυριαρχήσουν στην Ανατολική Μεσόγειο, κατέλαβαν την Κύπρο. Ακολούθησαν οι Ρωμαίοι. Κατά την περίοδο της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας ήλθαν Άραβες επιδρομείς και τον δωδέκατο αιώνα οι Σταυροφόροι. Αργότερα η Κύπρος έγινε Ενετική κτήση και το 1571 προσαρτήθηκε στην Οθωμανική Αυτοκρατορία¹.

Όταν η γηραιά Αλβιών κατά κόσμον γνωστή και ως Μεγάλη Βρετανία επέτυχε την «εκχώρηση» της Κύπρου από τον Οθωμανό Μονάρχη

---

1. Ténékidès, Georges, *Chypre*, Nagel, Paris, 1964, σελ. 15-43, Καραγιώργης, Βάσος, Ο ρόλος της Κύπρου στη Μεσόγειο κατά την Αρχαιότητα, στο: *Graeco-Arabica, Ε' Διεθνές Συνέδριο Ελληνο-ανατολικών και Ελληνο-αφρικανικών Σπουδών*, Τόμος VI, Αθήνα, 1995, σελ. 86-94, Τζέρμας, Πάυλος, *Ιστορία της Κυπριακής Δημοκρατίας*, Πρώτος Τόμος, LÍBRO, Αθήνα, 2001, σελ. 23-57.

Αμπντουλχαμίτ (1876-1909) στο Συνέδριο του Βερολίνου (1878), ύστερα από έναν ολέθριο για την Οθωμανική Αυτοκρατορία πόλεμο με την Ρωσία (1877-1878), προέβαλε το αξιοπρόσεκτο επιχείρημα της αδυναμίας ανάσχεσης της ρωσικής προέλασης προς νότον, κάτι που ανελάμβανε να πράξει εκείνη και γι' αυτό έπρεπε να εγκατασταθεί στην Κύπρο².

Η προέλαση του ρωσικού στρατού μέχρι τα προάστεια της Κωνσταντινούπολης³ και η δημιουργία, με την Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου της 3^{ης} Μαρτίου 1878, της Μεγάλης Βουλγαρίας, η οποία θα ήταν υπό ρωσική επιρροή και το αποτέλεσμα της επιτυχούς διεκπεραιώσεως από την Ρωσία της πολιτικής του Πανσλαβισμού, ανησύχησαν την Μεγάλη Βρετανία, η οποία έκρινε ότι αυτή η ευάλωτη θέση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας δεν εξυπηρετούσε τα συμφέροντά της. Αντιθέτως, η Οθωμανική Αυτοκρατορία έπρεπε να ενισχυθεί ώστε να είναι ένα αποτελεσματικό ανάχωμα στην προς νότον κάθοδο της Ρωσίας και κυρίως να αποτρέψει την πρόσβαση της Ρωσίας στον διάδρομο, ο οποίος οδηγεί στην Ινδία από τα νοτιο-ανατολικά. Η εγκατάσταση των Άγγλων στην Κύπρο απέβλεπε στο να την χρησιμοποιήσουν ως στρατιωτικό κέντρο ανεφοδιασμού στην περίπτωση που η Αγγλία θα παρενέβαινε υπέρ της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας εάν η τελευταία edέχετο επίθεση εκ μέρους της Ρωσίας. Οι Άγγλοι θεωρούσαν την Κύπρο ως «το κλειδί

---

2. *Osmanlı Ansiklopedisi*, (Οθωμανική Εγκυκλοπαίδεια), İz Yayıncılık, Τόμος ΣΤ', (στα τουρκικά), σελ. 249, Ténékidès, Georges, *Chypre, op.cit.*, σελ. 47-48, Τζέρμιας, Παύλος, *Ιστορία της Κυπριακής Δημοκρατίας*, op.cit., σελ. 71-72, Χριστοδούλου Μιλτιάδης, *Η πορεία των ελληνοτουρκικών σχέσεων και η Κύπρος*, Τόμος Α', Εκδοτικός Οίκος «ΠΡΟΟΔΟΣ», Λευκωσία, 1995, σελ. 221-227.

3. Η Λωξάντρα αναφέρει στο ομώνυμο μυθιστόρημα της Μαρίας Ιορδανίδου, (Λωξάντρα, Βιβλιοπωλείον της «ΕΣΤΙΑΣ») ότι «...οι Ρώσοι πήραν τους Τούρκους στο κατόπι...» και «...φτάσανε στον Άϊ-Στέφανο...» όμορο προάστιο του Μακροχωρίου, όπου έμενε. Κάνει λόγο για την αυτοπεποίθηση και το αίσθημα ασφάλειας που δημιουργήσε στους Ρωμιούς της Πόλης, η παρουσία ρώσων στρατιωτών στα περὶχωρά της. Αναφέρει επίσης ότι «...κατέβασε το σαμοβάρι που τους είχε φέρει ο καπτάν Γκίκας απ' την Οντέσσα και το γυάλισε, το ετοίμασε, τι ξέρεις; Μπορεί να μπαίνουν και στο Μακροχώρι οι Ρώσοι. Ένα τσάι να μην τους κάνει τους ανθρώπους;» (σελ. 78-82). Σήμερα το Μακροχώρι λέγεται «Bakırköy» (Μπακίρκιοϊ), δηλαδή Χαλκοχώρι. Ο Άϊ Στέφανος λέγεται «Yeşilköy» (Γεσίλκιοϊ), δηλαδή Πρασινόχωρι. Εκεί βρίσκεται το Διεθνές Αεροδρόμιο Κωνσταντινουπόλεως «Κεμάλ Ατατούρκ».

της Δυτικής Ασίας». Αυτόν τον χαρακτηρισμό (key to Western Asia) είχε προσδώσει στην Κύπρο ο συντηρητικός Βρετανός πολιτικός Benjamin Disraeli (1804-1881)⁴.

Ο Βρετανός στρατιωτικός John Macdonald Kinneir, ο οποίος βρισκόταν στην υπηρεσία της Εταιρίας των Ανατολικών Ινδιών, επισκέφθηκε την Κύπρο τον Ιανουάριο 1814. Στο βιβλίο του σχετικά με το ταξίδι του αυτό, που δημοσίευσε στο Λονδίνο το 1818, με αξιοσημείωτη διορατικότητα έγραψε τα εξής για την Κύπρο:

«Η κατοχή της Κύπρου θα έδιδε στην Αγγλία κυριαρχούσα επιρροή στη Μεσόγειο και θα έθετε στη διάθεσή της τις τύχες της Ανατολής. Η Αίγυπτος και η Συρία θα γίνονταν σύντομα υποτελείς της και θα αποκτούσε τρομακτική θέση στη Μικρά Ασία, όπου είναι δυνατόν η Πύλη να αναχαιτιζόταν, και η διείσδυση της Ρωσίας, σ' αυτό το χώρο, θα επιβραδυνόταν, αν δεν αποτρεπόταν. Η κατοχή της Κύπρου θα αύξανε το εμπόριο της Αγγλίας σε πολύ σημαντικό βαθμό, θα της εξασφάλιζε τη διανομή των πλούσιων κρασιών, του μεταξιού και άλλων προϊόντων της εξαιρετικής αυτής νήσου, του ριζιού και της ζάχαρης της Αιγύπτου και του βαμβακιού, του όπιου και του καπνού της Ανατολίας. Η άμυνα της είναι εύκολη και, κάτω από μία φιλελεύθερη κυβέρνηση, θα αποπλήρωνε με επάρκεια τα έξοδα της εδραίωσης της και θα παρείχε τον πιο πλούσιο ανεφοδιασμό στους στόχους μας με ασήμαντα έξοδα»⁵.

Ενώ διεξήγοντο οι συνομιλίες με την Υψηλή Πύλη για την «εκχώρηση» της Κύπρου στην Αγγλία, ο Benjamin Disraeli, τότε κόμης Beaconsfield, έγραφε, ως Πρωθυπουργός, στις 5 Μαΐου 1878⁶ στην Βασίλισσα Βικτώρια:

«Αν η Κύπρος παραχωρηθεί στη Μεγαλειότητά σας από την Πύλη και η Αγγλία, ταυτόχρονα, μπει σε Αμυντική Συμμαχία με την Οθω-

4. Τζέρμιας, Παύλος, *Ιστορία της Κυπριακής Δημοκρατίας*, *op.cit.*, σελ. 72.

5. *Excerpta Cypria*, σελ. 412, Χριστοδούλου, Μιλτιάδης, *Η πορεία των ελληνοτουρκικών σχέσεων και η Κύπρος*, *op.cit.*, σελ. 221

6. Σημειωτέον ότι η Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου υπεγράφη στις 3 Μαρτίου 1878, ενώ η Συνθήκη του Βερολίνου υπεγράφη τέσσερις μήνες αργότερα, στις 3 Ιουλίου 1878.

μανική Αυτοκρατορία, που να εγγυάται τις ασιατικές εδαφικές κτήσεις της έναντι ρωσικής εισβολής, η δύναμη της Αγγλίας στη Μεσόγειο θα σημειώσει απόλυτη άνοδο στην περιοχή αυτή και η Ινδική Αυτοκρατορία της Μεγαλειότητός σας θα ενισχυθεί σε απεριορίστο βαθμό. Μία τέτοια διευθέτηση θα ενίσχυε επίσης σε μεγάλο βαθμό την Οθωμανική Αυτοκρατορία στην Ευρώπη και η Οθωμανική Αυτοκρατορία θα γινόταν ολοκληρωτικά ένα ισχυρότερο εμπόδιο εναντίον της Ρωσίας από ότι ήταν πριν από τον πόλεμο. Αν αυτή η πολιτική ασκηθεί αποτελεσματικά, και πρέπει να ασκηθεί, η Μεγαλειότης σας δεν θα μπορούσε να φοβηθεί τον Συνασπισμό των Αυτοκρατόρων. Θα συνέκρινε αδιάφορα την Ινδική Αυτοκρατορία της Μεγαλειότητός σας με την Μεγάλη Βρετανία»⁷.

Μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, όταν ο Στρατάρχης Α. Παπάγος, ως Πρωθυπουργός της Ελλάδος, ήγειρε θέμα Κύπρου, στις 22 Σεπτεμβρίου 1953, στον ευρισκόμενο στην Αθήνα για λόγους υγείας Άγγλο Υπουργό Εξωτερικών Sir Anthony Eden⁸, η διεθνής πολιτική συγκυρία ήταν άκρως δυσμενής για την ευόδωση μιάς τόσο σοβαρής πρωτοβου-

---

7. Χριστοδούλου, Μιλτιάδης, *op.cit.*, σελ. 222, Monypenny W.F., Buckle G.E., *The life of Benjamin Disraeli, Earl of Beaconsfield*, Τόμος VI, Λονδίνο, 1929, σελ. 291.

8. Ο Sir Anthony Eden, ο εμφανισιακά κομψότερος πολιτικός της εποχής του έφθασε στο Ηράκλειο της Κρήτης, στις 28 Αυγούστου 1953, για ιδιωτική επίσκεψη και συγκεκριμένα για ανάρρωση, ύστερα από μία εγχείρηση, στην οποία είχε υποβληθεί. Ο Παπάγος θεώρησε ότι η παρουσία του Βρετανού Υπουργού των Εξωτερικών στην Ελλάδα, μολοντί ήταν ιδιωτική, ήταν μία χρυσή ευκαιρία για να εγείρει το Κυπριακό ζήτημα, χωρίς να είχε προηγηθεί η απαραίτητη στις τόσο σοβαρές υποθέσεις προεργασία διά των διπλωματικών υπηρεσιών των δύο χωρών. Η συνάντηση έγινε στην Βρετανική Πρεσβεία στην Αθήνα και απέβη μοιραία. Με σκαιότητα και ιταμότητα ο Ήντεν δήλωσε ότι είχε έρθει στην Ελλάδα με αναρρωτική άδεια και δεν είχε σκοπό να συζητήσει «αυτό το θέμα». Με εμφανή νευρική γύρισε την πλάτη του προς τον Παπάγο, στάθηκε μπροστά στο παράθυρο και κύτταξε έξω, προσποιούμενος ότι δεν άκουε τον Έλληνα Πρωθυπουργό. Αυτή η αλαζονική συμπεριφορά εξόργισε τον Α. Παπάγο, ο οποίος ύψωσε τον τόνο της φωνής του και έφυγε απότομα χωρίς να χαιρετήσει τον Βρετανό υπουργό αφήνοντας εμβρόντητο τον Άγγλο Πρόσβυ. Βλ. Χριστοδούλου, Μιλτιάδης, *op.cit.*, σελ. 594, του ιδίου, *Η Πορεία μιάς Εποχής*, Ι. Φλώρος, Αθήνα, 1987, σελ. 83-85, Τζέρμιας, Πάυλος, *op.cit.*, σελ. 191-192, Γρηγοριάδη, Σολ. Ν., *Ιστορία της Συγχρόνου Ελλάδος 1941-1974*, Τόμος 4, Εκδόσεις Κ.ΚΑΠΟΠΟΥΛΟΣ, Αθήνα, σελ. 184-185.

λίας. Τα ανταποικιοκρατικά κινήματα που εστρέφοντο κυρίως κατά της Αγγλίας και της Γαλλίας, των δύο κυριοτέρων αποικιοκρατικών δυνάμεων, θέριευαν παντού στην Ασία και την Αφρική. Και το σημαντικότερο, η εξάπλωση της σοβιετικής πολιτικής επιρροής ενδυνάμωνε τα ανταποικιοκρατικά κινήματα, και αντιστρόφως, η ανάπτυξη των ανταποικιοκρατικών κινήματων ευνοούσε την σοβιετική πολιτική, αλλά και στρατιωτική διείσδυση στις πρώην Αγγλο-γαλλικές αποικίες.

Έτσι, πολιτικές και στρατιωτικές ισορροπίες καθιερωμένες μέχρι την στιγμή εκείνη, κινδύνευαν να ανατραπούν, όπως και ανετράπησαν. Επιπλέον, στη διηρημένη σε δύο αντίπαλους πολιτικο-στρατιωτικούς συνασπισμούς μεταπολεμική Ευρώπη, υπήρχαν ακόμα πολύ σοβαρές εκκρεμότητες. Στην διηρημένη Γερμανία, η επιβίωση των εγκλωβισμένων κατοίκων του Δυτικού Βερολίνου εξηρτάτο από την άγρυπνη ηυξημένη μέριμνα των δυτικών συμμάχων⁹, ενώ οι μακροχρόνιες διαπραγματεύσεις για την αποχώρηση του Ερυθρού Στρατού από την Αυστρία, κατέληγαν σε αποτυχία με ορατό τον κίνδυνο δημιουργίας μιάς δεύτερης Ανατολικής Γερμανίας στην Αυστρία και ενός δεύτερου Δυτικού Βερολίνου στη Βιέννη¹⁰.

Ο Ήντεν είχε δηλώσει στον Παπάγο κατά την μοιραία εκείνη συνάντησή τους στην Πρεσβεία της Μεγάλης Βρετανίας στην Αθήνα, στις 22 Σεπτεμβρίου 1953: «Θα επαναλάβω εκείνο το οποίο είπα και άλλοτε, δηλαδή διά την βρετανικήν κυβέρνηση δεν υφίσταται Κυπριακόν ζήτημα ούτε εις το παρόν ούτε εις το μέλλον»¹¹.

Μετά την επάνοδο του Ήντεν στα καθήκοντά του τον Οκτώβριο 1953, ο Παπάγος, ανταποκρινόμενος στην πρόσκληση που του είχε διαβιβάσει ο Ήντεν να επισκεφθεί το Λονδίνο, κάλεσε τον Βρετανό Πρέσβη στην Αθήνα για να του ανακοινώσει ότι ήταν έτοιμος να επι-

9. Duroselle, J.-B., *Histoire Diplomatique de 1919 à nos jours*, Dalloz, Paris, 1978, σελ. 479-480, 483-485, 635-641.

10. Duroselle, J.-B., *op.cit.*, σελ. 587, 590.

11. Χριστοδούλου, Μιλτιάδης, *Η Πορεία μιάς Εποχής*, *op.cit.*, σελ. 83, Τετλεξή, Π., *Διπλωματία και Πολιτική του Κυπριακού: Ανατομία Ενός Λάθους*, Εκδόσεις ΡΑΠΠΑ, Αθήνα, 1971, σελ. 118.

σκεφθεί το Λονδίνο, αν η βρετανική πλευρά δεχόταν να συζητήσει κατά την εκεί επίσκεψή του και το Κυπριακό.

Η απάντηση του Ήντεν ήταν λιτή, αλλά κατηγορηματική: «Ηλπίζα να συναντήσω τον Στρατάρχη Παπάγο και θα ελυπούμην πολύ αν το Κυπριακό θα τον ημποδίζε. Δεν δύναμαι να μεταβάλω την στάση μου επί του Κυπριακού»¹².

Ο Παπάγος θεώρησε ότι, με αυτήν τη στάση του ο Ήντεν έκλεισε ερμητικά την θύρα μιας φιλικής διευθετήσεως του Κυπριακού¹³. Κατά συνέπεια, θεώρησε ότι η μόνη επιλογή, η οποία του απέμενε, ήταν η προσφυγή στον ΟΗΕ.

I. Η απόφασις του στρατάρχη Παπάγου να προσφύγει στον ΟΗΕ και η πολιτική συγκυρία της εποχής

Στις 2 Ιανουαρίου 1954, ο Παπάγος έδωσε εντολή στον Έλληνα Πρέσβη στο Λονδίνο να ενημερώσει τον Ήντεν για την απόφασή του να καταθέσει προσφυγή στη Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ για το Κυπριακό. Η προσφυγή κατετέθη στις 25 Ιουνίου 1954¹⁴.

Σημειώτέον ότι οι Βρετανοί εκτιμούσαν ότι ο Παπάγος είχε έρθει στην εξουσία με την πρόθεση αποφασιστικής ανακίνησης του Κυπριακού σε σημείο που οι Βρετανοί διατύπωναν την άποψη γι' αυτόν ότι «η Κύπρος του έγινε μονομανία»¹⁵.

Όμως, η πολιτικο-στρατιωτική συγκυρία της περιοχής ήταν άκρως δυσμενής για τα συμφέροντα των Άγγλων και γενικότερα των Δυτικών στην Ανατολική Μεσόγειο. Ο Ήντεν πίστευε ακράδαντα ότι η Μέση

---

12. Τζέρμιας, Παύλος, *Ιστορία της Κυπριακής Δημοκρατίας*, *op.cit.*, σελ. 192, Χριστοδούλου, Μιλτιάδης, *Η Πορεία μιάς Εποχής*, *op.cit.*, σελ. 83-84.

13. Χριστοδούλου, Μιλτιάδης, *Η πορεία των ελληνοτουρκικών σχέσεων και η Κύπρος*, *op.cit.*, σελ. 594.

14. Τένέκιδες, Georges, *Chypre*, *op.cit.*, σελ. 74-75, Χριστοδούλου, Μιλτιάδης, *Η Πορεία μιάς Εποχής*, *op.cit.*, σελ. 83-85, του ιδίου, *Η πορεία των ελληνοτουρκικών σχέσεων και η Κύπρος*, *op.cit.*, σελ. 595, Τζέρμιας, Παύλος, *Ιστορία της Κυπριακής Δημοκρατίας*, *op.cit.*, σελ. 193-194.

15. Χριστοδούλου, Μιλτιάδης, *Η πορεία των ελληνοτουρκικών σχέσεων και η Κύπρος*, *op.cit.*, σελ. 593.

Ανατολή, η οποία κατείχε σπουδαία στρατηγική θέση και ήταν πλούσια σε πετρέλαια, έπρεπε να συνδεθεί με την Δύση.

Καταλυτική υπήρξε η κατάκτηση της εξουσίας στην Αίγυπτο, στις 21 Ιουλίου 1952, από την ομάδα των «Ελεύθερων Αξιωματικών» υπό την ηγεσία του Στρατηγού Ναγκίμπ. Όμως, ο εμπνευστής και καθοδηγητής αυτού του κινήματος ήταν ο νεαρός συνταγματάρχης Γκαμάλ Αμπντ-ελ-Νάσερ, ο οποίος στις 25 Φεβρουαρίου 1954, παραμέρισε τον Στρατηγό Ναγκίμπ και ανέλαβε τα καθήκοντα του Πρωθυπουργού, κρατώντας έτσι τα ηνία της εξουσίας. Το γεγονός αυτό θεωρήθηκε μία σημαντική πολιτική νίκη της Σοβιετικής Ένωσης στη Μέση Ανατολή, που της επέτρεπε να πραγματοποιήσει την σταθερή επιθυμία της καθόδου προς τις θερμές θάλασσες και της διείσδυσης του κομμουνισμού στη Μέση Ανατολή.

Στην περιρρέουσα αντιβρετανική ατμόσφαιρα της Αιγύπτου, ο Νάσερ, ως Πρωθυπουργός, είχε την πρώτη αξιοσημείωτη επιτυχία του, όταν, στις 27 Ιουλίου 1954, υπέγραψε, με τον Βρετανό Υπουργό Εξωτερικών Ήντεν, την συμφωνία για την απόσυρση των βρετανικών στρατευμάτων εντός είκοσι (20) μηνών.

Η Μεγάλη Βρετανία διατηρούσε το δικαίωμα να επαναφέρει τα στρατεύματά της μόνο για την ενίσχυση της άμυνας της Αιγύπτου, σε περίπτωση που θα εδέχτο επίθεση από οποιοδήποτε αραβικό κράτος ή την Τουρκία¹⁶.

Ακριβώς τα στρατεύματα αυτά επρόκειτο να μεταφερθούν από την Αίγυπτο στην Κύπρο. Ήδη τον Ιούνιο 1954, η Βρετανική κυβέρνηση ανακοίνωσε την απόφασή της να μεταφέρει από την Αίγυπτο στην Κύπρο το Αρχηγείο των Βρετανικών Ενόπλων Δυνάμεων στη Μέση Ανατολή¹⁷.

---

16. Duroselle, J.-B., *op.cit.*, σελ. 606-608. Επρόκειτο για 80.000 στρατιώτες, οι οποίοι είχαν παραμείνει στην ζώνη της Διώρυγας του Σουέζ και μετά το 1946, όταν τα βρετανικά στρατεύματα αποσύρθηκαν από την Αίγυπτο. Έτσι τερματίστηκε η βρετανική στρατιωτική κατοχή της Αιγύπτου, που διήρκεσε εβδομήντα-δύο χρόνια.

17. Χριστοδούλου, Μιλτιάδης, *Η πορεία των ελληνοτουρκικών σχέσεων και η Κύπρος*, *op.cit.*, σελ. 595.

Σε αυτήν την δραματική συγκυρία, ο Ήντεν επανέλαβε, στις 15 Μαρτίου 1954, στη Βουλή των Κοινοτήτων, την γνωστή απορριπτική θέση του.

Στις 28 Ιουλίου 1954, δηλαδή την επομένη της υπογραφής της αγγλο-αιγυπτιακής συμφωνίας περί αποσύρσεως των βρετανικών δυνάμεων, ο Βρετανός Υφυπουργός Αποικιών Henry Hopkinson, σε συζήτηση που έγινε στη Βουλή των Κοινοτήτων για το Κυπριακό, δήλωσε ότι «... υπάρχουν ορισμένα εδάφη στην Κοινοπολιτεία, τα οποία, ένεκα των ιδιαίτερων συνθηκών τους, δεν μπορούν ποτέ να προσδοκούν πλήρη ανεξαρτησία».

Ο Βρετανός Υφυπουργός Αποικιών είπε επί λέξει: «...there are certain territories in the Commonwealth which, owing to their particular circumstances, can never expect to be fully independent»¹⁸.

Παρά τις συνήθειες της πολιτικής φρασεολογίας της Βρετανικής κυβερνήσεως, ο Henry Hopkinson είπε την λέξη «ποτέ» (never), μολονότι αποτελεί πάγια πολιτική αρχή «στην πολιτική να μη λες ποτέ την λέξη ποτέ», αρχή στην οποία είναι ιδιαίτερα προσκολλημένοι οι Άγγλοι, οι οποίοι για να διατηρήσουν την μεγαλύτερη δυνατή ευελιξία, αρέσκονται σε αόριστες ή αντιφατικές δηλώσεις.

Σημειωτέον ότι, κατά την ίδια συζήτηση, ο Υπουργός Αποικιών Oliver Lyttelton δήλωσε ότι «δεν μπορεί να φανταστεί κανείς καταστρεπτικότερη πολιτική στο Κυπριακό από την παραχώρηση της νήσου σε ένα ασταθές, αν και φιλικό, κράτος»¹⁹.

Αυτές οι δυσμενείς εξελίξεις στην Μέση Ανατολή ενδυνάμωσαν την αποφασιστικότητα των Βρετανών να ενισχύσουν και να σταθεροποιήσουν την παρουσία τους στην περιοχή για την διαφύλαξη των βρετανικών, και γενικότερα των δυτικών, συμφερόντων. Έτσι, η Κύπρος έγινε μία σημαντική αεροπορική βάση, ιδιαίτερα με την χρήση του αεροδρομίου στο Ακρωτήρι, η Δεκέλεια μετετράπη σε βασικό βρετανικό στρατόπεδο της περιοχής και, στο όρος Τρόδος, εγκατεστάθη ένα μονα-

18. Τζέρμις, Πάυλος, *op.cit.*, σελ. 192, Τερεξή, Π., *op.cit.*, σελ. 125, *Parliamentary Debates (Commons)*, 28 Ιουλίου 1954, τόμος 531, σελ. 1033-1034.

19. Τζέρμις, Πάυλος, *op.cit.*, σελ. 193.

δικό στο είδος του σύστημα ραντάρ²⁰ για μία πλήρη και λεπτομερή παρακολούθηση ολόκληρης της Μεσογείου²¹.

Ο Ήντεν θεωρούσε ότι, το ενδεχόμενο η Αγγλία να έχανε την θέση της στην Μέση Ανατολή ήταν ολέθριο και έπρεπε, πάση θυσία, να αποφευχθεί.

Επιπλέον, οι Άγγλοι πίστευαν ότι πίσω από τον Νάσερ υπεκρύπτετο η Σοβιετική Ένωση, πάγια επιδίωξη της οποίας ήταν η προς νότον κάθοδος. Την εκτίμηση αυτή υιοθέτησαν και οι ΗΠΑ. Αν και η εκτίμηση αυτή απεδείχθη λανθασμένη²², γεγονός είναι ότι, για τον Ήντεν, ο Νάσερ ήταν ένας μη δυνάμενος να ελεγχθεί Άραβας ηγέτης, παράγον αποσταθεροποιήσεως στην περιοχή, και για τον λόγο αυτό ήταν επικίνδυνος και έπρεπε να εξοντωθεί.

Η αιτία της επικινδυνότητός του ήταν το πολιτικό του όραμα να δημιουργήσει έναν συνασπισμό ουδέτερων αραβικών κρατών, υπό την ηγεσία της Αιγύπτου, ο οποίος θα συνεδέετο στενά με άλλες ουδέτερες χώρες, όπως η Ινδία και η Γιουγκοσλαβία. Κάτι τέτοιο, όμως, θα απέκοπτε την Μέση Ανατολή από την Δύση και, κατά τον Ήντεν, συνιστούσε ευθεία απειλή κατά του απρόσκοπτου ανεφοδιασμού της Μεγάλης Βρετανίας σε πετρέλαιο. Σημειωτέον ότι, το ήμισυ και πλέον των εισαγωγών πετρελαίου της Μεγάλης Βρετανίας περνούσαν από την Διώρυγα του Σουέζ και, έτσι, κατά τον Ήντεν, «ο θανάσιμος εχθρός του» που ήταν ο Νάσερ, θα μπορούσε «να φράξει με το δάχτυλό του την

20. Το ραντάρ αυτό εξακολουθεί να υπάρχει και στις ημέρες μας.

21. Χριστοδούλου, Μιλτιάδης, *Η πορεία των ελληνοτουρκικών σχέσεων και η Κύπρος*, op.cit., σελ. 595, 600-601.

22. Το επαναστατικό καθεστώς του Νάσερ δεν ήταν αντιδυτικό. Ο Νάσερ είχε ζητήσει όπλα και οικονομική ενίσχυση από τους Άγγλους και τους Αμερικανούς. Ακόμα και όταν οι Άγγλοι και οι Αμερικανοί του αρνήθηκαν τα όπλα και τα χρήματα που χρειαζόταν, στο πλαίσιο της Διάσκεψης του Μπαντουνγκ, 18-24 Απριλίου 1955, ο Νάσερ απευθύνθηκε στον Τσου Ενλάϊ, Πρωθυπουργό της Λαϊκής Δημοκρατίας της Κίνας. Ο Τσου Ενλάϊ του δήλωσε ότι η χώρα του αδυνατούσε να του προσφέρει την βοήθεια που χρειαζόταν, αλλά υποσχέθηκε να παρέμβει στο Κρεμλίνο, συνηγορώντας για την ικανοποίηση του αιτήματος του Αιγύπτιου ηγέτη. Βλ. Alem, Jean-Pierre, *Le Proche-Orient Arabe*, P.U.F., 1970, σελ. 57-60.

αρτηρία της Αγγλίας» σύμφωνα με την έκφραση του Βρετανού Υπουργού Εξωτερικών.

Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίον η παρουσία των Βρετανών στην Ανατολική Μεσόγειο, δηλαδή στην Κύπρο, έπρεπε οπωσδήποτε να διασφαλιστεί. Να λοιπόν, γιατί έπρεπε να απαγορευθεί οποιαδήποτε προφορική ή γραπτή δημόσια τοποθέτηση υπέρ μιας αλλαγής της κυριαρχίας στην αποικία, εξομοιούμενη προς «στασιαστική» πράξη επισύρουσα ποινικές κυρώσεις, και η προσφυγή του Παπάγου στον ΟΗΕ να μην ευοδωθεί²³.

II. Οι μεθοδεύσεις του Ήντεν και η ανακίνηση του τουρκικού ενδιαφέροντος

Ευθύς ως ο Βρετανός Υπουργός Εξωτερικών Ήντεν ενημερώθηκε επισήμως από τον Πρέσβη της Ελλάδος στο Λονδίνο, στις αρχές Ιανουαρίου 1954, ότι η ελληνική κυβέρνηση είχε αποφασίσει να καταθέσει προσφυγή στη Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ για το Κυπριακό, η αγγλική κυβέρνηση ενοχλημένη από την εξέλιξη αυτή, δραστηριοποιήθηκε προς τρεις κατευθύνσεις:

- α) να αποτρέψει την εγγραφή της ελληνικής προσφυγής στην Ημερήσια Διάταξη της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ,
- β) να δημιουργήσει ένα αποτελεσματικό αντίβαρο στην οχληρή διπλωματική πρωτοβουλία της Ελλάδος με την εμπλοκή της Τουρκίας στο Κυπριακό, και
- γ) να εμπλέξει και τις ΗΠΑ στο Κυπριακό, όμως, κατά τρόπον ώστε η κυβέρνηση της Ουάσινγκτον να εκδηλωθεί εναντίον του ελληνικού διαβήματος²⁴.

Η εμπλοκή της Τουρκίας στο Κυπριακό εσήμανε την δόλια μετατροπή ενός αποικιοκρατικού ζητήματος σε ελληνο-τουρκική εδαφική διαφορά.

23. Τζέρμιας, Παύλος, *op.cit.*, σελ. 193.

24. Χριστοδούλου, Μιλτιάδης, *Η πορεία των ελληνοτουρκικών σχέσεων και η Κύπρος*, *op.cit.*, σελ. 596-597, του ιδίου, *Η Πορεία μιάς Εποχής*, *op.cit.*, σελ. 86.

Συγχρόνως υπέσκαπτε την πλεονεκτική θέση των Ελληνοκυπρίων, την οποία τους διασφάλιζε η αριθμητική υπεροχή τους έναντι των Τουρκοκυπρίων, και, στην διένεξη για το Κυπριακό, έθετε τεχνηέντως την Ελλάδα απέναντι στην Τουρκία²⁵, γειτονική χώρα εξαπλάσια της Ελλάδος σε εδαφική έκταση με πολυαριθμότερο πληθυσμό.

Ομολογουμένως επρόκειτο για μία σατανική επινόηση. Όμως, η τακτική αυτή ήταν γνωστή. Είχε εφαρμοσθεί με «επιτυχία» μόλις λίγα χρόνια πριν στις Ινδίες και απέδωσε «λαμπρά» αποτελέσματα: την ίδρυση δύο Πακιστανικών κρατών με αποκλειστικό κριτήριο την μουσουλμανική θρησκεία, τα οποία «αποσχίσθηκαν» από την Ινδία το 1947 και μιάς αμφισβητούμενης περιοχής, του Κασμίρ, στο επίκεντρο μόνιμης ινδο-πακιστανικής διαμάχης, τρεις ινδο-πακιστανικούς πολέμους (1947-1949, 1965, 1971), την μετατροπή του Ανατολικού Πακιστάν σε Μπαγκλαντές (1971), την έξοδο εκατομμυρίων προσφύγων, πολυάριθμους νεκρούς σε πολυάριθμες συμπλοκές, φρενίτιδα εξοπλισμών, η οποία εξελίσσεται σε πυρηνικό ανταγωνισμό²⁶.

Συναφώς ενδείκνυται να επισημάνω ότι η ενεργοποίηση του τουρκικού ενδιαφέροντος για την Κύπρο δρομολογούσε την διχοτόμηση της νήσου ως την μόνη «εφικτή» λύση του Κυπριακού²⁷.

Ο Eden γράφει στα Απομνημονεύματά του (*Full Circle (Memoirs)*, Cassel and Co. Ltd, London, 1960, σελ. 415): «Οι Έλληνες και οι Τούρκοι μπορούσαν να συνεργασθούν με τους Βρετανούς για τον έλεγχο της νήσου ή η νήσος θα διχοτομείτο. Η πρώτη πορεία προτάθηκε σε δύο περιπτώσεις. Η διχοτόμηση είχε επίσης τους υποστηρικτές της,

25. Ténékidès, Georges, Chypre, op.cit., σελ. 83-87.

26. Das Gupta, J.B., *Indo-Pakistan relations, 1947-1955*, Amsterdam, 1960, Moreland, W.H. and Chatterjee, A.C., *A short history of India*, London, 1952, Davis, K., *The population of India and Pakistan*, Princeton, 1951, Prasad, R., *India divided*, Bombay, 1947, Majumdar, R.C., *An advanced history of India*, London, 1950, Bazaz, P.N., *The History of Struggle for Freedom in Kashmir*, New Delhi, 1954, Brecher, M., *The Struggle for Kashmir*, New York, 1953, Ματαράγκας, Βύρων, *Ινδία-Πακιστάν. Μισός αιώνας εχθρότητας. Από τον θρησκευτικό φανατισμό στον πυρηνικό ανταγωνισμό*, ΑΚΡΟΠΟΛΙΣ, 26.9.1999.

27. Ματαράγκας, Βύρων, Πάγια πολιτική επιδίωξη κάθε πρωτοβουλίας επίλυσης του Κυπριακού: Πάση θυσία...διχοτόμηση, ΑΚΡΟΠΟΛΙΣ, 25.7.1999.

ιδιαίτερα στην Τουρκία, και τον Δεκέμβριο (1956) συμφωνήσαμε ότι έπρεπε να περιληφθεί μεταξύ των τελικών σχεδίων λύσης».

Ως προς την πολιτική μεθόδευση της κατεύθυνσης των εξελίξεων προς την διχοτόμηση, που προϋπέθετε απαραίτητως την εμπλοκή στο Κυπριακό του τουρκικού παράγοντα, ο Eden γράφει στα Απομνημονεύματά του (σελ. 414): «Ανησυχούσα... εξαιτίας της μικρής κατανόησης που δίδει η διεθνής γνώμη στο πάθος του τουρκικού αισθήματος για την Κύπρο. Θεωρούσα τη συμμαχία μας με την Τουρκία ως την πρώτη σκέψη (first consideration) της πολιτικής μας σ' αυτό το μέρος του κόσμου... Έκανα μερικά σχόλια που συμπεριέλαβα στο ακόλουθο μήνυμά μου στον Πρόεδρο Αϊζενχάουερ: Παρόλο που οι Τούρκοι μιλούν λιγότερο από τους Έλληνες, τούτο δεν σημαίνει ότι τα αισθήματά τους για την Κύπρο δεν είναι εξίσου δυνατά. Η αγωνία για το μέλλον της Κύπρου τους έφερε σε υψηλή διέγερση. Είναι αποφασισμένοι να αντιταχθούν βίαια στην ένωση. Υπάρχει επίσης ένας μεγάλος αριθμός Τουρκοκυπρίων στην Τουρκία... Πιστεύω πως ο αριθμός τους ανέρχεται στο τέταρτο του εκατομμυρίου. Αν ποτέ άρχιζαν διακοινοτικές ταραχές ευρείας κλίμακας, τούτο θα δημιουργούσε επιπρόσθετο βαρύ και δύσκολο καθήκον στις στρατιωτικές μας δυνάμεις να διατηρήσουν την ειρήνη και να αποκαταστήσουν την τάξη».

Στις γραμμές αυτές ο επιφανής Άγγλος πολιτικός περιγράφει τις κατευθυντήριες γραμμές της εξέλιξης του Κυπριακού και το πολιτικό πλαίσιο της διευθέτησης αυτού του ακανθώδους προβλήματος. «Η μικρή κατανόηση της διεθνούς γνώμης για το πάθος του τουρκικού αισθήματος για την Κύπρο» και το γεγονός ότι, παρόλο που «οι Τούρκοι μιλούν λιγότερο από τους Έλληνες, δεν σημαίνει ότι τα αισθήματά τους για την Κύπρο δεν είναι εξίσου δυνατά», εκφράζουν την ανάγκη ενεργοποίησης του τουρκικού ενδιαφέροντος για την Κύπρο και της «εξίσου δυναμικής» εμπλοκής της Τουρκίας στο Κυπριακό. Αυτή η εμπλοκή ήταν το αναγκαίο αντίβαρο, που θα έθετε φραγμό στον αντι-αποικιοκρατικό αγώνα των Ελληνοκυπρίων και θα ισορροπούσε την γεωπολιτική κατάσταση στην Ανατολική Μεσόγειο, η διαταραχή της οποίας από ενδεχόμενη εδαφική μεγέθυνση της Ελλάδος δια της Ενώσεως με αυτήν της Μεγαλονήσου, θα ανέτρεπε καθιερωμένες κρίσιμες πολιτικο-στρατιωτικές ισορροπίες.

Η «υψηλή διέγερση», στην οποία έφερε τους Τούρκους, κατά τον Eden, «η αγωνία τους για το μέλλον της Κύπρου», επισείει την απειλή έντασης στις ελληνο-τουρκικές σχέσεις. Πράγματι, οι ελληνο-τουρκικές σχέσεις έφθασαν στα πρόθυρα ενόπλου συρράξεως τρεις φορές: το 1963-64, το Νοέμβριο 1967 και τον Ιούλιο-Αύγουστο 1974. Έμπρακτη εκδήλωση αυτής της «υψηλής διέγερσης» των Τούρκων απετέλεσαν οι οργανωμένες από το τουρκικό κράτος οχλοκρατικές εκδηλώσεις εναντίον των Ελλήνων της Κωνσταντινούπολης την νύχτα της 6^{ης} προς την 7^η Σεπτεμβρίου 1955, ύστερα από προτροπή των Άγγλων²⁸.

Ο αείμνηστος Ιωάννης Ζίγδης γράφει στο βιβλίο του «Η Τραγωδία του Κυπριακού Ελληνισμού», (Εκδόσεις Κάκτος, 1990, σελ. 336-337) ότι στο πλαίσιο της «Συνδιάσκεψης για τη Συνύπαρξη», την οποία οργάνωσε, στα τέλη Αυγούστου 1955, στο Ελσίνκι, η Διεθνής Κοινοβουλευτική Ένωση, ο τότε Αρχηγός των Φιλελευθέρων της Μεγάλης Βρετανίας Κλέμεντ Ντέιβις του γνωστοποίησε ότι ο Ήντεν θεωρούσε απαραίτητη την ανάμιξη της Τουρκίας στο Κυπριακό και ότι προέτρεπε την τουρκική κυβέρνηση να προχωρήσει σε βίαιες εκδηλώσεις για να ενισχύσει την αξίωση της Τουρκίας να συμμετάσχει στις διαπραγματεύσεις για το Κυπριακό.

Στις 27 Μαΐου 1960, οι Ένοπλες Δυνάμεις της Τουρκίας παρενέβησαν δυναμικά στην πολιτική ζωή της χώρας ανατρέποντας την κυβέρνηση του Αντνάν Μεντερές²⁹. Το στρατιωτικό καθεστώς διέλυσε την Βουλή, συνέλαβε τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας Τζελάλ Μπαγιάρ, τον Πρωθυπουργό Αντνάν Μεντερές, όλους τους υπουργούς και υφυπουργούς της κυβέρνησής του και όλους τους βουλευτές του Δημοκρατι-

---

28. Καλούμενος, Δημήτρης, Η Σταύρωση του Χριστιανισμού, Αθήνα, 2001, Χρηστίδης, Χριστόφορος, Τα Σεπτεμβριανά, Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών, Αθήνα, 2000, Vryonis, Speros, The Mechanism of Catastrophe. The Turkish Pogrom of September 6-7, 1955, and the Destruction of the Greek Community of İstanbul, Greekworks.com. New York, 2005, Güven, Dilek, 6-7 Eylül Olayları (Τα γεγονότα της 6-7 Σεπτεμβρίου) (στα τουρκικά), Tarih Vakfı, İstanbul, 2005, 6-7 Eylül Olayları, Fotoğraflar-Belgeler, FAHİR ÇÖKER ARŞİVİ (Τα γεγονότα της 6-7 Σεπτεμβρίου, Φωτογραφίες-Έγγραφα, ΤΟ ΑΡΧΕΙΟ ΤΟΥ ΦΑΧΡΙ ΤΣΟΚΕΡ), (στα τουρκικά), Tarih Vakfı, İstanbul, 2005.

29. Ματαράγκας, Βύρων, 27 Μαΐου 1960: Το πραξικόπημα που βαπτίστηκε...επανάσταση, ΑΚΡΟΠΟΛΙΣ, 31.5.1998.

κού Κόμματος. Συγκρότησε «Ανώτατο Δικαστήριο»³⁰, το οποίο δίκασε όλους τους συλληφθέντες.

Η «Επιτροπή Εθνικής Ενότητας»³¹, την οποίαν αποτελούσαν οι αξιωματικοί που συμμετείχαν στο «Κίνημα Εθνικής Μεταρρύθμισης», όπως ονομάστηκε επί το κομψότερον η «Επανάσταση της 27^{ης} Μαΐου», επεκύρωσε μόνο τρεις θανατικές καταδίκες:

- α) του Πρωθυπουργού Αντνάν Μεντερές,
- β) του Υπουργού Εξωτερικών Ζορλού, και
- γ) του Υπουργού Οικονομικών Πολατκάν.

Για να επιβαρυνθεί η θέση των κατηγορουμένων, ώστε να «δικαιολογηθεί» η επιβολή της εσχάτης των ποινών, κατεβλήθη προσπάθεια εμπλουτισμού του κατηγορητηρίου με σοβαρές κατηγορίες. Εκτός από την υπεξαίρεση δημοσίου χρήματος, απιστία, καταχρήσεις κτλ. η κυβέρνηση Μεντερές κατηγορήθηκε για τα Σεπτεμβριανά, δηλαδή τις (οργανωμένες) οχλοκρατικές εκδηλώσεις σε βάρος των Ελλήνων της Κωνσταντινούπολης την νύχτα της 6^{ης} προς την 7^η Σεπτεμβρίου 1955³².

Ο πρώην Πρόεδρος της Δημοκρατίας Τζελάλ Μπαγιάρ, ο πρώην Πρωθυπουργός Αντνάν Μεντερές, ο πρώην Υπουργός Εξωτερικών Φατίν Ρουστού Ζορλού και ο πρώην Υπουργός Επικρατείας Φουάτ Κιοπρουλού κατηγορήθηκαν για το ότι, «την στιγμή κατά την οποία η υπόθεση της Κύπρου και η διένεξη εξ αιτίας αυτής ευρίσκοντο σε εξέ-

30. Yüksek Adalet Divanı.

31. Milli Birlik Komitesi.

32. Yüksek Adalet Divanı Kararları, (Οι Αποφάσεις του Ανωτάτου Δικαστηρίου), İstanbul-Yassıada, 14 Ekim 1960-15 Eylül 1961, (Κωνσταντινούπολη-Πλάτη, 14 Οκτωβρίου 1960-15 Σεπτεμβρίου 1961), (στα τουρκικά), Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2006, σελ. 407-442, Gülen, Nejat, Anılarımda 27 Mayıs ve Yassıada, (Στις Αναμνήσεις μου η 27η Μαΐου και η Πλάτη), (στα τουρκικά), Kastaş Yayınevi, İstanbul, 2005, σελ. 93-95. Η νήσος Πλάτη (Yassıada) είναι ένα από τα πέντε μικρά νησιά των Πριγκηπονήσων (Adalar) στην Προποντίδα (Marmara Denizi) πλησίον της νήσου Πρώτης (Kınalı Ada) σε απόσταση περί τα δέκα ναυτικά μίλια από την Κωνσταντινούπολη. Στην Πλάτη υπάρχουν στρατιωτικές εγκαταστάσεις, δεν υπάρχουν κατοικίες και εκεί -εν μέσω θαλάσσης- για προφανείς λόγους ασφαλείας, συνεδρίασε, από τις 14 Οκτωβρίου 1960 έως τις 15 Σεπτεμβρίου 1961, το Ανώτατο Δικαστήριο (Yüksek Adalet Divanı), που δίκασε τα μέλη της ανατραπέισης κυβερνήσεως του Αντνάν Μεντερές και του Δημοκρατικού Κόμματος.

λιξη και το γεγονός αυτό εισήλθε σε μία οριακή φάση, συνενώθηκαν σε ομάδα με σκοπό την μερική κατάργηση, με γνώμονα την φυλή, των δημοσίων δικαιωμάτων, τα οποία το Σύνταγμα αναγνωρίζει στους Ρωμιούς³³ πολίτες, και σχεδίασαν διαδήλωση, κινητοποιώντας τους ευρισκομένους, ένεκα των γεγονότων στην Κύπρο, σε ευαίσθητη κατάσταση Τούρκους πολίτες προκειμένου να καταστρέψουν την παρουσία των Ρωμιών»³⁴.

Σχετικά με την κατηγορία αυτή, το Ανώτατο Δικαστήριο αναφέρει στο σκεπτικό της απόφασής του:

«Είναι πρόδηλο ότι η ενεργός αρωγή στην Διάσκεψη³⁵, όπως δεν μπορούσε να περιορισθεί σε διαβήματα σε επίπεδο Πρεσβειών, δεν μπορούσε να εξαντληθεί σε μία απλή συγκέντρωση και διαδήλωση, αλλά καθιστούσε αναγκαία την προσφυγή σε μία εντυπωσιακή κίνηση (υποστήριξης της Διάσκεψης), και αυτό μπορούσε να γίνει μόνο με μία αποτελεσματική κίνηση εναντίον των Ρωμιών της Κωνσταντινούπολης. Στο σημείο αυτό επήλθε συμφωνία μεταξύ των κατηγορουμένων Μεντερές και Φατίν Ρουστού Ζορλού. Πράγματι, πριν ξεσπάσουν τα επεισόδια της 6^{ης} Σεπτεμβρίου, έλαβε χώρα μία τηλεφωνική συνομιλία μεταξύ του Ζορλού και του Μεντερές, κατά την οποία επισημάνθηκε ότι θα ήταν χρήσιμη και αναγκαία μία διαδήλωση εντός των προδιαγραφέντων ορίων στην Κωνσταντινούπολη ακόμα και στη Σμύρνη με σκοπό την ενδυνάμωση της θέσης της Τουρκικής Κυβερνήσεως στις συνομιλίες για την Κύπρο στο Λονδίνο»³⁶.

---

33. Στην τουρκική γλώσσα, η λέξη «Rum» (ρουμ), δηλαδή Ρωμιός, υποδηλώνει τον Έλληνα, ο οποίος ζει μονίμως εκτός Ελλάδος, δηλαδή τον Έλληνα του εξωτερικού, της διασποράς, σε αντιδιαστολή προς τον «Yunan» (γιουνάν), που είναι ο Ελλαδίτης Έλληνας, δηλαδή ο Έλληνας που γεννήθηκε και ζει μονίμως στην Ελλάδα.

34. Yükses Adalet Divanı Kararları, (Οι Αποφάσεις του Ανωτάτου Δικαστηρίου), *op.cit.*, σελ. 407.

35. Πρόκειται για την Τριμερή Διάσκεψη Μεγάλης Βρετανίας – Ελλάδος – Τουρκίας, η οποία συνήλθε στο Λονδίνο από τις 29 Αυγούστου έως τις 7 Σεπτεμβρίου 1955.

36. Yükses Adalet Divanı Kararları, (Οι Αποφάσεις του Ανωτάτου Δικαστηρίου), *op.cit.*, σελ. 410, όπου παρατίθενται και οι καταθέσεις των μαρτύρων στις οποίες στηρίχθηκε η απόφαση του Ανωτάτου Δικαστηρίου.

Ο «μεγάλος αριθμός Τουρκοκυπρίων που ζουν στην Τουρκία», αριθμό, τον οποίον ο Eden εκτιμά «να ανέρχεται στο τέταρτο του εκατομμυρίου», δηλαδή σε 250.000, όταν ο συνολικός πληθυσμός της Κύπρου, κατά την απογραφή πληθυσμού του Δεκεμβρίου 1960, ήταν 577.615 κάτοικοι, δεν είναι τίποτα άλλο από τους «Τούρκους εποίκους», οι οποίοι μεταφέρθηκαν από την Τουρκία για να εποίκισουν την βόρεια Κύπρο μετά την τουρκική εισβολή το 1974, έτσι ώστε το σύνολο των Τούρκων να αυξηθεί σε ποσοστό όμοιο με εκείνο που ήταν επί τουρκοκρατίας. Έτσι μόνο θα μπορούσε να αποδυναμωθεί η πλεονεκτική θέση των Ελληνοκυπρίων, την οποία τους διασφάλιζε η αριθμητική υπεροχή τους έναντι των Τουρκοκυπρίων.

«Οι διακοινοτικές ταραχές ευρείας κλίμακας» που αναφέρει ο Eden, ορθότερον η πρόκληση τέτοιων ταραχών, ήταν η καταλυτική επινόηση, η οποία νομοτελειακά θα οδηγούσε στην μεταφορά και συγκέντρωση όλων των Τουρκοκυπρίων σε ενιαία περιοχή της Κύπρου υπό Τουρκικό έλεγχο. Και αυτό επετεύχθη μετά την εισβολή των Τούρκων το 1974.

III. Η υποβολιμαία μεταβολή της πολιτικής της Τουρκίας στο Κυπριακό

Η μελέτη της τουρκικής πολιτικής στο Κυπριακό αρχίζει με την διαπίστωση ότι το Εθνικό Σύμφωνο³⁷ ή Εθνικός Όρκος δεν περιλαμβάνει την Κύπρο.

Το Εθνικό Σύμφωνο ή Εθνικός Όρκος είναι ένα κείμενο, το οποίο συντάχθηκε σύμφωνα με τις αποφάσεις των Εθνικών Συνεδρίων της Ερζερούμης (23 Ιουλίου 1919) και της Σεβάστειας (4-11 Σεπτεμβρίου 1919)³⁸. Ογδόντα – οκτώ βουλευτές του Οθωμανικού Κοινοβουλίου

---

37. Misak-ı Milli.

38. Πρόκειται για τα δύο εθνικά συνέδρια που διοργάνωσε ο Κεμάλ Ατατούρκ, στο πλαίσιο της πολιτικής και στρατιωτικής οργάνωσης του εθνικού αγώνα (Milli Mücadele) (1919-1922), που είχε δύο μέτωπα: α) τον Οθωμανό Μονάρχη στην Κωνσταντινούπολη, τον οποίον ο Ατατούρκ θεωρούσε «άβουλο αιχμάλωτο των Άγγλων» και β) τις ξένες δυνάμεις (Αγγλία, Γαλλία, Ιταλία, Ελλάδα) που ήθελαν να διαμελήσουν τον εναπομείναντα εδαφικό κορμό της οθωμανικής αυτοκρατορίας.

στην Κωνσταντινούπολη, οι οποίοι ανήκαν στην ομάδα «Συμμαχία Σωτηρίας της Πατρίδας»³⁹ επέτυχαν την υπερψήφιση του κειμένου αυτού από την Βουλή στην Κωνσταντινούπολη στις 28 Ιανουαρίου 1920.

Πέντε μήνες αργότερα, στις 18 Ιουνίου 1920, τα μέλη της εν Αγκύρα Μεγάλης Τουρκικής Εθνικής Συνέλευσης, σε απόρρητη συνεδρία του σώματος, έδωσαν όρκο στο Εθνικό Σύμφωνο⁴⁰.

Ενώ το Εθνικό Σύμφωνο περιέχει διατάξεις για την τύχη των εδαφών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στα οποία υπήρχε πλειοψηφία Αράβων (άρθρο 1), των εδαφών, τα οποία κατά την ημερομηνία της υπογραφής της συμφωνίας ανακωχής του Μούνδρου, στις 30 Οκτωβρίου 1918, ευρίσκοντο υπό την κατοχή των εχθρών του Οθωμανικού κράτους και των εδαφών, τα οποία, την ίδια ημερομηνία, δεν ήσαν υπό την κατοχή του εχθρού, των ακριτικών επαρχιών Καρς, Αρνταχάν, Άρτβιν (άρθρο 2), της Δυτικής Θράκης (άρθρο 3), ενώ γίνεται λόγος για την ασφάλεια της πρωτεύουσας του κράτους, δηλαδή της Κωνσταντινούπολης, και της Προποντίδας (άρθρο 4), πουθενά δεν γίνεται λόγος για την Κύπρο!

Το κείμενο αυτό συντάχθηκε σε μία περίοδο συνεχιζομένων εδαφικών συρρικνώσεων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και εκφράζει την αγωνία των συντακτών του να περιώσουν κάποια εδάφη, όπου θα ζούσαν οι Τούρκοι μαζί με τους Μουσουλμάνους (μη Τούρκους) και θα εύρισκαν καταφύγιο οι Τούρκοι Μουσουλμάνοι που εκδιώχθηκαν από τα απωλεσθέντα βαλκανικά εδάφη.

Τα εδάφη αυτά που έπρεπε να περιωθούν ήταν η Μικρά Ασία μαζί με το Ιράκ⁴¹, η Κωνσταντινούπολη, τα στενά του Βοσπόρου και των

39. Felâh-ı Vatan Grubu.

40. Για τον λόγο αυτό το Εθνικό Σύμφωνο ονομάστηκε και Εθνικός Όρκος (Ahd-i Milli) ή Εθνικός Όρκος και Σύμφωνο (Ahd-ü Misak-ı Milli). Βλ. Oran, Baskın, (Επιμέλεια) *Türk Dış Politikası*, (Τουρκική Εξωτερική Πολιτική) (στα τουρκικά), τόμος Α' (1919-1980), İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, σελ. 105-107.

41. Ένας από τους χάρτες της εποχής του Εθνικού Συμφώνου περιλαμβάνει το Ιράκ εντός των συνόρων της Μητέρας Πατρίδας (Anavatan). Αργότερα ο Ατατούρκ προσδιόρισε τα κατά το Εθνικό Σύμφωνο σύνορα ως την «γραμμή ανακωχής του Μούν-

Λαρδανελίων, τα παράλια του Αιγαίου, οι ακτές του Πόντου και της Μεσογείου και η Θράκη. Τα εδάφη αυτά δεν μπορούσαν να εγκαταλειφθούν, ή να παραχωρηθούν, ή να εκχωρηθούν, διότι θα αποτελούσαν το εδαφικό θεμέλιο του μελλοντικού τουρκικού κρατικού οικοδομήματος. Μεταξύ των εδαφών αυτών δεν περιλαμβάνεται η Κύπρος!

Κατά το διάστημα μεταξύ των δύο παγκοσμίων πολέμων, η Τουρκία προτίμησε να περιορίσει τις σχέσεις της με τους Τούρκους της Κύπρου στο πολιτιστικό πεδίο⁴².

Στις 23 Ιανουαρίου 1950, ο Υπουργός Εξωτερικών Νετζμεττίν Σαντάκ⁴³ δήλωσε: «Δεν υπάρχει Κυπριακό ζήτημα».

Στις εκλογές του 1950 ούτε το Λαϊκό Ρεπουμπλικανικό Κόμμα⁴⁴, ούτε το Δημοκρατικό Κόμμα⁴⁵ αναφέρθηκε στο Κυπριακό.

Στις 20 Ιουνίου 1950, ο Υπουργός Εξωτερικών της Κυβέρνησης του Δημοκρατικού Κόμματος Φούντ Κιοπρουλού⁴⁶ επανέλαβε την δήλωση του προκατόχου του: «Δεν υφίσταται Κυπριακό ζήτημα»⁴⁷.

Η κατάσταση άλλαξε το 1954. Θέμα Κύπρου ήγειρε η εφημερίδα «Χιουριγέτ»⁴⁸, ιδρυτής και εκδότης της οποίας ήταν ο τουρκο-εβραίος Σεντάτ Σεμαβί⁴⁹. Υπό την καθοδήγηση της Intelligence Service, η εφημερίδα αυτή, με την επίμονη εμπρηστική αρθρογραφία και συνθηματολογία της, όχι απλώς έθεσε θέμα διεκδίκησης από την Τουρκία

δρου» (mütareke hattı) (30 Οκτωβρίου 1918). Βλ. Oran, Baskin, op.cit., σελ. 106-107. Είναι προφανές ότι, κατά την ημερομηνία της υπογραφής της συμφωνίας ανακωχής του Μούνδρου, στις 30 Οκτωβρίου 1918, η Κύπρος δεν ήταν «εντός της γραμμής ανακωχής» (mütareke hattı içinde), δηλαδή δεν συγκαταλέγεται μεταξύ των εδαφών, τα οποία ήλεγχε το οθωμανικό κράτος.

42. Oran, Baskin, op.cit., σελ. 597.

43. Necmettin Sadak.

44. Cumhuriyet Halk Partisi (CHP).

45. Demokrat Parti (DP).

46. Fuad Köprülü.

47. Oran, Baskin, op.cit., σελ. 598.

48. Hürriyet που σημαίνει «Ελευθερία».

49. Sedat Semavi.

της Κύπρου, αλλά επέβαλε στην κυβέρνηση του Αντνάν Μεντερές την πολιτική της εγέρσεως αξιώσεων επί της Κύπρου. Η ίδια εφημερίδα πρωτοστάτησε στην υποδαύλιση ανθελληνικών αισθημάτων με δημοσιεύματα που ενέσπειραν μίσος εναντίον των Ελλήνων και του Οικουμενικού Πατριαρχείου, φανατίζοντας την τουρκική κοινή γνώμη⁵⁰.

Τα δημοσιεύματα αυτά απέβλεπαν στο να υποχρεώσουν την υπό τον Αντνάν Μεντερές τουρκική κυβέρνηση να αλλάξει την πολιτική της στο Κυπριακό. Μάλιστα τα δημοσιεύματα αυτά έκαναν λόγο για «ύποπτο, αντεθνικό (αντιτουρκικό), προδοτικό παρελθόν» του τότε Πρωθυπουργού Μεντερές, τον οποίο κατηγορούσαν για «προδοτική φιλελληνική» συμπεριφορά την οποία στοιχειοθετούσαν οι δήθεν συναναστροφές του με Έλληνες αξιωματούχους, το 1919, στην Σμύρνη⁵¹.

Το 1954, παραιτήθηκε ο φίλα διακεείμενος έναντι της Ελλάδος τούρκος Υπουργός Εξωτερικών Φουάντ Κιοπρουλού, ευπατρίδης πανεπιστημιακός. Αντικαταστάθηκε από τον σκληροπυρηνικό Φατίν Ρουστου Ζορλού⁵², ο οποίος προσέκειτο στους Άγγλους και ήταν η εγγύηση της δρομολόγησης της Τουρκίας στην πολιτική τροχιά της Αγγλίας. Καθοριστική υπήρξε η προσωπική συμβολή του στην μετατόπιση της τουρκικής πολιτικής στο Κυπριακό από την αδιαφορία και την ουδετερότητα στην εκδήλωση ενδιαφέροντος και έγερση αξιώσεων επί της Κύπρου.

Ο Πρωθυπουργός Αντνάν Μεντερές φαίνεται να μην είχε διάθεση να εμπλακεί στο Κυπριακό. Όμως είχε αρχίσει εναντίον του μία πολεμική και στενοί συνεργάτες του με επικεφαλής τον Φατίν Ρουστου Ζορλού τον υπονόμευαν συνεχώς με προβοκατόρικες ενέργειες. Αυτές

---

50. Καλούμενου, Δημήτρη, *Η Σταύρωση του Χριστιανισμού*, op.cit., σελ. 30, Alexandris, A., *The Greek Minority Of Istanbul and Greek-Turkish Relations 1918-1974*, Centre for Asia Minor Studies, Athens, 1992, σελ. 256, Oran, Baskin, op.cit., σελ. 601

51. Σιταρά, Ανδρέα, *Μνήμες και Βιώματα*, 6-7 Σεπτεμβρίου 1955, Ο ΠΟΛΙΤΗΣ, Σεπτέμβριος 2002.

52. Fatin Rüştü Zorlu.

οι υπονομευτικές και προβοκατόρικες ενέργειες εντάθηκαν μετά την 1^η Απριλίου 1955, όταν είχε αρχίσει ο ένοπλος αγώνας της ΕΟΚΑ⁵³.

Κρίνεται σκόπιμο να υπενθυμίσω ότι η Τουρκία ενεπλάκη στο Κυπριακό κατά παράβαση της θεμελιώδους Κεμαλικής αρχής «Ειρήνη στην πατρίδα, ειρήνη στον κόσμο»⁵⁴.

Η έννοια της αρχής αυτής είναι η εξής: «Από την διεθνή κοινότητα δεν έχουμε κανένα άλλο αίτημα εκτός από την αναγνώριση της ανεξαρτησίας μας. Είμαστε ευχαριστημένοι που ζούμε εντός των συνόρων της δικής μας χώρας. Δεν επιθυμούμε να επέμβουμε εκτός των συνόρων μας και εφόσον άλλοι δεν διατυπώνουν κανένα αίτημα σχετικά με τα δικά μας σύνορα, θα ζήσουμε χωρίς συγκρούσεις»⁵⁵.

Επίλογος

Ο Πλαστήρας, ως Πρωθυπουργός, απέρριψε την πρόταση του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου να φέρει το Κυπριακό στον ΟΗΕ, λέγοντάς του: «...μου ζητάς να κάψω την Ελλάδα, χωρίς να μπορώ να ωφελήσω την Κύπρο».

Το 1951, ο Σοφοκλής Βενιζέλος, ως Πρωθυπουργός, απέρριψε την επίμονη εισήγηση του Μακαρίου για προσφυγή στον ΟΗΕ. Το 1952, ο Σοφοκλής Βενιζέλος αρνήθηκε και πάλι να προσφύγει στον ΟΗΕ παρά την ισχυρή πίεση του Μακαρίου⁵⁶.

Η Αγγλία υπήρξε το μόνο πάγιο και σταθερό διεθνές έρεισμα της Ελλάδος. Η ίδρυση του ανεξάρτητου ελληνικού κράτους, το 1830, και η σταδιακή μεγέθυνσή του με τις διαδοχικές εδαφικές μεγεθύνσεις, επετεύχθησαν με την υποστήριξη και χάρη στην υποστήριξη της Αγγλίας.

Στην Διάσκεψη της Λωζάννης (1922-23), έναντι της αλαζονείας του νικητού Ισμέτ Ίνονου, η Ελλάδα μπόρεσε να διατηρήσει την ελληνοτουρκική μεθόριο στον ποταμό Έβρο και να επιτύχει την παραμονή

53. Σιταρά, Ανδρέα, *op.cit.*

54. Yurtta Sulh, Cihanda Sulh.

55. Oran, Baskin, *op.cit.*, σελ. 47.

56. Χριστοδούλου, Μιλτιάδης, *Η Πορεία μιάς Εποχής*, *op.cit.*, σελ. 71.

του Οικουμενικού Πατριαρχείου και των Ελλήνων στην Κωνσταντινούπολη χάρη στην υποστήριξη του Λόρδου Κώρζον⁵⁷.

Προφανώς χωρίς στρατηγική, αγνοώντας τα διδάγματα της διπλωματικής ιστορίας και την τότε πρόσφατη δραματική εμπειρία της διαίρεσης των Ινδιών (1947), σε μία άκρως δυσμενή διεθνή πολιτική συγκυρία, ο Α. Παπάγος επέλεξε την κατά μέτωπο σύγκρουση με την Αγγλία, προκαλώντας την με την προσφυγή στον ΟΗΕ, μη έχοντας προηγουμένως εξασφαλίσει κάποιο άλλο ισάξιο και ισόβαρο διεθνές έρεισμα. Ούτε ο Α. Παπάγος, ούτε η ελληνική διπλωματική υπηρεσία μπόρεσαν να εκτιμήσουν σωστά τις (ραδιούργες) δυνατότητες της Αγγλίας, όπως ήταν η εμπλοκή των ΗΠΑ εναντίον της Ελλάδος και η εμπλοκή της Τουρκίας.

Ύστερα από μισό αιώνα, η διαίσθηση του Πλαστήρα επαληθεύτηκε. Η μισή Κύπρος χάθηκε, 200.000 Ελληνο-κύπριοι έγιναν πρόσφυγες στο ίδιο το νησί τους και ο Ελληνισμός της Κωνσταντινούπολης, της Ίμβρου και της Τενέδου, ένα λαμπρό κομμάτι σύμπαντος του Ελληνισμού και όχι μόνο του Ελληνισμού της διασποράς, αφανίσθηκε!⁵⁸.

Η κατάσταση, που δημιουργήθηκε στη βόρεια Κύπρο μετά την εισβολή του τουρκικού στρατού το 1974 και αποκορυφώθηκε με την ανακήρυξη από τον κατοχικό ηγέτη Ραούφ Ντενκτάς της λεγομένης «Τουρκικής Δημοκρατίας της Βόρειας Κύπρου», στις 15 Νοεμβρίου 1983, έχει μόνο ένα ιστορικό προηγούμενο: το κρατικό μόρφωμα βίας, που ο ιαπωνικός милитаризм επέβαλε, το 1932, σε ένα σημαντικό τμήμα της επικράτειας της Κίνας, την Μαντζουρία, την οποία μετονόμασε επί το ιαπωνικότερον σε Μαντσουκού⁵⁹.

---

57. Lord Curzon.

58. Θεοδωρόπουλος, Βύρων, *Οι Τούρκοι και Εμείς*, Εκδόσεις Φυτράκη, Αθήνα, 1990, σελ. 306 και 315 επ., Alexandris, A., op.cit., σελ. 280 επ., Ματαράγκας, Βύρων, *Ο Ελληνισμός της Κωνσταντινούπολης, Ίμβρου και Τενέδου: 80 χρόνια μετά τη Συνθήκη της Λωζάνης (1923-2003)*, Ε.ΔΙΑ.Μ.ΜΕ., Πρακτικά Συνεδρίου: Ιστορία της Νεοελληνικής Διασποράς, Έρευνα και Διδασκαλία, Ρέθυμνο, 4-6 Ιουλίου 2003, τόμος Α', σελ. 167-179.

59. Duroselle, J.-B., op.cit., σελ. 150-152, 330-331, 333, 337.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αβέρωφ, Ευάγγελου, *Ιστορία των Χαμένων Ευκαιριών*, (Κυπριακό 1950-1963), Αθήνα, 1981.
- Armaoğlu, F.H., *Kıbrıs meselesi 1954-1959. Türk Hükümeti ve kamuoyunun davranışları*, (Η υπόθεση της Κύπρου 1954-1959. Η τουρκική κυβέρνηση και οι συμπεριφορές της κοινής γνώμης), (στα τουρκικά), Ankara, 1963.
- Bilge, A.S., *Le conflit de Chypre et les chypriotes turcs*, Ankara, 1961.
- Bilge, A.S., *Le conflit chypriote vu de Turquie, Politique étrangère*, 1964, No 4.
- Calogeropoulos-Stratis S., *Le problème de Chypre, Politique étrangère*, 1966, No 4.
- Crouzet, F., *Le Conflit de Chypre 1946-1959*, 2 Volumes, Bruxelles, 1973.
- Duroselle, J.-B., *Histoire Diplomatique de 1919 à nos jours*, DALLOZ, Paris, 1978.
- Eden, Anthony, *Full Circle (Memories)*, Cassel and Co. Ltd., London, 1960.
- Ehrlich, Thomas, *Cyprus 1958-1967*, Oxford University Press, Oxford, 1974.
- Emilianides, A., *Histoire de Chypre*, P.U.F., Paris, 1969.
- Gülen, Nejat, *Anılarında 27 Mayıs ve Yassıada*, (Στις Αναμνήσεις μου η 27^η Μαΐου και η Πλάτη), (στα τουρκικά), Kastaş Yayinevi, İstanbul, 2005.
- Ζίγδη, Ιωάννη, *Η Τραγωδία του Κυπριακού Ελληνισμού*, Κάκτος, 1990.
- Θεοδωρόπουλος, Βύρων, *Οι Τούρκοι και Εμείς*, Εκδόσεις Φυτράκη, 1988.
- Καραγιώργης, Βάσος, *Ο ρόλος της Κύπρου στη Μεσόγειο κατά την Αρχαιότητα*, στο: *Graeco-Arabica, Ε' Διεθνές Συνέδριο Ελληνο-ανατολικών και Ελληνο-αφρικανικών Σπουδών*, Τόμος VI, Αθήνα, 1995, σελ. 86-94.
- Kuchuk, Fazıl, *The Cyprus Question. A Permanent Solution*, Nicosia, 1975.
- Μαθιόπουλος, Π. Βάσος, *Θα χάσουμε την Κύπρο; Η συρρίκνωση του Ελληνισμού*, Α.Α. Λιβάνη-Νέα Σύνορα, Αθήνα, 1984.
- Μπίτσιου, Δημήτριου, *Κρίσιμες Ώρες*, ΕΣΤΙΑ, Αθήνα, 1971
- McMillan, Harold, *Riding the Storm, 1956-1959*, London, 1971.
- Oran, Baskın, (Επιμέλεια) *Türk Dış Politikası*, (Τουρκική Εξωτερική Πολιτική) (στα τουρκικά), 2 τόμοι, İletişim, İstanbul, 2003.

- Ράντκλιφ, (Λόρδου), *Συνταγματικές Προτάσεις δια την Κύπρον*, Κυβέρνησις Κύπρου, Λευκωσία, 1956.
- Τερλεξή, Π., *Διπλωματία και Πολιτική του Κυπριακού: Ανατομία Ενός Λάθους*, Εκδόσεις ΡΑΠΠΑ, Αθήναι, 1971.
- Τζέρμιας, Παύλος, *Ιστορία της Κυπριακής Δημοκρατίας*, Τόμοι 2, Libro, Αθήνα, 2001.
- Talarides, *Aspects constitutionnels et internationaux de l' affaire de Chypre, Politique étrangère*, 1964, N° 1.
- Ténékidès, Georges, *La condition internationale de la République de Chypre, AFDI*, 1960.
- Ténékidès, Georges, *Chypre*, Nagel, Paris, 1964.
- Χριστοδούλου, Μιλτιάδης, *Η Πορεία μιάς Εποχής. Η Ελλάδα. Η Κυπριακή Ηγεσία και το Κυπριακό Πρόβλημα*, Ι. Φλώρος, 1987.
- Χριστοδούλου, Μιλτιάδης, *Η Πορεία των Ελληνοτουρκικών Σχέσεων και η Κύπρος*, Τόμοι 2, Πρόοδος, Λευκωσία, 1995.
- Yüksek Adalet Divanı Kararları, *İstanbul-Yassıada, 14 Ekim 1960-15 Eylül 1961*, (Οι Αποφάσεις του Ανωτάτου Δικαστηρίου, Κωνσταντινούπολη-Πλάτη, 14 Οκτωβρίου 1960-15 Σεπτεμβρίου 1961), (στα τουρκικά), Kabalcı Yayinevi, İstanbul, 2006.

© 2011

05-23-105

ISBN: 978-960-445-709-0